

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ebru BAŞGÜL

STATÜSÜZ TOPLUMSALLAŞMA: SOSYAL DIŞLANMA VE TÜKETİM İLİŞKİSİ
ÜZERİNE ANTALYA ZEYTİNKÖY ÖRNEĞİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ebru BAŞGÜL

STATÜSÜZ TOPLUMSALLAŞMA: SOSYAL DIŞLANMA VE TÜKETİM İLİŞKİSİ
ÜZERİNE ANTALYA ZEYTİNKÖY ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.

**Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,**

Ebru BAŞGÜL'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KOÇANCI (İmza)

Tez Başlığı: Statüsüz Toplumsallaşma: Sosyal Dışlanma ve Tüketim İlişkisi Üzerine Antalya Zeytinköy Örneği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 05/07/2018

Mezuniyet Tarihi : 26/07/2018

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Statüsüz Toplumsallaşma: Sosyal Dışlanma ve Tüketim İlişkisi Üzerine Antalya Zeytinköy Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Ebru BAŞGÜL

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ebru BAŞGÜL
Öğrenci Numarası	20165258013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ
Tez Başlığı	Statüsüz Toplumsallaşma: Sosyal Dışlanma ve Tüketim İlişkisi Üzerine Antalya Zeytinköy Örneği
Turnitin Ödev Numarası	983924955

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 194 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 20/07/ 2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 4 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

20/ 07/ 2018

(İmzası)

Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLOLAR LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL TABAKALAŞMA ESASINDA SINIF, STATÜ VE SOSYAL DIŞLANMA

1.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf.....	6
1.1.1. Sınıf.....	12
1.1.1.1. Marx'ın Sınıf Yaklaşımı.....	13
1.1.1.1.1. Lümpen Proleterya ve Göreli Artık Nüfus.....	16
1.1.1.2. Weber'in Sınıf Yaklaşımı.....	18
1.1.1.2.1. Weber'in Statü ve Güç Kavramı.....	20
1.1.1.3. Sınıf ve Statü Kavramlarına Güncel Yaklaşımlar.....	23
1.2. Sosyal Dışlanma.....	26
1.2.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihsel Kökeni.....	26
1.2.2. Sosyal Dışlanma Kavramına Dair Yaklaşımlar.....	28
1.3. Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla İlişkisi.....	34
1.4. Sosyal Dışlanmanın Boyutları.....	39
1.4.1. İşgücü Piyasalarından Dışlanma.....	40
1.4.2. Mekânsal Dışlanma.....	45
1.4.3. Kamu Hizmetlerinden Dışlanma.....	53
1.4.4. Kültürel Dışlanma.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİM ve ALT SINIFLAR

2.1. Tüketim Kavramı.....	61
2.2. Üretim ve Tüketim İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü.....	64
2.3. Tüketime Yönelik Sosyo- Ekonomik Yaklaşımlar.....	69
2.3.1. Tüketime Fayda Odaklı Yaklaşımlar.....	69
2.3.2. Kitle Tüketimi ve Tüketim Toplumu Yaklaşımları.....	72

2.3.2.1. Tüketicinin Üretimi ve Denetimi: Kitlesel Tüketim.....	72
2.3.2.2. Statü, Yaşam Tarzı, Haz ve Sembollerin Tüketimi: Bireyselleşen Tüketim.....	75
2.3.3. Ayrıma ve İletişime Yönelik Yaklaşımlar.....	80
2.4. Toplumsal Tabakalaşma ve Alt Sınıfların Tüketimden Dışlanma Süreçleri.....	81
2.4.1. Mal ve Hizmet Tüketimi.....	83
2.4.2. Boş Zaman ve Mekânsal Tüketim Süreçleri.....	85
2.4.3. Kültürel Sermayeye Bağlı Tüketim Süreçleri.....	88
2.4.4. Modanın Simgesel Tüketim Süreçleri.....	89
2.5. Tüketim Süreçlerinden Dışlanmaya Karşı Alt Sınıf Tutumları.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA ve TÜKETİM İLİŞKİSİNİN ANTALYA ZEYTİNKÖY BÖLGESİNDE İNCELENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu.....	95
3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	95
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	96
3.4. Araştırmanın Yöntemi.....	97
3.5. Veri Toplama Teknikleri.....	98
3.6. Örneklem Seçimi.....	98
3.7. Araştırma Sahasının Panoraması.....	99
3.8. Veri Analizi ve Bulgular.....	104
3.8.1. Frekans Dağılımları.....	104
3.8.2. Çapraz Tablolar.....	110
SONUÇ.....	151
KAYNAKÇA.....	158
EK 1- Sosyal Dışlanma ve Tüketim İlişkisi Anketi.....	168
EK 2- Zeytinköy (Yeşildere Mahallesi) Haritası.....	173
EK 3- Mahalle Fotoğrafları.....	174
ÖZGEÇMİŞ.....	178

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Sosyal Dışlanma Etki Alanı.....	38
Şekil 2.1 Ford Model T'nin Yıllar İtibariyle Fiyat ve Üretim Miktarına Bağlı Tüketim Hedefi.....	67

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Sosyal Dışlanma Tanımları.....	29
Tablo 1.2 Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi.....	38
Tablo 2.1 Yüksek ve Düşük Gelirli Gruplarda Temel Besinlerin Tüketim Düzeyleri.....	84
Tablo 3.1 Cinsiyet, Yaş ve Eğitim Durumuna Yönelik Frekans Dağılımı.....	105
Tablo 3.2 Hanede Yaşayan Kişi Sayısı ve Gelire İlişkin Frekans Dağılımı.....	106
Tablo 3.3 İstihdam Durumu ve Sosyal Güvenceye İlişkin Frekans Dağılımları.....	107
Tablo 3.4 Konut Türü Mülkiyet Durumu ve Konut Yapısına İlişkin Frekans Dağılımı.....	108
Tablo 3.5 Gıda Yardımı Almaya İhtiyaç Duyanların Frekans Dağılımları.....	108
Tablo 3.6 Günlük Tüketim Mallarına Sahiplik Durumuna İlişkin Frekans Dağılımı.....	109
Tablo 3.7 Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinden Dışlanmaya İlişkin Frekans Dağılımı.....	110
Tablo 3.8 Asgari ve Yüksek Geçim Düzeyi Tahminine İlişkin Frekans Dağılımı.....	110
Tablo 3.9 Yaş Gruplarının Sağlıklı Gıda Tüketme Algısı.....	111
Tablo 3.10 Yaş Gruplarının Ailelerinin Sağlıklı Beslenememesine İlişkin Tutumları.....	111
Tablo 3.11 Yaş Gruplarının Yoksulluk Nedeniyle Eğitime Ara Verme Durumu.....	112
Tablo 3.12 Yaş Gruplarının Gezmek İçin Gitmeyi Tercih Ettikleri Yerler.....	113
Tablo 3.13 Yaş Gruplarının Eğlence Algısı.....	114
Tablo 3.14 Yaş Gruplarının Çevresine İyi Görünmek İçin Yaptıkları Sembolik Tüketim.....	115
Tablo 3.15 Yaş Gruplarının Modayı Takip Etme Durumu.....	115
Tablo 3.16 Yaş Gruplarının İhtiyaç Fazlası Tüketime Olan Tutumları.....	116
Tablo 3.17 Düzenli Gelir Kaynağının Türü ve Günlük Gıda İhtiyacı Temini.....	117
Tablo 3.18 Düzenli Gelir Kaynağının Türüne Göre Gıda Yardımı Başvuruları.....	117
Tablo 3.19 Düzenli Gelir Kaynağına Göre Engelli Yardımı Alanların Dağılımı.....	118
Tablo 3.20 Düzenli Gelir Kaynağı ve Giyim İhtiyacının Karşıllanması.....	119
Tablo 3.21 Meslek Grupları ve Mahalle Yaşam Memnuniyeti.....	120
Tablo 3.22 Meslek Grupları ile Marka Ürün-İtibar Algısı.....	120
Tablo 3.23 İş Hayatından Dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık.....	121
Tablo 3.24 İş Hayatından Dışlanma ve Mahallede Yaşamaktan Duyulan Rahatsızlık.....	122
Tablo 3.25 İş Hayatından Dışlanma ve Mahalleden Taşınma İsteği.....	122
Tablo 3.26 İş Hayatından Dışlanma ve Gıda Yardımı.....	123
Tablo 3.27 İş Hayatından Dışlanma ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk.....	123

Tablo 3.28 İş Hayatından Dışlanma ve Yaşam Tarzının İfade Edilmesi.....	124
Tablo 3.29 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık.....	124
Tablo 3.30 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Mahallede Memnuniyetsiz Yaşam.....	125
Tablo 3.31 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Damgalanma Algısı.....	126
Tablo 3.32 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Eğitime Ara Verme.....	126
Tablo 3.33 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Yüksek Gelir Grubuyla Eğitim Görme İsteği.....	127
Tablo 3.34 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim.....	127
Tablo 3.35 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Marka Ürün Algısı.....	128
Tablo 3.36 Eğitim Düzeyi Nedeniyle Dışlanma ve Medya-Statü Algısı.....	128
Tablo 3.37 Eğitim Düzeyi Nedeniyle Dışlanma ve Lüks Tüketim Algısı.....	129
Tablo 3.38 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Gıda Yardımı.....	129
Tablo 3.39 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk.....	130
Tablo 3.40 Cinsiyet ve Komşularla Yiyecek Dayanışması.....	130
Tablo 3.41 Cinsiyet ve Sosyalleşmek için Alışveriş Merkezi Tercihi.....	131
Tablo 3.42 Cinsiyet ve Boş Zaman.....	131
Tablo 3.43 Eğitim Düzeyi ve Mahalle Tanımı.....	132
Tablo 3.44 Eğitim Düzeyi ve Şehir Yaşamına Yabancılık.....	132
Tablo 3.45 Eğitim Düzeyi ve Mekânsal Dışlanma.....	133
Tablo 3.46 Eğitim Düzeyi ve Sağlıklı Gıda Algısı.....	133
Tablo 3.47 Eğitim Düzeyi ve Gıda Yardımı.....	134
Tablo 3.48 Eğitim Düzeyi ve Yüksek Gelir Grubuyla Eğitim Görme İsteği	134
Tablo 3.49 Eğitim Düzeyi ve Sosyalleşme Tercihi.....	135
Tablo 3.50 Eğitim Düzeyi ve Giyim İhtiyacının Karşılama Tercihi.....	135
Tablo 3.51 Eğitim düzeyi ve Kıyafet Alırken Dikkat Edilen Hususlar.....	136
Tablo 3.52 Eğitim Düzeyi ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim	137
Tablo 3.53 Eğitim Düzeyi ve Medya-Statü Algısı	137
Tablo 3.54 Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı ve Sağlıklı Beslenememekten Kaynaklı Memnuniyetsizlik.....	138
Tablo 3.55 Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı ve Boş Zaman	138
Tablo 3.56 Aylık Toplam Gelir ve Sağlıklı Gıda Tüketimi.....	139

Tablo 3.57 Aylık Toplam Gelir ve Gıda Yardımı.....	139
Tablo 3.58 Aylık Toplam Gelir ve Komşularla Yiyecek Dayanışması.....	140
Tablo 3.59 Aylık Toplam Gelir ve Okul Masrafları.....	140
Tablo 3.60 Aylık Toplam Gelir ve Kurs ve Yaygın Eğitim Kurumlarından Yararlanabilme.....	141
Tablo 3.61 Aylık Toplam Gelir ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk.....	141
Tablo 3.62 Aylık Toplam Gelir ve Kıyafet Alınan Yer Tercihi.....	142
Tablo 3.63 Aylık toplam Gelir ve Marka Ürün Kullanımı.....	142
Tablo 3.64 Aylık Toplam Gelire Göre “Televizyonda Gördüğüm İnsanlar Gibi Yaşamak İstedğim Olur” İfadesine Katılım Durumu.....	143
Tablo 3.65 Aylık Toplam Gelir ve Kılık Kıyafete Yönelik Değerlendirilme Algısı.....	144
Tablo 3.66 Aylık Toplam Gelir ve Lüks Tüketim Algısı.....	144
Tablo 3.67 Asgari Geçim Düzeyi ve Gıda Yardımı	145
Tablo 3.68 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Boş Zaman.....	145
Tablo 3.69 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Kıyafet Alınan Yer Tercihi.....	146
Tablo 3.70 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim.....	146
Tablo 3.71 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Düğün İçin Borç Altına Girme.....	147
Tablo 3.72 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Taklit Marka Ürün Kullanımı.....	147
Tablo 3.73 Giyim Tarzı Nedeniyle dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık.....	148
Tablo 3.74 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Mahalleden Taşınma İsteği.....	148
Tablo 3.75 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Damgalanma Algısı.....	149
Tablo 3.76 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Sağlıklı Gıda Tüketme Algısı.....	149

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	Aktaran
AVM	Alışveriş Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	United Nations Development Programme
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	Ve saire

ÖZET

Sosyal dışlanma ve tüketim ilişkisini inceleyen bu çalışmada, sosyal dışlanma, toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizler sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak ele alınmıştır. Kent yaşamında, mekânsal ayrışma sonucu varoşlaşan yoksul mahallelerin kent hayatından izole edilmesi, toplumsal yaşama katılma olanaklarını kısıtlamaktadır. Bu durum dışlanmanın mekânsal boyutunun yanında ekonomik, kültürel kamusal hizmetlere erişim olanaklarını da engelleyerek şehir yaşamında yoksul mahallelerin suçla ilişkilendirilen mekânlar haline gelmesini beraberinde getirmektedir. Tüketim ise kent yaşamında çeşitli statü gruplarının ve sosyal sınıfların arasındaki eşitsiz konumun görünür olmasına ve yaşam tarzlarının yansımaya aracılık etmektedir. Bu bakımdan toplumsal eşitsizliklerin anlamda belirsizleşmesine neden olan günümüz tüketim ilişkileri, alt sınıflar için sosyal onur tayini ve sosyal içermeye aracı haline dönüşebilmektedir.

Buradan hareketle, bu çalışmada sosyal dışlanmaya maruz kalan kent yoksullarının tüketim tutumları yapısal- işlevsel bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu durum yoksulların dışlanma süreçlerinden geçerken, sosyal içermenin sağlanması için kendiliğinden gerçekleştirdikleri tüketim süreçlerini ifade etmektedir. Nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı araştırmada, Antalya Zeytinköy bölgesinde yer alan Yeşildere mahallesinde kategorik ölçek kullanılarak hazırlanan 43 soruluk bir anket uygulanmıştır. Toplanan veriler, betimsel olarak derlenmiş, mahallede yaşayanların, dışlanma ve tüketim süreçleri ilişkilendirilerek betimlenmiştir. Nitel ve nicel verilerin değerlendirilmesi sonucunda, alt sınıf mensuplarının tüketim davranışlarını, asgari ihtiyaçlarını karşılamaları kadar toplumsal yaşama katılma ve sosyal saygınlık kazanma amacıyla da gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu tüketim davranışı, kişilerin statülerinde ya da sınıfsal pozisyonlarında kalıcı değişikliklere yol açmamaktadır. Tüketime sosyal dışlanma karşısındaki konumu, çalışma kapsamında *statüsüz toplumsallaşma* kavramıyla açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınıfsal, Statü, Toplumsal Tabakalaşma, Sosyal Dışlanma, Tüketim, Statüsüz Toplumsallaşma

SUMMARY

NON- STATUS SOCIALIZATION: ANTALYA ZEYTİNKÖY STUDY REGARDING THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXCLUSION AND CONSUMPTION

The concept of social exclusion is taken as a phenomenon resulting from the social stratification in this study examining the relationship between social exclusion and consumption. In urban life, the fact that poor neighborhoods suburbanized as a result of spatial disintegration are isolated from the urban life, limits those neighborhoods to participate in social life. This situation, apart from the spatial dimension of exclusion, brings about the perception that the poor neighborhoods are associated with crime in urban life as those neighborhoods are prevented from accessing economic, cultural, and public services opportunities. On the other hand, consumption acts as an intermediary for the unique position of various status groups and social classes in urban life to be observable and for the reflection of the lifestyles. In this respect, today's consumption relations causing the vagueness of social inequalities may turn into a means for underclass individuals to be used in the assignation of social pride and social inclusion.

From this point of view, in this study, attitudes of urban poor individuals who are subject to social exclusion towards consumption are examined from a structural-functional approach. This situation represents the consumption processes of poor individuals for the establishment of social inclusion while they are undergoing the processes of exclusion. In the study, in which both qualitative and quantitative data collection methods have been implemented, a questionnaire prepared by using categorical scale consisting of 56 questions is applied in Yeşildere neighborhood located at Antalya Zeytinköy region. Collected data have been compiled descriptively and are depicted in a way suitable for the association of the exclusion and consumption processes of the residents of the neighborhood. As a result of the assessment of qualitative and quantitative data, it is understood that the underclass individuals perform consumption behaviors with the aim of meeting their minimum requirements as well as participating in social life and earn respect in society. However, this consumption behavior does not lead to any permanent changes in their status or class positions. The position of the consumption in relation to social exclusion within the scope of the study is explained with the concept of “non-status socialization”.

Keyword: Underclass, Status, Social Stratification, Social Exclusion, Consumption, Non-Status Socialization

ÖNSÖZ

Günümüz toplumsal tabakalarını oluşturan sosyal sınıf ve statüler üzerinden gözlemlenen eşitsizlikler, kentlerde daha aleni bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda mekânsal eşitsizliklerin bir göstergesi olan çöküntü mahalleleri, barındırdıkları sosyo-kültürel ve ekonomik özellikler bakımından orta ve üst sınıf yaşam tiplerinden farklı tüketim pratikleri gerçekleştirmektedir. Bu çöküntü mahallelerin içe kapalı ve kendi içerisinde oluşturduğu alt kültür formları, çeşitli açılardan toplumun genel kültürel değer ve normlarıyla farklılık göstermekte ve burada yaşanan dışlanma süreçlerini de etkilemektedir.

Bu bakımdan tüketim, alt sınıfların dışlanma süreçlerinin görünürlüğünü ortaya koyması bakımından önemli bir olgudur. Bu çalışmanın araştırma konusuysa alt sınıfların statü ve sosyal sınıf eşitsizliklerinden kaynaklı olarak yaşadığı dışlanma süreçlerinin tüketim tutumlarına yansımalarını incelemektir.

Araştırmanın kavramsal çerçevesinde kullanılan alt sınıf ve sınıf altı kavramlarının incelenmesi, konuya ilişkin sosyal dışlanma ve tüketim gibi geniş bir literatürün incelenmesini gerektirmiştir. Diğer yandan araştırmanın saha aşaması çeşitli nedenlerle ve sıfatlarla damgalanan, suçla ilişkilendirilen, insanların gitmeyi tercih etmediği hatta mahalleye giden belediye otobüsünü kullanan sürücü tarafından “Gitmeyin abla, gidiyorsanız da hava kararmadan çıkın.” ya da mahallede görev yapan polisin “Buralar sana göre değil.” dediği bir bölgede gerçekleştirilmiştir.

Bu bakımdan çalışmamın başlangıcından bitimine kadar bana destek olan değerli insanlara teşekkür etmem gerekmektedir:

Öncelikle araştırmanın saha aşaması ve tez yazım sürecinde ihtiyaç duyduğum kolaylıkları sağlayan, özellikle mesai saatlerimde sağladığı esneklik ve anlayış için tez danışmanım, bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ’a ve tezin geliştirilmesinde değerli katkılar sunan Sayın Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA’ya teşekkürlerimi sunarım.

Saha için gerekli ön bilgileri almamda bana yardımcı olan ve araştırma sahasını tanıtan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) müdürü Sayın Nurettin ERDOĞAN’a;

Araştırma sahası olan Yeşildere mahallesinde saha sürecinde araştırma ekibimize destek olan, evinde misafir eden, bilgi edinme sürecinde yardımlarını aldığımız Yeşildere mahallesi muhtarı Sayın Kemal GENBEŞ’e ve Sayın Hakan GENBEŞ’e;

Araştırma esnasında dinlenmemiz için bize kapılarını açan, mahalle hakkında bilgi veren, derneğe kurslara gelen gençlerle görüşme yapabilmemizi sağlayan Zeytinköy Anadolu

Aleviliği Kültürünü Ya atma ve Geliştirme Derneği Başkanı Sayın Yılmaz  ARIKLIOĞLU’na ve diğer dernek  ye ve çalışanlarına;

Araştırmamıza katılarak bize destek olan, Yeşildere mahalle sakinlerine; özellikle kapı önünde yaptıkları gözlemeleri bize ikram ederek misafirperver davranan mahalle kadınlarına,

Araştırmanın saha aşamasında desteklerini benden esirgemeyen yüksek lisans  ğrencisi arkadaşlarım Didem G R, Aslı  İM EK, Betül CANBAZ, Elif DEVEC , Ali  ZD L, Zihni Onur EREN ile saha çalışmam için  ehir dışından gelen değerli arkadaşlarım Yağmur DURAN, Reha Altay BOZG L, Fulay BOZG L, Mehmet PARLAK’a ve hayatımın zorlu süreçlerinde hep yanımda olan sevgili Yağız Alp TANG N’e,

Nicel veri girişi ve tablo oluşturulmasında yardımcı olan Yağmur DURAN’a ve Ar . G r. Hazal YERL KAYA’ya; tezin  ekil düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen Ar . G r. Arda D LMA ’a,

Pek çok zorluğu beraber atlattığımız, hatta saha çalışmasının ilk gününde benimle beraber sahaya çıkararak, adeta tez danı manımı  gibi, kimlerle görüşme yapacağımı belirlemeye çalışan, yaptığım atıfları kontrol eden yol arkadaşım, en iyi dostum annem, biricik  ule  ENLETEN’e ve manevi desteklerini esirgemeyen babam Mustafa BA G L’e çok teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasının başlangıcından bitimine kadar pek çok sürecinde büyük katkısı bulunan ve bana pek çok şey öğreten değerli hocam Sayın Dr. Öğr.  . Mustafa KOÇANCI’ya en içten teşekkürlerimi sunarım

Ebru BA G L
Antalya, 2018

GİRİŞ

Günümüz sosyal bilim alanı çalışmalarında popüler bir kavram haline gelen sosyal dışlanma, 1960'lı yıllarda sosyal güvenlik sistemi dışında kalan uyuşturucu bağımlıları, evsizler, engelliler gibi toplumda dezavantajlı konumda bulunan bireyleri kapsayan bir açıdan tartışılmaya başlanmıştır. Kavram, 1980'li yıllara doğru küresel ölçekte yaşanan değişimlerle birlikte yoksulluk olgusunu da kapsamına alarak içeriğini genişletmiştir. Sosyal dışlanma literatürü genel anlamda sosyal güvenlik şemsiyesi içerisinde yer almayan bireyleri kapsayarak, dışlanmayı mekânsal, kültürel, politik, ekonomik vb. boyutlarda ele almakta, kavramın çok boyutluluğuna vurgu yapmaktadır.

Dışlanma yaklaşımları, Amerika'da etnik ayrımcılığa maruz kalan siyahi ve hispanik göçmenleri içeren sınıf altı kitlesi, toplumun genel kültürel normlarından sapmaları ifade eden alt kültür oluşumları ile birlikte ele alınmaktadır. Bu sebeple çeşitli yapısal sebeplerle kent hayatına adapte olamamak, iş piyasasında düzenli ya da hiç yer alamamanın yanında kamusal hizmetlerden yararlanamamak gibi durumlara sahip olan gruplar, suçla ilişkilendirilerek damgalama diline maruz kalmaktadırlar.

Sosyal dışlanma kavramı, tartışılmaya başlandığı 1960'lı yıllardan bu yana, literatürde sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele alınmakta ve tartışmalarda çeşitli sosyal içerme politikaları önerilmektedir. Ancak, dışlanma olgusu tarihsel olarak tartışılmaya başlandığı dönemden çok daha önce çeşitli toplumsal eşitsizlikler bağlamında görünür olmuş, aynı zamanda teorik temelleri atılmıştır. Bu bakımdan sosyal dışlanma, toplumsal tabakalaşma sistemi içerisindeki eşitsizliklerden kaynaklanan bir durumu ifade etmektedir. Marx'ın "lumpen proleterya" olarak adlandırdığı ve "tüm sınıfların tortusu" şeklinde ifade ettiği iş piyasası dışında bulunan ve topluma bağımlı yaşayan kitle ile günümüzde sınıf altı olarak tartışılan kesimin tarihsel öncüllüğünü yansıtmaktadır. Diğer yandan yine Marx'ın "görelî artık nüfus" olarak adlandırdığı yedek iş gücü ordusu, engelliler ve çocuk işçileri kapsayan kesim, günümüz dışlanma tartışmalarında başat bir yeri olan sınıf altı kitlesinin yanında çalışan yoksulluğu olgusunu da yansıtmaktadır. Diğer yandan Weber'in statü ve otoriteye yaptığı vurgu, toplumsal hayatta var olabilmenin koşullarının, sadece mülkiyet ilişkileri ile değil, çeşitli açılardan pazarlanabilir becerilerin ve otorite ilişkilerinden pay alabilme olanakları ile sağlanabilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu özelliklerden yoksun olmak, bireyin "yaşam şansı" olanaklarının düşük olmasını ve toplumsal bütünleşmenin dışında kalmasını ifade etmektedir. Bu bakımdan dışlanma olgusu, toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizlikler var olduğundan beri yaşanan bir toplumsal gerçekliktir.

Bireyin, eğitim, yaşam tarzları, çeşitli kimlikler ile bir araya geldiği statü grupları içerisinde yüksek statü ve sosyal prestije sahip içine kapalı yüksek statü gruplarından ya da mülkiyet ilişkilerinde mülksüz ya da düşük gelire sahip olmasından kaynaklı olarak alt sınıf ya da sınıf altı pozisyonuna çekilmesi toplumsal alandan dışlanma süreçlerini ifade etmektedir. Sosyal dışlanmaya bu açıdan yaklaşmak, hem çok boyutlu özelliğini kavramak açısından hem de toplumdaki yoksulluk gibi diğer sosyal sorunlardan farkını ortaya koymak bakımından önemlidir. Bu sebeple dışlanma işsizliğe ya da gelir yetersizliğine indirgenecek bir sosyal sorun değildir. İş piyasasına katılan birey, etnik ve kültürel aidiyetlerinden ötürü dışlanmaya devam edebilmektedir. Bu sebeple sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimler toplumsal norm ve kültürel değerleri içselleştirmiş, siyasal alanda temsil gücüne sahip yoksul kitleden ayrılmaktadır. Dolayısıyla dışlanma, sadece ekonomik eşitsizlik değil sosyal prestij ve statü eksikliğini de ifade eden bir olgudur.

Alt sınıf pozisyonunun gündelik yaşamda dışlanma ile bağı, yoksullukla ilişkili olarak ekonomik boyutta, uzun dönem işsizliği ya da düşük ücretli ve kayıt dışı, geçici çalışma koşullarını ifade eden çalışan yoksulluğunu ifade etmektedir. Mekânsal boyutta, günümüz kentlerinin orta ve üst sınıflara yönelik olarak alışveriş, eğlence, turizm, iş merkezlerine göre düzenlenen imajı, alt sınıf bireylerin kentin çeperlerine, çöküntü mahalleleri olarak ifade edilen yoksul bölgelere çekilmesini yansıtmaktadır. Kültürel boyutta, iş bölümü ve kent yaşamının gerektirdiği norm ve kültürlerin dışında bulunan bireylerin var olma koşullarını sağlayacak olanaklardan yoksun olmaları sonucu marjinal eğilimler sergilemelerine, alt kültür formu oluşturmalarına ve bu sebeple toplumun kültürel değerlerinin dışına çıkmalarını ifade etmektedir. Bunun yanında dışlanma kamusal alanda, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi yurttaşlık haklarından da mahrum olma durumunu ifade etmektedir. Özellikle eğitim, kazandırdığı statü ile toplumsal tabakalar arasında dikey hareketliliğin sağlanması bakımından önemli bir unsurdur.

Sosyal dışlanmanın bütün boyutları, birbiriyle ilişkili karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Her bir boyutunun yansıdığı ve toplumsal ilişkilerde statü ve hayat tarzlarının bir göstergesi olması bakımından tüketim ile kurduğu bağ önem teşkil etmektedir.

İnsanın hayatta kalması bakımından gerçekleştirmesi gereken zaruri ihtiyaçlar, tüketim süreciyle karşılanabilmektedir. Ancak günümüz toplumsal ilişkilerinde tüketim faaliyetinin oynadığı rol “yok etmek”, “tüketmek” anlamının ötesine geçerek, toplumsal tabakaların ifadesi ya da tabakalar arası geçişlerin göstergesi olarak toplumsal ilişkilerin belirleyici faktörlerinden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla toplumsal statü ve prestijin gösteriminin

yanında kimlik ve statü elde etmek için gerçekleştirilen sembolik anlamları da içerisinde barındırmaktadır.

Tüketim faaliyeti, sanayileşme öncesi toplumlarda geçimlik ve hayatta kalmayı sağlayacak asgari ihtiyaçların karşılanması anlamını içeren bir olgu iken, sanayileşme ile birlikte başlayan kitlesel üretim süreci ihtiyaç ve toplumsal tüketim ilişkilerinin anlamında değişikliklere sebep olmuştur. Tüketicinin, sanayileşme öncesi toplumlarda statü göstergesi olarak soyluluk ve halk tebaasını ayırıcı bir özelliği olsa da, kitle üretim süreciyle birlikte gerçekleşen ihtiyaçlardaki dönüşüm süreci tüketicinin sosyal sınıf göstergelerini kitlesel tutumlara dönüştürmüştür.

Tüketim kuramlarının tartışılmaya başlandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası kitlesel tüketim süreci, standart ürünlerin tüketildiği ve alt sınıfların görece tüketim ve refah koşullarının arttığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde üretim-tüketim döngüsünün işlerliğinin sağlanması, kitlesel üretimin kitlesel tüketime dönüşmesi için talep yönlü politikalar hayata geçirilmiştir. Bu süreçte gerçekleşen üretim-tüketim ilişkilerini Frankfurt Okulu mensupları; toplumun, yapay olarak üretilen ihtiyaçları gidermeye güdülendiği, standart ürünlerin tüketimi ile homojenleştirilip denetim altına alınan bir toplumsal yapının ortaya çıktığı yönünde eleştirmiştir.

Tüketim mallarına olan talebin çeşitlendiği ve üretim sisteminin dönüşüme uğradığı 1980 sonrası süreçle birlikte post modern bir çizgiye kayan tüketim tartışmaları, tüketicinin klasik anlamının dışına çıkarak kimlik, yaşam tarzı, çeşitli gösterge ve sembolleri ifade ettiği yönüne değinmişlerdir. Dolayısıyla tüketim faaliyeti artık statüleri keskin çizgilerle ayıran anlamının ötesinde, insanların edindikleri metalarla ait olmak istedikleri kimlik ve toplumsal tabakaları yansıtan bir konuma yerleşmiştir.

Dolayısıyla günümüz toplumsal ilişkileri içerisinde tüketicinin işlevleri genişlemiştir. Bu bağlamda tüketim ilişkilerinin ağırlık kazandığı bir toplumsal yapıda, sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler tüketim ilişkilerinin gerektirdiği normların da dışında kalmaktadır. Yoksullukla ilişkisi açısından alt sınıflar temel fizyolojik ihtiyaçları olan beslenme, barınma gereksinimlerini karşılamakta zorlanmakta ve hayatta kalmaları bakımından söz konusu ihtiyaçlara yönelik tüketim mallarına sahip olmaları hayati önem taşımaktadır. Ancak klasik ihtiyaç yaklaşımları, ihtiyaçları belirli bir hiyerarşide sıralayarak, toplumsal tabakaların hiyerarşik yapısına paralel olarak dağılımını savunmaktadır. Bu bakımdan alt sınıf bireyler, temel fizyolojik ihtiyaçların tüketimine yönelik sınırlar içerisinde hareket etme kapsamında değerlendirilmiştir.

Üst statü gruplarına atfedilen kültürel ürünlerin tüketimi, kent yaşamında şekillenen çeşitli eğlence ve alışveriş olanakları ve bunlara dair kurulan ilişkiler sonucu gerçekleşen aidiyet, özsaygı, kimliklere erişim alt sınıflar açısından temel bir ihtiyaç niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan dışlanmaya maruz kalan kesimler, tüketimi ile doğru orantılı ve rasyonel bulunmayan harcamalar yaparak üst sınıflara ait yaşam tarzları ve statüleri simgeleyen kıyafet ve çeşitli nesnelere yönelik sembolik tüketime yönelebilmektedir. Bu durum alt sınıfların, toplumsal yaşama katılabilmek için dışlanmaya karşıt tüketim tutumlarını göstermektedir. Bunun tersi de mümkün olmakla birlikte öne çıkan durumun, tüketimin ihtiyaç karşılamak yanında toplumsal ilişkileri oluşturma ve iletişim kurma özelliğinin de bulunduğunu yansıtmaması bakımından önemlidir.

Tüketim toplumu yaklaşımlarının ortaya koyduğu tüketimle şekillenen ilişkilerin yabancılaştırıcı etkisi bireyi edilgenleştirirken; aynı zamanda kimlik ve statü inşa etme gayreti içerisinde etken bir pozisyon da yüklemektedir. Bu durum, toplumsal tabakalar arasındaki eşitsiz konumun tüketim alanında da gerçekleştiğini gösterirken, aynı zamanda tabakalar arasındaki ayrımların varlığını koruduğu ancak taklit tüketimleri ile belirsizleştiği bir durumu yansıtmaktadır.

Buradan hareketle bu çalışmada sosyal dışlanmaya, toplumsal tabakalaşma sistemi içerisindeki eşitsiz konumların neden olduğu eksik statü ve sınıfsal eşitsizlikler bağlamında yaklaşılmıştır. Çalışmanın amacı, çeşitli boyutlarda dışlanma süreçlerine maruz kalan alt sınıf mensuplarının, tüketim faaliyetlerine yönelik tutumlarını ortaya koymaktır. Bu bakımdan çalışmanın birinci bölümünde sosyal dışlanma kavramı, yaklaşımları ve boyutları incelenmiştir. İkinci bölümde tüketim olgusu ve çeşitli kuramsal yaklaşımlar ele alınarak tüketim normlarının dışlayıcı etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın saha çalışmasını oluşturan son bölümünde ise nicel ve nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Mekânsal ayrılmaya maruz kalmış ve suçla ilişkilendirilen alt sınıf pozisyonundaki katılımcılara sosyal dışlanma algıları, tüketim faaliyetlerinden dışlanma süreçleri ve tüketici tutumlarına yönelik sorular sorulmuş ve buna göre değerlendirilme yapılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, toplumsal tabakalaşma eşitsizliklerini yansıtan sosyal dışlanma, aynı zamanda tüketim süreçlerinde görünür kılınan yaşam tarzı, kimlik ve sosyal sınıflar hakkında bilgilendirici bir anlamı da ifade etmektedir. Araştırma bulguları alt sınıfların tüketim tutumlarına ilişkin olarak tüketim alanından dışlanma süreçlerinin, gelir yetersizliği yanında yaşam şanslarını artırıcı bir faaliyet olan eğitim olanaklarının dışında kalmalarından kaynaklı olabileceği çıkarımında bulunmuştur. Bunun yanında ağırlıklı olarak mevcut asgari geçim koşullarını korumaya yönelik tüketim tutumları sergiledikleri

görülmektedir. Toplumsal yaşama ve farklı sosyal gruplara girme isteği ile kültürel sermaye boşluğunun sembolik tüketim tutumu ile telafi etmeye yönelik tüketim tutumlarının olduğu sonucuna varılmıştır. Bireyin sosyal konumunda bir değişiklik yaratmayan, geçici bir toplumsallaşmaya ve statü kazanmaya yönelik bu tüketim tutumu “statüsüz toplumsallaşma” durumunu ortaya çıkarmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL TABAKALAŞMA ESASINDA SINIF, STATÜ VE SOSYAL DIŞLANMA

Bu bölümde toplumsal tabakalaşma olgusu sınıf, statü ve sosyal dışlanma kavramları üzerinden ele alınmıştır. Toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkardığı sınıf ve statü farklılıkları, sosyal dışlanma olgusunun alt yapısal bir formunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda günümüzde sosyal dışlanmaya dair yapılan tartışmaların zemini, eski uygarlıklara kadar giden sınıf ve statü farklılıklarına dayanmaktadır.

Birinci bölümde toplumsal tabakalaşma kavramı, konuya dair tartışmaların temelinde yer alan Marx ve Weber üzerinden ele alınmıştır. Bu zeminden hareket edilerek ardından sosyal dışlanma kavramı, tarihsel kökeni, yoksullukla ilişkisi ve boyutları ile incelenmiştir.

1.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf

Sosyal olgular tarihsel olarak geçirdiği toplumsal kırılmalarla ortaya çıkmakta, değişmekte ve dönüşmektedir. Dolayısıyla bu olguları ve değişim hareketlerini incelerken üzerinde önemle durulacak husus, insan topluluklarının içinde yer alan kolektif öznelerdir (Cangızbay, 1999: 9). Bu konumdan bakmak, toplumu insanların bir araya geldiği bütünlüklü homojen bir yapı olarak görmekten ziyade, kolektif öznelerce oluşturulan toplumun unsurlarını ilişkisellik içerisinde incelemeyi gerektirmektedir. Çünkü “toplumsal yapı, toplumlarda var olan toplumsal kesimler ve kurumlar arasında bir ilişkiler bütününe işaret eder” (Kalaycıoğlu, 2013).

Tarih de aynı sosyal yapılar gibi kolektif ve bilinçli bir insan çabasının ürünüdür. Cangızbay’a (1999: 9) göre bu bilinçli hareket, toplumsal kırılmaları meydana getirerek tarihsel akışı şekillendirmektedir. Tüm sosyo-ekonomik ve kültürel yapılar, bilinçli bir kolektif öznenin ürünü olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sosyal sorunlar da toplumsal kırılmaların sonucu ya da nedenidir. Homojen bir yapı olarak kabul edemeyeceğimiz toplum, ortak çıkarlarla bir araya gelen farklı ve eşitsiz kesimlerden oluşan tabakalı bir yapıya sahip olmaktadır. Sosyal olguları şekillendiren toplumsal kırılmalar, bu kırılmaları gerçekleştiren insanların toplumsal tabakalar içerisindeki konumunda aynı mevzide bulunduğu insanlarla sürdürdüğü kolektif bir çabayla gerçekleşmektedir. Kolektif çaba, içinde bulunduğu doğal ve beşeri gerçekliği değiştirirken

toplumsal yapıda da farklı sosyo- ekonomik ve kültürel tabakalar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla sosyal sorunları ve olguları incelemek için kolektif öznelerin çabaları, tarihsel dönüşümler ve toplumsal tabakalaşma süreçlerinin incelenmesi, yapı özne arasındaki ilişkinin kurulması bakımından son derece önemli bir unsur olmaktadır. Çünkü söz konusu tarihsel değişimin kolektif özneleri birbirleriyle gerçekleştirdikleri çatışma ve ortaklıklarda sahip oldukları otorite, güç ve ekonomik çıkar birliktelikleri sonucu toplumsal dönüşümleri gerçekleştirmektedir.

Giddens'a göre (2008: 340), eşitsiz toplumsal ilişkiler ve buna bağlı gelişen farklı sosyal sorunlar, davranışlar ve yaşam tarzları, her zaman keskin bir çizgide olmasa da toplumu farklı katmanlara ayırmaktadır. Bu bakımdan sosyologlar, insan toplulukları içerisindeki eşitsizlikleri toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde incelemektedirler. Tabakalaşma ise insanların sahip oldukları statü, otorite, güç ve mülkiyet ilişkileri üzerinden ele alınabilmektedir.

Giddens (2008: 340), toplumsal tabakalaşmayı yerin yüzeyindeki kayaların jeolojik katmanlarına benzeterek, “insanların ayrı gruplanmaları arasındaki yapısal eşitsizlikler” olarak tanımlamaktadır. Eşitsiz konumların oluşturduğu kümelenmeler toplumsal yakınlığa göre birbirleriyle ilişkilenebilir, toplumsal mesafelerle birbirlerinden ayrılmaktadır. Buradan hareketle toplumsal tabakalaşma hiyerarşik toplumsal kümelenme ve kapanma süreçlerini ifade etmektedir (Pakulski, 2014: 214).

Sınıf ve tabakalaşma tartışmaları kimi zaman literatürde farklı içerikleri yönünden ayrıştırılırsa da esasında, tarihsel akış içerisinde toplumların ve toplumsal yapıların oluşumunda etkin bir işleve sahip olmuşlardır. Tabaka türleri, ilkel toplumlardaki yaygın kölelikten başlayarak Hindistan'daki kast sistemine, Orta Çağ Avrupa'sında görülen geniş toprak mülkiyetine dayalı feodal sistemden ve günümüzdeki statü ve toplumsal sınıf sistemine kadar uzanmaktadır (İnce, 2017: 295). Ancak sınıf ve tabakalaşma tartışmalarının eşitsizlik kavramını kurgulamaları, sahip oldukları yaklaşımlar nedeniyle birbirinden farklılaşmaktadır (Kalaycıoğlu, 2013: 10).

Tarihsel olarak dört kategoride incelenebilecek olan tabakalaşma türlerinden kölelik, kast ve zümre tipi tabakalar birbiri arasındaki geçişin sınırlı olduğu kapalı sistemlerken, günümüzdeki sınıf ve statü açık sistemli toplumsal tabakalardır.

Kapalı sistem içerisinde ele alınan tabakalaşma türleri, kişilerin aileden gelen ya da doğuştan kazanılan konumlarını ifade etmesi sebebiyle tabakalar arası dikey hareketliliklerin, geçirgenliklerin yaşanması zordur. Ancak zümre tipi tabakalaşma yapısında geçirgenlik ihtimali kast sistemine göre daha yüksektir (İnce, 2017: 295). Açık sistemli tabakalaşma

türlerinden olan günümüzdeki sınıf ve statü, sanayileşen toplumlarda ekonomik iş bölümü ile ortaya çıkmalarından dolayı aileden gelen konumla birlikte, kişinin kendi kazanımları da kişinin toplumsal tabakalaşma hiyerarşisinde konumlanmasına açık olmaktadır (Kalaycıoğlu, 2013: 10).

Klasik Yunan ve Roma uygarlıklarında toplumsal tabakanın en altında bulunan mevki olarak kölelik sistemi yer almaktadır. Hobhouse bu toplumlardaki kölelik sistemini ve köleyi, “hukuka ve göreneğe göre bir başkasının malı olan kimse, en uç örnekleriyle, hiçbir hakka sahip olmayan tam bir meta, diğer durumlarda ise bir eşeğin ya da bir öküzün korunmasına benzer bir biçimde korunan insan’ olarak tanımlamaktadır” (Erdendoğdu, 2014: 5). Dolayısıyla kölelik sisteminde toplumsal konumlar özgür olanlar ve olmayanlar şeklinde ayrılan bir toplumsal sınıflandırmayı ifade etmektedir. Özgür olmayan emeğin temsilcisi olarak kölelerin politik hayata katılmalarının, toplumsal görevlere dâhil edilmelerinin yasak olması sebebiyle yurttaşlık haklarından mahrum oldukları bir pozisyonları bulunmaktadır. Tam yurttaşlık, konuşma ve yönetme hakları bulunan kent üyelerine aittir (Turner, 2001: 43-46). Antik Yunan’da ortaya çıkan yurttaşlık köleleri, yabancıları ve kadınları dışlayan bir düzen üzerine kurulmuştur. Özgür yurttaşların kullandıkları ortak alanla, tek tek kişilere ait olan özel alan birbirinden kesin biçimde ayrılmıştır. Yurttaşlık köle ve kadın olmamayı bunun yanında servet sahibi olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle ortak kullanım alanları erkeklere aitken, kadın ve çocuklar dışlanmıştır. Bunun yerine özel alanlar kadın ve çocukları içermektedir (Güllüpinar, 2011: 130).

Diğer taraftan kölelerin toplumsal pozisyonunun toplumdan topluma değişiklik gösterdiği de görülmektedir. Bazı toplumlarda durumları uşaklarınkine benzeyen köleler varken, bazılarında ise -Amerika Birleşik Devletleri’nin güneyindeki şeker plantasyonlarında olduğu gibi- yasaların sağladığı tüm haklardan mahrum köle grupları bulunmaktadır. Örneğin Antik Yunan kent devletlerinden biri olan Atina’da politik konumlardan ve askerlikten dışlanmalarına rağmen köleler, birçok mesleğe kabul edilebilmişlerdir. Ancak yine de birçoğu günlerini maden ocaklarında zorlu çalışma koşulları içinde çalışarak geçirmektedir (Giddens, 2008: 341).

Dolayısıyla toplumsal tabakalaşmanın bir unsuru olarak kölelerin hem kendi aralarında hem de farklı toplumlarda statülerine ilişkin bir takım farklılıklara ve ayrıcalıklara sahip olsalar da, dönemin üretim mekanizmasındaki yerleri bakımından son derece önemli ve vazgeçilmez bir grubu oluşturmaktadır. Bu bakımdan içerisinde bulunduğu toplumsal koşullar gereği bağlı bulunduğu topluma içerilmiş, ancak mevcut politik katılım ve yurttaşlık haklarından dışlanmışlardır.

Kast sistemi ise daha katı bir toplumsal ayrışmayı ifade etmektedir. Kast, kişinin toplumsal konumunun yaşam boyu belirli olduğu bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bireylerin, toplumsal konumu soy ve etnik bağ gibi atalarından gelen mevkilerin içerisinde doğup yaşamı boyunca aynı mevkide kaldığı bir durumdur. Kast sistemine verilebilecek en tipik örnek Hint kast düzenidir. Bu sistemde bulunan dört kast, en tependen en aşağıya doğru; bilgin ve ruhsal önderler, yönetici ve askerler, çiftçi ve tüccarlar, son olarak da işçi ve esnaflardan oluşmaktadır. Bu dört kastın da altında bulunanlar ise “dokunulmazlar” olarak ifade edilen özel bir kategori olarak yer almaktadır. Dokunulmazlar, insanların artıklarını temizlemek gibi en kötü işlerde çalıştırılmakta, yiyecek ihtiyaçlarını çöplerden karşılamaktadır. Yüksek kastta bulunan kişilerin bu gruptakilerle fiziksel bir temasta bulunmamalarından dolayı kast sisteminin en altında bulunan bu kişiler “dokunulmazlar” olarak adlandırılmaktadır (Giddens, 2008: 342).

Toplumsal tabakalaşmanın bir diğer unsuru olan zümre tipi tabakalaşma, tipik Avrupa feodal toplum yapısını işaret eden bir tiptir. Tarım toplumu olması sebebiyle Avrupa feodal toplumu, toprak merkezinde örgütlenmiş, mülkiyet ilişkileri toprak sahipliği üzerinden kurularak, toprak sahibi feodal bey ile toprağı işleyen mülksüz köylü arasındaki ilişki üretim araçları sahipliği bakımından iki ayrı sınıf yapısını göstermektedir (Polanyi, 2011: 74-84). Bu toplumsal organizasyonun yanında Cumhuriyet Roma’sında yurttaşlık haklarından kısmen de olsa yararlanan soylular için çalışan topraksız kiracıları ifade eden avam sınıfı ile soylu sınıf arasında da temel bir ayrım mevcuttur. Soylu sınıf yönetim görevini elinde tutan, orduyu yönlendiren bir güce sahipken, avam sınıfının politik hayata girme ve ordunun içerisinde yer almaya hakkı bulunmamaktadır. Avam sınıfı, aslen kentin yurttaşı sayılsa da yurttaşlığın bir göstergesi kabul edilen orduya hizmet etme hakkından mahrum bir pozisyonadadır (Turner, 2001: 45).

Ancak Avrupa feodal topluma ilişkileri bakımından bakıldığında toplumsal yapının ayrıcalıklılar, yönetici seçkinler ve hiçbir ayrıcalığı olmayanlar şeklinde üç zümreyi içerdiği görülmektedir. Bunlardan ilk ikisi Avrupa toplumu üzerinde belirleyici etkiye sahip olan ruhban ve soylular iken, üçüncüsü ise serflerdir (İnce, 2017: 299). Kastların tersine zümre tipi tabakalı toplumlarda belirli düzeyde zümreler arası geçişgenlikler kabul edilmektedir (Giddens, 2008:344). Kölelik ve kast düzeninde toplumsal konum kalıtsal, aileden gelen kalıcı kurallarla sabitlenirken; zümre tipi tabakalaşmada ise kutsal törenler ve hukuki araçlar, tabaka içi hareketliliği kısmen mümkün kılmaktadır.

Turner (2001: 50-5), feodal toplumları zümreler üzerinde temellendirmiş ve askeri soyluluk zümresinin doğuşuna özel önem vermiştir. Süvari askerlerin soylu şövalyelere

dönüşümü feodalizmde soyluluğun şekillenmesinde etkili olmuştur. On birinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren soylu silahşörlerin yaşamı ve yetiştirilmesine ilişkin yazılı kuralların oluşturulması, ritüelist törenlerle silahşörlükten şövalyeliğe geçiş törenlerinin düzenlenmesi, şövalyeliği soylu bir unvan yaparak, şövalyeliğin toplumda ayrıcalıklı bir konuma erişimi sağlamıştır. Turner’a göre şövalyelik, zamanla Kilise için de kutsal bir uğraşıya dönüşerek, Kilise kanalıyla dünyevi bir meslek olmaktan çıkarılmış dini bir göreve dönüştürülmüştür.

Zümre tipi tabakalarda her zümrenin kendi içerisinde çeşitli görevleri, sorumlulukları ve bu görev ve sorumluluklara bağlı yaşam tarzları görülmektedir. Giyim tarzı, konuşma biçimleri, tavır ve davranışları içeren sembolik göstergelerle zümreler birbirinden ayırt edilmekte ve toplumsal yapıda konumlandırılmaktadır (Alpman, 2009: 45). Örneğin, şövalyeler yaşam tarzlarına, ritüellere, bağlı oldukları hukuki dayanaklara göre ayrıcalıklı toplumsal konumlarını uzun yıllar korumuşlardır. Bu bakımdan dini söylemler, ritüeller ve sembolik göstergeler hayat tarzı ve gündelik iktidar ilişkilerinin toplumsal olarak yeniden üretilmesinde önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir.

Kölelik, kast, zümre tarihsel toplumsal tabakalaşma biçimleri iken, sınıf günümüz tabakalaşma tartışmalarının bir unsurudur. Tarihsel tabakalaşma biçimlerinde tabaka türlerinin birbirlerinden keskin bir biçimde ayrışmaları nedeniyle tabakalar içinde hareketlerin sınırlı olmasının tersine, günümüz toplumsal tabakalaşmasını yansıtan sınıflar arasında yatay ve dikey hareketlilikleri mümkün hale getirmektedir (Koçancı, 2014b: 24). Sanayi devriminden sonra kapitalizmin ortaya çıkardığı modern toplum, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişimi ve hukuk sisteminin de değişmesiyle birlikte alt sınıfların yukarı yönlü hareketlerine daha çok imkân tanımıştır. Öyle ki zümre tartışmaları yerine günümüz tabakalaşma tartışmalarının temelinde sınıf kavramının kullanılması yaygın hale gelmiştir. Modern hukuk sistemi ve insan haklarının toplumsal kabulü ile kişilerin yasal olarak eşit yurttaşlar olarak kabul edilmeleri, toplumsal yapıda görülen tabakalaşmada önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır (Kalaycıoğlu, 2013: 10).

Giddens (2008: 344), günümüz toplumsal sınıflarını, önceki toplumların tabakalaşma türlerinden dört kategoride ayırmıştır. Bunlardan ilki, günümüz toplumlarında sınıfsal pozisyonlar, eskiden olduğu gibi dini bir içerikle ve dini hükümlere bağlı olarak belirlenmemektedir. Dolayısıyla din, günümüz toplumlarında artık toplumsal tabakalaşmada tek başına belirleyici bir unsur değildir. İkinci farklılaşma noktası, sınıfsal konumun yalnızca doğuştan elde edilmediği üzerine sürdürülen tartışmadır. Bu durum, yaşam süresi içinde sınıfsal hareketliliğin yukarı ve aşağı yönlü değişiklikler göstermesi anlamına gelmektedir. Ancak Weber’in (2004), kullandığı “hayat şansı” kavramı ile bu kavramın ileri sürdüğü

eleştiriler göz önüne alındığında günümüz sınıfsal hareketliliklerinin kısmiliğini ileri sürmeyi mümkün kılmaktadır. Eski toplumsal tabakalaşma teorilerinden günümüz sınıfsal yapılarının üçüncü farkı ise ırksal etmenlere göre ekonomik faktörlerin daha önemli olduğudur. Irk farklılaşmaları yerine günümüz toplumlarında ekonomik statü farklılıkları toplumsal sınıfların ortaya çıkmasında son derece etkilidir. Son farklılaşma noktası da sınıfsal ayrımların eski toplumlara nazaran daha büyük çapta insan gruplarını içermesidir. Kast ve köle tipi toplumsal tabakalarda eşitsiz konumlardaki sınırlı sayıdaki ve çoğunlukla mekânsal bir ortaklık üzerinde görülen tabakalaşma, sanayi toplumu ile birlikte mekânsal ortaklığı çok daha geniş coğrafyalara yaymış, köle-efendi gibi iki kutuplu ayrışmalar yerine toplumsal yapıyı çok daha parçalı ve girift ilişkilere dönüştürerek toplumsal tabakalaşma tartışmalarına çok katmanlı yeni bir içerik kazandırmıştır.

Batı toplumlarına benzer bir şekilde Osmanlı toplumu da zümrelerden oluşan bir toplumsal farklılaşmaya sahiptir. Ancak zümrelerin toplumsal konumu Avrupa'daki durumundan daha farklı bir pozisyonadadır. Batı'daki örneklerinin tersine Osmanlı Devleti'nde sınıflar, sosyal değil fonksiyonel sınıflardır. Toprak mülkiyeti devlete ait olduğu için devletin şekillendirdiği bir toplumsal farklılaşma durumu mevcuttur (Yediyıldız, 1982: 147).

Osmanlı toplumunun tabakalaşması, temelde yönetenler ve yönetilenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zümrelere dayalı olarak toplumsal farklılaşmaların yaşandığı Osmanlı toplumunda yönetenler, tımar kesimlerinden, vakıf ve hazinelerden vergi alan askeri zümrelerden oluşurken; yönetilenler üretim yapan ve vergi veren reayaları kapsamaktadır. Askeri zümreler de kendi içlerinde saray halkı, ilmiye ve seyfiyelerden oluşmaktadır (Tabakoğlu, 2017: 28).

Yöneten zümresinin içinde bulunan saray halkı, padişah da dâhil olmak üzere ağalar, hekimler ve hocalar gibi saray görevlilerini kapsamaktadır. Seyfiye zümresi, kapıkulları ve tımarlı sipahilerden oluşan, devşirme sistemi ile çoğunluğunu Hristiyan gençlerin oluşturduğu zümredir. İlmiye zümresi ise medrese eğitiminden geçmiş olsan İslami hukuk sistemi yürütücülüğü yapan din görevlilerini içermektedir. (Tabakoğlu, 2017: 28-29).

Yönetilenleri kapsayan reaya zümre kendi aralarında yerleşik ve yarı yerleşik olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerleşik reaya tüccar, esnaf, tımar, vakıf reayası gibi köylü ve şehirli halklardan oluşmaktadır. Yarı yerleşik reaya ise hayvancılıkla uğraşan göçebe aşiretleri kapsamaktadır (Tabakoğlu, 2017, 30). Reaya zümresinin içinde yer alan tüccarların, Dünya ticaret yollarındaki gelişmelerle birlikte zamanla kazançlarının azalması, tabakalaşma sisteminde esnaflarla aynı pozisyona gelmelerine neden olmuştur (Mardin, 1994: 93).

Osmanlı toplumunda zümrelerin sosyal yapısı dini ve hukuki olarak ikiye ayrılmaktadır. Dini ayırım toplumun Müslüman olmayan ve devlete vergi ödeyenlerle Müslümanlar arasında gerçekleşmektedir. Gayri Müslümler, ödedikleri vergiler karşılığında güvenlik ve yurttaşlık haklarından yararlanabilmişlerdir. Hukuki açıdan oluşan ayırım ise, hür ve köle ayırımıdır. Ancak köleler Avrupa'daki örneklerinden farklı olarak “bir eğitim kurumu ve hür emeğin alternatifi” olarak kullanılarak, yönetim kademesine de erişmeleri söz konusu olmuştur (Tabakoğlu, 2017, 30). Bunun dışında gayri Müslümler, belirli noktalarda yurttaşlık haklarından yararlınsalar da askeri zümrenin dışında tutulması temel devlet politikasını oluşturmuştur (Yediyıldız, 1982: 147).

Tabakoğlu (2017: 31)'na göre Avrupa'daki örneklerinin dışında köleliğin, Osmanlı toplumunda kalıtsal olarak nesilden nesile geçen bir durumu söz konusu olmamıştır. Mal ve hizmet üretme, Müslümanlığa geçiş gibi şartlarla köleler hür olabilmıştır. Kölelerin Osmanlı toplumunda, şartlara bağlı olarak gerçekleşen toplumsal konum değişikliği sebebiyle Avrupa Feodalizmindeki kölelik kurumuna göre daha esnek ve dikey hareketliliğin daha mümkün olduğu söylenebilmektedir.

1.1.1. Sınıf

Günümüz sınıf kavramını yansıtan olgular modern kapitalizmin değiştirip dönüştürdüğü üretim ilişkileri, gelir dağılımı, mesleksi konumlar gibi iş bölümü ve piyasa temeli üzerinden ele alınmaktadır. Sınıf kavramı, başlangıçta toplumsal farklılıkları kategorilere ayırmak için kullanılmıştır. Örneğin, Roma halkı, mali ve askeri amaçlarla mülk temelli bölünerek, atfedilmiş özelliklere dayalı olarak derecelendirilmiş değişmeyen gruplara ayrılmıştır. Bu bakımdan modern toplumlardan önce kullanılan sınıf kavramı statik bir durumu ifade ederek, bugünün sınıf yapısını yansıtmamaktadır (Edgell, 1998: 11; Öngen, 1994: 27).

Sınıf olgusunun ekonomik yanını ve iş bölümüne göre toplumun sınıflara ayrılması durumunu ilk olarak Fizyokratlar yansıtmıştır. Toplumu, toprak mülkiyetini elinde tutan toprak sahipleri, toprağı işleyen kiracı köylüler, kısır sınıflar olarak ifade ettikleri zanaatkârlar, tüccarlar ve malî sınıflar olmak üzere üç sınıfta açıklamışlardır. Burada fizyokratlar kiracı köylüleri yarattıkları ilave değerle hem kendilerinin hem de diğer iki sınıfın geçimlerini sağlamaları sebebiyle “gerçek üretken sınıf” olarak görmüşlerdir (Kazgan, 1980: 54). Fizyokratları izleyen süreçte Klasik İktisat Okulu ise modern toplumdaki iş bölümünü anlatmak için tabaka ya da sıralama terimlerini kullanmayı yeğlemişlerdir. Klasik iktisatçılar,

sınıf kavramını yine Roma halkının toplumsal farklılaşmasını belirtmekte kullanmışlardır (Öngen, 1994: 28).

Dolayısıyla günümüz sınıf yapısını ve sınıfsal konumlanmalara bağlı sosyal gerçeklikleri tartışmak için sınıfın kuramsal anlamda tartışılmasına ve aynı zamanda sosyal dışlanma kavramının tarihsel omurgasını ortaya çıkarmak bakımından da gerekli olan iki temel düşünürün, Marx ve Weber'in sınıfa yaklaşımını, alt sınıflar üzerinden incelemek gerekmektedir.

1.1.1.1. Marx'ın Sınıf Yaklaşımı

Marx kuramını, sınıfların toplumsal dönüşümlerin belirleyicisi olması noktasından kursa da sınıf olgusuna analiz yapmak doğrultusunda yaklaşmamıştır. Bu durum Marx'ın sınıfa bir tabakalaşma unsuru olarak değil, tüm tarihsel kırılmaların belirleyicisi olduğu tarihsel materyalizm konumuyla bakmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki Komünist Manifesto'nun (2018: 52) daha başlangıcında “bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir” şeklindedir ifadesi sınıf mücadelesini, yaklaşımının temeline koyar ve sınıfı tarihselliğin öznesini haline getirir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa arasında toplumu devrimsel bir değişime götürecek olan çatışmanın süregeldiğini belirten Marx için sınıf çatışmaları, tarihsel gelişimi tetikleyen “tarihin motorudur” (Giddens, 2008: 51). Bu sebeple Marx'a göre toplumsal dönüşümler, tarihsel özne konumundaki sınıfın “devrim” yoluyla toplumsal ilişkilerini ve üretim biçimlerini değiştirip dönüştürmesiyle gerçekleşmektedir. Kapitalist üretim sisteminde “sömüren sınıf” olarak belirttiği kapitalist sınıfı oluşturan burjuvazinin, feodal toplumun yıkılmasında devrimci bir rolü olduğunu düşünen Marx, mevcut kapitalist üretim ilişkilerinin bu dönüştürücü tarihsel rolünü ise proletaryaya yüklemiştir (Marx ve Engels, 2018: 55). Toplumsal farklılaşmaların kaynağını mülkiyet ve sömüren-sömürülen ilişkisinde gören Marx, 1845 Feuerbach Üzerine Tezler'de filozofların dünyayı yorumlamakla kaldığını, önemli olanın onu değiştirmek olduğunu vurgulamıştır. Bu dönüştürücü gücü kapitalist üretim sisteminde proleterya yüklemiştir. Çünkü ona göre proleterya kendi çıkarlarını, tüm insanların çıkarları olarak genelleştirme gücüne sahip ilk sömürülen sınıf olması sebebiyle devrimcidir (Öngen, 1994: 59).

Marx için kapitalizm, sömürü temelinde kurulan bir sistem olduğundan, sömürü üretim ilişkileri çerçevesinde toplumsal artığa el koyma biçiminde gerçekleşmektedir (Narin, 2006: 9). Marx'a göre, kapitalist üretim sisteminde iki önemli sınıf mevcuttur: Emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan proletarya ve üretim araçlarına sahip olan kapitalist sınıftır.

Marx'ın mülkiyet temelinde ikiye ayırdığı bu sınıfların çıkarları taban tabana zıt olması nedeniyle farklı çıkarlar dâhilinde çatışma içerisindedir. (Edgell, 1998: 13).

Marx, sunduğu devrim tezinde tarihsel dönüşümün sağlanmasını üç proleterleşme sürecinde açıklamıştır (Edgell, 1998: 15). Bunlardan ilki, Marx'ın en çok eleştirildiği yerdir. Orta sınıfın alt tabakasını oluşturan, dükkân sahipleri, küçük esnaf ve tüccarların yani az da olsa sermayesi bulunanların zamanla büyük kapitalistlerle rekabete dayanamayarak batacaklarını ve tedricen proletaryaya katılacaklarını böylece toplumsal sınıf ilişkilerinin iki karşıt sınıfı barındıracağını belirtmiştir (Marx ve Engels, 2018: 61). Durand, orta sınıfı da içerecek şekilde Marx'ın çatışan sekiz farklı sınıf tipolojisi olduğunu ve bu sınıfların çıkarları dâhilinde birbirleriyle ittifak kurabileceklerinden bahsetmiştir. Bunlar: mali burjuvazi, sanayi burjuvazisi, ticaret burjuvazisi, küçük burjuvazi, köylü sınıfı, proletarya ve lümpen proletaryadan oluşmaktadır (Koçancı, 2014b: 30). Bu bakımdan Marx (2018: 61), orta sınıfın varlığını kabul etmekle birlikte zamanla kapitalist rekabetin yıkıcılığı ve sermaye hareketlerinin merkezileşmesi sonucu bu orta sınıfın büyük bir bölümünün proleterleşeceğini belirtmiştir.

Giddens (2008: 340), günümüz orta sınıf olgusunun genişleyen yapısına dikkat çekmiştir. Giddens'a göre, günümüz toplumlarının tabakalaşması, tarım toplumundaki gibi, piramidal yapıdaki, az sayıdaki zenginden çok sayıdaki proleterlere doğru büyüyen şekilde değildir. Özellikle, sanayi sonrası toplumlarda çok sayıda insanın orta sınıfa dâhil olması ve orta/orta alt ekonomik statülere konumlanarak, daha az sayıda insanın tabanda ve tavanda yer aldığı damla şeklinde bir tabakalaşma yapısını göstermektedir.

Bu konuda emperyalizm kuramcılarında olan Hilferding (1995: 29), “finans kapital” ile yeni kapitalist fraksiyonu tanımlayarak kapitalizmin ilk aşamalarına göre değişen yapısını incelemiştir. 20. yy başında ortaya çıkan bu yeni durumda, sermaye hareketleri merkezileşerek büyük sermaye grupları şeklinde örgütlenerek tekelci konuma gelmiştir. Finansal, endüstriyel ve ticari sermaye bankaların tekelinde yeni bir birlikteliği, finans kapitali meydana getirmiştir. Oluşan bu tekeller, vergilerle iç pazarı koruyarak güçlendirmiş diğer yandan da militarist bir genişleme yoluyla emperyal bir hareketi izlemiştir (Emre, 2013: 53-54).

Değişen güç ve denetim ilişkileri içerisinde Hilferding (1995: 29) sınıf içerisindeki rekabet ve ayrışmalara dikkat çekmiştir:

Her görevlinin içinde mesleğinde sağlam bir yol tutturmaya olan ilgi, her türlü hiyerarşiyi körükleyen ilerleme tutkusu alevleniyor, dolayısıyla bunlar dayanışma duygularını bastırıyor. Herkes başkasından daha

yüksek yere gelmeyi ve yarı-proleter koşullarından kurtulup kapitalist gelir düzeyinin yukarlarına doğru tırmanarak yolunu bulmaya çalışıyor.

Hilferding (1995: 29), maaşlı kesimin sayısının artmasının burjuva sosyal düzenini korumaya yönelik yeni bir hiyerarşik yapılanma yarattığını belirtmiştir. Küçük üreticinin giderek işçi sınıfına düşman hale geldiğini, bunun yanında maaşlı memurların burjuvaziyle yakınlığına değinmiştir. Bu durum günümüzde sermaye hareketlerinin uluslararası bir nitelik kazanarak maddi üretim sürecinin çevre ülkelere kayması, üretimin yönetimini sağlayan merkez ülkelerinde hizmet ağırlıklı iş piyasasının ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bir homojen proleterya yerine küresel çapta parçalanmış bir emek piyasasının varlığı ücretli çalışanları kendi içerisinde rekabet eder durumla karşı karşıya bırakmıştır.

Marx'ın toplumsal dönüşüm için sunduğu ikinci proleterleşme süreci ise işgücünün proleterleşmesidir. Marx 1844 El Yazmaları'nda (2011b: 140), "Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emeğin nesnelleşmesidir" demektedir. İşçilerin, iş bölümü neticesinde emeğine ve kendi bireyselliklerine yabancılaşarak makinenin bir parçası, nesnenin kölesi haline gelme durumunu aktarmaktadır.

Üçüncü proleterleşme süreci ise politik proleterleşme sürecidir. Marx (2011b: 171,172) burada sınıfın nesnel ve öznel konumuna dikkat çekmiştir:

Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde bu yığın birleşir, ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır.

İşçi sınıfının nesnel koşullarını ifade eden "kendinde sınıf" kavramı, kişinin kendisinin ya da başkasının algılayışına göre olmaksızın üretim ilişkilerindeki fiili yerini ifade etmektedir. Sınıf üyeleri ortak aidiyetten yola çıkarak, üretim ilişkilerinde bulundukları çelişkili konumlarının farkına vardıklarında bir sınıf bilincine vararak kendisi için sınıf pozisyonuna geleceklerdir (Öngen, 1994: 55). Böylece Marx, toplumsal dönüşümü işçi sınıfının öznel durumuna, sınıf bilinci kazanmasına bırakmıştır.

Marx'ın işçi sınıfı ve kapitalist sınıf arasındaki çatışma ve üretim sürecinde ilişki kurduğu tarihsel devrim tezinde lümpen proleterya mensupları bulunmamaktadır. Bunun dışında Marx'ın sınıf tipolojisinin en altında yer alan ancak toplumsal konumu lümpen

proleterya ile proleterya arasında gidip gelen bir kesimi temsil eden görelî artık nüfus (alt proleterya) bulunmaktadır (Öngen, 1994: 197). Günümüz sınıf tartışmalarında önemli yer edinen sınıf altı ve çalışan yoksulluğu tartışmalarının kökenine inmek bakımından bu iki kavram önem teşkil etmektedir. Sınıfsızlık ve sosyal dışlanma kavramlarının ortak paydası Marx'ın lümpen proleteryası ile görelî artık nüfustur (Koçancı, 2014b).

Sınıfsızlık ve sosyal dışlanma kavramlarını inceleyebilmek için öncelikli olarak Marx'ın alt sınıflara yaklaşımını ifade eden lümpen proleterya ve görelî artık nüfus kavramlarına Marx'ın yaklaşımında ifade ettiğı anlamı inceleyerek bakmak faydalı olacaktır.

1.1.1.1.1. Lümpen Proleterya ve Görelî Artık Nüfus

Marx, sınıfa toplumu ve tarihi değıştiren dönüştürücü bir güç olarak bakması sebebiyle toplumsal sınıflarda bu özellikleri taşımadığını düşündüğü kesimlere yeterince önem vermediğı söylenebilmektedir. Lümpen proleterya'yı da bu bağlamda değerlendirerek zaman zaman siyasi iktidarla kişisel çıkarları doğrultusunda ilişki kurması ve toplumsal dönüşüme katkı sunacak bir pozisyonu bulunmaması bakımından kendi sınıf yaklaşımı içerisinde bu kesimlere “devrimci görevler” vermemiş aksine proletaryanın devrimcileşmesinin önünde ya da karşısında bir engel olarak görmüştür (Koçancı, 2014b).

Lümpen proleterya, kapitalizmin evriminde yer tutmayan, üretim araçlarıyla ilgisi olmayan dolayısıyla sınıf çatışması içerisinde bulunarak kapitalizmin ortadan kalkmasında bir rol oynamayan konumundan ötürü Marx için bir sınıf değildir (Erikt, 2011: 138). Marx (1993: 79-80). lümpen proleterya'ya dair düşüncelerini Lois Bonaparte'nin 18. Brumaire' inde şöyle ifade etmiştir:

Bonaparte'in resmi ve özel gazeteleri, bu gezileri zafer turneleri olarak alkışlıyorlardı. << 10 Aralık Derneğı>>, 1849'da kurulmuştu. Bir hayır derneğı meydana getirmek bahanesiyle, Paris'in alt proletaryası gizli topluluklar halinde örgütlendirildi ve her kısmın başına Bonapartçı ajanlar kondu; kurumun yönetimi, zaten Bonapartçı bir generalin elindeydi. Demekte, geçimini nereden sağladığı belli olmayan, kökü bile karanlık züğürt kibarların, maceraperestlerin, kokmuş burjuva döküntülerinin yanı sıra, serseriler, başı boş askerler, sürgünden dönmüş forsalar, kaçak kürek mahkumları, dolandırıcılar, şarlatanlar, ayak takımı yankesiciler, kapkaççılar, kumarcılar, muhabbet tellalları, genelev patronları, hamallar, kötü yazarlar, orgçular, eskiciler, bileyiciler, kalaycılar, dilenciler, kısacası, Fransızların “bohém” adını verdikleri, bütün bu karışık, bozuk, avare kütle bulunuyordu. Bonaparte, 10 Aralık Derneğı'nin yapısını, işte bu kendine en yakın elemanlardan meydana getirdi. Tıpkı Bonaparte gibi, bütün üyelerinin, çalışan ulus zararına, yardımlaşma ihtiyacını duydukları bir “sevenler derneğı”. Kendini alt proletaryanın lideri yapan, peşinden koştuğı yararları yalnız bu durumda bulan, toplumun

bütün sınıflarının bu tortusunu, bu döküntüsünü, bu bayağı tabakasını kayıtsız şartsız yaslanabileceği tek sınıf olarak kabul eden bu Bonaparte, gerçek Bonaparte'dır.

Marx, burada lümpen proleteriyayı, “bütün sınıfların tortusu”, “bayağı tabakası” olarak nitelendirmiştir. Bu kesimin Bonaparte’ın siyasi çıkarlarına uygun davranıp karşılığında kurduğu yardım derneği üzerinden çalışan nüfusun zararına geçinmelerini eleştirmiştir.

Bu gruba girenler Koçancı ve Ergun’a (2018: 54) göre, Marx’ın devrim tezinde herhangi bir rol oynamasa da lümpen proleterya olarak günümüz kent yoksulluğu olgusu içerisinde tartışılan sınıf altı kitlesinin yaygın ögesini oluşturmaktadır.

Diğer yandan Marx’ın üzerinde durduğu bir diğer kesim, günümüz sınıf altı tartışmalarına kaynaklık edecek olan “görelî artık nüfus” tur. Görelî artık nüfus, “bugün tam ya da yarı zamanlı bir işte çalışsa bile her an işsiz kalabilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan”, işsiz, yarı işsiz ve işsizlik potansiyeli olanları kapsamaktadır (Koçancı, 2014b: 38). Alt proleterya olarak da adlandırılabilir olan görelî artık nüfus, lümpen proleterya ile işçi sınıfı arasında gidip gelen çoğu zaman yarı sınıf ya da sınıfsız unsurları kapsamaktadır (Öngen, 1994:197).

Marx, ekonomi politiğin eleştirisini yaptığı Kapital (2011a: 592-623)’in birinci cildinde bahsettiği görelî artık nüfusu kapsayan kesimi, “sermayenin organik bileşimi”ndeki oransal değişimleri ortaya koymak için yaptığı analitik hesaplamalarla açıklamaya çalışmıştır. Üretim sistemi içerisindeki üretim araçlarının oluşturduğu değişmez sermaye ve iş gücünün oluşturduğu değişir sermayenin birbirine oranı sermayenin organik bileşimini oluşturmaktadır. Marx, uzun uzun analizini yaptığı bu üretim organizasyonunda kısaca sermayenin üretim araçlarını oluşturan kısmındaki büyümenin emek gücünü oluşturan değişir sermayedeki bir artışla gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla üretim araçlarındaki büyüme emek gücünü de mutlak anlamda büyütse de bu artış üretim araçlarındaki büyümeden küçüktür. Çünkü kapitalist iş gücü, yarattığı değerle büyüyen üretim araçlarının üretim gücüyle eş bir üretim gerçekleştiremez. Bu durum birikim sürecinin arttığı süreçte görelî olarak giderek azalan bir iş gücüne karşılık gelirken karşılığını görelî olarak büyüyen bir nüfusa bırakmaktadır. Ancak Marx, modern sanayinin oluşumunun ilk aşamalarında sermaye birikiminin hızlanmasının mutlak anlamda çoğalan emek gücüne bağlı olması sebebiyle sermayenin organik bileşiminin çok yavaş değiştiğini açıklamıştır. Dolayısıyla modern sanayinin bu ilk dönemlerinde sermaye birikimi ve emek talebinin bu dönemde el ele gittiğini belirtmektedir.

Marx burada sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına göre dönemsel olarak üretim organizasyonun belirli bir nüfusu üretime çektiği ya da üretimin dışına çıkardığını

belirtmektedir. Bu nedenle üretim sürecinin ihtiyaçları bazında her zaman yedek işgücü ordusu ve görelî artık nüfusun birikimin doğası gereği var olan bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Görelî artık nüfusun yapısına bakıldığında, Marx bu grubu üç kategoride toplamaktadır. İlki yukarıda bahsedildiği gibi yedek işgücü ordusunu hatırlatan kesimi işaret etmektedir. Bu kısım, çalışabilecek durumu olsa da bunalım dönemlerinde sayısı artan, işgücü ihtiyacının olduğu zamanlarda sayıları azalan yoksul kesimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. İkinci kategoride bulunanlar, yoksul ve yetim çocuk işçilerden oluşmaktadır. Kapitalizmin yüksek büyüme ve karlılık hedeflerine ulaşmak için kullandığı ucuz işgücünün en niteliksiz ve sömürüye en açık grubu olan çocuklar üzerinden tanımlanan bir gruptur ve günümüz çocuk işçiliği tartışmalarında da dayanak olarak yeteri kadar gösterilmemektedir. Son kategori ise çalışabilecek durumda olmayan ve çalışma yaşının üstünde bulunan kesimlerdir. Aynı zamanda bu kategori iş kazası geçirerek sakat kalmış ya da eşinin aynı durumu yaşaması sebebiyle dul kalmış kesimleri de içermektedir (Marx, 2011a: 622).

Dolayısıyla Marx, sermayenin güçlenmesi, karlılığını maksimize etmesi ve tüm yönleriyle sermaye kesiminin güçlenmesi için görelî artık nüfusun içinde yer alan yedek işgücü ordusuna, çocuk işçilere ve çalışamayacak şekilde işgücünden düşmüş kişilerin varlığına dikkat çekmiştir. Görelî artık nüfusun büyüklüğü, sermayenin zenginlik potansiyeli ile arttığını ancak bunun yanında sefalet ve yoksulluğun da arttığını belirtmiştir. Bu bakımdan Marx, lümpen proletarya ve görelî artık nüfus ne kadar büyükse yoksulluğun da o kadar büyümesini, kapitalist birikimin mutlak yasası olarak görmektedir.

1.1.1.2. Weber'in Sınıf Yaklaşımı

Modern toplumsal sınıfları incelerken üzerinde durulacak bir diğer temel yaklaşım Weber'in geliştirdiği toplumsal tabakalaşma sistemidir. Weber de (2004: 269), Marx'ın sınıfın verili nesnel koşullar üzerinde temellendiği fikrini kabul etmekle birlikte, sınıfın biçimlenmesi hususunda ondan ayrılmaktadır. Marx, tarihsel materyalizm perspektifinden bakarak, sınıfların eşitsiz mülkiyet ilişkilerini ortaya çıkaran sömürü sistemi açısından ve çatışmacı bir yaklaşımla ele almıştır. Dolayısıyla Marx proletaryaya, ekonomik iktidarı ele geçirerek toplumu dönüştürmek gibi tarihsel bir misyon yüklemiştir. Ancak Weber insanların sadece ekonomik gücü ele geçirmek için iktidar peşinde koşmadıklarını aynı zamanda sosyal onur ve güç elde etmek üzere mücadele içinde olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle Weber için toplumsal tabakalaşma, gücün “sınıf”, “statü” ve “parti” üzerindeki dağılımıdır.

Weber, toplumsal tabakalaşmayı ekonomik alanda sınıf, sosyal alanda statü ve politik alanda da parti/güç üzerinden ele almaktadır. Her toplumda farklılık göstererek hiyerarşik bir biçimde yapılanan bu üç alan, doğrusal olmamakla birlikte birbiriyle etkileşim içerisinde (Eyce, 1999: 274).

Weber (2004: 270) için sınıf, piyasa koşullarınca belirlenmiş çıkar birliklerini ifade etmektedir. Weber, “bir grup insanın yaşam olanaklarının belirli bir nedensel ögesi ortak ise”, “bu ögeyi, mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa” ve “bu öge, meta ve iş gücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa” sınıftan söz edilebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla sınıf, bu ortak öğelerde birleşen aynı sınıf konumunda bulunan insanları içeren bir yapılanmadır. Hiyerarşik toplumsal tabakalaşma içerisinde üç temel öge üzerindeki ortaklıkla bir araya gelen insanlar ekonomik, politik ve simgesel kaynaklara sahip olma ayrıcalığını genişletme ve koruma mücadelesinde bulunmaktadırlar (Turner, 2001: 27).

Sınıfsal farklılıkları maddi mülkiyet üzerinden kuran Weber (2004: 270), bu farklılıkları kişilerin mülkiyetleri üzerinde tasarruf edebilme güçleriyle şekillendiğini şu şekilde açıklamıştır:

Değişim amacıyla piyasada rekabet eden insanlardan oluşan bir toplulukta maddi mülkler üstündeki tasarruf hakkının dağılım biçiminin kendiliğinden belirli yaşam olanakları yarattığı, en temel ekonomik gerçeklerden biridir. Marjinal yarar kanununa göre bu dağılım biçimi değerli mallar için girişilen rekabetten mülksüzleri dışlar; mülk sahipleri lehine işler, daha doğrusu mal edinme tekelini onlara verir. Diğer her şeyin eşit olduğu varsayılırsa bu dağıtım biçimi kârlı iş fırsatlarını, mülk sahibi olan ve mallarını değiştirmek zorunda olmayan kişilerin tekelinde bırakır.

Marx’ın üretim araçları üzerinde denetim kurma mücadelesi olarak yaklaştığı mülkiyete dayalı sınıf farklılıkları, Weber (2012: 423) için piyasadaki değerli malları satın almaya yönelik girişilen rekabeti ifade etmektedir. Weber mülkiyet durumu ile tüketici malları üzerindeki kontroller, varlıklar, kaynaklar ve nitelikleri içeren çok kapsamlı bir alanı ortaya koymaktadır.

Weber’in yaklaşımında gelir getiren mülkiyet durumunu ifade eden “mülkiyet sahibi sınıflar” ve mülksüz olan ancak pazara hizmet sunan “kazanç sınıfları” olmak üzere iki temel sınıf vardır (Giddens, 2017: 300). Mülkiyet sahibi sınıflar, mülklerini “servet” alanından “sermaye malları” alanına kaydırabilme gücüne sahip olarak kazanç sınıfları üzerinde tekel kurmaktadır (Weber, 2004: 270).

Mülkiyet sahibi sınıflar rantiyeler ve girişimcilerden oluşurken, bu sınıflar da kendi içlerinde sahip oldukları servetler açısından farklılaşmaktadır. Mülksüzler sınıfını vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler oluşturmaktadır (Weber, 2012: 426). Mülksüzler sınıfı mensuplarının sınıfsal pozisyonları “pazarlanabilir becerileri”nin tekelleşme derecesine göre farklılıklar göstermektedir. Pazarlanabilir becerileri olanlar, pozitif ayrıcalıklara sahip sınıfları oluştururken, ne mülke ne de pazarlanabilir becerilere sahip olmayanlar negatif ayrıcalıklara sahip sınıfları kapsamaktadır. Weber, bu iki sınıf tipinin arasında kalanları orta sınıf olarak ifade etmektedir (Giddens, 2017: 300). Weber, kişilerin piyasadaki konumlarının onların yaşam olanaklarını baştan başa değiştirdiğini savunmaktadır. Örneğin, profesyonel işlerde çalışanlar mavi yaka işçilere göre daha fazla kazanmaktadır. Aldıkları eğitim, diploma ve sahip oldukları yetenekler onları “pazarlanabilir” kılmaktadır (Giddens, 2008: 347). Dolayısıyla kişinin toplumsal konumu mülkiyet durumunun yanında sahip olduğu yetenekler üzerinden de şekillenmektedir.

Mills (1964: 16), aşağı gruptaki beyaz yakalıları ile ücretli işçiler arasında muhtemel bir toplumsal sınıf olduğuna dikkat çekerek bu iki sınıf arasında tipik bir iş hareketliliği olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan toplumsal konumların ve farklılıkların görünmesinde mülksüzlerin meslek hareketliliğinin mülksüz oluşlarından daha önemli olduğunu ifade etmektedir.

Weber’in toplumsal tabakalaşma yaklaşımında sınıf, nesnel koşulları ortaya koyarken, statü öznel koşulları yansıtmaktadır. Weber için sınıf konumu üretim ilişkilerini, statü grupları “hayat tarzları” ile şekillenen tüketim ilişkilerini göstermektedir (Giddens, 2017: 301).

1.1.1.2.1. Weber’in Statü ve Güç Kavramı

Weber (2004: 286, 2012: 427)’in tabakalaşma sisteminde sınıf üretim ve mülkiyet ilişkilerine göre belirlenirken, statü ise özel hayat tarzlarına bağlı olarak tüketim biçimlerine göre şekillenmektedir. Weber, statüyü “pozitif ve negatif ayrıcalıklar açısından sosyal itibar üzerinde etkili bir hak iddiası” olarak tanımlamaktadır. Bu durum, kişilere başkaları tarafından yüklenen saygınlık anlamına gelen toplumsal gruplar arasındaki ayrımları göstermektedir (Giddens, 2008: 347).

Weber (2004: 277) için toplumsal ayrımlar ve birlikte hareket etme durumunu daha çok statü konumları etkilemektedir. Statü konumu, ekonomi tarafından belirlenen sınıf konumlarından farklı olarak “insanların yaşam yazgısının somut, pozitif ya da negatif toplumsal onur ölçüsü tarafından belirlenen tüm tipik öğelerdir”.

Turner ve arkadaşlarına göre (Turner vd., 2010: 234) sınıf, kişilerin gelirleriyle satın alma gücü sağlayarak, sınıf üyeliğini maddi çıkarlar bağlamında nesnel bir konumda tutmaktadır. Ancak statü ve itibar kişilerin bir değere sahip olduğunu düşündükleri inanılan eyleme göre şekillenmektedir. Dolayısıyla statüye yönelik davranışlar ekonomik çıkarlara göre değil, kişinin toplumsal onuru paylaştığı gruba uygun özel bir hayat tarzına göre şekillenmektedir.

Weber (2004: 275-276, 2012: 427)'in tabakalaşma sisteminin öznel yanını “statü grupları” oluşturmaktadır. Bu gruplar, eğitim, yaşam tarzı, kalıtımsal ve mesleki saygınlık durumlarında ortaklaşan gruplardır. Statü özneliği gereği özellikle meslek, içinde bulunduğu mesleki gruba özgü yaşam tarzı ve kişisel yeteneklere bağlı olarak toplumsal eşitsizliklerin görünür kılınmasını sağlamaktadır.

Weber, toplumsal eşitsizliklerin toplumsal prestij, itibar gibi sosyal faktörler tarafından şekillenen statü farklılaşmalarını meydana getirdiğini belirtmektedir. Yüksek itibar gören kişiler toplumsal olarak ayrıcalıklı bir konumda bulunmaları sebebiyle pozitif onur taşıyan “yüksek statü grubu”nu oluştururken, toplumda düşük itibarlı işler yapanlarsa negatif onur taşıyan “düşük statü grubu”nu oluşturmaktadır (Kalaycıoğlu, 2013: 11).

Weber statü gruplarını benzer bir hayat tarzına, örnek bir ahlaki sisteme ve ortak dil ve kültüre göre şekillenen farklılıklara dayalı kolektiviteler olarak tanımlamaktadır. Bu ortaklıklar sayesinde grup üyeleri ortak toplumsal ve kültürel kazanç ve ayrıcalıklar edinmektedir. Böylece toplumsal tabakalaşma, politik tekel ve sosyal dışlanma mekanizmaları ile toplumsal alanda farklı iktidar ilişkileri üretmektedir (Turner, 2001: 15).

Weber (2004: 277, 2012: 428), statü onurunun mutlaka bir “sınıf konumu”yla bağlantılı olması gerekmediğini belirtmektedir. Öyle ki hem mülk sahipleri hem de mülksüzler ekonomik açıdan farklı sınıflarda olsalar da aynı statü grubuna mensup olabilmektedir. Örneğin bir subayın, memurun ya da öğrencinin sınıf konumu sahip oldukları servetlerine göre değişebilirken, eğitim ve yetiştirme tarzlarının ortak olması sebebiyle statülerinde bir farklılık oluşmamaktadır.

Statü onuru, belirli bir yaşam tarzı içerisinde şekillendiği için sosyal ilişkilerde kısıtlama getirmektedir. Bu durum statü grubunun kendi içerisinde içe kapanmasına neden olmaktadır. Statü grubunun yaşam tarzlarından kaynaklı olarak ortaya çıkan ayrıcalıkları ekonomik olarak irrasyonel tüketim örnekleri yaratmaktadır. Dolayısıyla pazarda tekeli bir konum elde ederek rakip grupların bu avantajı ele geçirmesi engellemektedir (Weber, 2012: 428). Bu tekeli statünün tüketim ilişkileri bağlamında toplumsal eşitsizlikleri ve farklılaşmaları yaratarak tüketimin ayrıcalık yaratan kısmını düşük statüde bulunanlar için

irrasyonel hale getirerek prestijli gruplardan ayırdığı söylenebilir. Örneğin, toplumda yoksul konumdaki bireylerin yüksek statü göstergesi ürünler satın alması, toplumsal alanda rasyonel olmayan bir tüketim davranışı olarak değerlendirilmektedir.

Statü ve sınıf konumuna ilişkin olarak Mills (1964: 131), statü konumunun belirlenmesinde sınıf konumunun doğrudan etkisi olmadığını ve statü grubunun içe dönük yapısını “yeni zenginler” olarak adlandırılan gruplar üzerinden örneklendirmiştir. Aşağı sınıf konumundan henüz çıkmış olan yeni zenginlerin, yüksek statü gruplarına girmekte zorluk yaşayabildiklerini belirtmiştir. Mills bu duruma örnek olarak, iflas etmiş bir aristokratın ekonomik açıdan mülksüz duruma gelse de saygınlığını koruma şansının yeni zengin olan kişilere göre daha yüksek olmasını vermiştir.

Weber (2004: 278) için, statüye bağlı olarak gerçekleşen toplumsal farklılaşmalardan dolayı ayrıcalık sahibi yüksek statü grubuna girmek isteyenlerin ancak, grubun hayat tarzına yönelik eylemlerinin taklitçisi olmaktan çıkarak gerçekten uyum sağlamaya başladığı zaman gruba dâhil olabilmektelerdir. Dolayısıyla taklit etme davranışı düşük statülüler için yüksek statü gruplarına girme isteğinin bir sonucu gerçekleşmektedir.

Sınıf ve statünün toplumsal ayrışmalara olan etkisinin yanında Weber (2004: 287) için, gücün toplumsallaşmasında etkili olduğunu belirttiği bir diğer tabakalaşma türü “parti”dir. Partiler, ekonomik düzeni kapsayan sınıflar ile sosyal düzeni oluşturan statüden farklı bir eylemselliği ifade etmektedir. Her toplumda farklı gerçekleşen iktidar tiplerine göre değişmekle birlikte güç ve iktidar kazanmaya yönelik oluşumlardır. .

Weber (2004: 287) için, parti eylemleri, ekonomik çıkar birlikteliklerini ifade eden sınıf ve prestij sağlamaya yönelik eylemleri içeren statüden farklı olarak doğrudan toplumsal eyleme yönelik birliktelikleri içermektedir. Söz konusu toplumsal eylemler her zaman toplumsallaştırmaya yönelik olmaktadır. Parti oluşumları, ortak bir hedef, “dava” için bir araya gelinen bir yapıyı oluşturmakla birlikte; hizmetsiz maaş, parti aidiyetinden sağlanan onur gibi kişisel amaçlar çerçevesinde de olabilmektedir. Ancak ortak bir hedef için de olsa kişisel amaçlara da dayansa parti eylemi toplumsal alanı doğrudan etkileyecek güç ilişkilerini kapsamaktadır: "Partiler ancak toplumsallaşmış topluluklarda, yani belli ölçüde rasyonel bir düzene ve bu düzeni yaptırımlarla uygulamaya hazır bir görevli kadrosuna sahip topluluklarda varılabilirler. Çünkü partiler tam da bu kadroyu etkilemeyi ve mümkünse onu partinin yandaşları arasından seçmeyi amaçlarlar" (Weber, 2004: 287).

Ortak hedefler çerçevesinde toplumsal eyleme dahil olabilmek için doğrudan bir sınıfa ya da statü grubuna mensup olmak gerekmemektedir. Weber’e göre toplumsal farklılaşmaların sınıf ve statü bağlamında dikey konumu parti oluşumunda toplumsal olarak

öncelikle yatay hale gelmektedir. Kişiler, sınıfsal olarak mülksüz konumda ya da düşük prestijli bir statüde olsalar bile toplumsal alanda diğer sınıf ve statü gruplarıyla parti aidiyetleri çatısında birleşebilmektedir. Diğer yandan parti içerisindeki görev ve statüleri bağlamında dikey bir hiyerarşi içerisinde bulunabilmektedirler (Koçancı, 2014b: 37). Dolayısıyla toplumsal eylemin yönü bakımından Marx'ın alt yapı olarak ifade ettiği üretim ilişkilerinin üst yapıyı temsil eden kurum ve iktidar ilişkilerini belirlemesi üzerine oluşturduğu kuramının tersine, Weber parti ve iktidar mücadelesine sınıfları aşan bir anlam yüklemiştir. (Giddens, 2008). Bu sebeple partiler Weber (2004: 287) için salt sınıf ya da statü gruplarına ait değildir. Partiler, kısmen statü kısmen sınıflara ya da kısa süreli çıkarlara yönelik oluşumlar olabilmektedir. Düşük statülü ya da genel toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde alt sınıf pozisyonunda bulunanlar, toplumsal alanda güç mekanizmasından pay alabilmek için farklı statü ve sınıf konumunda bulunanlarla parti aidiyeti temelinde birleşebilmektedir.

Toplumsal tabakalaşma sistemi eski uygarlıklardan bu yana toplumsal farklılıkları ve eşitsiz konumları yansıtmaktadır. Modern toplumların tabakalaşma yapısını inceleyen Marx ve Weber, toplumsal farklılıkları, birbirinden farklı biçimlerde ele almışlardır. Marx'ın lümpen proleterya ve göreceli artık nüfus kavramı, günümüz dışlanma ve tehlikeli sınıflar, alt kültür, sınıfsızlık olarak adlandırılan grupların tarihsel kökenini oluşturmaktadır. Yine söz konusu bu grupları, Weber'in tabakalaşma sistemi içerisinde, dışlanma olgusuna, yaşam tarzlarının şekillendirdiği statü grupları ve bunların görünürlüğünü sağlayan “tüketim faaliyetlerinin dışında kalma” durumları bakımından incelemek mümkün olmaktadır.

1.1.1.3. Sınıf ve Statü Kavramlarına Güncel Yaklaşımlar

Sınıf ve statüye dair gelişen güncel tartışmalar, günümüz toplumsal ilişkilerinin değişen boyutları üzerinden şekillenmektedir. Sınıf konumunun giderek değişen heterojen yapısı, edinilmek istenen statülerin boyutları ve iktidar ilişkileri toplumsal tabakalaşmaya farklı boyutlar kazandırmaktadır.

Çatışma kuramcıları arasında yer alan Dahrendorf (1988: 3)'a göre, toplumsal farklılaşmaların ana kaynağı otoritedir. Bu sebeple toplum, otorite ilişkilerinin dağılımına göre hükmedenler ve hükmedilenler olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Bu temel ayrım, Marx'ın kuramından farklı olarak sınıfların ortaya çıkış kaynağını üretim ilişkilerinde değil, hükmetme ve hükmedilmeye dayalı otorite ilişkilerine dayandırmaktadır (Polama, 1993: 119). Dahrendorf bu durumu günümüz sanayi sonrası toplumlarında ortaya çıkan anonim şirketlerle mülkiyet ve yönetimin ayrılmış olmasına bağlamaktadır (akt. Türkdogan, 1978: 135).

Dahrendorf'un toplumsal farklılaşmalara otorite kaynaklı olarak yaklaşması, temelde toplumda onaylanan ve onaylanmayan tutumlara yönelik toplumsal ayrımlara dayanmaktadır. Bu ayrımlar otoritenin farklı şekillendiği her toplumda farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Vietnam Savaşı sırasında bazı ülkelerde savaş karşıtları toplumdan dışlanırken, başka bazı ülkelerde savaş destekçileri dışlanmışlardır (Wallace ve Wolf, 2012: 179). Dolayısıyla ülkeden ülkeye değişen toplumsal normların ayırdığı bu temel iki oluşum çıkarları bakımından çatışma halindedir. Çıkar çatışması bakımından hükmeden ve hükmedilen olarak ikiye ayrılan bu iki oluşum içerisinde yöneten ve otorite gücünü elinde bulunduranların çıkarları ideolojinin meşruluğuna dayanırken, yönetilenler ise ideolojiyi tehdit etmektedir. Dahrendorf söz konusu çıkarları açıklarken yarı çıkar grubunu ayrı değerlendirmektedir. Yarı çıkar grubu, çıkarlarının bilincinde olmayarak çatışma mekanizmalarının dışında olma durumlarını ifade etmektedir. Bu gruplar çıkar bilincine vardıklarında artık açık gruplar haline gelmektedirler. Dahrendorf bu duruma örnek olarak, kadın hakları mücadelesini vermiştir. Kadınların eşlerine tâbi olduğu yasal düzenlemelere karşı bilinçlenerek haklarını savunmaya geçmeleri ile açık gruplar haline gelmişlerdir. Bu durum Marx'ın sınıf bilinci yaklaşımına yakınlığa da çatışmanın sonucu bakımından ondan ayrılmaktadır. Marx çatışmanın yıkıcılığına önem verirken Dahrendorf, çatışmanın toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için gerektiğini ancak bunun uzlaşılıyla kurumsal bir temelden kurulabileceğini belirtmektedir (akt. Polama, 1993: 118-122).

Dahrendorf statü- çatışma ilişkisini şöyle ifade etmektedir: "Otorite konumuyla diğer sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişki ne kadar azsa sınıfsal çatışma da o kadar azdır". Statünün çatışmanın yoğunluğunu belirlemese de etkileyebileceğini ifade etmektedir. Ekonomik açıdan toplumda kabul edilir bir statüsü bulunanların otorite yapısı içerisinde daha yüksek statü talebiyle girdikleri mücadele, daha düşük statüde bulunanlara göre daha az yoğunluktadır. Örneğin, Kolej müdürlerinin otobüs şoförlerine göre daha saygın olmasının nedeni toplumsal tabakalaşma içerisindeki mevkileriyle otorite yoğunluğundan daha az etkilenmeleridir. (akt. Polama, 1993: 121-122; Wallace ve Wolf, 2012: 179).

Seçkin kuramcılarında olan Mills de toplumsal farklılaşmalara güç ve iktidar ilişkileri içerisinden bakmıştır. Ancak Mills, gücü merkezileştirdiği bir noktadan ele almaktadır. Amerikan toplum yapısını inceleyen Mills'e göre toplumsal karar alma süreçlerini belirleyen üç temel seçkin grup toplumu kendi çıkarları doğrultusunda yönetmektedir.(akt. Arslan, 2004:5). Ekonomi elitleri, siyasi ve askeri elitlerin oluşturduğu bu grup bir araya gelerek "iktidar seçkinlerini" oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre iktidar seçkinleri ellerindeki gücü

toplumun genel çıkarlarına göre değil, kendi sınıf çıkarlarına göre kullanmaktadır (akt. Aydın, 2014: 3).

Mills'in (1964: 129), iktidar seçkinlerinin tekelci konumun yanında toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde üzerinde durduğu diğer unsurlar meslek, statü ve sınıftır. Mills sınıfı, Marx'ın analizinde olduğu gibi mülkiyet ilişkileri kapsamında değil, gelir bazında ele almıştır (Mills, 1964: 126). Bunun sebebini 20. yy ile birlikte değişen orta sınıf yapılanmasında görmüştür. Mills, mülkiyet bakımından artık, beyaz yakalılar ile işçiler arasında farkın kalmadığı, gelir olarak önceki dönemlere göre farkın azaldığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla yeni orta sınıfların içerisindeki farklılaşma dinamiklerini mesleki statü ve gelir bakımından incelenmesinin daha uygun olduğunu belirtmektedir.

Statü konusunu Mills (1964: 134), kalıtsal faktörlerin baskın olduğu bir bakış açısıyla ele almıştır. Doğuştan gelen özelliklerin statü konumunun belirlenmesinde çoğunlukla etkili olduğunu savunmuştur. Bu duruma örnek olarak, siyahi bir çocuğun kişisel başarısı ne olursa olsun beyaz çocuğun elde edebileceği saygıyı göremeyeceğini vermektedir. Yine aynı şekilde servet sahipliği statü belirleyen bir unsur olsa da tek başına yeterli değildir. Mills buna örnek olarak, yeni servet sahibi olan “yeni zenginler”in statülerinin, yukarı sınıfa dahil olmasa da toplumda yüksek prestij sahibi kişilere göre düşük olacağını ifade etmiştir.

Toplumsal farklılaşmaların boyutları içerisinde statünün politik-hukuksal yönüne ağırlıklı önem veren Turner (2001: 22), statüyü yurttaşların hukuki konumu üzerinden ele almıştır. Turner'a göre bireyin, toplumsal alanda bir takım kazanç ve ayrıcalıklar sağlamaya yönelik olarak topluma karşı talep ettiği kıt kaynaklar, statünün kültürel yönünü oluşturmaktadır. Statünün bu kültürel yönü kültüre bağlı ayrıcalıklı hayat tarzlarını ifade etmektedir. Turner, söz konusu bu statü mücadelesinin feodal toplumlardaki kapalı zümre yapılanmasından farklı olarak, günümüz modern toplumlarında açık ve akıcı olduğunu belirtmektedir.

Turner (2001: 24-25) statüyü, dil, etnisite gibi ortak aidiyetler üzerinde birleşen statü toplulukları ve bireylerin refah talepleri üzerinden bir araya gelerek oluşturdukları dernek ya da örgütleri ifade eden statü kolonları olmak üzere ikiye ayırmıştır. Turner'ın hukuki konumuyla ele aldığı statü yaklaşımı içerisinde ilgilendiği kısım statü kolonlarıdır.

Turner'ın (2001: 24) çatışmaya dair yaklaşımı statü politikası üzerinden şekillenmektedir. Statü kolonları, emekli dernekleri, tüketiciyi koruma grupları gibi ortak hukuki çıkarlar etrafında birleşen ve yönetimle hak talebi üzerinden lobi faaliyeti yapan örgütlenmeleri ifade etmektedir. Turner, statü kolonlarının devletle olan yurttaşlık temelindeki bu ilişkisini “statü politikası” olarak adlandırmaktadır. Turner, statü gruplarının, statü talebi

ile girdikleri mücadeleyi statü politikası olarak ifade etmektedir. Turner'ın, statüyü hak elde etmek için birleşen ve mücadele eden gruplar olarak ele alması, statüye hukuksal bir boyut katmıştır.

Bu tartışmalardan hareketle günümüz dışlanma tartışmalarının esasında statü eksikliği, toplumsal güç ilişkileri içerisinde pay edinememe ya da sınıf konumun dışında kalma süreçlerini açıkladığı söylenebilmektedir. Toplumsal tabakalaşmadaki bu eşitsiz konum, bireyleri farklı boyutlarda dışlanma süreçleri içerisine çekmektedir.

1.2. Sosyal Dışlanma

1.2.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihsel Kökeni

Toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkardığı sınıf ve statü farklılıkları geçmişten bu yana her toplumda farklı şekillerde var olmuştur. Eski uygarlıklarda kalıtsal, kültürel, dini, ekonomik sebeplerle şekillenen alt sınıf olgusu, günümüz toplumlarında yoksulluk, dışlanma, sınıf altı kavramlarıyla tartışılmaktadır.

Sosyal dışlanma tartışmaları, Avrupa'da 1970'li yıllarda sosyal güvenlik sisteminin dışında kalanları kapsayan bir noktadan ele alınmaya başlanmıştır (Sapancalı, 2005: 59). Kavramın çıkış noktası, söz konusu bu kitlenin oluşturduğu alt kültüre bağlı olarak geçirdikleri marjinalleşme süreçleri olmuştur. 1980'li yıllarda birlikte kavramın kapsamı küresel ekonomide yaşanan değişiklikler neticesinde yoksulluk ve işsizlik olgularını da içine alacak bir şekilde genişletilmiştir.

Sosyal dışlanma kavramı tarihsel kökeni itibariyle toplumsal sınıf ve statü farklılıkları sonucu alt sınıfı işaret etmektedir. Alt sınıfa mensup olma ya da düşük statüde bulunmaya bağlı olarak toplumsal yaşamdan kopma durumu olarak değerlendirebileceğimiz dışlanma kavramı, kökeni itibariyle birinci bölümde anlatıldığı üzere oldukça geçmişe dayanmaktadır. Günümüz dışlanma tartışmalarının vücut bulduğu sosyal dışlanma kavramı, kullanılmaya başlandığı kuramsal tarihi boyunca ele alınan mücadele yaklaşımları sosyal içerme politikaları çerçevesinde şekillenmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı ilk kez 1974 yılında Fransa'da Chirac Hükümeti'nin Sosyal İşlerden Sorumlu Bakanı Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. Lenoir, dışlanma olgusunu engelliler, yaşlılar, istismara uğrayan çocuklar ve uyuşturucu bağımlıları gibi çeşitli bakımlardan dezavantajlı konumda bulunan ya da suç ile ilişkilendirilen kesimleri açıklamak için kullanmıştır (De Haan, 2000: 23). Dolayısıyla kavramın ilk kullanımı toplumda marjinal bir konumda bulunan, çalışma yaşamının dışında, çeşitli dezavantajlara sahip kesimleri tanımlamak için kullanılmıştır.

80’li yıllarla birlikte gelişen küresel kriz sonrası kavramın hem kullanım içeriği değişmiş hem de kavramın operasyonel gücü nedeniyle kullanım alanı diğer ülkelere de yayılmıştır. Refah politikalarının gerilemesi, imalat sanayiinin çevre ülkelere kayması ile birlikte ortaya çıkan post endüstriyalizm, iş gücü piyasasının düzensizliğini arttırmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015: 69-70). Bu durumla birlikte sosyal dışlanma kavramı işsizliği ve yoksulluğu da kapsayan bir noktadan ele alınarak, ekonomik büyümeden yeterince yararlanamayanları da içeren yeni bir boyutta tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle okul terk etme oranlarındaki artış ve bunun yarattığı genç işsizliği, dayanışma ağlarının ve sosyal bağların zayıflaması, aile bağlarındaki kopukluk gibi olgular kavramın tartışma alanını genişletmiştir (Silver, 1994: 533- 534). Emek piyasasındaki bu değişimle birlikte sosyal dışlanma tartışmalarının içeriği işsizlik ya da düzensiz işlerde çalışmanın getirdiği olumsuz sonuçlarla, çalışan yoksulluğunu da kapsayacak bir boyut kazandırmıştır.

Refah devletinin gerilemesi, uluslararası düzensiz göçün artışı, iş gücü piyasasında yaşanan düzensizlikler kavramın bir politika unsuru olarak tartışılmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir. Zamanla kavram genellikle karşıtı olarak yorumlanan “sosyal içirme” kavramıyla anılmaya başlanmıştır (Sapancalı, 2005: 60).

Sosyal içirme politikaları, gelir düzeyi toplumsal ortalamanın altında bulunan ve etnik ya da dini kökenleri, cinsel yönelimleri, eğitim durumları, engellilik durumlarından dolayı eşit vatandaşlar olarak toplumsal alana katılmakta zorluk yaşayanlara yapılan kurumsal düzenlemeleri içermektedir. (Buğra, 2005: 9).

Buğra (2005:9), sosyal içermenin sadece istihdam ve fırsat eşitliği yaratmak için değil, “eşit vatandaşlık kavramının içini doldurmaya yönelik, siyasi iradeyle alınmış kurumsal önlemler” olduğunu belirterek sosyal içirme politikaların dışlanan kesimleri toplumsal alana dâhil etmekte yeterli olmadığını belirtmiştir.

Sosyal dışlanma ve içirme yaklaşımları, Avrupa Birliği kapsamında yaşanan ekonomik durgunluğun Birlik bütünleşmesine zarar vereceği ve çeşitli sosyal zararlara yol açacağı kaygısı ile popüler hale gelmiştir. Bu sebeple Avrupa Birliği ülkeleri, sosyal bütünleşmeye dair uygulamalarını Birlik sınırları içerisinde, bölgesel bazda ele almıştır (Sapancalı, 2005: 60). Bu kapsamda 1990’lı yıllarda Avrupa Toplulukları Komisyonu “Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi”ni kurmuştur (Del Castillo, 1994: 615).

Sosyal dışlanma kavramı Fransa’da, dışlanan kesimlerin marjinallik ve dezavantajlılık yönüyle tartışılmaya başlanmış, zamanla İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde dışlanma, çalışan yoksulları ve işsizliği de içerecek bir şekilde kapsamı genişletilmiştir

Amerika’da ise dışlanma olgusu, sınıf altı tartışmaları çerçevesinde şekillenmiştir. Kavram ilk defa Amerikalı iktisatçı Gunnar Myrdal (1963: 10) tarafından, yapısal sebeplerle ekonomik büyümeye rağmen durumu değişmeyen ve işsizlik ve ayrımcılığa maruz kalan bir kesimi ifade etmek için kullanılmıştır. Amerika’da toplumsal, iktisadi ve mekânsal unsurlara bağlı olarak ortaya çıkan yüksek suç oranları, tek ebeveynlik, sosyal yardım bağımlılığındaki artış ve ırka dayalı ayrışma mekanizmalarının güçlenmesi Amerika’daki sosyal dışlanmanın temel ilgi alanı olmuştur. Irksal ayrışma, kente göçün hızla arttığı siyah nüfusun kentin bazı bölgelerinde yoğunlaşmasına ve Amerika nüfusunun genel ortalamasından çok yüksek bir siyah nüfusun iş gücü piyasalarının dışında kalarak işsiz kalmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla sınıf altı kavramının, ilk kullanımı ırka dayalı ayrışma süreçlerine bağlı olarak ortaya çıksa da işsizlik ve kültürel sebepler gibi bir takım yapısal nedenler çerçevesinde ele alınmıştır. Kavram daha sonra alkoliklik, hırsızlık, hukuk dışılık gibi anlamları da içerisine alarak sınıf altı kitlesinin tehlikeli sınıflar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Aytaç, 2016: 140).

Dışlanma süreçleri toplumsal tabakalaşma farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkan eşitsiz toplumsal ilişkileri ifade etmektedir. Geçmişten bu yana her toplumda farklı sebeplerle gerçekleşmiş ve farklı boyutları içermiştir. Günümüzde sosyal dışlanma ve sınıf altı kavramının ifade ettiği sosyal sorunun teorik temellerini, Marx’ın lümpen proleterya, görece artık nüfus kitlesinde ya da Weber’in “hayat şansı” tartışmalarında bulabilmek mümkündür (Koçancı ve Ergun, 2018: 54- 55).

1.2.2. Sosyal Dışlanma Kavramına Dair Yaklaşımlar

Avrupa literatürünün kaynaklık yaptığı sosyal dışlanma kavramının teorik kökeni daha önce de belirtildiği gibi sınıf ve statü tartışmalarına dayanmaktadır. Tarih boyunca toplumsal olarak gerçekleşen yapısal değişiklikler eşitsizlik biçimlerini de şekillendirmiştir. Bu sebeple dışlanma biçimleri değişse de dışlanmanın nedenleri olan toplumsal tabakalaşma farklılıkları önemini hâlâ korumaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı günümüzde boyut, durum ve süreçleriyle ele alınmaktadır. Üretim-tüketim ilişkilerinin şekillendirdiği yoksulluk, işsizlik olguları, bunun yanı sıra göç, etnik farklılıklar, kimlik, aidiyet gibi unsurlarla birlikte günümüz dışlanma olgusu, sosyal dışlanma kavramına ilişkin karmaşık bir görüntü vermektedir. Bu bakımdan tartışmalar genel olarak dışlanmanın boyutsal, ilişkisel, katılım ve bütünleşme ekseninde ilerlemektedir. Bu durum bir bakıma piyasa ilişkileri içerisindeki düşük yaşam şansı, düşük hukuki statü ve tüketim ilişkileriyle ortaya çıkan tekellerin varlığı sebebiyle toplumsal yaşamdan izole

olma durumunu ifade etmektedir. Ancak günümüz dışlanma tartışmaları genel olarak dışlanmanın genel görüntüsü hakkında bilgi vermektedir.

Sosyal dışlanma tanımları içerisinde günümüzde en çok vurgu yapılan husus, dışlanmanın boyutları hakkındadır. Boyutsal yaklaşımlar, dışlanmanın ekonomik, siyasal, sosyal, mekânsal yönüyle ilgilenmektedirler. Bu yönüyle sosyal dışlanma, en genel anlamıyla sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklardan mahrumiyeti ifade etmektedir (Walker ve Walker, 1997: 8).

Tablo 1.1 Sosyal Dışlanma Tanımları

Yazar	Tanım Bileşenleri	Tanım İçeriği
Walker ve Walker (1997: 8) Sapancalı, F. (2005: 53) Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006: 4-5) Şahin, T. (2009:9)	Boyut	Sivil
		Politik
		Ekonomik
		Sosyal
Atkinson ve Davodi (2000: 440)	Boyut	Sosyal (aile, toplumsal katılım, mekan)
		Ekonomik (ücret, tasarruf)
		Kurumsal (kurumsal haklar)
		Bölgesel (göç, ulaşım)
		Sembolik (kimlik, motivasyon)
De Haan, A. (2000: 26) Farrington (2011:2) Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006: 4-5) Şahin, T. (2009:9)	Boyut/Özellik/Durum	Çok boyutluluk/ ilişki ve süreç/çevre
		Toplumsal bütünleşmenin karşıtı
Farrington (2011:2) Del Castillo, I. (1994: 614-615) Şahin, T. (2009:9)	Durum	Bütünleşmenin karşıtı Sosyal bağlarda kopuş (toplum/kurum) Sosyal uyum karşıtı
Sen, A. (2000: 3-5, 14-17)	Durum/Tür	Yapabilirlik yoksunluğu
		Aktif/pasif dışlanma
Sapancalı, F. (2005: 56)	Boyut	Yurttaşlık haklarından mahrumiyet
Robila, M.(2006:87) Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006: 4-5)	Boyut	Mekânsal
Woolley, F. (akt. Ongan, N. T.,2013: 214)	Durum	Sosyal ağ
Bauman, Z. (1999: 60,124)	Durum	Yeterince tüketememek, yoksulluk
Silver, H. (1994: 539)	Paradigma	Dayanışma Uzmanlaşma Tekel
Peace, R. (2001: 26)	Boyut	Dar tanım: Yoksulluk Geniş tanım: Çok boyutluluk
Yılmaz, B. (2008: 31)	Durum	İçermeci –dışlayıcı yoksulluk

Dışlanma olgusunun ekonomik, sosyal, siyasal, mekânsal boyutlarından herhangi birinde gerçekleşmesi, söz konusu diğer alanları da etkileyebilmektedir. Örneğin ekonomik yaşamda karşılaşılan dışlanma, kişilerin eğitim olanaklarından mahrum kalması ya da kültürel ayrımcılığa uğraması sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu durumla karşılaşan birey, kendisiyle benzer durumu paylaşanlarla aynı bölgelerde ikamet etme eğilimine sahip olabilmektedir. Dolayısıyla kültürel alanda başlayan dışlanma süreci ekonomik ve mekânsal boyutlara da etki edebilmektedir. Bu durum, sosyal dışlanmanın birbirini besleyerek kısır döngüye dönüşmesini gösteren çok boyutluluk özelliğini yansıtmaktadır. (Sapancalı, 2005: 53, Adaman ve Keyder, 2006: 4-5; Şahin, 2009: 9).

Ancak dışlanma süreçleri çok boyutlu yapısı içerisinde her zaman bir kısır döngüye dönüşmeyebilir. Dışlanmaya maruz kalan alt sınıf mensupları kişisel çözüm yolları ile bu durumdan çıkmanın yollarını bulabilmektedir. Örneğin, Weberyen anlamda, iş piyasasından, çeşitli meslek ve hayat tarzlarına yönelik oluşan statü gruplarından dışlanan birey, parti mekanizmasını kullanarak toplumsal güç dağılımından pay edinebilmektedir. Böylece iktidar ilişkilerinden elde ettiği güç, toplumun diğer alanlarındaki varoluşunu etkileyebilmektedir.

Sosyal dışlanma yaklaşımları içerisinde üzerinde durulan bir diğer husus da sosyal dışlanmanın ilişki boyutudur (De Haan, 2000: 26; Farrington, 2011: 2; Del Castillo, 1994: 614-615). İş gücü piyasasından, sosyal güvenceden yoksun kalma gibi dışlanma süreçleri aynı zamanda bireyin kurumlarla olan formel ilişkilerini de zayıflatmaktadır. Böyle bir durumda geleneksel komşuluk, akrabalık ilişkilerinin de zayıflaması bireyin tüm sosyal ilişki ağlarından kopmasını beraberinde getirmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015: 55). Woolley (1998) tarafından yürütülen bir çalışmada, sosyal ağlara sahip olmayan kişilerin olanlara oranla daha fazla tepkisel bir tutum sergilediği görülmüştür. Bu bağlamda, kişilerin sosyal ilişki ağlarının kuvvetli olması, onların davranışlarında toplumsal norm ve kural ihlallerini azaltan bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (akt. Ongan, 2013: 214). Dolayısıyla dışlanmanın, ortak çıkar birlikteliklerini temsil eden grupların dışında kalarak sosyal ilişkilerinin zayıflamasına, bu sebeple de bireyi kural ihlali ve suça yönelik tepkisel davranışlara ittiği söylenebilmektedir.

Sosyal dışlanma tartışmalarında üzerinde durulan bir diğer husus, dışlanmanın bir katılım sorunu olduğu hususundadır. Wagle'a göre sosyal dışlanma insanların yaşadıkları topluma katılımında kısmen ya da bütünüyle dışlanma durumlarını ifade eden bir süreci kapsamaktadır (akt. Selim ve Çomuk, 2012: 1042). Ayrımcılık, aile ilişkilerinin zayıflığı, damgalama, toplumsal önyargılar, sağlık ve eğitim koşullarının kalitesizliği gibi sebepler yüzünden bireyin kamusal alana katılımı zayıflamaktadır (Peace, 2001: 17). Bu durumun

mekânsal tezahürü konut kutuplaşması, yani bireylerin “tercih edilmeyen” bölgelerde yaşayarak eğitim, sağlık, refah sistemlerinden dışlanmasını güçlendirmektedir (Robila, 2006: 87). Ancak günümüzde katılım sorununun daha çok sosyal yönü görünür olmaktadır. Dışlanan birey fiziki olarak toplumsal katılım sağlasa da sosyal katılım zorluğu çekerek sosyal yaşamdan faydalanamamaktadır (Çakır, 2002: 83). Statü gruplarının kendi içlerinde yaşadıkları “sosyal kapanma” neticesinde, dışlanan birey, yüksek statü ve sınıfsal konumların tekelinde bulunan çeşitli kaynak ve toplumsal olanaklardan yararlanamazlar. Bu durum bireyin, mekânsal ve sosyal olarak dışlanan konumunu toplumsal açıdan görünür hale getirmektedir (Weber, 2004: 96).

Bazı yazarlar (Şahin, 2009), her ne kadar sosyal dışlanmanın karşısı olarak kullanılan sosyal içermeyi görmeseler de, dışlanma sürecindeki birey ve grupların toplumsal alanda yer almalarını önleyen faktörlerin ortadan kaldırılarak, hayat standartlarının artırılmasına, bireyin toplumla bütünleşmesine yönelik durumu ifade etmektedir. (Genç ve Çat, 2013: 365). Ancak dışlanma olgusunun birbirini etkileyen çok boyutlu yapısı, günümüz koşullarında sosyal içermeyi her zaman sağlayamamaktadır. Bireye istihdam olanaklarının sağlanması, dışlanmanın diğer boyutlarında ya da bireyin yaşam koşullarında kalıcı iyileştirmeler sağlamayabilir. Bu durum dışlanan bireyin sınıf, statü ya da güç mekanizmalarından birinde yaşadığı içirme durumunun diğer alanları hemen etkileyememesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik imkânlarının iyileşmesi, bireyin sınıfsal konumunda dikey hareketliliğini mümkün kılabilir. Ancak sosyal onur ve itibarını sağlamak açısından kültürel yönden dışlanmaya devam edebilmektedir (Koçancı, 2014: 87).

Yılmaz (2006: 38-39; 2008: 31), dışlanma olgusuna yoksulluğun değişen biçimlerini karşılaştırarak yaklaşmış, sosyal içermenin günümüz koşullarında yeterli olmadığını belirtmiştir. Geleneksel dayanışma ağlarıyla kurulan enformel faaliyetlerin sosyal içermeyi sağladığını, ancak günümüzde yoksulluğun biçimlenen yeni yapısının ve dayanışma ağlarının zayıflaması ile sosyal içermenin sağlanamadığını belirtmiştir. Buna örnek olarak, İstanbul’un Tarlabası semtinde gerçekleştirdiği araştırma bulgularından hareketle; kent yoksulluğu olgusunun genişlediği günümüzde kayıt dışı faaliyet ve konutların geçmişteki bütünleştirici yönünün, dayanışma ağlarının zayıflamasıyla sosyal içermeye yetmediğini ifade etmiştir. Kente artan göçün etnik köken ekseninde giderek kutuplaşma yaratarak geçmişte enformel ağlarla sağlanan sosyal içermenin günümüz koşullarında her zaman mümkün olmadığı tespitinde bulunmuştur.

Yoksullukla ilişkisi bakımından sosyal dışlanma başat bir rol oynamaktadır. İş gücü piyasalarındaki değişim ve buna bağlı olarak gerileyen sosyal koruma mekanizmaları, gelir

dağılımı eşitsizlikleri gibi olumsuzluklar, yoksulluğu sosyal dışlanmaya yakınsamaktadır (Çakır, 2002: 82). Bu sebeple günümüzde sosyal dışlanma ve yoksulluğun aynı anlama gelecek şekilde kullanımları mevcuttur. Ancak dışlanma her zaman yoksulların yaşadığı bir şey ya da yoksulluktan kaynaklanan bir durum olmayabilir. Bu konuda Peace (2001: 26), dışlanmayı dar ve geniş açıdan değerlendirmiştir. Peace dışlanmayı dar açıdan, iş gücü piyasasına erişim sıkıntısı ya da çalışan yoksulluğunun bir göstergesi olarak gelir dağılımı eşitsizliği ile değerlendirmiştir. Geniş ölçekteki tanımında ise, kaynak eksikliği/reddi, sosyal haklardan mahrumiyet, aile yapısının bozulması gibi çoklu yoksunlukları ve mağduriyetleri içerdiğini dile getirmiştir. Bu bakımdan dışlanma olgusuna alt sınıfları ifade eden bir noktadan bakıldığında yoksullukla ilişki kurulabilmektedir. Ancak dışlanma aynı zamanda düşük statü konumunu da işaret etmektedir. Örneğin geçmişte alt sınıf mensubu birey, zamanla ekonomik anlamda refaha erişse de dışlanma pozisyonu hemen düzelmeyebilir.

Sen (2000: 3-5), sosyal dışlanmayı yoksulluğun bir boyutu olarak değerlendirmiş ve dışlanmayı “kabiliyet yoksulluğu” olarak tanımlamıştır. Bu bakımdan Sen, yetersiz beslenme, evsizlik gibi birincil ihtiyaçları karşılayan ekonomik yoksulluğu, çeşitli yeteneklerden mahrum olma durumu olarak ifade ettiği sosyal dışlanmadan ayırmıştır. Piyasa sistemi içerisinde “pazarlanabilir beceri”lerden mahrum olmak negatif ayrıcalıklı sınıf ve düşük statüyü beraberinde getirmektedir. Toplumda ayrıcalıklı konum kazandıran beceri ve sosyal sermaye eksikliği bireyin mevcut sınıf konumunu da etkileyerek ekonomik alanda da dışlanmaya maruz kalmasına neden olabilmektedir.

Sosyal dışlanmaya hak temelli yaklaşımlar ise, dışlanmanın yurttaşlık statüsü eksikliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda dışlanma, bireylerin toplumsal katılımını sağlayan toplumsal alanda eşit hak ve sorumlulukları ile toplumdaki diğer bireylerle yasal anlamda eşitlendiği bir statüyü işaret etmektedir (Sapançalı, 2005: 56). Yasal statü bağlamında Sen (2000: 14-17), dışlanma süreçlerini aktif dışlanma ve pasif dışlanma şeklinde ele almıştır. Aktif dışlanma, siyasi otoritenin kasıtlı olarak birey ya da grubu yurttaşlık statüsüne dâhil etmemesi durumunu açıklamaktadır. Örneğin, göçmen ve mültecilere diğer yurttaşlarla eşit yurttaşlık haklarının verilmediği durumlarda aktif dışlanma söz konusu olmaktadır. Politik alanda yaşanan dışlanma süreci bir nevi, bireyin kazanç sağlamasına yönelik olarak toplumsal taleplerini ifade eden yurttaşlık, yani hukuki-politik statüden mahrum olma durumunu ifade etmektedir. Pasif dışlanma ise, doğrudan politik bir müdahale olmadan, sosyal süreçlerle ortaya çıkan bir yoksun kalma durumudur. Sen bu duruma örnek olarak ekonomik koşulların yarattığı olumsuz sonuçlarla bireyin sosyal yaşamdan izole

olmasını vermiştir. (Turner, 2001: 22). Dolayısıyla böyle bir durumda birey, toplumsal güç dağılımında yer edinmemektedir.

Sosyal dışlanmanın göreliliğine vurgu yapan yaklaşımlar, dışlanmanın farklı toplum ve paradigmalara göre farklılaşmasına dikkat çekmektedir. Silver (1994: 541-543) bu bağlamda sosyal dışlanmayı dayanışmacı, uzmanlaşmacı ve tekelci olmak üzere üç paradigmada incelemiştir:

- Dayanışma paradigması Fransız Cumhuriyetçi düşünceye dayanmaktadır. Bu paradigmaya göre dışlanma, birey ve toplum arasındaki sosyal bağların bozulması ile ortaya çıkmaktadır. Dayanışma paradigmasında sosyal düzen, birey, grup ya da sınıf çıkarlarından ziyade ahlaki ve normatif kurallar ön plandadır. Ulusal anlaşıma ve kolektif bilinç arabulucu kuruluşlar aracılığıyla bireyin topluma bağlanmasını sağlamaktadır. Dışlanma hem toplumsal bütünleşme için bir tehdit hem de onu güçlendiren bir olgudur. Bu bir anlamda baskın kültüre asimilasyon olarak da yorumlanabilmektedir. Ancak bununla birlikte kavramın son kullanımlarına bakıldığında dayanışma temelinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin çok kültürlülük kavramını da içermesi bakımından post moderndir.
- Uzmanlaşma paradigması ise Amerikan liberalizmine dayanarak bireyseliği ön plana çıkarmaktadır. Uzmanlaşmış toplumsal yapılar, çıkarları doğrultusunda birbirleriyle karşılıklı etkileşim ve rekabet eden bireylerin içinde bulundukları alanlardan oluşmaktadır. Bu alanlar içerisinde barındırdığı bireylerin istek ve ittifaklarını yansıtır. Dışlanma ise söz konusu bu sosyal alanlardaki hareket serbestliğinin engellenmesi ile oluşmaktadır.
- Tekelci paradigma ise Sosyal Demokrat geleneği yansıtarak, Marx ve Weber'den faydalanan bir yaklaşımdır. Bu paradigmaya göre dışlanmanın kaynağı tekelci konumda bulunan gruplardır. Dışlanma sınıf, statü ve siyasal güç arasındaki etkileşimlerinden kaynaklanarak grup içerisindekilerin dışarıda kalanlara karşı çıkarlarını korumaya yönelik hareket etmeleriyle gerçekleşmektedir.

Günümüz toplumlarında statü, kimlik ve hayat tarzlarının görünürlüğünü sağlayan tüketim davranışı, toplumsal ayrışma ve dışlanma süreçlerinin sembolik yanını gösterebilmektedir. Pazar ilişkilerinin hareketli yapısı, ihtiyaçların manipüle edildiğini savunan tezlere göre sürekli değişen statü ve kimlik üretimini de beraberinde getirmektedir. Bu durum alt sınıflar açısından bir nevi tüketime bağlı şekillenen statü gruplarının dışında kalmak anlamına gelmektedir (Omay, 2008).

Bauman (1999: 60), günümüz toplumunun dışlananlarının, tüketim toplumunun çağrılarına ayak uyduramayan “kusurlu tüketiciler” olduklarını belirtmiştir. Gelire bağlı olarak gerçekleştirilen tüketim eyleminden mahrum olanların, toplumda “normal yaşam” olarak kabul edilen standartlara erişemedikleri için özsaygılarını yitirmeleri bu sebeple kendilerini suçlu ve başarısız hissettikleri bir durum ortaya çıkmaktadır. Bauman’ın belirttiği tüketim toplumundan dışlanma yaklaşımı aynı zamanda toplumda kabul edilen kimlik ve statülerden de dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Tüketicinin yarattığı kimlik inşası, toplumda sosyal statüleri şekillendirerek toplumsal ayrışmaları belirlemektedir. Bu durum, alt sınıflar açısından çeşitli şekillerde farklı davranışların tezahür etmesine neden olmaktadır. Alt sınıf konumundakiler, üst statü gruplarına yönelik tüketim kalıplarını taklit edilerek, kimlik ve statü kazanma mücadelesi vermektedirler (Omay, 2008: 87). Dolayısıyla tüketim alanından dışlanma, çeşitli grup ve kimliklerin dışında kalmak anlamına gelmektedir. Dışlanan bireyin taklit tüketimine yönelmesinin, aynı zamanda dışlanmaya karşı geliştirdiği bireysel bir statü kazanım mücadelesi olduğu söylenebilir.

Buradan hareketle dışlanma yaklaşımlarının, boyut, süreç, toplumsal katılım, sosyal içerme, bütünleşme gibi kavramlar üzerine yaptıkları analizler, dışlanmanın toplumsal görünümünü açıklamaktadır. Ancak dışlanmanın tarihsel kökeni eşitsiz sınıf ve statü konumlarıyla ilgilidir. Weberyen perspektiften bakıldığında, piyasa ilişkileri içerisinde hayat şanslarının düşüklüğü alt sınıfları bu ilişkilerin karar süreçlerinin dışında bırakmaktadır. Öte yandan çeşitli meslek, yaşam tarzı ve çıkar ortaklığıyla bir araya gelen statü gruplarının içyapısı düşük statülü alt sınıf mensuplarına kapalıdır. Bu durum sınıf altı olarak da ifade edilen grupları toplumun ortak normlarının dışında bırakarak “sapma” davranışları sergilemesine sebep olmaktadır. Toplumun çoğunluğunun edindiği ortak değerlere ters düşen davranış kalıpları alt sınıfların kendine ait bir alt kültür oluşturmaya ve sosyal hayatın dışında kalmalarına neden olabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal tabakalaşma farklılıkları sonucu ortaya çıkan toplumsal ayrışmalar mekânsal, ekonomik, sosyal, politik alanda görünür olmakta toplumsal bütünleşme imkânlarını zayıflatmaktadır. Çünkü toplumsal sınıflar günlük hayatta farklı çıkar birliktelikleri ve aidiyetle bir araya gelmektedirler.

1.3. Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla İlişkisi

Sosyal dışlanma çalışmaları içerisinde, dışlanma ve yoksulluk ilişkisi tartışmalı bir noktadadır. Bazı çalışmalar sosyal dışlanmanın yoksulluğun bir parçası olduğunu bazıları ise dışlanmanın yoksulluğu aşan bir anlamı olduğunu savunmaktadır. Tartışmaların ekseni sosyal

dışlanmanın yoksulluğu beraberinde getiren bir olgu olduğu ya da yoksulluğun dışlanmayı doğurduğu şeklinde nedensellik ilişkisiyle kurulmaktadır. (Şahin, 2009: 14).

Yoksullukla sosyal dışlanma ilişkisi yoksulluk türünün getirdiği dezavantajlı sınıfsal konum ve toplumsal itibar ekseninde değişebilmektedir. Bu bakımdan yoksulluk türüne göre dışlanma koşullarını değerlendirmek araştırma açısından daha operasyonel kabul edilmektedir. Dışlanma süreçleri mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, öznel yoksulluk, kent yoksulluğu gibi yoksulluk olgularının yansıttığı toplumsal konuma göre değişiklik sergilemektedir.

Yoksulluk yaklaşımları içerisinde en temel alınan yoksulluk türü mutlak yoksulluktur. Dünya Bankası'nın tanımına göre mutlak yoksulluk, hayatta kalmak için gerekli olan minimum beslenme ihtiyaçlarını karşılayamayan grupları içermektedir (World Bank, 2014). Dünya bankasının belirlediği minimum asgari beslenme ölçütünün, 2400 kalori gıda almaya yetmeyen insanları kapsamaktadır. Kalori hesaplamalarına dayanan bu tanımlama çeşitli gelişmişlik seviyelerine göre ülkeler ve bölgeler arasında farklılıklar göstermektedir. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş olarak tanımlanan ülkeler için 1 dolar, Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş ülkeler için 14, 40 dolar olarak hesaplanmıştır (Semerci, 2012: 190). Bu ölçüte giren insanlar yoksulluğun en yoğun yaşandığı sınıfsal olarak en alt grupta toplananları göstermektedir. Aynı zamanda söz konusu insanlar, sosyal yardımlara bağımlı, toplumsal güç mekanizmalarından pay edinemeyerek toplumda diğer sınıflara bağlı bulunan toplumsal grupları temsil etmektedir.

Mutlak yoksulluğun, yoksulluk olgusunu açıklamadaki yetersizliğine vurgu yapan çalışmalar, yoksulluğun göreceli bir durumu belirttiğini savunmaktadır. Göreceli yoksulluk, “bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu” olarak tanımlanmaktadır (Şenses:2014: 91). Yetersiz beslenmeyi vurgulayan mutlak yoksulluğun yanı sıra göreceli yoksulluk beslenme dışında kalan zorunlu tüketim mallarının dâhil edildiği karşılaştırmaya dayanan bir yoksulluk türüdür (Semerci, 2012: 191). Gelir düzeyi kişinin sınıfsal konumunda önemli bir faktör olsa da iki ayrı gelir düzeyini karşılaştırmak doğrudan sınıfsal ya da kişinin bulunduğu toplumsal itibar hakkında bilgi vermemektedir. Ancak mutlak yoksulluk doğrudan mülksüzlüğün bir göstergesi olması bakımından kişinin bulunduğu sınıfın göstergesi olabilmektedir.

Ancak gelir seviyesine bağlı gerçekleşen yoksulluk, doğrudan bireyin dışlanıp dışlanmaması hakkında bilgi vermemektedir. Eğitim, sosyal ilişkiler, dayanışma ilişkileri alt sınıf bireylerin dışlanmasını engelleyici unsurlardır. Bu sebeple klasik yoksulluk

yaklaşımlarının dışında farklı parametreleri ve yoksunlukları ölçen yoksulluk yaklaşımları dışlanma ve yoksulluk ilişkisi hakkında daha açıklayıcı bilgi vermektedir.

İnsani gelişme raporları kapsamında 1997 yılında geliştirilen “İnsani yoksulluk” yaklaşımı sadece gelir yoksunluğu değil, Sen’in (2000: 3-5) belirttiği şekilde “yapabilirlik” çerçevesinde tanımlanmaya başlamıştır. Yeterli beslenememe, sağlıklı içme suyuna sahip olamama, sağlık ve eğitim olanaklarından yararlanamama, okuma, konuşma ve iletişim kabiliyetinden yoksun olma, güçsüzlük ve geleceğe dair güvensizlik ve korku sahibi olma gibi çeşitli faktörleri içermektedir (Çakır, 2002: 93; Semerci, 2012: 191).

İnsani yoksulluğun ölçüm aracı olarak kullanılan İnsani Gelişim Endeksi, yoksulluğun Sen’in “kapasite” ve “güç” yaklaşımına dayanmaktadır. Dolayısıyla güç ve kapasite kavramları, insanların yaşam kalitesine odaklanmıştır. Buna göre kişisel gelir yanında, kamu mallarına, üretim araçlarına, iyi yaşam standartları ve bilgiye erişimin sağlanarak toplumsal alana katılabilme olanakları üzerine odaklanılmıştır (Şenses, 2014: 101). Dışlanma, bir erişim ve katılım sorunu olarak görüldüğünde insani yoksulluk yaklaşımıyla yakınsamaktadır.

Yoksulların katılımıyla yoksulluğu ölçmeye yönelik geliştirilen diğer bir yaklaşım ise öznel yoksulluktur. Öznel yoksulluk, gelir, tüketim harcamaları ve kalori miktarı gibi somut ölçümlerden farklı olarak öznel ve katılımcı yaklaşımlardır. Katılımcı yoksulluk çalışmaları, yoksulluk olgusunun özneli olan insanların katılımıyla gerçekleşen ve yoksulluklarına dair algılarını ölçmeye çalışan çalışmalardır. Bu çalışmalarda yeterli kaynaklara erişememe, siyasal güçten yoksun olma, otorite karşısında edilgen bir pozisyonda yer alma ve psikolojik olarak değersiz hissetme gibi bireysel algılar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Şenses, 2014: 93).

Öznel ve insani yoksulluk yaklaşımları, bireyin sosyal katılım ve hayat kalitesine, saygınlığına yapılan vurgu ile sosyal dışlanma tartışmalarına yakınlaşmaktadır. Bu yaklaşımlar, yoksulların yaşamlarını sürdürmeleri için gereken maddi kaynakların yanında “insanca, saygı değer yaşam” vurgularıyla sosyal onuru da yoksunluk ölçütlerine katmışlardır (Hız ve Hız: 2010: 147). Ancak sosyal itibar ve sınıfsal pozisyon her topluma ve kişiye göre farklılık gösterebileceği gibi, dışlanma sadece yoksullukla sınırlı bir alanı da kapsamamaktadır.

Günümüz modern toplumlarında kente göç ve iş gücü piyasalarındaki değişikliklerle birlikte yoksulluğun yeni bir formu olarak ifade edilen “yeni yoksulluk” , “kent yoksulluğu” kavramları ile kent yaşamındaki yoksulluk ve dışlanma süreçleri bir arada ele alınmaktadır.

Bauman (1999: 39-49), yeni yoksulluğu iş gücü piyasalarındaki değişimler sonucu oluşan bir olgu olarak yorumlamıştır. Fordist üretim rejiminin ağırlıklı olduğu dönemde Avrupa ülkelerinde yoksulluk olgusunun anlamını işsizlikten aldığını belirtmiştir. Eski

yoksulluk olarak ifade ettiği bu dönem için Bauman, çalışma ahlakı çerçevesinde bir araya gelen iş gücünün üretim sistemindeki ağırlığına dikkat çekmiştir

Üretim sisteminin küresel ölçekte tüketim merkezli gerçekleşmeye başlaması, enformel iş ilişkilerinin ağırlığını artırmıştır. Bauman, 1980’li yıllarla birlikte gerçekleşen bu dönüşüme dikkat çekerek stoklara bağılı olarak gerçekleşen üretiminin yerini sürekli değışen moda ve imajlarla şekillenen tüketim ilişkilerine bıraktığını belirtmiştir (Bauman, 1999: 45-46). Dolayısıyla yoksulluk artık işsiz olmakla değıl, sınırsız hale gelen ihtiyaçların derecelenmesi ve zengin-yoksul ayrımının bu derecelerle belirlenmesiyle ilişkilendirilmiştir (Karakaş, 2005: 11). Üretim sistemindeki değışimle birlikte, yoksulluğun, yeterince tüketemeyen kusurlu tüketicilere dönüşümü çalışan yoksulları da kapsayarak dışlanma süreçlerini genişletmiştir. Dışlanma olgusu, tüketimle biçimlenen yeni imaj ve statü göstergelerine ayak uyduramayan yoksullar üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni durum toplumsal tabakalaşmaya sembolik bir anlam katarak sınıfsal konumu ne olursa olsun, insanların yapay kimliklerle sosyal onur elde etme mücadelesine dönüşmüştür.

Türkiye’de yeni yoksulluk çalışmaları (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015; Adaman ve Keyder, 2006; Şenses, 2014; Buğra ve Keyder, 2003; Yılmaz, 2008) kent yoksulluğı bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda göçle birlikte gerçekleşen kent yoksulluğunun dışlanma ile kurduğı bağ, geleneksel dayanışma ağları ve enformel faaliyetleri içeren yapılaşma faaliyetlerinin kent hayatına katılımındaki rolü incelenmiştir. Kent yoksulluğı her bölgede farklı sonuçlar doğursa da, yoksulluğun dışlanmayla olan ilişkisi geleneksel dayanışma ağlarının sürekliliğine göre değışmektedir. Dayanışma ağlarının zayıflaması, artan göçle birlikte gelen yoksulların kente tutunmalarını zorlaştırarak yaşam alanlarının kent yaşamından izole ve suç bölgelerine dönüşümüne neden olmaktadır. Bu bakımdan kent yoksulluğı, dışlanmayla olan ilişkisini göçle gelen yoksul kitlenin sınıf altı pozisyonuna dönüşmesiyle kurmaktadır.

Yoksulluk yaklaşımlarının dışlanmayla kurduğı bağ, hedef kitlenin toplumsal tabakalaşma içerisindeki pozisyonuyla gerçekleşmektedir. Bu bakımdan güncel yoksulluk çalışmaları bireyin gelir tüketim harcamasından öte sosyal yoksunluklarına vurgu yapsa da; doğrudan sınıfsal pozisyonunu gösteren homojen bir hedef kitle gösterememektedir. Öte yandan sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler doğrudan yoksul kişileri kapsamamaktadır.

Adaman ve Keyder (2006:7-8), Edmonto Social Plan (2005) çalışmasından uyarladıkları sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisini analitik bir tabloyla açıklamıştır.

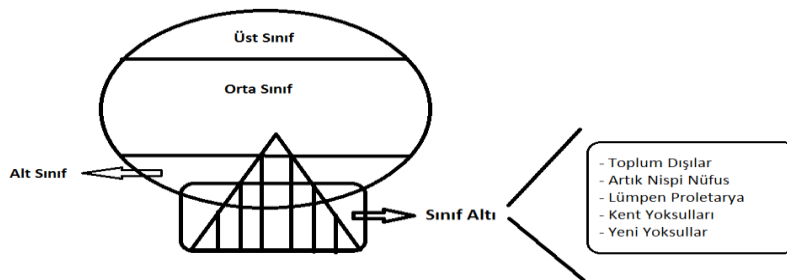
Tablo 1.2 Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

	Dışlanmış	Dışlanmamış
Yoksul	1	2
Yoksul Değil	3	4

Kaynak: Adaman ve Keyder, 2006: 7

Tabloda bulunan 1 numaralı bölge, yoksul ve dışlanmayı aynı anda yaşayan bireyleri kapsamaktadır. Bu durum kent yoksulluğu örneğinde de görüldüğü gibi toplumsal tabakalaşmanın en altında bulunan suç ile ilişkilendirilmiş bölgelerde yaşayan kesimleri kapsamaktadır. Bu bölge Marx'ın lümpen proleterya olarak isimlendirdiği ya da günümüz sınıf altı tartışmalarına konu olan kişileri kapsamaktadır. 2 numaralı bölge, yoksul ancak toplumsal katılımda bir sorun yaşamayan kesimleri ifade etmektedir. Bu kesimlere örnek olarak, toplumla ortak kültürel değerleri paylaşan ancak gelir yetersizliğine bağlı olarak yoksulluk yaşayan kesimler örnek verilebilir. 3 numaralı bölge ise, yoksulluk ile dışlanmanın farkını ortaya çıkaran bir bölgedir. Bu bölge gelir yetersizliğine bağlı olarak yoksulluk yaşamayan ancak etnik farklılık, cinsel yönelim, dini farklılıklar gibi çeşitli sebeplerle toplumsal katılımı sağlayamayan bireyleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu bölgeyi içeren insanlar için dışlanma, gelir yoksulluğuna bağlı olmamaktadır. Böyle bir durumda ekonomik iyileşmeler sonucunda dışlanmanın ortadan kalkması beklenmemektedir (Koçancı, 2014b: 86). 4 numaralı bölge ekonomik olarak üst sınıfı ve yüksek statü grubunu işaret etmektedir.

Buradan hareketle yoksulluk sosyal dışlanmayı, sosyal dışlanma da yoksulluğu doğurabilse de dışlanma sadece alt sınıf konumunda bulunanları etkilememektedir. Dışlanma sorunu aynı zamanda bir toplumsal statü eksikliğidir. “Sosyal dışlanma etki alanı” yaklaşımı sosyal dışlanmanın toplumsal tabakalaşma içerisindeki sunumunu göstermektedir.

Şekil 1.1 Sosyal Dışlanma Etki Alanı

Kaynak: Koçancı, 2014b: 86-87

Sosyal dışlanma etki alanı, dışlanma olgusunun toplumsal tabakalar içerisinde hangi sınıflarda yoğunluklu olduğunu gösteren bir yaklaşımdır (Koçancı, 2014b: 87). Sosyal

dışlanma etki alanı, sosyal dışlanmanın, sadece gelir yoksulluğunu yansıtan alt sınıflara özgü bir durum olmayıp orta sınıfları dahi etkileyebilme durumunu yansıtmaması bakımından önemlidir.

Şekil 1.1’de görülen taralı bölge, sosyal dışlanma etki alanını göstermektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanma etki alanı tabanda ağırlıklı olarak alt sınıfları etkileyerek, orta sınıfın içlerine doğru azalarak uzanmakta ve kaybolmaktadır.

Şekilde alt sınıf konumunu gösteren bölge, iş gücü piyasası içerisinde olup gelir yetersizliği yaşayan kesimleri kapsamaktadır. Bu kesimin yaşadığı dışlanma, alt sınıf pozisyonunda ve sosyal onurun gerçekleştiği statü gruplarının dışında kalması sebebiyle gerçekleşmektedir. Ancak alt sınıf mensubu olmak doğrudan dışlanma ile karşılaşılacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla şekilde etki alanının dışında kalan alan, toplumun genel kültürel aidiyetlerine sahip olması sebebiyle sosyal dışlanmaya maruz kalmayanları kapsamaktadır. Şekilde dikdörtgen alanı içeren bölge ise Marx’ın lümpen proleterya olarak adlandırdığı, güncel tartışmalarda da sınıf altı olarak kavramsallaştırılan ve kent yoksulluğu tartışmalarına konu olan kesimleri kapsamaktadır. Sınıf altı mensupları içerisinde, etki alanı dışında kalanlar ise bireysel beceri ve yeteneklerle dışlanma süreçlerine girmeyerek toplumsal katılım sağlayabilenleri ifade etmektedir.

Sosyal dışlanma etki alanı yaklaşımına göre, dışlanma olgusu tek başına gelir yetersizliğinin bir sonucu değildir. Bu sebeple sosyal onur ve statü gruplarına aidiyet toplumsal bütünleşmenin önemli göstergelerindendir.

Dolayısıyla sosyal dışlanma süreçlerinde yoksulluk olgusunun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak gelire bağlı yoksulluk bireyin doğrudan sınıf pozisyonu ya da sosyal itibarı hakkında bilgi vermemektedir. Bu bakımdan söz konusu süreçlerin oluşmasında, sosyal dışlanmanın yoksullukla kurduğu sınıfsal bağın yanında, bireyin sosyal onur ve toplumsal değerlere olan aidiyetleri de etkili olmaktadır.

1.4. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanma yaklaşımlarının üzerinde durduğu ortak yön dışlanmanın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğudur. Yoksullukla ilişkisi bağlamında alt sınıflar açısından iş gücü piyasalarından dışlanma, kent yaşamının dışında kötü yaşam koşullarında yaşama, ırk, din gibi kültürel farklılıklar, kamusal hizmetlerden yararlanamama, politik karar alma süreçlerine katılamamak gibi pek çok olumsuz koşulu içinde barındırmaktadır. Tüketim, sosyal ilişkiler kültürel faaliyetler, iş fırsatları bakımından sosyal dışlanmanın incelenen pek çok boyutu

birbirinden bağımsız, tek başına gerçekleşen süreçler değildir. Dışlanmanın her bir boyutu diğer boyutları da etkileyerek dışlanma süreçlerini derinleştirebilmektedir.

1.4.1. İş Gücü Piyasasından Dışlanma

Sosyal dışlanmanın boyutları arasında önemli bir yer tutan ekonomik dışlanma, bireyin iş piyasasındaki konumu ile sınıfsal olarak mülkiyet durumu ya da mesleğiyle ilişkili olarak toplumsal statüsünü görünür kılmaktadır.

Ekonomik dışlanma genel anlamda, emek piyasasının dışına düşmekten dolayı kısa ya da uzun dönemli işsizliklerin yaşanması, kredi olanaklarına ulaşamaması ve yeme içme sağlık, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçların dahi karşılanamaması şeklinde tanımlanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 9; Çakır, 2002: 86). Dolayısıyla ekonomik dışlanmaya dair yaklaşımlar genel olarak kişinin yaşamını sürdürmesi için gelir getirici bir unsur olarak iş piyasasındaki konumuna işaret etmektedir.

İstihdamda yer alma, hem sosyal katılımın sağlanması ve gelir getirici bir unsur olarak bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması, hem de kişinin kendine güven ve saygı duygusunu geliştirmesi bakımından önemli bir unsurdur (Çakır, 2002: 86; Özkan ve Yaşar, 2011: 137).

Çakır(2002: 86)'a göre ekonomik dışlanma ile mülkiyet arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bireyin ailesinin ve kendisinin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçütte mal varlığına sahip olabileceği düzenli gelirinin olması sosyal dışlanma riskini azaltmaktadır. Bu bir anlamda Weber'in sınıf perspektifiyle örtüşmektedir. Bireyin piyasada diğer insanlara karşı tasarruf hakkının olması sahip olduğu mülke göre şekillenmektedir. Ancak bunun yanında toplumda saygın bir konumda bulunmak için gelir getirici bir faaliyet olarak kişinin mesleği de önemli bir yer teşkil etmektedir (Weber, 2004: 275).

Bhalla ve Lapeyre (1997: 165), dışlanmanın ekonomik boyutuna dikkat çekerek, az gelişmiş toplumlarda, sanayileşmiş toplumlara göre sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunun daha görünür olduğunu, hatta etnik ve kültürel faktörleri bile etkilediğini belirtmiştir. Silver (1999: 549)'a göre, ekonomik dışlanma Amerika'da sınıf altı ve düşük ücretli çalışanları kapsarken, Avrupa ülkelerinde uzun süreli işsizlik olgusunu yansıtmaktadır. Bu sebeple ekonomik dışlanma yaklaşımları, üretim sistemindeki tarihsel değişim ve ülkeler arasındaki farklılıkları itibariyle uzun dönem işsizlik ve çalışan yoksulları kapsayan bir yönden ele alınmaktadır.

18. yüzyıl sanayileşme hareketleriyle birlikte ortaya çıkan işsizlik sorunu, hemen hemen her ülkede gerçekleşen bir sosyal problem olmuştur. 1945- 1975 dönemi arasında Batı ülkelerinde görülen hızlı büyüme ve tam istihdam politikaları, Fordist üretim sisteminin iş

gücüne olan ihtiyacı gereği bu dönemde yüksek istihdam ve düşük işsizlik oranları gerçekleşmiştir. Batı ülkeleri için bu dönemdeki işsizlik sorunu az gelişmiş ülkelere oranla daha sınırlı gerçekleşmiştir. Ancak 1980'li yıllarla birlikte işsizlik olgusu sadece az gelişmiş ülke sorunu olmaktan çıkarak gelişmiş ülkelerde de yaygın hale gelmiştir (Erol, 2012: 61-62).

Sosyal dışlanma olgusunu en çok yaşayan gruplar arasında işsizler bulunmaktadır. Üretim ilişkilerinin yenilenerek, istihdamın kuralsızlaştırıldığı bu dönemde düşük ücret, sağlıksız çalışma koşulları ile ortaya çıkan yeni esnek kuralsız dönem (Ekin, 1994: 11), yeni işsizler yaratırken aynı zamanda bir süredir işsiz olanların iş bulma şanslarını da azaltmaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanmanın en tehlikeli boyutu olarak görülmektedir (Çakır, 2002: 91). İş piyasasından dışlananlar, uzun süreli işsizler, vafına uygun iş bulamayanlar, işletmelerce sayısal esneklik sağlamak ve teknolojik yenilik getirmek amacıyla işten çıkarılanlar, yeniden iş bulma olasılığı düşük olanları kapsamaktadır (Erol, 2012: 62).

İşsizlikle birlikte yaşanan sosyal güvence eksikliğinin aile ve dayanışma ağlarıyla sağlanamaması durumu ciddi toplumsal gerginlikleri beraberinde getirebilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 17). Toplumsal yapıdan kaynaklı olarak gerçekleşen işsizlik dayanışma bağlarının zayıflaması ile suç olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Sampson ve Graves'in, Shaw ve McKay'in araştırmalarına göre düşük ekonomik statü, yerleşim yerinin değiştirilmesi, etnik heterojenlik ve aile yasının bozulması toplumu, çocuk ve yetişkin suçluluğunu artıran sosyal organizasyonsuzluğa götürmektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 214- 217).

İşsizlik ve suç ilişkisi toplumsal tabakaların dışında kalan sınıf altı bireyleri yansıtmaktadır. Sınıf altı konumundaki bireyler, iş piyasasında gerçekleşen iş ilişkilerinin getirdiği ağlardan yoksun olmakla birlikte, bir mesleğe sahip olmanın verdiği öz saygıdan da mahrum olmaktadır. Bu durum bireyin toplumun genel kültürel yapısından kopararak alt kültür oluşturmasını beraberinde getirmektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 219).

Amerika toplumunda dışlanma terimi yerine kullanılan sınıf altı kavramı, formel ekonomik sistemin dışında kalarak toplumsal alandan tecrit olmuş, buna bağlı olarak davranış bozuklukları olan, yasadışı işlerle uğraşanlar, uyuşturucu kullanıcıları, siyahiler ve göçmenleri kapsamaktadır (Myrdal, 1963: 10). Yaygın görüş, yoksulluğun ve buna bağlı olarak gelişen davranış bozukluğunun sebebini, iktisadi açıdan yapısal bir sorun olarak değil, daha çok bireyin kendi davranışlarından olduğu yönündedir. Buna karşın 1963 yılında Myrdall artan işsizlik ve azalan sanayileşme ile ilgilenmiş, işsizliğin azalan sanayileşme sonucu olduğunu belirtmiştir. Sınıf altı durumunun kişisel değil, yapısal sebeplerle gerçekleştiğinin altını

çizmiştir (Sunal, 2006). Amerika’da işsizliğin sonuçları konusunda, Mary Merva tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1976-1990 döneminde işsizlik oranındaki %1’lik artışın, cinayet oranlarını %6,7, ateşli silahla vurulmaya bağlı ölümlerin %3,1, ölümcül kalp hastalıklarının %5,6, intiharların %3,4 oranında artmasına sebep olduğu tespit edilmiştir (Erol, 2012: 64).

Uzun süreli işsizler, kültürel becerilerden yoksun olma, suç ile ilişkilendirilme bakımından toplumsal tabakaların dışında yer almaktadır. Bu Marx’ın toplumun tortusu olarak ifade ettiği lümpen proleteryaaya eş bir konumu işaret etmektedir.

Diğer yandan bir işe sahip olmak toplumsal bütünleşmenin sağlandığı anlamına gelmemektedir. İşgücü piyasasında gerçekleşen bölünme ile ortaya çıkan kategoriler çalışanlar arasında ücret, çalışma koşulları ve iş güvencesi bakımından farklılıklar yaratmaktadır (Çakır, 2012: 90).

1980’li yıllarla birlikte sermaye hareketlerinin küreselleşerek emek piyasasının bölünmesi durumu “çalışan yoksullar” kavramının tartışılmaya ve iş gücü piyasasındaki dışlanma süreçlerine dâhil edilmeye başlanmıştır. Post fordist üretim yapılanmasıyla birlikte gerçekleşen mal ve hizmet ticaretinin serbestleşmesi, yeni bir uluslararası iş bölümünü beraberinde getirmiştir. Gerçekleşen yeni küresel iş bölümü ile taşeron ve fason üretim, düşük ücretli ve düzensiz işlerde çalışma gibi yeni istihdam tipleri gerçekleşmiştir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 68). Bu sebeple yeniden yapılanan emek piyasası içerisinde gerçekleşen bölünme sonucu kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, kendi hesabına çalışma gibi güvensizlik ve belirsizlik içeren standart dışı üretimde istihdam edilenlerin geçirdiği yeni dışlanma süreçlerini ortaya çıkarmıştır (Sapançalı, 2005: 77). Dolayısıyla sosyal dışlanma çalışmayanlar için iş gücü piyasasından dışlanma şeklinde gerçekleşirken, çalışanlar içinse iş gücü piyasasında gerçekleşmektedir (Şahin, 2009: 72). Türkiye’de 2018 Ocak verilerine göre işsizlik oranı %13,3 iken genç işsizliği oranı %24, 5’tir. Bunun yanında çalışan yoksulları kapsayan enformel çalışan oranı ise %32,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018).

İş gücü piyasası içerisinde küresel olarak parçalanmış iş bölümü, iş gücünün çevre ve merkez olarak ayrılarak nitelikli-niteliksiz şeklinde ayrışması ile “kutuplaşma”; iş piyasasındaki hak kaybı ile “kuralsızlaşma” ve daimi-geçici olarak istihdam biçimlerinin ayrışması ile “esnekleşme” şeklini almıştır (Koray, 2008: 281-282). Emek piyasasındaki uzmanlaşmaya dayalı bu ayrımla çalışan yoksullar için düşük mesleki statü ile birlikte düşük gelir ve belirsiz bir çalışma yaşamı gerçekleşmiştir. Formel iş piyasası dışında bulunan çalışan yoksullar, düşük ücretli, süresiz ve günü kurtaran işlerde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla küresel rekabet ortamında gerçekleşen maliyet düşürme eğilimleri sonucunda ortaya çıkan istihdam biçimleri, yerel pazarlarda iş gücünün gelirinde önemli gerilemelere sebep olarak

çalışma yaşamında olmalarına rağmen yoksulluk çekmelerine neden olmuştur (Erol, 2012: 65-66).

Uluslararası iş bölümünde değişen durum yeni olmakla birlikte çalışan yoksulluğu olgusunun yeni olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Marx'ın görece artık nüfus kavramıyla tartıştığı yedek iş gücü ordusu olarak belirttiği kesimi içeren konjonktürel değişimlere bağlı olarak çalıştırılan kadın ve çocukları içermektedir. Yaşadıkları belirsizlik ve güvencesiz konumu gereği çalışan yoksulluk kavramıyla ortaklaşmaktadır. Bunun yanında Marx, proleteryanın, çalışma koşulları içerisinde yoksullaştığını belirterek iş piyasası içerisindeki konumu gereği yoksullaşmasını olağan bulmuştur (Giddens, 2008: 346). Diğer yandan Weber (2012: 423), kazanç sınıfları ve mülkiyet sınıflarının aralarında gerçekleşen üretim araçları üzerindeki denetim mücadelesinde, mülkiyet sınıfının servetlerini yatırım alanına kaydırmak konusunda kazanç sınıfları yani çalışanlar üzerinde tekel kurma gücü olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Weber her ne kadar çalışan yoksulluğu vurgusu yapmasa da pazar içerisinde mülksüz ve çalışan sınıfın dezavantajlı konumda olduğunu belirtmiştir.

İş gücü piyasasından dışlanmanın başka bir boyutu da iş gücü piyasasına katılamayan, katılması engellenen ya da katılmak için yeteri kadar isteği olmayan grupları kapsamaktadır. Bu durum, kadınların iş gücü piyasasından dışlanma süreçlerini içermektedir (Çakır, 2012: 98). Kadınların ekonomik yaşama dair yaşadıkları dışlanma durumunu, ev içinde harcadıkları emek süreçleri etkilemektedir. Ecevit (2003: 84)'e göre, toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsiz dağılımı yoksullukla doğrudan ilişkilidir. Kadınların ev içinde ailesinin yeniden üretim süreçlerindeki konumu nedeniyle ekonomik faaliyetlere katılımı sınırlı olmaktadır. Ecevit kadınların ekonomik yaşamdan dışlanma süreçlerini şöyle açıklamıştır:

- Düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışma, pazarlık gücünden yoksun olma;
- Kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik, yarı zamanlı, sözleşmeli ve evde çalışmaya dayalı istihdam, standart dışı işlerde çalışma;
- İşe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama; iş yerinde cinsel taciz;
- Ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma (aile işçiliği) = ücretsiz emek kullanma zamanları fazladır;
- Ev içi emeğin kullanımında toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizlikler; şeklindedir.

Türkiye’de kadınların iş gücü piyasasından dışlanmalarına yönelik araştırmalar genellikle iş gücüne katılımlarının düşüklüğü yönündedir. Taymaz (2016: 482)’a göre, kent yoksulu kadınlar, iş gücü piyasasında “yetersiz katılım tuzağına” düşmektedir. Kent yoksulluğu bağlamında değerlendirilecek bu durum yoksul kadınlar için ikili emek piyasası yarattığını belirtmiştir. Kent yoksulu kadınların eğitime yatırım yapma isteği ve kaynakları

olmadığından, düşük ücretli ve güvensiz çalışma koşulları ile ev üretimi yapmak arasında gidip gelen bir kısır döngü içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan çalışan yoksulluğu içerisinde kent yoksulu kadınların konumu ikincil bir dışlanmayı da beraberinde getirmektedir.

Kadınların iş gücü piyasasındaki dışlanma konumuna dair araştırmalar genel olarak, çalışma hayatına katılımları üzerinden şekillenmektedir. 2015 Hane halkı iş gücü araştırmasına göre ise, Türkiye’de 15 ve üstü nüfus içerisinde erkeklerin iş gücüne katılım oranı %65 iken, kadınların oranı %27,5 olmuştur. Eğitim durumuna göre iş gücüne katılma oranı incelendiğinde kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne katılma oranlarının arttığı görülmektedir. Okuryazar olmayan kadınların iş gücüne katılma oranları %16,1; lise altı eğitilmiş kadınların %26,6; lise mezunu kadınların %40,8 iken yükseköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %71,6 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017). Dolayısıyla “pazarlanabilir becerileri” olmayan ve kaynak erişim sıkıntısı yaşayan kadınlar, iş gücü piyasasından dışlanarak, çalışma hayatının getirdiği sosyal ağlardan yararlanamamaktadır.

Kadınların iş gücü piyasasından dışlanma durumu yoksullukla ilişkili olsa da, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ağırlıklıdır. Bu bakımdan kadınların kamusal alanda yaşadıkları dışlanma boyutu hukuki statülerinin kayıpları üzerinden de ele alınabilir. Kadınlar, hukuki statü kayıpları nedeniyle Turner’ın da (2001: 24) statü kolonları olarak adlandırdığı dernekleşme faaliyetlerine yönelerek, hukuki statü politikaları mücadeleleri vermektedirler. Dolayısıyla iş gücü piyasasına katılımı artıracak içerme politikaları kadınlar açısından tek başına yeterli olmamaktadır. Ekonomik etmenler önemli olmakla birlikte kadınların iş gücü piyasasından dışlanma süreçlerinde hukuksal öğeler de etkili olmaktadır.

İstihdam bireyin toplumsal statüsünü ve özsaygısını belirleyen bir faktördür (Sapancalı, 2005: 74). Bu sebeple istihdam olanaklarının tamamen dışında olan uzun süreli işsizler, toplumsal sınıflar içerisinde alt sınıf pozisyonunda bulunmaktadır. Çeşitli yapısal sebeplerle iş piyasasının dışında konumlanan bireylerin sosyal bağlarının kopması, iş piyasasındaki sosyal ilişkilerden mahrum olmasını bireyin öz saygısını yitirmesini ve hatta suç işleme potansiyelinin artırmasını beraberinde getirmektedir (Erol, 2012: 63-64). Bunun yanında enformel çalışma yaşamında kısmi ve geçici işlerde çalışan, çalışan yoksullar iş gücü piyasası içerisinde dışlanma süreçlerinin en ağırlıklı olduğu kesimlerdir. Bu durum iş sahibi olmaktan da öte günümüz istihdam tiplerinin ayrışması ve sosyal güvenliğin sınırlı bir kesimi kapsamamasından ötürü dışlanma süreçlerinin iş piyasası içerisinde de gerçekleşmesindendir (Adaman ve Keyder, 2006: 17).

Düşük ücret ve geçici işlerde çalışmaları sebebiyle çalışan yoksullar, sosyal koruma kapsamının dışında yer almaktadır. Enformel sektör çalışanı yoksullar günlük geçimlerini sağlasa da, eğitim ve kaynaklara erişim olanaklarının dışında olmaları uzun vadede topluma entegre olmayı sağlayacak dikey toplumsal hareketliliği engellemektedir (Şentürk, 2015: 181). Bu nedenle istihdamı artırmaya yönelik olarak uygulanan sosyal içerme politikaları, tüm dünyada varlığını sürdüren çalışan yoksullar için yeterli olmamaktadır (Şahin, 2009: 74). Düşük ücretli ve geçici işlerde çalışmak, çalışan yoksulların farklı statü gruplarına girmelerini sağlayacak eğitim becerilerinden mahrum olmalarına neden olmaktadır.

1.4.2. Dışlanmanın Mekânsal Görünümü

Çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanmanın her boyutunun bir biriyle iç içe geçtiği süreçler, mekânsal bağlamda daha görünür bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnsan pratikleriyle ortaya çıkmış bulunan dinamik bir süreci ifade eden mekân, içinde nesneleri barındıran homojen bir yapıdan ziyade tarihsel anlamda insan davranışlarıyla değişip dönüşen bir boyutu yansıtmaktadır. (Harvey, 2016: 18-19). Dolayısıyla mekân sadece coğrafi bir gösterge değil, her toplumun üretim tarzıyla şekillenen toplumsal ilişkilerinin yansıması olarak bir hareketi ifade etmektedir. Toplumsal sınıfların, günlük yaşamda barınılan konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi ortak tüketim araçları etrafında güç ilişkilerine göre örgütlendiği kent yaşamı, mekânın dinamikliğini gösteren kapsayıcı bir unsurdur (Castells, 2014: 16).

Toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerde dezavantajlı konumda bulunan alt sınıf mensuplarının, yaşadığı dışlanma süreçlerinin kent yaşamındaki görünümü mekânsal dışlanma kavramı ile ele alınmaktadır. Mekânsal dışlanma genel anlamda, kişinin yaşadığı bölge itibarıyla ayrımcılığa uğramasıdır. Diğer yandan da kişinin yaşadığı coğrafyanın kamusal hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle toplumsal yaşama katılamamasını ifade etmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 10).

Mekânsal dışlanma yaklaşımları; kentleşme sürecinde değişen konut ve kent müdahaleleri ile şekillenen alt kültür, yoksulluk kültürü, dayanışma ağlarının zayıflaması gibi kavramların yapısal nedenleri ile toplumsal bütünleşmenin sağlanamaması üzerinden tartışılmaktadır.

Mekânsal dışlanma, toplumsal tabakaların kent içerisinde farklı bölgelere eşitsiz dağılımını ifade etmektedir. Bu sebeple kent mekânına yönelik dışlanma süreçleri kentleşme olgusunun, kent müdahalelerinin, kente göç süreçlerinin, incelenmesinden geçmektedir. Bu bakımdan kentleşme süreci ve buna bağlı olarak gerçekleşen mekânsal dışlanma, ortak

tüketim araçlarının üretim ve yönetiminin kentin toplumsal tabakaları arasında nasıl dağıldığıyla ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

Castells (2014: 39-40), kentleşme sürecinde ortak tüketim araçlarının üretim ve yönetiminin, ekonomik ve siyasi alan arasındaki ilişkiyle nasıl şekillendiğini açıklamıştır. Mekânsal ayrışma ve kentleşme süreçlerinde devlete, sadece egemen sınıfın değil, sistemin bütünsel olarak işlerliğine uygun karar alma organı olması bakımından özerk bir konum atfetmiştir. Bu bakımdan Castells 1945- 1970 yılları arasında Fransa’da kentleşme sürecini inceleyerek, devlet müdahalesinin siyasi yanına dikkat çekmiş ve ekonomik alanların da buradan etkilendiğini vurgulamıştır. Devlet müdahalesinin sermaye açısından daha az karlı alanlarda¹ ekonominin işleyişi ve iş gücünün yeniden üretiminin sağlanmasında siyasi bir eylem olduğunu vurgulamıştır. Devlet müdahalesini temsil eden siyasi alanın, özel sermayenin konumlandığı ekonomik alana eklemlendiğini belirterek, yatırım alanının karlı hale gelmesiyle birlikte bu alanı özel sektöre devrettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla devletin ekonomik alanın boşluklarını² doldurması bakımından işlevsel bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak 1970’li yıllarla birlikte, ortak tüketim araçlarının devlet tarafından hizmet yönlü üretim ve yönetimi bu alanların karlı bir hale gelmesiyle yerini özel sektöre bırakmıştır. Dolayısıyla devletin göreceli özerk konumu zayıflamıştır. Sosyal konut bazında bakıldığında en az maliyetle, en az sürede ve çok sayıda yapılan konutlar kötü yaşam koşullarını beraberinde getirerek kentsel krizlere yol açmıştır (Castells, 2014: 47- 48). Yüksek orandaki işsizlikle birlikte kiralarını ödeyemeyenlerin konutlardan çıkarılması barınma problemini beraberinde getirmiştir. Sermayenin devraldığı ortak tüketim araçlarının üretim mantığı, iş gücünün yeniden üretiminden orta sınıfların tüketimine yönelik olarak şekillendirilmiş kent yatırımlarına kaymıştır. Bu durum, sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği derinleştiren, mekânsal olarak ayrışan bir kent görünümünü beraberinde getirmiştir (Sönmez, 2016: 114).

Türkiye’de mekânsal dışlanmanın bir yansıması olan kent yoksulluğu olgusu 1950’li yıllarda kırdan kente göç eden iş gücünün kente yerleşme süreci ile tartışılmaya başlanmıştır. Tarımda makineleşme ile kırsal nüfusun artan ölçüde büyük kentlere göç etmesi, kent nüfusunda bir patlamayı beraberinde getirmiştir (Sarı, 2016: 282). Bu dönemde göçle gelen köylü kitleleri kent yaşamında barınma problemini geçeköndü inşa ederek çözmeye çalışmıştır.

¹ Castells bu duruma örnek olarak sosyal konutları ve daha az kamusal olan spor, sanat sineması, galeri gibi tüketim alanlarını örnek vermektedir. Bu alanlar özel sektör açısından karı düşük alanlardır. Bu alanlara dair sosyal harcamaların uzun vadede sermayeye yarar sağlayacağını belirtmiştir.

² Castells, otomobil sektörünün gelişimi için devletin otoyol yapımı gibi alt yapı yatırımını gerçekleştirmesi örneğini vermektedir.

Gecekondu, “mülkiyeti üzerinde muğlaklık olan arsalara gayri resmi olarak inşa edilen yapılara karşılık gelmektedir” (Adaman ve Keyder, 2006: 19). Kırdan göç eden kitlenin kentle bütünleşmesi bakımından barınma problemini çözücü bir unsur olarak gecekondu, Türkiye’nin kentleşme deneyiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Dünya’da da benzer şekilde denetimsiz yerleşimleri ifade eden Squatter çatı kavramında toplanabilecek olan gecekondu benzeri yapılar; Breziya’da favela; Peru’da barriadas; Uruguay’da cantegriles; Irak’ta sarija; Fas’ta bidonville; Bombay’da chawls vb. şekillerde adlandırılmaktadır (Karpas, 2016: 30).

Göç ile ortaya çıkan gecekondu bölgeleri, kente gelen yoksulların hayatta kalabilmeleri için kullanım değeri yaratmaya yönelik yapılan yapılar olmuşlardır. Kıray (1964: 7), gecekondu bölgelerinde gelişen ilişkilerin kırdan gelen göçmen kitlenin kent hayatıyla bütünleşebilmesini sağlayan tampon kurumlar olduğunu belirtmiştir. Ona göre sosyal yapılardaki hızlı değişimlerde eski ve yeni yapıya ait olmayan bu kurumlar, değişime aynı anda cevap veremeyen unsurların söz konusu değişimi büyük krizler yaşanmadan atlatmasını sağlamaktadır.

Konut sektörünün henüz karlı bir alan haline gelmemesi ve dönemin ithal ikameci kalkınma anlayışına paralel olarak, ihtiyaç duyulan ucuz iş gücünün yeniden üretimi için gecekondulaşma dönemin iktidar bloğunun hegemonyasını üretmesi için de önem teşkil etmiştir. Bu sebeple iktidar bloğu, gecekonduları yok etmek yerine göz yumma stratejisi geliştirmiştir. Dolayısıyla hem sanayileşme için gereken ucuz iş gücü barınma sorunu göçmenlere yüklenmiş, hem de ileriki dönemde yenilenen kent politikaları için gereken alt yapı ulaşım hizmetleri için ihtiyaç duyulan yatırımlar gerçekleşmeye başlanmıştır (Sönmez, 2016: 113-114). Castells’in yaklaşımından hareketle bu dönemde siyasal iktidar ekonomik alanın temsilcileri olan sermaye için düşük kar oranlarını düşürecek için üretmeyeceği ortak tüketim araçlarını üreterek hem ucuz iş gücü sağlamış, hem de kente gelen göçmenlerin kentle bütünleşebilmesi adına kaçak yapılaşmaya göz yummuştur. Dolayısıyla bu dönemde devletin görece özerkliği ve “düzenleyici” rolünün ön plana çıktığı söylenebilmektedir.

1970’li yıllarla birlikte devletin görece özerkliğinin azalması ile gecekonduların, konut sektörü için ticari yönünü ifade eden değişim değeri ön plana çıkarken, yerel yönetimlerce barındırdığı oy potansiyeli gereği kullanım değeri yönüne önem verilmiştir. Yerel yönetimlerin merkezi hükümetlere kullanım değeri yaratmaya yönelik olarak yaptığı yatırım baskısı, dönemin siyasi istikrarsızlıkları ve 1974 petrol krizi iktidar bloğunun hegemonyasını yeniden üretebilmek adına “denge” politikaları izlemesine neden olmuştur. İktidarın yaşadığı meşruiyet krizi, diğer yandan sermayenin kar oranlarının düşme eğilimi yeni bir birikim

rejimini gerekli kılmıştır. Ekonomik ve siyasi alan arasındaki bu ilişkinin kente olan müdahalelerine yansımıştır. Yeni kent yaşamının kitleselleşen tüketime ve orta sınıflara göre dizayn edilmesi çabasına girilmiştir. Bu sebeple sermaye hareketlerinin girmiş olduğu alt yapı ve toplu konut yatırımlarının gecekonduculara yansması “apartmanlaşma” şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu dönemde gecekonducular bir yatırım alanı olarak görülerek çıkarılan aflarla gecekonducular mülk sahibi yapılmıştır. (Sönmez, 2016: 117). Bu sebeple siyasal alanın gecekonducular için gerçekleştirdiği pozitif yönlü uygulamaların, sermayenin değişen süreçteki ihtiyaçlarına cevap niteliğinde gerçekleştiği söylenebilmektedir. Bu durum Castells’ten hareketle siyasal alanın ekonomik alana eklemlendiği bir duruma işaret etmektedir.

1980’li yıllarda gerçekleşen neoliberal politikalar kent dokusunu da şekillendirmiştir. Kent mekânı sanayi sektörünün ağırlığının azalması ile tüketim mekânlarına dönüşmeye başlamıştır. Devletin görece özerk konumunun zayıflayarak ortak tüketim araçlarını özel sektöre devretmesi ile kent yaşamı; alt yapı, toplu konut, alışveriş merkezleri, otel yatırımları ile şekillenmiştir. Bu dönemde kent müdahalelerinin iş gücünün yeniden üretimini sağlamak adına gerçekleştirilmesi sürecinden, yeniden bölüşüm ilişkileriyle kentli orta sınıf yaratma sürecine geçilmiştir. Moda, reklam, televizyon, film yapımı gibi sektörlerin gelişimi ile orta ve üst sınıfa yönelik yeni tüketim alanları açılmıştır. Bu sebeple özel sektörün devraldığı söz konusu tüketim araçlarının üretimi, giderek sınıfsal eşitsizliklerin kent mekânında keskin bir şekilde görünmesine neden olmuştur (Sönmez, 2016: 118-120). Kentteki seçkin grupların temizlikçi, dadı vb. ev içi hizmetler gibi yenilenen yaşam tarzı ve tüketim kalıplarının oluşmasının yanında alt sınıf pozisyonundaki kent yoksulları, kentin uç noktalarında toplumsal alandan koparak yoksulluğun “yoğunlaştığı” şartlarda yaşamaya başlamışlardır. Dolayısıyla varıl ve yoksul kesimler kent içinde birbiriyle teması en aza inecek biçimde ayrılmaktadır (Yılmaz, 2006: 37; Ymanoğlu, 2008: 134-135; Aytaç, 2016: 144-147; Geniş, 2007: 77).

Gecekonducuların 1980’li yıllarla birlikte orta sınıf mensuplarının gelişen servis sektörüyle kent civarına yerleşmeye başlaması, gecekonducuların ticari değer kazanmasını beraberinde getirmiştir. “Gecekondu sahipleri” ve “kiracı gecekonducular” ayrımı, yerel yönetimlerin gecekondu imarına karşı geçmişteki esneklikleri sergilememesi, kente gelen alt sınıfların apartmanlarda daire, oda ya da gecekonducularda kiracı olarak ikamet etmelerini beraberinde getirmiştir (Adaman ve Keyder, 2006: 21-23; Keyder, 2013: 181).

Kente ilk göçenler için gerçekleşen mülk sahipliği, hızla artan yeni göçmen alt sınıflar için geçerli olmamıştır. Kent nüfusunun yaklaşık olarak 4,5 milyon olduğu ve görece sabit kaldığı 1940-1945 yıllarından sonra, 1950’de 5 milyon, 1955’te 7 milyon, 1970 yılında 13

milyon, 1980’lerle birlikte yaklaşık 20 milyona ulaşmıştır (TÜİK, 2012: 9). Göç hareketlerine geç katılanların kentle bütünleşmesi enformel ilişkilere dayanan iş bulma olanakları, erken göç edenlere göre daha sınırlı gerçekleşmiştir (Şenyapılı, 2000: 170). 1970’li yıllarla birlikte kent organizasyonundaki değişim, orta ve üst sınıflara yönelik gerçekleştirilen tüketime dayalı yeni iş kollarına kırdan göç edenler yabancı kalmıştır. Sezal (1997: 147), bu süreçte göçün değişen yapısını kırdan göç edenlerin kentin ekonomik, politik ve kültürel yapısına adapte olamayarak köy kültürünü sürdürmelerinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Sezal bu süreci “köyleşen kentler” kavramıyla açıklamıştır.

Türkiye’de kentleşme sürecinde yaşanan değişimin mekânsal dışlanmaya olan etkisi gecekondunun süreç içerisindeki değişen anlamı üzerinden okunabilmektedir. 1970’li yıllarla birlikte gecekonduların ticari rantın bir parçası olması ve gecekondulu sahipliğinin birer girişime dönüştürülerek rant, arsa ve konut ticaretine dayalı bir ekonomik sistemle şekillenmiştir. Dolayısıyla geçmişte “çaresiz insanlar” olarak yansıtılan gecekondulu profili artık, kente dâhil olmayan göçmen nüfusu, cemaat ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik istismar anlamlarını içeren “varoş”lar olarak anlamlandırılmıştır. “Varoşlar kent merkezlerinden uzakta, kentle irtibatsız hatta kent sınırları içinde olmasına rağmen kent olmayan düşük standartlı konut ve yerleşim alanları olarak ifade edilebilir” (Şatıroğlu ve Tüfekçioğlu, 2004: 10-12).

Beşirli ve arkadaşlarının (2016), 13 ilde TOKİ sosyal konut kullanıcıları üzerinde yaptıkları araştırma, mekânsal segregasyona uğrayarak kentin dışına taşınan yoksul konut bölgelerini kapsamaktadır. Söz konusu konut kullanıcıları kent merkezine olan uzaklık ve ulaşım hizmetlerine erişememekten kaynaklı olarak kent olanaklarından mahrum kalmaktadır. Sosyal konutların okul, sağlık ocağı, karakol, hastane gibi sosyal donatılardan uzak olması, bölge insanların toplumla bütünleşme olanaklarını engellemektedir. Onlara göre, konut yararlanıcılarının sosyal güvence şemsiyesinin dışında olması kent yaşamının getirdiği sosyal bütünleşmenin dışında bulunmaları sebebiyle konut alanları “yeni çöküntü bölgeleri” haline gelmektedir.

Buradan hareketle günümüz mekânsal dışlanmaya yönelik yapılan çalışmalar varoş, slum söylemlerine konu olan bölgelerde gerçekleştirilmektedir. Dışlanma süreçleri bu bakımdan günümüzde iki şekilde incelenebilmektedir. İlki değişen kent ve ekonomi politikalarıyla çeşitli sosyal konut projeleri ile şehrin dışına taşınma şeklinde gerçekleşmekte iken, ikincisi henüz kent müdahalesi yaşamamış kent içi yoksul mahallelerde gerçekleşmekte olduğu söylenebilmektedir.

Yoksul bölgelerin varoşlaştırılması ve mekânsal olarak toplumdan izole olma durumları dışlanmayı dikey boyutta derinleştirmektedir. Bu durum dışlanmaya maruz kalan bireylerin yaşadıkları bölgede toplumdan farklı olarak gerçekteşen marjinal ve radikal eğilimleri yansıtan grup içi davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Alt kültür formlarını ifade eden bu durum dışlanma süreçlerinin “yoksulluk kültürü” ile birlikte tartışılmasını beraberinde getirmiştir (Koçancı, 2014b: 141).

Yoksulluk kültürü genel anlamda, çalışmanın reddedilerek kronik yoksulluk içinde bulunma durumlarını inanç ve tutumlarıyla ilişkilendirerek toplumun genelinden farklı davranış ve yaşam biçimlerini ifade etmektedir (Şenses, 2002: 210). Kavramı ilk olarak kullanan Oscar Lewis (1965), yoksulluk kültürünü yoksulluktan kaynaklı olarak kendi içerisinde davranış biçimleri üreten bir alt kültür olarak tanımlamıştır.

Lewis’in yaklaşımına göre yoksulluk kültürü, alt sınıfların başarıya ulaşamamaktan kaynaklı olarak yaşadıkları hayal kırıklığı ve kaderci yaklaşım neticesinde çaresizlik ile yoksulluğun kabulü ve bu çaresizlikle başa çıkmak için harcadıkları emeği yansıtmaktadır. Bu durum her zaman başkaldırı olarak gerçekteşmemesinin yanında, nesilden nesile aktarılan bir durumu da ifade etmektedir. Yoksulluk kültürüne dâhil olan yoksullar içine kapanarak toplumsal aidiyete sahip olmayarak toplumun dışında yer almaktadırlar (Aksan, 2012: 14; Bilen ve Şan, 2006: 171).

Yoksulluk kültürü başlangıçta yapısal bir yerden ele alınarak yoksulluğun birey üzerindeki yıkıcı etkisine dikkat çekse de, daha sonra tembel, ahlaksız, disiplinsiz vb. gibi nitelendirmelerin bireyin içsel bir özelliğiymiş gibi yorumlanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla yoksulluğun suçu ve kendisini yeniden ürettiği bir anlayış sergilenmiştir (Yılmaz, 2008: 2; Bilen ve Şan, 2006: 170). Bu bağlamda yapısal sebeplerle gerçekteşen alt kültür davranışları, yoksulların bireysel kusurlarına bağlanarak yaşadıkları yer itibarıyla suç ile ilişkilendirilerek dışlanmaya maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Gül ve Sallan Gül (2008: 85), yoksul mahallelerdeki suç olgusunun ekonomik eşitsizlerden kaynaklı ve eşit fırsatlara sahip olamamaktan kaynaklı yapısal faktörlerden dolayı gerçekteştiğini belirtmiştir. Örneğin toplumsal olarak onaylanmayan ve alt kültür davranışını yansıtan “kaçarak evlenme, kız kaçırma” gibi durumların günümüzde sembolik anlamları da olan ve sosyal onur göstergesi olarak yorumlanabilecek düğün faaliyetini gerçekteştirecek maddi olanakların olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Karpat (2016: 44-47) ise, Türkiye’deki gecekondulaşmanın, geç sanayileşen ülkelerdeki karma marjinal grupların yaşadığı slum yerleşimlerinden farkının, gecekondulaşmada kültür yoksulluğu olmaması şeklinde açıklamıştır. Diğer yandan

Türkdoğan (1974: 84), “sanayileşmeyen kentleşme” vurgusu ile Türkiye’de gerçekleşen kentleşme sürecinin olumsuzluklarının gecekondulaşmayı ve yoksulluk kültürünü doğurduğunu savunmuştur. Gecekondulaşmanın, sanayileşme ile paralel bir seyir izlememesinin toplumsal uzak kalma, güçsüzlük ve yabancılaşmayı doğurarak yoksulların kentin çevrelerinde kötü koşullarda yaşamasına neden olduğunu belirtmiş öte yandan yoksulluk kültürünün bireyi toplumun genel kültüründen kopararak kendi cemaat yapısının içerisindeki davranış kalıplarına hapsettiği bunun da toplumsal bütünleşmeye engel olduğunu vurgulamıştır.

Mekânsal olarak dışlanmanın bir diğer yansıması daha önce değinilen varoş olarak nitelendirilen mahalle sakinlerinin sınıf pozisyonudur. Alt kültürle değerlendirilen sınıf altı kitlesinin Türkiye’deki çöküntü mahallelere yansıyıp yansımadığı çalışmalarda, tampon kurumların varlığının devam edip etmemesi üzerinden incelenmiştir.

Işık ve Pınarcıoğlu (2015), İstanbul’un Sultanbeyli ilçesinde yapmış oldukları çalışmada kente göç eden yoksul kitlenin enformel ilişkiler kanalıyla kent yaşamına adapte olması ve yoksulluklarıyla baş edebildiklerini belirtmişlerdir. Kente yeni göçenlerin sahip oldukları ilişki ağlarıyla iş gücü piyasasına girdikleri ve barınma sorunlarını çözdükleri ancak bu süreçte eskiden gelen göçmenlerin kurdukları ilişkiler üzerinden yeni gelenlerin üzerine basarak, yoksulluklarını bu yeni kitleye devrettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak Yılmaz (2008: 6-8), Tarlabası’nda yaptığı çalışmasında, kente göçün ilk yıllarında gerçekleşen enformel ilişki ağlarının içermeci bir yoksulluğa tekabül ettiğini belirterek, Tarlabası örneğinden hareketle günümüzde kente göçle gelenlerin söz konusu ilişki ağlarından yararlanamayarak dışlayıcı yoksulluğa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bu durum sosyal tabakaların en altında bulunanlar için sağlıklı yaşam koşullarını ifade etmektedir. Semt sakinlerinin kayıt toplayıcılığı, işportacılık, midyecilik gibi kayıt dışı çalışma biçimlerinin yanında mahalledeki çocukların da çalışması, kısa vadede geçim olanaklarını sağlarken; uzun vadede toplumsal tabakalaşma içerisindeki dikey hareketliliği zorlaştırdığını belirtmiştir. Özellikle çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanamamasının sınıf hareketliliği önünde engel teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Erkilet’in (2011), İstanbul Tarihi Yarımada’da yaptığı çalışmasında ise, bölge halkı esnafının küçük imalat sektöründe yer alması ve iş olanaklarının daralması, madde kullanan gençlerin ve suç olgusunun varlığı gibi sebeplerle sınıf altını içeren özellikler barındırsa da bölgede sınıf altı oluşumunun gerçekleşmediğini savunmuştur. Kente göç eden bekarların enformel ilişki ağlarıyla kente tutunabildikleri, bölgenin tarihi yapısı gereği küçük imalatçıların geçimlerini sağlayabildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Tarihi Yarımada dokusunu

bozacak herhangi bir kentsel müdahale olmadığı takdirde sınıf altı olgusunun yaşanmayacağını ifade etmiştir.

Buradan hareketle, sosyal dışlanmanın mekânsal boyutu alt sınıflar açısından kentleşme sürecindeki düzensiz yapılaşma, enformel çalışma koşulları, dayanışma ilişkilerinin zayıflaması gibi sebeplerle kentin belirli bölgelerinde yoksulluğun yoğunlaşması şeklinde gerçekleşmektedir. Geçmişte yoksullukla baş etme araçlarının alt sınıflar açısından tükenmesi, gerçekleşen yapısal değişiklikler düşük statülü mahallelerde yoğunlaşan kitlenin suç ve toplumsal açıdan sapma kabul edilen davranışların sergilenmesini beraberinde getirmiştir. Yaşam şansını artıracı etkenler olan beceri, istihdam olanakları ve hizmetlerden yoksunluk yoksul mahallelerinde suç eğilimini artırarak bu bölgelerde yaşamının başlı başına “damgalanma”³ sebebi olması mekânsal anlamda dışlanma süreçlerini ifade etmektedir.

Erder (2015: 25; 2013: 204- 205) ise, eski dayanışma ilişkilerinin yerini etnisite, din, hemşerilik gibi çeşitli kimliklerle bir araya gelen güç ilişkilerine bıraktığını belirtmiştir. Dolayısıyla geçmişte gecekondulaşma hareketiyle bir araya gelerek çeşitli açılardan iktidar mekanizmalarından kazanım elde eden yoksullar, mekânsal parçalanma süreçlerinde çeşitli kimlik ve aidiyet duygularıyla bir araya gelerek farklı çıkar ve yaşam mücadeleleri bağlamında ayrıışmışlardır. Bu sebeple her grup aynı yaşam olanaklarına sahip değildir. Ait olunan grubunun otorite mekanizmalarıyla kurduğu ilişki alt gelir grubunun kent yaşamına katılımında etkili olmaktadır.

Geçmişte göçle gelen kitlenin gecekondulaşma yapımı üzerinden ortak çıkar birliği ile gerçekleştirdiği dayanışma ilişkilerinin, toplumsal tabakalar arasındaki hareketlilik imkânını mümkün kılarken, günümüzde çalışma yaşamındaki değişimler ve yoksulluğun yeni biçimlerinin dayanışma ilişkilerini zayıflattığı söylenebilmektedir. Tüketim ilişkilerinin ve yeni hayat tarzlarının getirdiği yeni kent kompozisyonu toplumsal tabakaları mekânsal olarak da ayırmaktadır. Bu durumun günümüzde alt sınıf pozisyonundaki kitlenin toplumsal tabakalar arasındaki dikey hareketliliğini de zorlaştırdığı söylenebilmektedir

1.4.3. Kamu Hizmetlerinden Dışlanma

Kamusal olarak toplumsal bütünleşme yaklaşımları, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi günlük yaşama ilişkin hizmetlerden yararlanabilme ve toplumsal karar alma süreçlerine

³ Damgalama teorisi, suçun sebeplerinin araştırılması konusunda 1960’lı yıllarda suç bilimindeki yeni arayışlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Tannenbaum’un fikirleriyle ortaya çıkan teori, genç suçlu ve toplum arasındaki çatışmanın nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Tannenbaum’a göre, genç suçlu söz konusu çatışmayı bir oyun faaliyeti olarak görürken, toplum kötülük, cezalandırılması gereken suç olarak değerlendirmektedir. Çatışma ise, genellikle toplumsal değerlerin ayrılmasından kaynaklandığını belirtmiştir (akt.Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 164-164).

katılım gibi genel anlamda bireyin toplumsal yaşamda var olabilmesini sağlayacak temel araçları kapsamaktadır.

Eğitim, sağlık, sosyal güvence, kamusal hizmetler bireyin hayatta kalması ve toplumsal yaşama dâhil olması bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Genel olarak neoliberal politikalarla açıklanan bu alanlarda yaşanan ticarileşme süreci, esasen devletin görece özerk konumunu yitirerek ortak tüketim araçlarının üretim ve yönetimini sermaye birikim sürecini tamamlayan özel sektöre devrettiği bir durumu ifade etmektedir (Castells, 2014: 39-40). Yaşanan değişim ile ortak tüketim araçlarının ticarileşmesi, alt sınıflar açısından, kamusal olarak sunulan temel hak ve hizmetlerden yararlanamamak durumunu göstermektedir. Söz konusu temel hak ve hizmetler, eğitim, sağlık, sosyal güvence gibi temel yurttaşlık hakları kapsamına giren formel dayanışma ilişkilerinin dışında kalma durumunu yansıtmaktadır (Sapancalı, 2005: 56).

Çalışan yoksullar, gelir yetersizliği ve iş gücü piyasalarındaki geçicilik durumları sebebiyle sosyal koruma kapsamında yer alsalar da, prim ödemelerinde çalışma koşullarına bağlı olarak gerçekleşecek düzensizlikler, sosyal riskin gerçekleşmesi durumunda korunma mekanizmalarından yararlanamamaktadır (Şahin, 2009: 69). Dolayısıyla sosyal koruma sistemi, toplumsal bütünleşme açısından her zaman yeterli olamayabilir. Özellikle gelir sahibi olmayan, çalışmayacak durumda olan ve kayıt dışı çalışanlar için sosyal sigortalara katkı payı ödeyemeyenler sosyal koruma sisteminden yararlanamamaktadır (ILO, 2001: 34).

Türk Hukuk Mevzuatında sosyal güvenlik genel olarak, alınan kamusal önemlerle iş kazası, hastalık, meslek hastalığı, bir dizi kamusal önlem olarak hastalık, analık, iş kazası, yaşlılık, ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal risklere karşı toplumun kendi kendini koruma mekanizmasıdır (SGK, 2013a: 1). 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun birinci maddesinde belirtildiği üzere devlet:

Sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası bakımından kişileri güvence altına almak, bu sigortalardan yararlanacak kişileri ve sağlanacak hakları, bu haklardan yararlanma şartları ile finansman ve karşılama yöntemlerini belirlemek; sosyal sigortaların ve genel sağlık sigortasının işleyişi ile ilgili esasları düzenlemek ile yükümlüdür (SGK, 2013a: 1).

Sosyal güvenlik sistemi içerisine dâhil olabilme durumu, alt sınıflar açısından iş gücü piyasasında yer alabilme durumlarına göre şekillenebilmektedir. Enformel istihdam içerisinde bulunan çalışan yoksulların ve uzun süreli işsizlerin sosyal güvenlik ihtiyaçları, formel sektörde çalışanlara oranla daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Bireyin düzenli gelirinin

olmaması, yaşlılık hastalık gibi risklere karşı savunmasız kalmasını sağlamaktadır (Lordoğlu, 1998: 6). Sosyal koruma sistemleri içerisinde yer alan Genel Sağlık Sigortası'ndan faydalanabilme durumunun prim sistemi ile gerçekleşmesi çalışan yoksulların ve uzun süreli işsizlerin sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânlarını zorlaştırmaktadır. Sosyal dayanışma ve yardımlaşma vakıflarınca yapılan gelir testleri; aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan kişiler, 5510 sayılı Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında tescil edilerek prim ödemeksizin sağlık yardımlarından faydalanabilmektedir (SGK, 2013b: 4).

Buradan hareketle sağlık imkânlarına erişim olanakları bakımından alt gelir grubunda bulunanlar, üst gelir gruplarına göre daha dezavantajlı bir konumdadır. Finlandiya'da, kronik rahatsızlıkların gelir düzeyi düşük gruplarda görülme sıklığı %42 iken, yüksek gelirli kişilerde %18'e düşmektedir. Dış sağlığında da farklılıklar gösterilmiştir. Norveç'te en alt gelir düzeyindeki kişilerin yalnızca %44'ünün kendi dişi varken, bu oran en üst gelir düzeyinde %86'ya ulaşmaktadır (Whitehead, 2001: 3).

Türkiye özelinde Şen ve arkadaşlarının (2016: 83-84), İstanbul'un Süleymaniye semtine, çalışmak için göç eden erkek göçmenlerin toplandıkları bekâr odaları olarak bilinen hanelere yönelik yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların %84 'ünün erken yaşta enformel çalışma yaşamına katıldığı ancak sosyal güvenlik sisteminde hiç yer almadığı tespit edilmiştir. Diğer yandan %5'lik bir kesim daha önce sigortalı olanları kapsamaktadır. Sigortalı katılımcıların oranı ise %10 civarındadır. Şen ve arkadaşları, alınan ücretlerin, sosyal güvenlikten feragat edildiğinde yükselmesi sebebiyle sigortalı çalışan oranlarının düşük olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmanın aile boyutu incelendiğinde ebeveynlerin %10'unun hiçbir sosyal güvencesi yokken, %15'i sigortalı, %74 ise Yeşil Kartlı' dır. Şen ve arkadaşları, sadece sağlık alanıyla sınırlı bir güvenceyi ifade ettiği için Yeşil kartlı bireylerin güvencesizliğinin aile boyutunda yaşandığına dikkat çekmişlerdir.

Bir diğer yandan sağlık hizmetlerinden faydalanamayan alt sınıf mensupları tedavileri için kendi yöntemlerine başvurabilmektelerdir. Örneğin dışlanma süreçlerini pek çok boyutta yaşandığı yoksul Roman mahallelerinde, mahalle sakinlerinin dış tedavilerini gerçekleştiren ve “dışçı” olarak başvuru mahalleliler bulunmaktadır (Akkan vd., 2011: 55). Dolayısıyla sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamayan alt sınıf mensuplarının kendi yöntemlerini geliştirmesi toplum sağlığını da olumsuz etkileyerek toplumsal bütünleşmeyi de zayıflatmaktadır.

Kamusal hizmetlerden yararlanabilmenin bir başka boyutu eğitim olanaklarına erişimdir. Alt sınıfların toplumsal tabakalar içerisindeki dikey hareketliliğini mümkün

kılabilmek açısından eğitim fırsatlarına erişim önemli bir yer teşkil etmektedir (Yılmaz, 2008: 6-8). Birey, sosyal tabakalar içerisinde alt konumda bulunsa da beceri ve yetenekleri ile statü grupları içerisinde yer alarak sosyal onurunu artırabilme olasılığına sahiptir. Eğitim, meslek edinme açısından statü kazanımlarının sağlanması bakımından önemli bir yerdedir. Bourdieu (2017: 41-42), eğitim sisteminin tüm gruplarda bireyleri hiyerarşik olarak ayırarak statü tahsis etme etkisine değinmiştir. Söz konusu bu hiyerarşik yapılanmanın en altında eğitim olanaklarından kısıtlı faydalananların statü tahsisinden negatif etkilenen damgalanan taraf olduğunu belirtmiştir.

Çalışan yoksulluğu kavramının ifade ettiği kesim, eğitim düzeyi düşük olması itibarıyla genel olarak marjinal kesimlerin yapmış olduğu, geçici, güvencesiz ve kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar (Geniş, 2007: 76; Çakır, 2012: 98). Dolayısıyla eğitim olanaklarına erişememiş bireyin, meslek edinme süreçlerinin dışında kalarak iş gücü piyasalarından, sosyal güvenlik kapsamından dışlanarak yabancılaşıma süreçlerine girme potansiyeli artmaktadır (Sapançalı, 2005: 81).

Şen ve arkadaşlarının (2016: 83-84), İstanbul'un Süleymaniye semtinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, İstanbul'a göçle gelen katılımcıların eğitim durumu ve yaptıkları işler incelendiğinde, ilkökul ve hiç okula gitmeyenlerin oranı %75 olup yaptıkları işler seyyar satıcılığı, hamallık, nakliye işleri gibi düşük ücretli işlerdir. Gözlemlenen nüfusun içerisinde eğitim düzeyi en yüksek olan grup lise mezunları olup, yaptıkları işler inşaat işleri, lokanta/büfecilik ve satış elemanlığıdır. Dolayısıyla kültürel sermaye edinimi iş gücü piyasasındaki konumu doğrudan etkileyebilmektedir.

Eğitime katılmama ya da eğitim sürecini yarıda bırakma üzerinden incelenen dışlanma süreçleri genel olarak, eğitim alanında okul ortamında yoksulluk ya da kültürel özelliklerden kaynaklı dışlanma, eğitim masraflarının ağır gelmesi sebebiyle gerçekleşen dışlanma, yoksulluk kaynaklı olarak erken yaşta çalışma yaşamına giren çocuk işçiliği olgusu üzerinden şekillenmektedir. Okul hayatında yoksul olma sebebiyle arkadaşlarınca dışlanmaya uğrayan çocukların yanında kültürel olarak farklı yaşam tarzlarına sahip ailelerin çocukları da okul hayatında dışlanma yaşayabilmektedirler (Adaman ve Keyder, 2006: 194-195). Örneğin yaşam tarzları bakımından toplumun genel profiline göre farklılaşan Romanlar bu duruma örnek verilebilir. Akkan ve arkadaşlarına göre (2011: 72), Romanların topluluk normlarında eğitim birincil yer teşkil etmemektedir. Bunun yanında okul masrafları, erken yaşta çalışma zorunluluğu gibi sebepler eğitim hayatından kopuşlara sebep olmaktadır.

Okul bırakma durumu incelendiğinde ise genellikle yoksulluk olgusu ile şekillenmektedir. Çocuk emeğine dayalı olarak gelir elde eden hanelerin olması, bunun

yanında yasal olmasa da okullarda toplanan kayıt parası gibi masrafların karşılanamaması okulu erken bırakmada etkili olmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 33; Akkan vd., 2011: 63-64).

UNDP (2008, 27-28)'nin eğitimi bırakanlar üzerinde gerçekleştirdiği araştırma bulgularına göre, lise veya üniversiteye gitmeyenlere bu durumun sebebi sorulduğunda yaklaşık %30'u işe girip para kazanmaları gerektiğini ya da okul harcamalarını ödeyecek ekonomik durumları olmadığını söylerken, %50'sinin ifade ettiği neden "ilgi ve istek eksikliği" olmuştur. %11'i ise okula gitmelerine ailelerinin engel olduğunu belirtmiştir.

Eğitim hizmetlerinden dışlanma, yoksullukla ilişkili olduğu gibi yoksullukla dışlanma arasındaki farkı da ortaya koyması bakımından önemlidir. Öyle ki alt sınıf bir bireyin sosyal tabakalar içerisindeki konumunu etkileyebilme gücü bulunmaktadır. Eğitim, bireyin mesleki konumunu etkilemesinde, statü gruplarına dâhil olabilmesinde ve bu gruplara bağlı yaşam tarzlarını edinmede önemli bir yer teşkil etmektedir.

Kamusal hizmetleri ifade eden bir diğer alan ise kent ile ilgili kamu hizmetlerine erişimdir. Belediye hizmetleri temizlik, ulaşım, alt yapı gibi kent yaşamına ilişkin imkânları kapsamaktadır. Özellikle ulaşım, kentin merkezi dışında "çöküntü mahallelerde" yaşayanların kent içi olanaklardan izole olmasına sebep olabilmektedir. Toplu taşıma hizmetlerinin yetersiz olması, kentin sağladığı, alışveriş, iş eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânlarını kısıtlamaktadır. Bu durum şehirle kurulan ilişkileri ve sosyal bağları zayıflatarak bölge halkının toplumsal yaşama katılımını engellemektedir (Akkan vd., 2011: 79; Özkazanç ve Sönmez, 2015: 16). Ulaşım hizmetlerinden yeteri kadar yararlanamamak dışlanmanın mekânsal boyutunun bir sonucu olarak gerçekleşmektedir.

Kent müdahaleleriyle birlikte sosyal tabakaların kent içerisinde keskin ayrımlarla konumlanması, alt sınıfların kent hayatıyla aralarına mesafe girmesine ve kamusal tüketim araçlarından yararlanamamalarına sebep olmaktadır. Bu durumun dışlanmanın diğer boyutlarını da etkileyerek dışlanma algısının derinleşmesine sebep olduğu söylenebilmektedir. Tümtaş'ın (2012: 175-176), mekânsal ayrışma ile ilgili yaptığı araştırmada, katılımcılara sorulan hizmet alımında kamu kurum ve kuruluşları tarafından haksızlığa uğrayıp uğramadıkları sorusuna, %38'lik bir kesim haksızlığa uğramadığını düşünürken, %41'lik bir kesim haksızlığa uğramadığını düşünmektedir. Haksızlığa uğradığını düşünenlerin %59,7'si kente göç eden kesimleri kapsamaktadır. Hizmet alımında dışlanmanın nedenlerine ilişkin katılımcıların verdiği cevapların %15,3'si siyasi görüş, %12,1'si yoksulluk kaynaklı, %8,8 etnik kimlik farkından, %2,3 din/mezhep farklılıklarından kaynaklandığını belirtmiştir.

Beşirli ve arkadaşlarının (2016: 131-132), sosyal konut kullanıcılarına, sunulan hizmetlerin yeterliliğine ilişkin sordukları sorunun bulgularına göre, katılımcıların %51,1'i ulaşım hizmetlerinin yetersiz olduğunu düşünürken, %40,7'si yeterli bulmaktadır. Çöplerin toplanması konusunda %20 oranında bir kesim hizmetlerin yetersiz olduğunu belirtirken, %70'lik bir oran bu hizmetlerin yeterli olduğunu belirtmiştir. Sokak ve cadde temizliği konusunda %32,2'lik bir kesim sunulan hizmetleri yetersiz bulurken, %57, 7'lik bir kesim yeterli olduğunu belirtmiştir. Kanalizasyon ve alt yapı çalışmalarına ilişkin olarak katılımcıların % 19,4'ü verilen hizmetleri yetersiz görürken, %66, 3'lük bir kesim hizmetlerin yeterli olduğunu belirtmiştir.

Buradan hareketle ulaşım hizmetlerine erişim engeli, mekânsal dışlanmanın bir sonucu olarak kentin dışında yaşayan alt sınıflar açısından önemli bir faktördür. Şehir merkezinden uzakta yaşayanlar açısından ulaşım olanaklarına erişememe kente dair gerçekleşen tüketim olanakları, iş gücü piyasalarına erişim, eğitim, sağlık gibi pek çok olanaktan mahrum kalmak anlamına gelmektedir. Bunun yanında toplumsal yaşama katılımı engelleyerek sosyal ilişkileri zayıflatarak sosyal dışlanmanın diğer boyutları ile birlikte yoksulluk ve dışlanma olgusunu derinleştirebilmektedir.

1.4.4. Kültürel Dışlanma

Kültür, “insanın, toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlaki değerler, yasa, gelenek ve başka beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütündür” (Giddens, 2017: 34). Toplumsal alanda aidiyet duyguları ve kimlikleri içeren bu karmaşık bütünün öğeleri içerisinde kendine yer edinen bireyler birbirleriyle bütünlük içerisinde yaşamaktadırlar.

Türkiye'nin kentleşme deneyimi içerisinde kırdan kente gelen göçmenlerin daha önce de belirtildiği gibi enformel ilişkilerle kent hayatıyla bütünleşmesi, göç hareketinin kültürel yönünü vurguladığı söylenebilmektedir. Akraba ve hemşerilik aidiyetleriyle bir araya gelerek çeşitli dayanışma ve güç ilişkileri içerisinde cemaatleşen göçmenler için söz konusu kültürel değerler kent yaşamına tutunabilmeleri bakımından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir.

Dışlanmanın kültürel boyutu, genel anlamda ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata dilediğince katılamayarak, toplumun çoğunluğundan etnik köken, din ve mezhebe ait olma, farklı cinsel kimlik ve yönelime sahip olma ve aksanlı konuşmanın yanında farklı giyim kuşam, yaşam tarzı gibi sembolik tüketimin getirdiği kültürel değerlerinden farklı bir konumda olma durumu sebebiyle toplumla bütünleşememe durumuna işaret etmektedir. Bu sebeple toplumda yaşanan kültüre dayalı dışlanma süreçleri, statü ve kimliklerin farklılıklarını yansıtmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 10).

Doğrudan ekonomik nedenlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmasa da kültürel dışlanma ekonomik, mekânsal ve politik gibi diğer boyutlarda da dışlanma süreçlerini etkileyebilmektedir. Bu bakımdan kültürel dışlanma yoksullukla ilişkili olsa da doğrudan yoksulluktan kaynaklanmayabilir. Daha önce Şekil 1. 1’de açıklanan sosyal dışlanma etki alanının (Koçancı, 2014: 86- 87), yoksullukla ve alt sınıfla farklılaştığı alanın kültürel dışlanma olduğu söylenebilir. Etki alanına dâhil olan orta sınıf çeşitli toplumun genel değerlerinden farklı kültürel değerlere sahip olması sebebiyle yoksul olmasa bile dışlanma yaşayabilmektedir. Öte yandan yoksulluktan henüz çıkmış orta sınıf bireyin, eski sınıf ve statü konumuna ait kültürel değerleri halen taşıyor olması da çeşitli statü grupların dışında kalmasına neden olabilmektedir. Alt sınıf mensupları ise, yoksul olsalar da toplumun genel aidiyetleri, değerlerini içselleştirmeleri durumunda kültürel anlamda toplumla bütünleşebilmektedirler.

Kültürel dışlanma, yoksullukla bağlantılı olarak gerçekleşen alt kültür, yoksulluk kültürü, farklı etnik, dini inanç ve değerlere sahip olma, değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı gerçekleşen tüketimin kültürel yönünden dışlanma süreçlerini kapsamaktadır.

Etnik kökene dayalı olarak yaşanan dışlanmanın, sosyal dışlanmanın diğer boyutlarını da etkilediği gruplardan biri de Romanlardır. Romanların geçirdiği dışlanma süreçleri, etnik farklılıklardan kaynaklı olarak hukuki statü, sosyal güvenlik, barınma vb. imkânların eksikliği şeklinde gerçekleşmektedir. Dünya’da kabul edilen yetmiş iki buçuk millet ifadesindeki “buçuk” millet kavramı Romanların temsil ettiği söylenmektedir. Yaygın bir coğrafyada yaşayan Romanlar, bölgesel olarak çoğunlukta yaşamamaları ve genel anlamda bir azınlık statüleri de olmaması sebebiyle verili kimlik ve rol ile tanımlanmışlardır. Türkiye’de Romanların yaşadıkları dışlanma süreçleri her şeyden önce söylem üzerinden gerçekleşmektedir. Romanlardan söz edilirken kullanılan “çingene” kavramı genel anlamda ahlaksızlık, dilencilik, hırsızlık, cahillik gibi olumsuz ifadeleri içeren bir anlamda önyargı ve ayrımcılığa tabi tutulmaktadır (Ürer, 2012: 57; Yanıkdağ, 2012: 247-248).

Romanlar, toplumun genel kültürel yapısından farklı davranış biçimlerine sahip olmaları sebebiyle yaşadıkları önyargılar mekânsal ve iş piyasasından dışlanma boyutlarını daha derin yaşamalarına sebep olmaktadır. Kültürel dışlanmanın ve eğitim olanaklarından yararlanamama ya da reddetme durumları sebebiyle genel sağlık sigortasını kapsamayan çiçek satmak, çöp toplayıcılığı, falcılık, ticaret, at tüccarlığı, fayton sürücülüğü, arabacılık; eğlence sektöründe müzisyenlik, çalgıcılık, dansçılık, kuklacılık, hikaye ve masal anlatıcılığı; zanaatkarlık kapsamında sepet örme, bıçak yapma, metal işleme, demircilik, geleneksel

dışçılık, süzgeç-çit-zurna yapımı gibi enformel sektörlerde çalışmaktadırlar (Adaman ve Keyder, 2006: 131; Çetin, 2017: 97).

Akkan ve arkadaşlarına göre (2011: 48), Roman mahallerinin, Romanların hem işlerini bir arada yaptıkları hem de damgalandıkları bir yer olması sebebiyle “Roman” olmak, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın “Romanlaşması” olarak adlandırılmaktadır. Bu durum bir kimlik atfetme ve kimliğin yaşanan mekân ve yapılan iş ile özdeşleştirilmesi üzerinden kurulan dışlama dilinin ortaya çıkardığı bir durumu göstermektedir.

Beşirli ve arkadaşlarının (2016: 95-97), sosyal konut üzerine yaptıkları araştırmalarında, etnik köken kaynaklı dışlanma süreçlerine ilişkin bulgularına göre; konut kullanıcılarının %16’sı sosyal konutlarda kalan insanlara etnik köken, milliyet gibi nedenlerden ötürü farklı gözle bakılıp bakılmadığı sorusuna “evet” cevabı verirken, %67,8’i “hayır cevabını vermiştir. Ancak araştırmanın bir diğer bulgusu olan, “dışlanmanın nedenleri” ne ilişkin soruya konut kullanıcılarının %19,1’i “kültürel farklılıklar” cevabını verirken, %6’sı “gayri ahlaki davranışlar” cevabını, %11’i “ortak yaşam kurallarına uyulmaması”, %4’ü “haksız yere hak sahibi olunması”, %46,9’u “böyle bir durum yok” cevabını vermiştir. Dışlanma nedenleri hakkında katılımcıların yarısı böyle bir durumun olmadığını belirtse de diğer cevapların etnik kökenden farklı olarak dışlanmanın farklı kültürel ve sosyal farklılıklardan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Diğer yandan araştırmanın nitel bulgularında mahallelinin etnik kökenden ziyade, kültürel dışlanmanın suç ve hırsızlık olaylarından kaynaklı gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kültürel dışlanma pratikleri içerisinde değerlendirebilecek bir diğer yaklaşım tüketimin kültür haline gelmesi ile alt sınıfların bu süreçlerin dışında kalması durumudur. Türkiye’nin 1970’li yıllarla birlikte farklılaşan kent politikaları ve kentleşme süreçleri, toplumsal tabakaların mekânsal anlamda birbirinden ayrıştığı ve kent yaşamının orta ve üst sınıfların tüketim ve yaşam tarzlarına göre yeniden şekillendiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu sebeple sinema, alışveriş merkezleri, çeşitli kültür sanat mekânları gibi tüketimi canlandıracak boş zaman endüstrisi faaliyetlerinin kent yaşamında görünür olması aynı zamanda bu faaliyetlerin üst ve orta sınıflar açısından bir kültür edinimini de beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Boş zaman endüstrisi, boş zaman etkinlikleri olan eğlence, sinema, müzik, alışveriş gibi faaliyetlerin dolaşımını sağlayarak aktif tüketiciler oluşturmaktadır (Aytaç, 2006: 37). Orta sınıfın tüketime adapte olmasına yönelik bu uygulamalar, alt sınıfların bu alana dair gerçekleşen statü ve kimlik inşası süreçlerinden de dışlanmalarına sebep olmaktadır.

Bourdieu (2017: 184)'nın kültürel sermaye olarak ifade ettiği, sinema, tiyatro, kitap okuma, operaya gitme gibi entelektüel faaliyetleri edinme durumu, alt sınıflar açısından kültürel sermayeden yoksun olmak anlamına geldiği söylenebilmektedir. Bourdieu, kültürel ve maddi sermaye ediniminin saygı duyulma ve itibar kazanma anlamına gelen sosyal sermayeyi sağladığını belirtmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi mekânsal dışlanmaya maruz kalan alt sınıflar için bu durum, kent içi çeşitli kültürel faaliyetlerden de dışlanarak sosyal sermaye ve itibar kazanma şansları da zayıflatmaktadır.

Adaman ve Keyder (2006: 105), sosyal dışlanmaya dair yoksul mahallelerde yaptıkları araştırmada, sosyalleşmeye dair bulgularında, son altı ayda katılım gösterilen alanlara dair verilen cevaplarda tiyatroya gidenlerin oranı %1, konsere gidenlerin oranı %2 iken, katılımcılar arasında en yüksek oran %14 ile türbe ziyaretine gitmek olmuştur.

Karataşoğlu ve İslamoğlu'nun (2006: 34) gelir düzeyi ile dışlanma arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, gelir grupları ile kültürel ve sportif alandan dışlanma değişkeni arasında güçlü bir istatistiksel ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Mardin ilinde yapılan saha çalışmasında genel olarak katılımcıların %29,1'i gibi yüksek bir oranı kültürel, sportif ve sanatsal alandan en üst düzeyde dışlanmakta, %57,7'si bu alt yaşam alanından orta düzeyde dışlanmakta iken %13,2 gibi düşük bir oran bu alt yaşam alanından her hangi bir şekilde dışlanmamaktadır.

Buradan hareketle kültürel sermaye edinmenin, orta sınıfa yönelik olarak gerçekleştiği kent organizasyonda alt sınıf mensuplarının kent yaşamında tüketim olanaklarıyla şekillenen statü ve çeşitli grup aidiyetlerini edinme şanslarını düşürerek dışlanma konumunu derinleştirdiği söylenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİM VE ALT SINIFLAR

Hayatta kalmanın koşullarından biri olan temel gereksinimleri edinme süreci değerlendirildiğinde, günlük hayatta insanların var olma mücadelesinde tüketim, önemli bir yer almaktadır. Aynı zamanda tüketim, insanların ait olduğu sosyal sınıfların, statüsünün ve yaşam tarzı gibi özelliklerinin de görünür olduğu bir alandır. Bu bakımdan alt sınıfların çeşitli boyutlarda yaşadıkları sosyal dışlanma alanlarından biri de tüketim üzerinden değerlendirilebilir. Bu bölümde tüketim kavramı ve tüketimin tarihsel süreçte geçirdiği değişimler, alt sınıfların konumunu açıklamakta kullanılacak tüketim yaklaşımları, tüketime yönelik dışlanma süreçleri ve alt sınıfların tüketim alanından dışlanmalarına karşı geliştirdikleri tutumlar incelenmektedir.

2.1. Tüketim Kavramı

Tüketim, sosyal bilimler alanında pek çok disiplinin ilgi gösterdiği ve farklı yönlerden yaklaştığı bir olgudur. Tüketim, fayda sağlayan, bireyin yeniden üretimini gerçekleştiren, sınıfsal konumunu, toplumsal saygınlığını ve kimliğini yansıtabilen, toplumsal yaşama katılmasında rol edinen yönleriyle çeşitli işlevlere sahiptir.

Eylem yönüyle tüketim sözcüğü, “tüketme işi”, “üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması”, “yoğaltım”, “istihlak”, “üretim karşısı” gibi anlamları ifade etmektedir (TDK, 2018). İktisat alanında da tüketimin eylem yanına dikkat çekilmiş ve “nihai malları satın almak için hane halkı sektörü/aileler tarafından yapılan harcamaları ifade eder” tanımlaması yapılmıştır (Ünsal, 2013: 45). İktisadi yaklaşımlar tüketimi, gelir-harcama arasında geçen bir süreçte elde ettiği fayda yönünde incelemektedir. Kültürel yaklaşımlarsa (Bourdieu, 2017; Baudrillard, 2013, 2014; Bauman, 1999) tüketime, tüketimin bireyin yaşamındaki rolü, toplumsal yaşama katılmasındaki etkisi, sınıfsal pozisyonu gibi açılardan yaklaşmaktadır.

Yapılan en temel tüketim, beslenme, barınma gibi hayatta kalmayı sağlayan zorunlu ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bu bakımdan ihtiyaç, tüketim olgusunun açıklanmasında önemli bir faktördür. İhtiyaç; ahlaki, kültürel, yapay vb. gibi pek çok açıdan değerlendirilmesi gereken ve tarihsel süreçte farklı anlamlarda ortaya çıkan tüketim davranışlarına işaret eder.

Ahlaki açıdan tüketim, püriten ahlak anlayışına bağlı olarak sadece zorunlu ihtiyaçların karşılanmasını onaylayıp, lüks tüketimi ihtiyaç dışı olduğu kabulüyle “Tanrıya yaklaşma” süreci olarak incelenmektedir. Sanayileşme döneminde tüketim ihtiyaçların yapaylaştırıldığı, insanı tüketmeye güdülediği bir noktadan değerlendirilmiş; sanayi sonrası dönemdeyse kimlik kazanma, boş zaman faaliyetleri gibi anlamları ifade etmiştir (Şimşek, 2016: 78).

Maslow, ihtiyaçları piramidal bir hiyerarşi içerisinde kategorize ederek, bu hiyerarşinin en alt basamağına biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları, ikinci basamağına güvenlik ihtiyaçlarını, üçüncü basamağına sevgi ve aidiyet hissine yönelik ihtiyaçları, en üst basamağa ise bireyin kendine olan saygısını ve başkaları tarafından itibar görme ihtiyaçlarını yerleştirmektedir. Maslow, ihtiyaçların sıralanmasının bireysel farklılıklara göre değişebileceğini ifade ederek, bireyin üst basamakta bulunan ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin, alt basamak ihtiyaçlarını karşılamaktan geçeceğini belirterek ihtiyaçlar hiyerarşisinin arasında bulunan geçişkenliğe değinmiştir (McLeod, 2018). Günümüz tüketim ilişkilerinde ihtiyaçların zorunlu fizyolojik basamağından özsaygıya varan hiyerarşik yapılanması çeşitli sembolik tüketim araçları ile zorunlu-lüks ayrımını tartışmalı bir noktaya gelmiştir. Örneğin, günümüz toplumlarında gelir yetersizliği çeken, iş gücü piyasasına katılamamış bir birey var olan gelirini fizyolojik ihtiyaçlardan çok, toplumda lüks sayılabilecek üst statü grupları ve sınıfları çağrıştıran, o grupların davranışlarını taklit etmek suretiyle bir takım malları edinmek için tüketim davranışı sergileyebilmektedir.

Maslow’un ihtiyaçları sıraladığı piramidal yapı esasen ihtiyaç grupları arasındaki geçişkenliği ifade etmekle birlikte, bazı yaklaşımlarca ihtiyaçların sınıfsal pozisyonuna göre sıralanarak toplumsal tabakaların her birine belirli tüketim biçimini uygun görmek şeklinde yorumlanmıştır. Buğra (2010: 29), bu durumu paternalizm, ihtiyaçlar üzerinde diktatörlük olarak görmektedir. İhtiyaçların, “ussal” bir çerçevede planlanarak sosyal tabakaların, özellikle alt sınıfların bu plan içerisinde kendilerine veri olarak sunulan malları tüketmelerini ifade etmektedir.(Feher, 1990: 74). Buğra (2010: 30-31), böyle bir varsayımın, hem kavramsal hem de ampirik açıdan her zaman karşılığını bulamayacağını, bunun yanında en temel fizyolojik ihtiyaçların bile sembolik, “gizli” bir insani ihtiyacı yansıtabileceğini belirtmiştir. İnsanların kapasitelerini kullanarak beslenme, sağlık, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılayarak türsel doğasını gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Böylece toplumsal bir varlık olan insanın, ihtiyaçlarını giderirken başka insanlarla iletişim ve etkileşim içerisine girdiğini vurgulamıştır.

Torlak (2016: 21-23), ihtiyacı meşru ve meşru olmayan yönünde ahlaki yönüyle iki türde inceleyerek, tüketimi her iki tipteki ihtiyaç türünün karşılanması için göze alınan maddi ve manevi değerlerin seferber edilmesi olarak tanımlamaktadır. Torlak ihtiyaçların meşruiyetinin evrensel değerlere göre belirlenebildiğini belirtmektedir. İhtiyacın meşru yanını, insanların diğer insanları sınırlayıcı veya rahatsız edici olmamasına bağlarken, meşru olmayan ihtiyacı, kişilerin statülerini korumak adına mevcut güç ve konumlarını sürdürmek için gerçekleştirdikleri eylemler üzerinden şekillendirmektedir. Ona göre meşru olmayan ihtiyaçlar ahlaki değerlere aykırıdır.

İhtiyaçların nesnel bir düzlemde hiyerarşik kategorilere ayrılması, toplumsal tabakalar içerisinde kimin neyi tüketebileceğini verili bir şekilde sunulması anlamına geldiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Fizyolojik ve temel ihtiyaçları aşan statü edinmek ve korumak için yapılan tüketim toplumsal yaşama katılmak için birey açısından zorunlu bir “ihtiyaç” olabilmektedir (Omay, 2008: 78). Esasen günümüz yoksulluk yaklaşımları insani gelişim endeksleriyle çeşitli biçimlerde, içme suyu, enerji kullanımı vs. gibi yoksulların toplumsal yaşama katılımını ön plana çıkaran yaklaşımlar tartışılmaktadır. Ancak mücadele pratiklerinde halen mutlak yoksulluk ve ihtiyaçların fizyolojik yönü ön plana çıkarılmaktadır.

Kimlikleri yansıtan özelliği ile tüketim, özellikle günümüz post modern tüketim kuramlarında tartışılmaktadır. Altunoğlu (2009: 56-57), kimliği, “gündelik hayatın olağan deneyimleri içinde vukua gelen deneyimlerin, hem özne hem de nesne konumlarını işgal edebilen bir ürünü” olarak tanımlamaktadır. Ona göre kimlikler, insanların başkaları ile paylaştığı ortak hayatın etkileşimi ile gerçekleşen kolektif bir çabanın ürünüdür.

Bocock (1997: 10), tüketimin ekonomik olduğu kadar, psikolojik, toplumsal ve kültürel bir olgu olduğunu belirtmiştir. İnsanların kim olmak istediklerini şekillendiren duyarlılıklarını korumak için geliştirdikleri yöntemler bakımından kimliklerin tüketimin önemli bir parçası olduğunu ifade etmiştir.

Buradan hareketle, kimlikler insanların birbiriyle etkileşimi sonucu şekillenen kolektif bir çabanın ürünü olmaları itibarıyla, bireyi hem etkilemekte hem de birey tarafından şekillenmektedir. Bu durumun günlük hayatta tüketime olan yansıması, insanların iş, yaş, sınıf, ırk, giyim vb. kimliklerini ticaretle karşılaştıkları alanda ifade etmeleri ile gerçekleşmektedir. (Hız ve Hız, 2010: 151). Örneğin bir futbol takımının fanatik bir taraftarı takımı üzerinden edindiği kimlik sebebiyle, rakip takıma ait atkı, forma vb. ürünleri satın almayacaktır (Altunoğlu, 2009: 59). Aksine sahip olduğu kimlik nedeniyle sürekli ve saplantılı bir şekilde kimliğini ön plana çıkaran ya da onu göstererek sosyal gerçeklik içinde

gerçekleştirdiği tüketim üzerinden bir varlık ispatına gidecektir. Dolayısıyla bireyin günlük hayatta sahip olduğu ya da edindiği kimlikler, tüketim davranışını doğrudan etkilemektedir.

Toplumsal tabakaların ve statülerin eşitsiz yapısı, tüketim davranışını önemli ölçüde etkilediği söylenebilmektedir. Herhangi bir toplumda her bir birey aynı ölçüde ve nitelikte tüketim gerçekleştirmemektedir. Bu sebeple tüketim davranışı, toplumsal tabakalaşmaya ve diğer statü farklılıklarına göre değişebilmektedir.

Kıray (2005: 14), toplumsal tabakaları yansıtan tüketim davranışlarının her toplumda farklı şekillerde nüksettiğini belirtmiştir. Toplumsal tabakalar içerisinde dikey hareketliliğin mümkün olmadığı toplumlarda bireylerin statülerini yansıtan tüketim davranışları keskin kurallarla ayrılmıştır. Ortaçağ Avrupası'nda serfler kalın yünlü kumaştan elbiseler giyip, basit evlerde otururken; lordlar dantelli kadife elbise giyerek şatolarda yaşamış, hizmetçiler ve din adamları üniforma giymişlerdir. Afrika'da Dahomey'de, Ashanti asillerinin giydikleri kıyafetlerin asil olmayanlar tarafından giymesi yasaklanmıştır. Modern üretim-tüketim ilişkileri içerisinde yer alan günümüz toplumlarında, günlük hayatta tüketim "çeşitli", "markalı", "farklı", "lüks" gibi kavramlarla zenginliği çağrıştırırken, "sıradan" tüketim biçimleri yoksulluğu yansıtmaktadır (Yamanoğlu, 2008: 55). Buradan hareketle günlük hayatta satın alınan ürünler ve hizmetler, insanların varsıllık ya da yoksulluk algılarını şekillendirmektedir.

Genel olarak tüketim, ihtiyaç karşılayan, toplumsal tabakaları ve kimlikleri ortaya koyan bir olgudur. Modern toplumların şekillenmesiyle tartışılmaya başlanan tüketim kuramları, tüketme eyleminin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri inceleyerek, tüketimin her bir işlevine farklı bir pencereden bakmaktadır.

2. 2. Üretim ve Tüketim İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü

Tüketim, ihtiyaç karşılama, toplumsal konumu, kimlikleri görünür kılma gibi hangi işlevi yerine getirirse getirsin tarih boyunca insanlığın ilk zamanlarından bu yana gerçekleşen bir eylemdir. Günümüz tüketim ilişkilerinin kökeni, Batı kapitalizmiyle birlikte değişen üretim ilişkilerinin ortaya çıkış sürecinde görünür olmaktadır. Avcı ve toplayıcı olarak tüketimden, tarım toplumlarında geçimlik tüketime ve en sonunda sermaye birikim süreci ile şekillenen piyasaya dayalı tüketime dek tüketme eyleminin amacı ve kapsamı değişse de, her zaman için insanların yaşam şansını etkileyen önemli bir olgu olmuştur (Şimşek, 2016: 78).

İlk tüketim modelleri İngiltere'de 17. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarım ve sanayi kapitalizminin ilk burjuvalarının, hukuken özgür olmaya başlayan işçilerin piyasa için ürettiği ürünlerin rasyonel bir biçimde dağılımı konusundaki

hassasiyetleri, sermaye birikim sürecinin hızlanmasında önemli rol oynamıştır (Bocock, 1997: 21). Söz konusu bu sürecin temellerini Weber (2017), Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu kitabında açıklamıştır.

Weber (2017: 154), kapitalist üretim sisteminin ortaya çıkış sürecinde kültürel ve ahlaki değerlerin rolüne değinmiştir. Kilise reformuyla ortaya çıkan Kalvenizm⁴ ve püriten değerler⁵, tüketici davranışlarını kısıtlayarak ihtiyaç fazlası olarak görülen ve lüks sayılan malların tüketiminden kaçınılmasını istemiştir. Bu değişim, dünyevi zevkleri reddederek öbür dünya için çalışma değerlerini barındıran Katolik inanç egemenliğinden, kazancı lüks tüketime değil, yatırıma harcamayı; çalışmayı vurgulayan Püritenizm'in getirdiği egemenlik biçimine bırakmasıyla gerçekleşmiştir (Weber, 2017: 8-14). Püriten değerlerin egemenliği altında olan üreticiler kazançlarını, aristokratların yaptığı gibi lükse değil, işlerini genişletmek için yatırım olarak kullanmışlardır (Bocock, 1997: 21). Weber (2017: 157), tüketimin kısıtlanmasına yönelik olarak gerçekleşen bu tutumların, tüketimin serbestleşmesine kadar geçen süreçte sermaye birikim sürecini hızlandıracak gerekli olan ticari sermayeyi biriktirmiş olmasına dikkat çekmiştir.

Protestanlık, çok tüketme ve zengin olma hırısından ziyade kişinin işinde belirli amaçlarla yaşayıp çalışmayı hedefleyen yeni bir iş insanı profilinin ortaya çıkarması bakımından önem teşkil etmiştir (Landes, 2017: 186). Dolayısıyla çalışma ve iş ahlakının oluşumuna vurgu yapan bu yaklaşım, Katoliklikle tanrı için çalışma para ve mülk elde etmeye yönelik hırsları yasaklayan değerler, yine dünyevi hırslara olumsuz bakan ancak meslek hayatında çalışmayı, çalışkanlığı öne çıkaran Protestan ahlakıyla biçimlenmiştir.

Protestan ahlakının çalışma ve kazanmaya yönelik olarak gerçekleştirdiği rol tüketim alanıyla çelişkiler yaratmıştır. Weber (2017: 30-31), modern işletmelerin üretimdeki verimliliği artırmak adına parça başı ücret sistemi ve ücret artışına, işçilerin verdiği ters tepkiyi, yukarıda bahsedilen geleneksel tutumlara bağlamıştır. Geleneksel değerlerin etkisinde kalan işçi, daha çok kazanmak için daha çok çalışma anlayışı yerine, daha az çalışarak kendine yetecek tüketimi gerçekleştirme eğilimindedir. Çünkü gelenekçi değerler içerisinde daha fazla kazanmak ya da tüketmeye gerek duymamaktadır (Bauman, 1999: 15). Bu durum üretim sisteminin işlerliği açısından gerekli olan insanların zevklerine yönelik tüketim arayışları ile geleneksel inançlarının getirdiği çileci değerler arasında çelişkili bir süreci

⁴ Kalvenizm: Jean Calvin'in (1509-1564) din anlayışı ile ortaya çıkan Protestanlığın ikinci ekolüdür. Calvin Papa'nın egemenliğini reddederek Katoliklikten ayrılmıştır. Ona göre tek inanç kaynağı Kıtáb-ı Mukaddes'tir (Köktürk, 2017: 8).

⁵ Püritenizm: Kalvenizm'in İngiltere'de gelişen bir koludur. Hem bu dünya hem öbür dünya için çalışmanın, saflığı aramanın bir yolu olduğu görüşünü benimseyerek gösteriş ve zevke dayalı tüketimi onaylamamaktadır (Köktürk, 2017: 9-10).

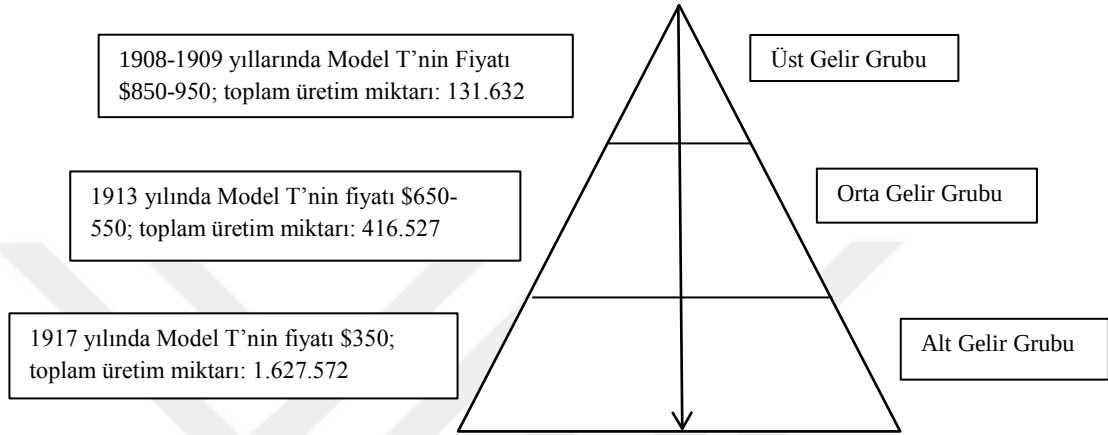
yansıtmaktadır (Featherstone, 2013: 52). Üretim sürecinin ihtiyaçlarını gerçekleştirebilmek ve artı değer elde edebilmek, geleneksel normların kırılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla mücadele edilmesi gereken şey “gelenekçi” tutumlardır. Bu bakımdan tüketicinin tüketmeye yönlendirilmesi, alışkanlıkların değiştirilmesi ve yeni ihtiyaçların edinilmeye çalışılması için sosyo-kültürel bir değişimi gerektirmiştir (Yanıklar, 2010: 28). Bireyleri tüketmeye özendirebilmek, “bir lokma bir hırka” anlayışının yerini, çağdaş kapitalizmin rasyonellik sürecine uygun çalışma disiplini ve tüketim isteğiyle gerçekleştirebilmiştir (Karakaş, 2005: 12). Weber (2017: 30), işçinin kazanma duygusunun ve emek verimliliğinin artırılmasında düşük ücret uygulamasına gidilerek işçinin performansını artırma yöntemlerinin kullanıldığını belirtmiştir.

Anlatılanlardan hareketle, iş disiplini ile örgütlenen kitlesel üretim sistemi, aynı zamanda modern tüketim sürecinin de başlangıcını ifade etmektedir. Kitlesel üretimin gerçekleştiği Fordizm, 1900’lü yıllarda Amerika’da Henry Ford’un otomobil fabrikasında geliştirdiği üretim organizasyonudur. Bu organizasyonda tüketim nesneleri, üretim sürecinde işlem sırasına göre dizilen makine ve iş istasyonları boyunca montaj hattından geçerek standart ürünler haline gelmektedir (Ansal, t.y. :10).

Fordist üretim rejiminde gerçekleşen kitlesel üretimin, yüksek kar düşük maliyet ve emek verimliliğinin artışı sağlama bakımından kitlesel tüketime dönüşmesi, sistemin işlerliği için önem arz etmiştir. Standart ve stoklu üretim, müşterisi belirli olmayan ancak üretim sonucu talep yaratma stratejilerini gerekli kılmıştır. Çünkü üretilen ürünlerin tüketime dönüşmemesi durumunda stoklar birikecek ve 1873 ve 1929 yıllarında olduğu gibi üretim sistemini krize sokarak şirketlerin iflaslarına, fabrikaların kapanmasına neden olacaktır (Dikmen, 2015: 121). Bu amaçla gerçekleştirilen tüketim stratejileri, tüketicide ihtiyaç yaratma süreçlerini ifade eden tüketim normlarını oluşturmuştur. Çeşitli reklam ve pazarlama teknikleri geliştirilerek tüketicilere tüketim normlarının yerleştirilmesi teşvik edilmiştir (Ansal, t.y. : 12). Reklam yoluyla tüketicilerin tüketime teşvik edilmesi sürecini tüketiciiyi edilgen hale getirmesi üzerinden eleştiren ve kuramlar geliştiren Frankfurt Okulu düşünürü T. Adorno, tüketim ve reklam süreçlerini şöyle ifade etmiştir: “Kültür endüstrisinin montaj niteliği, ürünlerinin sentetik ve kontrollü üretim tarzı onu daha baştan reklam için elverişli kılar... Her şey kafası dağınkı ya da dirençli olduğu düşünülen müşteriyi alt etmek içindir” (Adorno ve Horkheimer, 2014: 217).

Üretim artışına paralel bir tüketim artışı sağlanabilmesi için toplumsal tabakaların tümü tüketime teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle işçilerin alım gücünün artması ile tüketim mallarını üretmeleri yanında bu malların tüketicisi de olmuşlardır. Üreticilerin aynı zamanda

üretileen malın tükecisi olmasına Ford vakası örnek olarak verilebilir. Ford fabrikası zamanla artan üretim hacminde ortaya çıkan stokları eritebilmek için ürün fiyatlarını da ucuzlatmak durumunda kalmıştır. Şekil 2.1’de de görüldüğü gibi Ford, ilk üç yıl Model T arabalarını üst sınıf mensuplarına satarken, daha sonra orta sınıfın alabileceği bir satış fiyatını, en sonunda da alt gelir grubunu hedefleyerek, kendi işçilerine diğer işçi sınıfı mensuplarına da araba satmak üzere bir satış politikası geliştirmiştir (Dikmen, 20155: 121).

Şekil 2.1 Ford Model T'nin Yıllar İtibariyle Fiyat Ve Üretim Miktarına Bağlı Tüketim Hedefi

Kaynak: Dikmen, 2015: 120

İşçilerin alım gücünün artmasında üretim sisteminin kitlesel olmasının yanında yasal kurallarla düzenlenmiş sendikal hareketin, sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla işsizlik, emeklilik, yaşlılık gibi durumlar için gelir sağlama olanaklarının yer aldığı refah devleti uygulamaları da etkili olmuştur. Bu sebeple işçiler 1970 krizine doğru geçen süreçte tüketim normlarının şekillendirdiği olanaklardan faydalanabilmişlerdir (Ansal, t.y. : 12-13).

Fordist üretim sürecinde gerçekleşen kitlesel tüketim, tüketim mallarının üreticileri olarak işçilerin var olma koşullarını iyileştirmiştir. Bu durum dönemin tüketim olanaklarının iş gücü piyasası içerisinde yer alanları kapsadığı diğer yandan işsizlerin ise tüketim olanaklarının dışında kaldığı; yani Bauman'ın ifadesiyle yoksul olduğu bir dönemi ifade etmektedir.

Üretim rejiminin 1970'li yıllarla birlikte krize girmesi, üretim ve tüketim sisteminin yeniden örgütlendiği bir organizasyonu gerektirmiştir. Piyasaya ucuz mal satabilmek ve gereken talebin gerçekleşmesini beklemek üretim ölçeğinin yüksek tutulmasını gerektirmiştir. Bu durum üretimin tek bir çatı altında toplandığı montaj hattı uygulamasında stok maliyetlerinin fiyatlara yansımaları geciktirmiştir (Dikmen, 2015: 246). Öte yandan kitle üretiminin “katı” yapısı ve sabit yatırımlar, küresel ölçekte farklılaşan talepler tüketim

mallarının tasarımında esneklik sağlayamamıştır. Tüketim mallarının üretiminden tüketimine kadar geçen dolaşım sürecinin uzunluğu, sermayenin devir hızı rekabet ve kâr oranlarını belirlemektedir. Fordist üretim rejiminin katılığı, sermayenin devir hızını uzatmıştır. Bu sebeple kriz süreci, firmaların yoğun rekabet koşulları altında sermayenin devir hızını artıracak yeni teknolojik, esnek üretim tekniklerini geliştirmelerini beraberinde getirmiştir (Harvey, 2010: 165-168).

Post fordist üretim biçimiyle gerçekleşen yeniden esneklik süreci, katı üretim organizasyonunu parçalayarak, üretimin çeşitli aşamalarını küçük işletmelere devretmiştir. Bu durum tüketim mallarını çeşitlenmesini de beraberinde getirmiş ve moda ekonomilerini doğurmuştur. Moda ekonomileri, uluslararası düzeyde ürünlerin üretimini yönlendiren sektörlerin ürünleri sıklıkla değiştirebilme, tasarımını yenileyebilme olanakları sağlayan ilişki ağlarını kapsamaktadır (Dikmen, 2015: 247). Tüketicilerin tüketim mallarına olan tutumlarının da değiştiği bu süreçte, üretim yapısının esnek hali farklılaşan taleplere karşılık vermeye başlamıştır.

Bu dönemin üretim rejimi, kitlesel tüketim mallarından, bireysel talepleri karşılamaya yönelik olarak üretimini gerçekleştirmiştir. Sermayenin devir hızındaki artışla birlikte gerçekleşen ürün setinin değişimi, bireysel talepleri sürekli değişen moda ile şekillendirmiştir (Bauman, 1999: 46). Üretim-tüketim sürecinin kısalması, özellikle tüketim toplumu tartışmalarının üzerinde durduğu ana olgulardan olmuştur. Tüketim mallarının sürekli değişen moda ile şekillenmesi durumunu Bauman (2012: 85) şöyle ifade etmektedir:

Her türlü tüketimin vakit istemesi aslında tüketim toplumunun başının belası ve tüketim malları satıcılarının başlıca kaygısıdır. “Şimdi” nin, zamanı sıkıştırma teknolojisi tarafından sağlanan göz kamaştırıcı başarısı ile tüketime endeksli ekonominin mantığı arasında doğal bir rezonans vardır. Tüketime dayalı ekonominin varlığı, tüketicinin doyumunun anında olması gerektiğini söyler.

Buradan hareketle, 1950’li yıllarda tüketimin herkesin uyum sağladığı homojen, tek düze olan yapısı, üretim tekniklerindeki değişiklikler, pazarın bölünmesi, tüketicilerin daha geniş ürün yelpazesini içeren tüketim talepleri, tüketim piyasasını çeşitlendirmiştir. Hızla değişen beğeniler ile şekillenen hayat tarzları ve kimliklerle, tüketici tutumu postmodern⁶ bir eksenle biçimlenmiştir. Üretim toplumu olarak adlandırılan Fordist dönemde reklamlarla manipüle edilen tüketici bu dönemde kimlik, statü, yaşam tarzı, haz gibi çeşitli tutumlarla

⁶ Postmodernizm, modernlikten kopuşu ifade ederek, toplumsal yaşamda gerçek ve görünüm arasındaki çizginin giderek yok olmasını, üretimi toplumsal düzenden yeniden üretimi toplumsal düzene geçişi simgeleyen, evrenselliğin yerini yerelliğin aldığı bir süreci ifade etmektedir. Ayrıntılı bir inceleme için (Featherstone, 2013:23).

tüketme eyleminin eyleyicisi konuma gelmiştir. Geleneksel kimlikler, yerini tüketimle edinilmiş akışkan her an değişen kimliklere bırakmıştır. Böyle bir toplumda sınıfsal farklılıklar tüketim tercihleriyle edinilen/edinilmeye çalışılan kimlik ve statülerle görünür olmaktadır (Şimşek, 2016: 64-65; Featherstone, 2015: 52-58). Birey bu durumda bireysel tüketimini çeşitli cemaat ve grupların içine dahil olmak için kullanabilmektedir. Buradan hareketle post modern tüketim, bireyin toplumsal konumunu koruma ya da statü gruplarına girebilmek için gerçekleştirdiği bir durumu ifade etmektedir (Chaney, 2002: 192).

Toplumsal yapıda gerçekleşen ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler, tüketicinin tüketime tutumunu, ihtiyaçların anlamını ve tüketim olanaklarını da beraberinde dönüştürmüştür. Bu değişimlerle şekillenen tüketici tutumlarını çeşitli açılardan inceleyen ekonomik ve kültürel yaklaşımlar; tüketicinin tüketerek, etken-edilgen konumunu, tüketime rasyonel-irrasyonel yaklaşımını, tüketimle iletişim kurabilmesini, sosyal statü ve kimliklerini inşa etme sürecini incelemektedir.

2.3. Tüketime Yönelik Sosyo-Ekonomik Yaklaşımlar

2.3.1. Tüketime Fayda Odaklı Yaklaşımlar

Ekonomi literatüründe tüketim, malların gerçekleştirilmesi sürecini ifade eden üretimin karşısı olarak tanımlanmaktadır. Üretimin tüketime dönüşmesi süreci bakımından tüketim bir bölüşüm durumunu ortaya çıkarması sebebiyle gelir ile yakından ilişkilidir (Hançerlioğlu, 1977: 290).

Tüketime yönelik iktisadi yaklaşımlar genel olarak, tüketicinin davranışının fayda ve akılcılığı, gelirinin ne kadarını tüketime ayırdığı ve gelirin tüketim ile tasarruf arasındaki dağılımını incelemektedir. Daha çok tüketici davranışına odaklanan iktisat bilimi, tüketimle ilgilenen diğer sosyal bilimciler tarafından tüketimin neden gerçekleştiğinin arkasındaki sosyal, psikolojik ve kültürel yönüne önem vermedikleri üzerinden eleştirilmiştir (Ruben ve Dumludağ, 2018: 41).

Klasik İktisat Okulunun iktisadi rasyonellik yaklaşımı, bireyin ve firmaların piyasa koşullarında “tam bilgi”ye sahip oldukları görüşünden hareket etmektedir. Bu yaklaşıma göre birey, tüketim yaparken faydasını maksimize etmeyi hedefleyerek bilgisi uyarınca, kendisi için en doğru kararı almaktadır (Özdurak, 2014: 23). “Rasyonel tercih teorisi”ne dayanan bu yaklaşım, tüketicinin her bilgiye ulaşabilen, kendi çıkarı için rasyonel davranan ve zenginlik arayan “ekonomik insan” (homoeconomicus) olduğunu kabul etmektedir (Ruben ve Dumludağ, 2018: 41). Dolayısıyla klasik iktisatta rasyonel olmayan tüketim davranışı inceleme dışında kabul edilmiştir.

Neo-klasik okul da klasikler gibi tüketime rasyonel tercih ve fayda odaklı yaklaşmıştır. Neo-klasikler, ihtiyacın giderilmesini azalan marjinal fayda yaklaşımıyla ile açıklamıştır. Bu yaklaşıma göre tüketilen mal miktarı ne kadar artarsa o mal üzerinden elde edilen marjinal fayda azalacaktır. (Özdurak, 2014: 61). Örneğin, bir tabak yemek yenildikten sonra ikinci tabak yemek yemek bireye, ilk tabağa göre daha az fayda sağlayacaktır. Doyum noktasından sonra yemek yemeğe devam edilmesi takdirde artık, yemek yemek bireye fayda değil zarar verecektir (Ruben ve Dumlubağ, 2018: 34). Bunun yanında neo-klasikler faydayı ordinal ve kardinal olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Asli yarar anlamına gelen kardinal fayda yaklaşımları, tüketilen ürünlerin faydalarının ölçülebileceği fikrine dayanmaktadır. Jevons, Marshall, Edgeworth, Walras gibi marjinal okul ve neo-klasikler tarafından savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir malın değeri o malın yukarıda bahsedilen marjinal faydasına eşittir. Söz konusu bu fayda malların fiyatlarına yansıyan değerleriyle ölçülmektedir. Ordinal fayda ise, Pareto tarafından savunularak, bir malın faydasının fiyat miktarı ile ölçülemeyeceğini, bunun yerine kıyaslanabileceğini savunmuşlardır (Hançerlioğlu, 1977: 118, 184).

Tüketime fayda yönlü yaklaşan neo-klasikler, faydanın içeriği ile ilgilenmemişlerdir. Tüketim mallarının faydasının tüketici üzerindeki etkisinden yola çıkarak tüketici davranışını incelemişlerdir. Bu konuda Jevons, bireyin bir malı arzulaması ve fayda sağlaması için, söz konusu malın birey için yararlı ya da zararlı olmasının iktisadın ilgi alanı dışında olduğunu belirtmiştir. Dayanıklı ve yünlü bir elbisenin birey için faydalı ya da ipek bir elbisenin ise birey için gerekli olmayacağı yönünde bir yargının ahlak öğretilerinin işi olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan başka bir ifadesinde eski çağlarda yapılan devasa piramit, tapınak vb. yapıları emek israfı olarak değerlendirerek yararsız yapılar olarak bulmuştur (akt. Buğra, 2010: 38-39).

Fayda yaklaşımlarının yanında özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında uygulanan talep yönlü politikaların teorisyeni olan Keynes, tüketime milli gelir ve istihdam ilişkisi üzerinden bakmıştır. Keynes'in tüketime yönelik "mutlak gelir hipotezi"nde iki temel varsayım bulunmaktadır. İlki tüketimin gelir düzeyine bağlı olarak değiştiğidir. İkinci varsayım, bireyin harcanabilir gelirinin artmasının tüketimini de artırdığı, ancak tüketimindeki artışın elde ettiği gelirden daha az bir oranda arttığı yönündedir. Keynes'in temel psikolojik kanun olarak adlandırdığı bu husus, harcanabilir gelirdeki 1 liralık değişimin tüketimde kaç liralık değişim yaratacağı üzerinedir. Bu yaklaşımın temeli tüketicinin "bugünkü" tüketiminin "bugünkü" gelirine bağlı olduğudur (Ünsal, 2011: 417). Keynes'in tüketim konusunda geliştirdiği bir diğer varsayım, gelirin ne kadarının tüketime gittiğini ifade eden ortalama tüketim eğilimidir. Bu yaklaşıma göre kişinin geliri arttıkça ortalama tüketimi azalmaktadır (Ünsal, 2011: 418).

Keynes tüketim harcamalarını belirleyen faktörleri sübjektif ve objektif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sübjektif faktörler, kişinin alışkanlıkları, yaşam tarzları ile ilgili değişkenlerdir. Örneğin, beklenmedik durumlar için kişinin kısa dönemde, gelecekteki girişimleri için daha az harcama yapması gibi. Objektif faktörler ise, milli gelirin büyüklüğünü ifade etmektedir. Keynes'in hipotezine göre, kısa vadede sübjektif faktörlerde bir değişiklik beklenmemektedir. Bu sebeple milli gelirin miktarı tüketim harcamalarını belirlemektedir. Dolayısıyla Keynes, tüketim fonksiyonunda, milli gelir düzeylerinde tüketicilerin planladıkları tüketim harcamaları arasındaki fonksiyonel ilişkiyi incelemiştir (Pekin, 2011: 177).

Keynes, gelir- tüketim fonksiyonundaki yaklaşımında tüketim fonksiyonunda milli gelirdeki artışın istihdama yansıtılacağını savunmuştur (Eröz, 2014: 298). Keynes'in 2. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirdiği fikirleri dönemin talep yönlü kitle üretim sisteminde gerçekleşen ihtiyaç yaratma tartışmalarıyla uyumaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi, Fordist üretim rejimi dönemine denk gelen süreçte üretilen stoklu malların tüketiminin sağlanabilmesi için ihtiyaç yaratımı ile işçilerde dâhil olmak üzere toplumsal tabakaların tümünde tüketimi artırılmaya çalışılmıştır.

Keynes'in gelir tüketim arasındaki doğrusal ilişki kurduğu varsayımına Duesenberry karşı çıkmıştır. Duesenberry geliştirdiği tüketim teorisinde, Keynes'ten farklı olarak tüketimi sosyal açıdan da ele almıştır. Tüketim davranışına iki farklı açıdan yaklaşarak, bireyin tüketim davranışlarının mutlak gelir hipotezinin aksine birbirinden farklı olduğu ve tüketim kararlarının zamanla tersine çevrilebildiğini savunmuştur. Duesenberry'nin tüketim yaklaşımını ifade eden nispi gelir hipotezinde, kişinin tüketim davranışı ait olduğu grup, yaşadığı mahalleye göre değişebilmektedir. Dolayısıyla kişinin gelirindeki artış bir arada bulunduğu sosyal grupta da aynı oranda artıyorsa gelirden tüketime aktardığı kısımda ortalama tüketim eğilimi değişmemektedir (Ünsal, 2011: 421).

Duesenberry, klasik iktisat teorilerinden farklı olarak tasarruf ve harcamaların toplumsal tabakalarda farklı şekillerde gerçekleşebileceğini açıklamıştır. Bu sebeple analizinin merkezine kültürel faktörleri yerleştirmiştir. Tasarruf, kişinin birlikte konumlandığı grubun kültürel sınırlılıklarına göre şekillenmektedir. Aynı grup içerisinde geliri yüksek olan kişi, kendisinden beklenen tasarrufu yapabilirken, düşük gelirli kişi bunu gerçekleştirmekte zorlanacaktır. Dolayısıyla farklı gruplarda yer alan kişiler, kendi grubunda nispi olarak tasarruf yapabilecek durumdayken başka bir grupta karşılaştırıldığında bunu gerçekleştiremeyecektir. Bu duruma örnek olarak Amerika'daki siyahileri ve beyazları ele almaktadır. Farklı iki cemaat yapısı olarak gördüğü bu iki grubun ortalama gelirleriyle

tasarruflarını karşılaştırmıştır. Araştırmasında siyahi grubun bütün olarak beyazlardan daha yoksul olduğunu, ancak herhangi bir siyahinin gelirinin kendi grubundaki yüzdeliğinin, aynı gelire sahip herhangi bir beyazinkine göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle beyaz benzerine göre kendi grubundaki konumu daha iyi olan siyahinin daha çok tasarruf yapmasının beklendiğini belirtmiştir (Douglas ve Isherwood, 1999: 62-63). Duessenberry, bir iktisatçı olarak gelir, tüketim ve tasarruf olanaklarına farklı sosyal statülerde bulunan grupların karşılaştırmalarının önemine dikkat çekmesi bakımından diğer iktisadi yaklaşımlardan ayrılmıştır.

Dolayısıyla tasarruf ve birikim yapma olanakları kişinin sosyo- ekonomik koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Karataş ve Gavcar'ın (2001: 44) meslek gruplarının tasarruf eğilimine ilişkin olarak yaptıkları araştırmanın bulgularına göre en fazla tasarruf yapan meslek grupları arasında, öğretim üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi ve uzman meslek grupları bulunmaktadır. Öte yandan bu gruplar memur ve esnafa göre tasarruf araçlarını en iyi tanıyan meslek grubu olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla tasarruf olanakları sosyal statü konumuna göre değişebilmektedir.

2.3.2. Kitle Tüketimi ve Tüketim Toplumu Yaklaşımları

18. yy' da gerçekleşen endüstrileşme ve rasyonelleşme süreci ile ortaya çıkan kitle üretim süreci "tüketim devrimi" olarak adlandırılan bir dönemi başlatmıştır (Bocock,1997: 24). Kitle tüketimi ile birlikte tartışılmaya başlanan tüketim toplumu kavramı, tüketim mallarının kullanım değerlerinin, reklam ve medya manüpülasyonu ile ortadan kaldırılarak, insanları yaratılan suni ihtiyaçları karşılamak amacıyla tüketmeye yönelten tüketim ideolojisinin yarattığı bir toplumsal yapıyı ifade etmektedir (Hız ve Hız, 2010: 151). Bu sebeple tüketim toplumu tartışmaları kültür endüstrileri ve kitle tüketim sürecini ele alan Frankfurt Okulu tartışmalarından; tüketimin bireyselleştiği, imaj, sembol ve statü elde etme çabasını içerdiği post modern düşüncelere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Tüketim kültürü kavramı ise, post modern tüketim toplumu tartışmalarının atfettiği kimlik ve statü elde etmek için gerçekleştirilen tüketim davranışlarının toplumsal sınıfları erittiği düşüncesine dayanmaktadır (Karakaş, 2005: 3-4). Tüketim toplumu yaklaşımları tüketime güdülenen birey çıkışı ile tüketicinin pasifliğini konu edinmiştir (Yamanoğlu, 2010: 43).

2.3.2.1. Tüketimin Üretimi ve Denetimi: Kitle Tüketim

Modern tüketim teorilerine dair tartışmaların tarihsel açıdan ilk teorik örnekleri meta üretim sürecinin toplumsallaştığı 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen seri üretim

dönemine dairdir. Bu dönemde homojen ürünlerin kitlesel olarak üretileceği katı teknolojiler, standartlaştırılmış iş rutini, verimliliği artırma çabaları ve malların satılacağı pazarların oluşturulmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla işçi sınıfının yüksek zevklerle donatılarak üretimin örgütlenme sürecinin, tüketim ve boş zaman örgütlenmesi ile tamamlanması gerekmiştir (Ritzer, 2017: 102). Bu süreci, Frankfurt okulu mensuplarından Adorno (2011), Adorno ve Horkheimer (2014), Marcuse (2010) boş zaman faaliyetleri, ihtiyaç yaratım süreçleri ve ideolojik manipülasyon gibi tüketicinin güdülenerek tüketime katıldığı süreçler bazında ele almışlardır.

T. Adorno (2011: 48), tüketim süreçlerinin, metalaşan kültürel ürünlerin tüketiciyi denetim altına alması yönü ile analizlerini gerçekleştirmiştir. Fordist üretim rejiminin ağırlıklı olduğu Batı ülkelerinde, kitle üretimi ile yaygınlaşan yığınsal tüketimin kültürel alana yansımalarına ve kültürü metalaştırıcı yönüne dikkat çekmiştir. Bunun yanında, kültürün metalaşması ile Nazi Almanyası'nı hatırlatarak, toplumun yönetilme süreçlerinde kültürel aygıtların işlevine dikkat çekmiştir. Bu sebeple “halk” olarak adlandırılan kurucu öznenin geleneksel kültürü yerini ideolojik ve ekonomik kaygılarla birlikte kültür endüstrilerine bırakmıştır. Kitle kültürü olarak da adlandırılan bu süreci Adorno, bireyin pasifleştirildiği ve totaliter baskılarla hareket ettiği gerekçesiyle kültür endüstrileri kavramını kullanmıştır (Kulak, 2017: 46).

Adorno ve Horkheimer (2014: 192), kültür endüstrilerinin, tüketiciyi denetleyen rolünün yanında, insan ihtiyaçlarını üreten ve yönlendiren işlevine dikkat çekmiştir. Onlara göre, bütünleşmiş kültürel yapı üretilen standart ürünlerin, insan ihtiyaçlarının içinde barındırdığı tekелci bir konuma sahiptir. Söz konusu tekелci koşulların denetleyici gücü sadece kültür tüketiminde değil, toplumsal alanda varlığını sürdüren diğer sektörler içinde geçerli olmaktadır. Ancak bireyin edilgenliği ve totaliter yapıya boyun eğişi kültür metalarınca pekiştirilir. Kültür endüstrisi, ürünlerin standart ve hızlı tüketilebilir bir biçimde hazırlayarak tüketiminin kullanımına verili bir şekilde sunmaktadır (Aytaç, 2006: 34).

Öte yandan Adorno ve Horkheimer (2014: 163- 210), seri üretim süreçlerinde tüketim ürünlerinin, temsil ettiği ihtiyaçları da ürettiğine değinmişlerdir. Onlara göre, kültür endüstrilerinin tekелci konumu, ürettiği tek tip ve bütüncül kültürle tüketicilerin ihtiyaçlarını standart ürünlerle nasıl karşılayacaklarını dayatmaktadır. Söz konusu gereksinimler tüketici için kültürel anlamda özgürleştirici yanını ifade kullanım değerini kaybetmiş takas değerine dönüşmüştür. Dolayısıyla tüketici için kültür tüketimi haberdar olmak, diğer insanları yakalamak anlamına dönüşmüştür.

Adorno ve Horkheimer (2014: 165-166) üretilen ihtiyaçların standardizasyonunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

A ve B filmleri ya da değişik fiyatlı dergilerde yer alan öyküler arasındaki gibi keskin ayrımlar gerçek farklılıkları yansıtmaktan çok tüketicilerin sınıflandırılması, örgütlenmesi ve kayda geçirilmesine hizmet eder. Herkes için uygun bir şey öngörülür ve böylece bu işlemlerden kimse kaçamaz. Ayrımlar zihinlere kazılır ve yaygınlaştırılır... Herkes kendiliğinden, önceden bir takım göstergelere göre belirlenmiş “level”ına uygun davranmalı ve kendi tipi için üretilmiş seri üretim kategorisini seçmelidir.

Tüketim ürünlerinin ihtiyaç yaratım sürecinden geçerek üretilmesi konusunda Marcuse da Adorno ve Horkheimer ile benzer görüşlere sahiptir. Marcuse (2010: 22), Tek Boyutlu İnsan kitabında bireyin, tüketim süreçlerindeki edilgenliğine dikkat çekmiştir. Marcuse, insan ihtiyaçlarını püriten yaklaşımlara benzer bir şekilde “yanlış” ve “gerçek” olarak iki kategoride incelemiştir. Ona göre yanlış ihtiyaçlar, bireye tikel toplumsal çıkarlar tarafından yukarıdan dayatılan ihtiyaçlardır. Tüketilen metaların verdiği mutluluk hazzı, bireyin kendisinin ve toplumdaki diğer insanların yaşamında engelleyici unsurlara hizmet ediyorsa, bu durum mutsuzluk içinde bir mutluluğa işaret etmektedir. Böylesine bir süreçte birey tüketirken başkaları gibi davranmakta, eğlenmekte ve sevmektedir. “Bu tür gereksinimler ne denli bireyin varoluş koşulları tarafından yeniden üretilen gereksinimleri olabilseler de, birey kendini ne denli onlarla özdeşleştirse... Başlangıçta oldukları gibi kalmayı sürdürürler-başat çıkarı baskı gerektiren bir toplumun ürünleri olarak”.

Marcuse (2010: 22), “gerçek” ihtiyaçları bireyin hayatta kalmasını sağlayacak fizyolojik ihtiyaçları ile sınırlı tutmuştur. Onun için “biricik” ihtiyaçlar beslenme, giyinme ve konuttur. Çünkü “gerçek” ihtiyaçlar tüketimin ideolojik denetiminde olmayan özerk bir alanı kapsamaktadır (Şan ve Hira, 2007: 12). Öte yandan Marcuse (2010: 24-25) ’a göre tüketimin bireyi denetim altına aldığı ideolojik yönü, yapay bir özgürlük alanı sunar. Özgür seçim, özgür yarışmacılık, markalar vs. baskıcı bütünün altında, özgürlük güçlü bir denetleme aracı haline dönüşmüştür. Marcuse, özgürlük alanının seçme eyleminin kendisinden kaynaklı değil, seçim derecelerini belirlemede bireye özerklik sağladığını belirtmiştir. Bu bir nevi medya ile manipüle edilen tüketici kitlesinin, denetimin totaliter yönünün katılığıyla karşılaştığında göstereceği tepkinin önlenmesi için sunulan bir emniyet sübabıdır.

Frankfurt Okulu düşünürlerinden farklı olarak Lodziak (2003), ihtiyaçların üretimi, denetimi ve yönlendirilmesi süreçlerinin, üretim sistemini yeniden üreten etkisini ihtiyaçların manipülasyonu tezi ile açıklamıştır. Lodziak (2003: 60-61), ihtiyaçları Marcuse gibi iki kategoride incelemiştir. Bunlar, bireyin hayatta kalması için gereken ihtiyaçlar ve anlamlı,

tatmin edici bir yaşam için kimliğe dair olan ihtiyaçlar olarak ayırmıştır. Lodziak'ın ihtiyaçlar konusunda asıl üzerinde durduğu nokta bireyin ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin ve hizmetlerin ulaşılabilirliğinin farkında olması ve buna dair bir eylem rotası çizmesidir. İhtiyaçların manipülasyonu bireyin söz konusu eylem rotasını belirlemesi ile başlamaktadır.

Lodziak (2003: 62-63), tüketim maddelerinin satın alınmasına yönelik olarak gelişen ihtiyaç duygusunu bireyin karşılayabilme imkânlarına göre değerlendirilmiştir. Çünkü ona göre, bireyin yaşamsal ihtiyaçlarının tatmini, kapitalist sistem tarafından denetimdedir. Denetim ve üretim sürecinin Lodziak, Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi ihtiyaçların üretim sistemi için kâr getirici bir amaçla belirlendiğini ifade etmiştir. Ancak ihtiyaçların manipülasyonu tezini farklı kılan tüketimin manipüle edici yanıyla birlikte, kişilerin ihtiyaçlarını karşıladıkları boş zamanın manipülasyonudur. Üretim sisteminin işlerliği çalışanların zamanını ipotek altına alarak, sermaye birikim sürecine uygun bir tüketim davranışı geliştirmesini dayatmaktadır. Bu sebeple zamanı çalınan birey dinlenme, rahatlama ve bakım gibi “özerk”liğini sağlayacak unsurlara vakit ayıramamaktadır. Dolayısıyla birey, çalışma zamanı dışında kalan boş zaman faaliyetlerini, kendini gerçekleştirme için gereken “özerk” alanına yapılan müdahaleler sonucu veri olarak sunulan tüketim maddelerini tüketerek harcamaktadır. Lodziak'ın tezini farklı kılan nokta, tüketim ve üretim süreci birlikteliğinin çalışanların boş zamanını da denetim altına alarak sistemin gereklerine yönelik olarak yönlendirmesidir.

Buradan hareketle yukarıda anlatılan modern tüketim teorilerinin başlangıcı olduğu söylenebilecek kitle toplumu, bireyi edilgen bir konuma düşürerek, bireyin yaratıcı ve özne konumunu görmezden gelmeleri sebebiyle seçkin bir tavır sergiledikleri düşünceleriyle eleştirilmişlerdir (Featherstone, 2000: 43). Bunun yanında tüketici sadece tüketime güdülenmekle değil, statüsünü korumak, yaşam tarzını yansıtmak ya da toplumsal yaşama katılmak gibi aktif süreçler içerisinde tüketimini gerçekleştirebilmektedir. Buradan hareketle tüketimin statü göstergesi ve sembolik yanı post modern tüketim kültürü ve tüketim toplumu teorisyenlerince tartışılmıştır.

2.3.2.2. Statü, Yaşam Tarzı, Haz ve Sembollerin Tüketimi: Bireyselleşen Tüketim

Kitle kültürü tartışmalarının, üretimle paralel bir homojen tüketici yaratma perspektifi, 1980'li yıllarla birlikte yerini post modern tüketim toplumu tartışmalarına bırakmıştır. Çalışan tüketici kitlesini dayanıklı standart ürünleri almaları için tüketmeye güdüleme mantığı, değişen süreçle birlikte bireyselleşen ve çeşitli statü, haz, imaj ve göstergelerin yansıtıldığı bireysel tüketim tutumlarına dönüşmüştür. Söz konusu yaklaşımlar içinde tüketimi, Veblen

(2014) ve Simmel (2017) statü, Bocock(1997) kimlik, Bauman (1999; 2000) arzu ve istek, Baudrillard (2013; 2014) gösterge ve sembol Debord (2017) gösteri ve imaj, Featherstone (2000) estetik yönüyle ele almışlardır.

Modern kapitalizmin gelişmeye başladığı döneme paralel olarak gerçekleşen kentleşme süreci, kentlerde çeşitli tüketici gruplarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu tüketici grupları, büyüyen tüketim piyasası içerisinde, ait oldukları statü gruplarını temsil eden ve diğer toplumsal gruplardan kendilerini ayıran ya da belirli bir referans grubuna benzemek için yeni tüketim davranışlarına yönelmişlerdir (Bocock, 1997: 24). Simmel (2017) ve Veblen (2014), söz konusu süreçte kentlerde ortaya çıkan tüketici gruplarının statü ve kimliklere dayalı tüketim alışkanlıklarını incelemişlerdir. Veblen (2014: 71-74), Kuzey Amerika’da modern kapitalizmin gelişme aşamasında ortaya çıkan yeni zengin orta sınıfın Avrupa’daki üst sınıf tüketim davranışlarını taklit ederek alt sınıflardan kendilerini ayırıcı, saygınlık kazanmaya yönelik olarak gerçekleştirdikleri gösterişçi tüketim davranışlarını incelemiştir (Bocock, 1997: 29). Veblen (2017: 62), çalışmayan sınıf olarak adlandırdığı bu grubun tüketime olan tutumlarını şöyle ifade etmiştir:

Yaşamını kolaylaştırmak, daha rahat ve konforlu yaşamak için ne yapması gerekiyorsa yaptı. Fakat tüketimlerinin amacı sadece rahat, konfor içinde yaşamak değildi elbette. Yaşam standardı ve şöhreti de söz konusuydu. Lüks ve pahalı tüketim maddeleri zenginliğin belirtisiydi, ona duyulan saygınlığı artırıyor, kalitesiz ürün kullanmak ise bunun tam tersini yapıyor, onun adını lekeliyordu.

Veblen ile aynı dönemi inceleyen Simmel Almanya’da modern kapitalizmin gelişmeye başladığı dönemde metropol yaşamında ortaya çıkan yeni yaşam tarzlarına yönelik tüketici davranışlarını incelemiştir. Ancak Veblen’den farklı olarak bireyin toplumsal özerkliğini korumak ve fark edilir olma kaygısı ile tüketime yöneldiğini savunmuştur. (Bocock, 1997: 29). Simmel (2017: 116-117), üst sınıf mensuplarının yaşam tarzlarını alt sınıflardan ayırarak sosyal statülerini ve grup birliklerini korumak için yaptıkları tüketim davranışının moda ile şekillendiğini belirtmiştir. Ona göre toplumsal formlar, giysiler, estetik değerler ve stiller ihtiyaç yaratım sürecinde modada yaşanan dönüşümlerle şekillenmektedir. Simmel (2017: 116), üst sınıfların sosyal konumlarını alt sınıflardan korumak için gerçekleştirdikleri tüketim davranışını şöyle ifade etmiştir:

Alt tabakalar üsttekilerin stilini sahiplenmeye başladığında, üsttekilerin kendi etraflarına çektiği sınırı aşmış, o modayla simgelenen sınıfsal bütünlüklerini ortadan kaldırmış olurlar; işte o zaman üst zümreler

o modadan vazgeçip, yine kendilerini geniş kitlelerden ayırt etmelerini sağlayacak başka bir modaya yönelirler.

Buradan hareketle Simmel ve Veblen için tüketim davranışlarını, bireylerin sosyal konumlarını korumak ya da belirli bir statü grubuna benzemek isteği şekillendirmektedir.

Tüketici davranışının statü ve kimlik edinme süreci olarak yorumlayan bir diğer düşünür olan Bocock (1997: 74- 78), Simmel ve Veblen'den farklı olarak günümüz post modern tüketim ilişkilerinde sınıfsal ayrımların belirsizleştiğini belirtmiştir. Tüketim ilişkilerinin değişen koşullarında kimliğin sadece doğuştan gelen ve belirli bir sosyal gruba aidiyeti gösteren konumu yerine, artık herkesin kendi kimliğini kendisinin yaratabileceği bir sürece bıraktığını belirtmiştir. İnsanlar kıyafet, takı, mobilya, ya da herhangi bir eğlence alanına dair gerçekleştirdiği tüketimle birlikte dışarıya kim olmak istediğine dair mesaj verebilmektedir. Örneğin, toplumda “güzel kadın”, “yakışıklı erkek” nitelendirmeleri kişilerin doğuştan sahip oldukları cinsiyet kimliklerinin ötesinde, tükettikleri ürünlerle olmak istedikleri kimlikleri edinme süreçleri ile şekillenmektedir. Dolayısıyla tüketim, insanları x ve y olarak ayırt eden göstergeler ve sembolik anlamları ifade etmektedir.

Simmel ve Veblen tüketim sürecinde tüketiciye aktif bir rol yüklerken, tüketim toplumu kuramcıları bireyin tüketerek yabancılaşma sürecine girdiği ve kendisini tüketerek var edebildiği düşüncesiyle pasif bir rol yüklemiştir. Tüketim toplumu kuramcılarından olan Bauman, tüketimin tarihsel olarak dönüşen yönüne dikkat çekerek, arzu ve isteklerle güdülenen tatmin olmayan bir tüketici ve toplumun oluşum sürecine dikkat çekmiştir. Bauman (2000: 84), endüstrileşmenin ilk dönemlerinin “üreticiler” toplumu olarak adlandırırken, post modern tüketim dönemini ifade eden 1980 sonrası süreci “tüketiciler toplumu” olarak ifade etmektedir. Modern toplum üyelerinin üretici rolü sistemin işleyişi bakımından önemliyken, post modern dönemde “tüketicilik” rolü toplumsal bir norm oluşturmuştur. Ona göre post modern tüketim toplumunu geleneksel üretici toplumlardan ayıran temel özelliklerden biri ihtiyaçların sürekli yenilenen arzu ve isteklere dayanması ama asla kalıcı tatmin duygusunu sağlamamasıdır. Böylece piyasanın sunduğu tatmin vaadi, tüketicinin duyduğu ihtiyacın önüne geçmektedir (Bauman, 1999: 42). Dolayısıyla geçmişteki püriten değerler yerini insanların kendilerini, tüketerek var ettiği bir toplumsal ilişkiler bütününe bırakmıştır.

Geleneksel değerlerin yıkılması ile Bauman'ın (2000: 85), tüketim toplumu tüketicisine atfettiği rol, ihtiyaçlarını piyasa işleyişinin gereklerine göre sürekli değiştiren ancak arzu etme duygusu asla sönmeyen bir durumu ifade etmektedir. Tüketim sürecinin

zaman alması tüketim toplumunun işleyişini engelleyici bir süreçtir. Bu sebeple bu süreç herhangi bir gecikme yaşanmaksızın anında gerçekleştirmeli, tüketicinin tatmin duygusu mümkün olduğunca en kısa zamana indirilmelidir. “Bu indirim tüketiciler dikkatlerini ve arzularını herhangi bir nesneye ya da arzuya yöneltmedikleri zaman en iyi şekilde başarılmış olur” (Bauman, 2000: 42). Baudrillard (2013: 87) bu durumu “kredi aracılığıyla, kredinin dayattığı bütçeye ilişkin disiplin ve baskıcı” bir süreç olarak tanımlamaktadır. Tüketim merkezli şekillenen toplumda tüketme zamanının kısalması çabaları tüketicileri borç ve kredi mekanizmaları ile tüketim ve tüketim sistemine bağlamaktadır (Omay, 2008: 92). Dolayısıyla Bauman toplum üyeliğini, kapitalist üretim tüketim ilişkilerinde tüketime güdülenen pasif bireyler olarak görmektedir.

Bir diğer tüketim toplumu kuramcısı olan Baudrillard tüketim toplumu yaklaşımında gösterge ve sembollerin tüketim ilişkileri içerisinde bireyi edilgen hale getirmesini tartışmaktadır. Baudrillard için tüketim, göstergelerin tüketimidir. Göstergeler, insanların satın aldıkları tüketim nesneleri aracılığıyla birbirlerine vermiş oldukları mesajları ifade etmektedir. Bu sebeple Baudrillard (2014: 241-242) tüketimi, “her an tüm nesneler ve mesajların katkısıyla oluşturulan az ya da çok uyumlu bir söylevdir. Tüketim olsa olsa göstergeleri sistemli bir şekilde güdümlene biçimi” olarak tanımlamıştır. Nesnenin nesne olarak kabul edilebilmesinin onun somut varlığından öte, insan zihninde kurulan bir ilişkiye tekabül etmesiyle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Ancak o zaman nesne seri bir biçimde üretilip tüketilebilecektir.

Tüketim toplumunda nesneler aracılığıyla gerçekleştirilen gösterge tüketimi, tüketim nesnelerinin sunduğu yeni bir gerçeklik yaratmaktadır. Hipergerçeklik, tüketim nesnelerinin birbiriyle olan ilişkisi ile ortaya çıkarak maddi üretim sürecine ihtiyacın ötesinde bir anlam katmıştır. Baudrillard’ın gerçeğin kaybı olarak da tanımladığı bu durum toplumda yalnızca ihtiyaçların ve nesnelerin değil, kimliklerin, statü ve sınıfsal ayrımların tüketim alanında kaybolduğunu ifade etmektedir (Yamanoğlu, 2008: 69). Toplumsal ilişkilerin hipergerçekliği, bireyler açısından bir “Disneyland” oluşturmıştır. İnsanlar, Disneyland’ın bir hayal ürünü olduğunu bilmekte ancak etraflarını saran ilişki biçimlerinin bir Disneyland olduğunu bilmemektelerdir (Kulak, 2017: 60).

Öte yandan Baudrillard (2013: 62-63), tüketim nesnelerinin bilgisinin yayılması için reklamların önemine dikkat çekmiştir. Bir ürünü tüketebilmek, her şeyden önce onun reklamlar ile sunduğu anlamı, göstergelyi tüketmektir. Bu durum gerçekliğin teminat altına alındığı göstergelerle bireye kendi sınırları içerisinde özgürlük alanı sunmakta ve tüketici bu üretilen gerçekler içerisinde göstergeleri bizzat talep etmektedir. Dolayısıyla tüketim

toplumunda reklamlar, bireyi tüketerek toplumla bütünleştirirken, aynı zamanda bireyselleştirdiği mesajını vermektedir (Senemoğlu, 2017: 77; Kulak, 2017: 57).

Kısacası Baudrillard'ın, tüketimi gösterge tüketimi olarak ele almış olması, tüketimin maddi bir süreç olmaktan öte tüketim maddelerinin sunduğu anlamlarla insan ilişkilerini belirliyor olmasıdır.

Debord da Baudrillard gibi tüketimin yapay ihtiyaçlar yaratarak toplumsal ilişkileri kurgulaması yönüne değinmiştir. Debord (2000: 50), tüketim malı ile birey arasında kurulan ilişki biçiminin yanında, tüketim mallarının toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmesine dikkat çekmiş ve bu durumu gösteri olarak adlandırmıştır. Meta üretiminin ve sermaye birikiminin yoğun olduğu ülkelerde gösteri yaygınlaşarak, toplumsal ilişkileri tahakküm altına almakta ve buradan ortaya çıkan yeni gerçeklik ve ilişkiler toplumda “yanılsamalar ağı” oluşturmaktadır. Gösterinin yarattığı yanılsamalar ağı, spor araba, lüks ev, restoran vs. gösteri metaları ile meta formuna girmektedir. Tüm bu gösteri metaları bütünleşik bir biçimde toplumda belirli bir imajlar toplamı yaratarak, sahte ihtiyaçların toplumsal alanda meta formunda tükettirilmesini sağlamaktadırlar. Dolayısıyla gösteri kavramı ile ifade edilen durum, belirli imajlar üzerinden toplumsal ilişkileri bütünleştirirken diğer yandan bireysel ilişkilerde kişilerin yabancılaşma sürecini ifade etmektedir. (Kulak, 2017: 52-55).

Tüketim kültürü kuramcılarının olan Featherstone ise, post modern tüketim kültürünün tüketiciyi manipüle ettiğini ya da statü ve kimlikleri belirlediğini düşünen yaklaşımlardan farklı olarak tüketici tutumuna estetik açıdan yaklaşmıştır. Ona göre tüketim toplumu, maddi kültürün tüketim malları, alışveriş merkezleri olarak büyük miktarlarda birikerek meta üretiminin genişlemesi düşüncesine dayanmaktadır. Tüketim toplumunun kültürünü yansıtan tüketim kültürü ise, “romantik otantikliği ve bir kimsenin başkalarını değil de, narsiste özgü bir şekilde kendisini hoşnut kıldığı bir duygusal doyumu öneren rüyaları, arzuları ve fantezileri tahkim eden imajları, göstergeleri, simgesel malları kullanır” (Featherstone, 2000: 61-62; Yamanoglu, 2008: 26).

Featherstone (2000: 140-141), tüketimin kitlesel olmasının bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve öz bilinci çağrıştırdığını belirtmiştir. Bu sebeple, günümüz toplumlarında gündelik hayatın estetikleştirilmesi, tüketim kültürü içerisinde, kişilerin bedeni, giysisi, boş zamanlarını kullanma şekilleri, otomobili, tatil tercihi vb. tüketim biçimleri, beğenilerinin ve üslup duygularının bireyselliğinin işaretlerini ifade etmektedir. Featherstone, tüketim toplumu kuramcılarının, tüketim sistemiyle tüketicinin manipüle edildiği yaklaşımlarından farklı olarak, tüketimin gündelik hayata yansımaları, bireyin estetik tutumlarını önemsemiştir.

Dolayısıyla kişiler kitle tüketiminin bir parçası değil bizzat beğenileriyle tüketim piyasasında tercihlerini estetik değerlerince gerçekleştiren kişilerdir (Yamanoğlu, 2008: 118).

Buradan hareketle, kitle tüketimi ve post modern tüketim toplumu yaklaşımları genellikle tüketici kitlesini, reklam ve manipölasyonlarla tüketim ideolojisiince güdülenen pasif bireyler olarak ele almıştır. Bu yaklaşımlarda birey, her ne kadar statü ve kimlik edinmek için tüketen aktif bireyler olsalar da tüketim ideolojisiince güdülenmişlerdir. Bunun yanında Bourdieu (2017), Douglas ve Isherwood (1999) tüketim yaklaşımlarını, tüketim ideolojisinin atfettiği ihtiyaçların yapay anlamının bazı insanlar için iletişim kurmak, toplumsal yaşama katılmak için gerekli olduğu yönünde kurmuşlardır.

2.3.3. Ayrıma ve İletişime Yönelik Yaklaşımlar

Tüketim toplumu yaklaşımları, sistem üzerinden ihtiyaçların yönlendirilerek tüketicinin çeşitli açılardan tüketimle var olma süreçlerini incelemiştir. Bunun yanında Douglas ve Isherwood (1999) ve Bourdieu (2017) tüketimin, bireyin içerisinde bulunduğu tikel grupların tüketim ürünlerini sınıflandırmaları, nasıl kullanacaklarına yönelik beğeni ve ayırım yapma yargısı ile söz konusu malların toplumsal farklılıkların işaretlenmesi maksadıyla iletişim kurmak için satın alınması yönüne dikkat çekmişlerdir (Featherstone, 2000: 45).

Douglas ve Isherwood, tüketim toplumu ve tüketim kültürü yaklaşımlarından farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak tüketimin yerel kültürlerin bir yansıması olduğunu ifade etmişlerdir. Tüketim kültürü yaklaşımları, malların kullanım değerinin yok oluşu ve medya manipölasyonları sonucu tüketimin toplumsal bir kültürü yansıtması görüşünü yansıtmaktadır (Featherstone, 2000:152; Baudrillard, 2013: 64). Douglas ve Isherwood (1999: 73), tüketim kararlarının, verildiği dönemin kültürüne göre şekillendiğini belirtmişlerdir. Onlara göre tüketim kararları, sürekli yenilenen kültürel değerlerle birlikte değişip dönüşen dinamik bir durumu ifade etmektedir. “Kültür zaman içerisinde evirilmekte ve insanlar bu değişimde rol oynamaktadırlar. Tüketim de kültürün kavgasının verildiği ve biçimlendiği yer olarak önem taşımaktadır”. Bu duruma örnek olarak, geçmişte İngiltere’de Cadılar Bayramı önemliyken, günümüzde onun yerini “Guy Fawkes Günü”nün aldığını belirtmişlerdir (Douglas ve Isherwood, 1999: 83).

Douglas ve Isherwood (1999: 82-83), malların kültürün görünen yüzü olduğunu savunarak, tüketimin, bireyin “mümkün olan zaman ve mekânda, şehirde ya da kırdan olsun, işte ya da evde olsun, ailesi ve toplumsal çevresi hakkında bir şeyler söylemek için” gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla onlara göre tüketim, başka insanlarla ilişki kurabilmek için ürünlerin satın alındığı bir eylemi ifade etmektedir (Douglas ve Isherwood,

1999: 8). Böyle bir durum, tüketimi ve tüketim toplumunu kınayan ahlaki yaklaşımlara ve iktisadi olarak tanımlanan rasyonel birey yaklaşımlarına karşı çıkarak tüketimin çok daha karmaşık bir ilişkiler ve ihtiyaçlar bütünü temsil ettiği bir durumu yansıtmaktadır (Yamanoğlu, 2008: 34).

Douglas ve Isherwood (1999: 90)'a göre, mallar fiziksel olarak tüketilmeleri sonucu duyulan hazdan daha fazlasını ifade etmektedir. Onlara göre insanlar tüketim mallarını belirli doğrultuda sıralamakta ve işaretlemektelerdir. Bu işaretlemeler belirli bir tüketim malına olan bilgi dâhilinde insanların birbiriyle ilişki kurmalarını sağlamaktadır. Örneğin, bir futbol maçı hakkında bilgi sahibi olma, hasta ziyareti, kutlamalar için yapılan harcama ve çaba bireye işaretleme hizmeti sunmaktadır. Bu durum bireyin grupta ilişki kurmasını sağlamaktadır.

Bourdieu, Douglas ve Isherwood'un tüketim mallarını işaretleme yaklaşımına benzer bir noktadan yaklaşmış ancak bu durumu, kişilerin yaşam tarzları ve beğeni yargıları ile oluşan sosyal farklılıklar bakımından incelemiştir. Toplumsal kolektivitelerin, öncelikli olarak tüketim alanında gerçekleştiğini savunan Bourdieu (2017: 17- 19), kültürel tüketimin, sınıfsal ayrımları ve daha üst bir statü iddia etme biçimini yansıttığını belirtmiştir. Toplumsal sınıflar içerdikleri ekonomik sermaye (ev, araba gibi maddi ürünler), kültürel sermaye (eğitim, tiyatro, kitap okuma gibi kültürel ürün sahipliği) ve sembolik sermayenin hacmi ve ağırlığıyla birbirinden ayrılmaktadırlar. Dolayısıyla kültür tüketimleri de içerisinde bulundukları sermayenin ağırlığına göre değişmektedir. Kültürel beğenilere göre gerçekleşen tüketim, rakip sınıfları dışlayarak kendilerini onlardan ayırırken diğer yandan da kendi yaşam tarzlarını meşrulaştırmaktadır (Zorlu, 2009: 54). Bu bakımdan kişilerin sınıfsal konumları beğenilerini şekillendirirken, beğeni yargıları da sınıfsal konumlarını güçlendirmektedir (Yamanoğlu, 2008: 41).

Dolayısıyla Bourdieu, tüketimin beğenilerle ayrılan yaşam tarzlarını şekillendirdiğini birbirinden ayırdığını belirtmesi bakımından tüketim toplumu yaklaşımlarıyla yakınlığa, tüketimle şekillenen sosyal farklılıkları bizzat tüketicinin eyleyici rolüyle gerçekleştirmesi üzerinden yaklaşmıştır. Bourdieu, beğenilerle farklılaşan sosyal sınıfların sembolik yanına dikkat çekerken, Baudrillard ise tüketimin sistemle ilişkisi içerisinde bireyi manipüle ederek temel ihtiyaçlarından çok göstergelere dayanan bir tüketim biçimini ifade etmiştir (Bocock, 1997: 83).

2.4. Toplumsal Tabakalaşma ve Alt Sınıfların Tüketimden Dışlanma Süreçleri

Toplumsal tabakalaşma, insanların yapısal eşitsizlikler sonucu toplumsal mesafelerle birbirinden ayrılmasını, hiyerarşik kümelenme ve kapanma süreçlerini ifade etmektedir

(Giddens, 2008: 340; Pakulski, 2014: 214). Tarihsel akış içerisinde, toplumsal tabakalar ilkel toplumlarda kölelikten, Hindistan'daki kastlara; Orta Çağ Avrupa'sının feodalizminden günümüz statü ve toplumsal sınıf sistemine kadar uzanmaktadır (İnce, 2017: 295).

Tüketim olgusu ise her toplumda var olmakla birlikte, toplumsal tabakalaşma ve diğer statü organizasyonlarına göre değişiklik arz etmektedir. Günümüz tüketim normları ve tüketim teorileri çeşitli açılardan gerçekleştirilen tüketim pratiklerinin toplumsal yaşamdan dışlanma-içerme, statü gruplarının, yaşam tarzlarının birbirinden ayrılma süreçlerini tartışmaktadır. Tüketim ve sınıfsal konumlar, günümüzde olduğu gibi geçmişte de toplumsal yapıdaki eşitsiz konumlara göre farklılıklar sergilemiştir. Örneğin şeker, 13. yüzyılda kralların ve soyluların özel davetlerinde konuklarına gösteriş yapmak için sofralarını süsledikleri biblo heykellerken, 19. yüzyılda işçi sınıfının ucuz ve kolay enerji aldığı temel besin maddesi olmuştur. (Mintz, 1997: 154).

Örneklerden yola çıkarak, geçmişte toplumsal tabakalar arasındaki dikey hareketliliğin sınırlı olduğu kapalı toplumlarda tabakalar arasındaki keskin sınırlar, tüketim davranışlarına da yansımıştır. Günümüzde ise toplumsal sınıflar arasında yatay ve dikey hareketliliğin mümkün olabiliyor olması ile tüketme eylemi, zorunlu ihtiyaçların karşılanması yanında sosyal konumu koruma, alt sınıflar açısından yüksek statüde görünme gibi çeşitli amaçları da içerisinde barındırmaya başlamıştır. (Kıray, 2005: 27).

Bauman (1999: 60), tüketim toplumu eleştirisinde yoksulların tüketememekten dolayı dışlanan “defolu” tüketiciler olduğunu belirtmiştir. Baudrillard (2014: 241-242) ise öne sürdüğü hipergerçeklik yaklaşımıyla tüketim toplumunda yaratılan yapay ihtiyaçlar ve toplumsal ilişkilerin metalara indirgendiğini ifade etmiştir. Bu sebeple alt sınıfların sosyal dışlanma yaklaşımlarıyla da paralel olarak yaşadıkları dışlanma süreçleri, tüketim alanında dışlanmaya karşı tutumlarını değiştirebilmektedir. Toplumsal yaşama katılmak amacıyla Veblen (2014: 71-74)'in incelediği yeni zengin “aylak sınıfı”nın gerçekleştirdiği gösteriş tüketimine yönelebilmektedir. Bu durum günümüz tüketim ilişkilerinde lüks-zorunlu mal ayrımı ve ihtiyaç sınırlarını tartışmalı hale getirmiştir (Buğra, 2010). Dolayısıyla alt sınıflar açısından tüketime yönelik gerçekleşen dışlanma süreçleri, asgari yaşam koşulları açısından gerekli olan mallara erişim olanaklarının yetersizliği yanında, tüketim toplumu yaklaşımlarının ele aldığı statü ve hayat tarzlarına bağlı olarak gerçekleştirilen tüketim süreçlerinin de dışında kalmayı ifade etmektedir.

2.4.1. Mal ve Hizmet Tüketimi

Dışlanma tartışmalarının ekonomik boyutunu içeren ve toplumsal ilişkilerde “içeride” olmanın temel ölçütlerinden biri olan mal ve hizmet tüketimine kısıtlı erişim, bireyin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden yoksun olmasının yanı sıra eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere de erişim yetersizliğini ifade etmektedir (Sipahi, 2006: 178; Şahin, 2009: 70-71).

Bauman (1999: 60)’a göre, tüketim toplumunda yoksul olmak, yeterince tüketememek, tüketim çağrılarına uyum sağlayamamak anlamına gelmektedir. Yoksullar, gösterge, sembol, imaj ve hazların tüketildiği toplumsal koşullar içerisinde kendine yer bulamayan, hatta bunların dışında asgari gereksinimlerini yansıtan “normal yaşam” olanaklarına dahi erişememekte ya da kısıtlı erişmektelerdir. Gelir yetersizliği bakımından temel ihtiyaçların dahi karşılanamaması işsizlik yanında çalışan yoksulluğunu da kapsayan bir durumu içermektedir. Bauman, üretimin merkezi olarak gerçekleştiği kitle tüketimi dönemini kastederek yoksulluğun anlamını işsizlikten aldığını, ancak günümüzde yeterince tüketememek manasına geldiğini belirtmesi çalışan yoksulluğu olgusunu yansıtmaktadır (Bauman, 1999: 124).

Bauman’ın “normal yaşam” olarak ifade ettiği kamusal hizmetleri içeren eğitim, sağlık barınma gibi temel ihtiyaçların neoliberal politikalarla birlikte ticarileşmeye başlamıştır (Castells, 2014: 39-40). Ancak bunun yanında söz konusu hizmetler kamu çatısı altında olsa dahi çeşitli açılardan alt gelir grubundaki insanların bu alanlara dair harcama yetersizliğinden dolayı eğitim, sağlık hizmetlerine erişememesi dolayısıyla temel gereksinimlerine dair tüketim olanaklarından dışlanması söz konusu olmaktadır. Adaman ve Keyder (2006: 83), gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaptıkları araştırmalarının bulgularına göre, katılımcıların %60’ının okula gitmeme nedeni okul masraflarını karşılayamaması şeklindedir. Sağlık açısından ise sosyal güvencesi olmayanlar için tedavi olma hakkı tüketim alanına dönüşmektedir. Aynı çalışmanın sağlık bulgularına göre, katılımcıların %46’sı sağlık sigortası olsa dahi ameliyat olmak için “bıçak parası” gibi ek masraflarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Bıçak parası istenenlerin yaklaşık %70’i bu parayı ödemediğini belirtirken, %22’si ise ödeme yapamadıkları için ameliyat yaptıramamışlardır (Adaman ve Keyder, 2006: 88).

Douglas ve Isherwood (1999: 185), toplumsal sınıflar ile tüketilen mal gruplarını üç kategoride toplamıştır. İlk grup tüketim mallarını, her toplumsal sınıf açısından zorunlu bir ihtiyaç göstergesi olan gıda ürünleri oluşturmaktadır. İkinci grupta, teknoloji ürünleri yer alırken, üçüncü mal grubunu ise bilgi malları oluşturmaktadır. Douglas ve Isherwood üç mal grubu içerisinde Engel Kanun’undan yola çıkarak alt sınıfların tüketiminin zorunlu mallar grubu ile sınırlandığını, orta ve üst sınıfların gelirlerinden gıda maddelerine daha az pay

alacağını bunun yanında teknoloji ve bilgiye dayalı ürünlere daha çok harcama yapacağını belirtmiştir. Dolayısıyla zorunlu malların tüketimindeki eşitsiz konum, toplumda sosyal statüyü belirleyen diğer alanlara dair tüketim eşitsizliklerini de derinleştirmektedir.

Buradan hareketle yoksullukla tüketim ilişkisinde hayatta kalabilmek için gerekli olan zorunlu tüketim malları içerisinde gıda tüketimi önemli bir faktördür. TÜRK-İŞ (2018)'in Şubat ayı hesaplamasına göre, dört kişilik bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı geçtiğimiz aya göre 21 TL, geçtiğimiz yıla göre 134 TL artış göstermiştir. 2018 Şubat ayında, “mutfak enflasyonu”ndaki değişim, Ankara’da yaşayan dört kişilik bir ailenin “gıda için” yapması gereken asgari harcama tutarı bir önceki aya göre yüzde 1,31 oranında artmıştır. Bunun yanında açlık sınırı 1.502,38 TL’den 1.636, 56 TL’ye yükselmiştir.

Verilerden hareketle sağlıklı beslenebilmek için yapılan asgari hesaplamalarda gıdayı tüketebilmenin yanında, sağlıklı ve besin değeri yüksek gıdalara erişebilmek de tüketim, yoksulluk ve dışlanma süreçlerinin belirlenmesi ve kesişim noktalarının ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

Dolayısıyla besin değeri yüksek gıda piyasasından dışlanma süreçleri gıda güvenliği ile ilişkilendirilebilir. Gıda güvenliği tartışmaları başka çalışmaların konusu olmakla birlikte genel anlamda, sağlıklı, kaliteli ve yeterli gıda maddelerine erişimi ifade etmektedir (Aysu, 2015: 147). Toplumsal tabakaların tümünde incelenebileceği gibi, çalışan yoksulluğu olgusu ile ilişkilendirildiğinde yoksulların ucuz gıdaya yönelme zorunluluğu, hem ücret artışları konusundaki baskıyı azaltmakta hem de iş gücünün yeniden üretim koşullarını sağlayacak asgari beslenme olanaklarını mümkün kılmaktadır (Aysu, 2015: 148). Dolayısıyla yoksullar açısından sağlıklı gıdadan çok, ucuz gıda tüketimine yönelme durumu gıda güvenliğinden yoksun kalmayı ifade etmektedir. Baysal (2003)’ın tüketilen besin maddesi miktarını düşük ve yüksek gelir gruplarıyla karşılaştırdığı çalışmanın verileri Tablo 2. 1’ deki gibidir.

Tablo 2.1 Yüksek ve Düşük Gelirli Gruplarda Temel Besinlerin Tüketim Düzeyi (g/birey/gün)

Besinler	Yüksek Gelirli Gruplar	Düşük Gelirli Gruplar
Ekmek	383-396	542-607
Süt-yoğurt	110-165	16-80
Peynir	38-42	15-27
Et, tavuk, balık	107-129	17-34
Yumurta	23-27	5-12
Sebzeler	340-443	436-410
Meyveler	234-245	336-410
Sıvı yağ	5-34	31-36

Katı yağ	20-25	30-32
Şeker – tatlı	45-54	50-55

Kaynak: Baysal, 2003: 67

Tablo 2. 1 ‘de görüldüğü üzere, temel besin maddelerinin tüketim düzeyi, üst ve alt gelir grubu açısından farklılıklar göstermektedir. Baysal (2003: 67), gelir düzeyi düşük ailelerin beslenme gereksinimlerini, ekmek ağırlıklı, akşam pazarında ucuzlayan ya da yetiştirebildikleri sebze-meyve ve şekerli çayla giderdiklerini belirtmiştir. Sağlıksız beslenme koşullarının çeşitli hastalıklara yakalanma riskini de arttırdığını belirtmiştir. Bunun yanında protein değeri yüksek gıda grubunda yer alan et, süt ürünleri gibi gıda maddeleri ağırlıklı olarak yüksek gelir grubunda yer alan ailelerce tüketilmektedir.

19. yy İngiltere’inde de benzer bir şekilde işçilerin temel tüketim maddeleri, besin değeri düşük, ancak kol gücüne dayalı çalışma koşullarına uygun olarak yüksek enerji veren şekerli çay ve ekmek olmuştur (Mintz, 1999: 209-210). Engels (1997: 166), 18. yy İngiltere’inde işçi sınıfının beslenmesine ilişkin yayınlanan sağlık raporundan hareketle, 1840 yılında üst ve orta sınıfın, meslek sahiplerinin ortalama ömrünün otuz beş yıl iken işçilerin, hizmet sınıfı çalışanlarının ve gündelikçi işçilerin yaşam sürelerinin on beş yıl olmasına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla tarihsel akış içerisinde yoksulların besin tüketiminde yaşadıkları erişim problemi, hayatta kalabilmek için yeterli miktarda gıda tüketimi gerçekleştirebilmesinin yanında, gıda güvenliği şartlarından mahrumiyetlerini de ifade etmektedir.

2.4.2. Boş Zaman ve Mekânsal Tüketim Süreçleri

Kent yaşamı, toplumsal sınıfların günlük hayatlarının, konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım, alışveriş, eğlence gibi tüketim ve hizmet alanları etrafında örgütlendiği dinamik mekânsal bir süreci ifade etmektedir (Castells, 2014: 16). Endüstrileşme süreci ve göçle birlikte ortaya çıkan modern kent yapısı, ihtiyaç, yabancılaşıma, imaj, statü gibi olguların tüketim kuramlarınca tartışıldığı mekânsal birlikteliği temsil etmektedir.

Kent yaşamına dair dışlanma ve tüketim ilişkisi, alt sınıflar açısından kent yoksulluğu olgusu ile yakından ilgilidir. Kent yoksulluğu, kent yaşamına özgü tüketim kalıplarının dışında kalmayı, mal ve hizmetlere erişim kısıtlılığını, kentin sunduğu hak ve olanaklara ulaşamama durumunu ifade etmektedir (Sipahi, 2006: 176-177). Bu durum iki veya daha fazla grubun kentin farklı alanlarında birbirinden ayrı bir şekilde yaşamasını ifade eden kentsel yarıma süreçleriyle derinleşmektedir (Bıçkı, 2017: 282). Dolayısıyla kente dair tüketim

olanaklarından dışlanma, sosyal dışlanmanın mekânsal boyutunun tüketim süreçlerini ifade etmektedir.

Yoksul bölgelerin varoşlaşma süreci ile birlikte gerçekleşen yoksulların toplumsal izolasyonu, dışlanmaya maruz kalan bireyin marjinal eğilimleri yansıtan grup içi davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir (Koçancı,2014: 141). Bu durum, söz konusu mahallelerin damgalamaya maruz kalarak kent içi tüketim ilişkilerinden de kopuk bir yaşam sürdürmelerine sebep olmaktadır. Mekânsal damgalanma, Weberyan açıdan bireyin yaşam şansını pek çok alanda kısıtlamasının yanında, aynı zamanda eğlence ve alışveriş gibi çeşitli sosyal ve kültürel tüketim mekânlarından da uzak kalarak kentsel mekânlardaki ilişki ve iletişim kurma olanaklarından yoksun kalmaktadır (Şentürk, 2015: 176-182). Kente dair mekânsal tüketim süreçleri her şeyden önce tüketim toplumu yaklaşımlarının dikkat çektiği boş zaman faaliyetlerinden yararlanamamak anlamına gelmektedir. Bauman'ın yaklaşımından hareketle, boş zaman tüketim toplumunda bireyi yabancılaştırıcı ve manipüle edici bir rol oynasa da, bu durum söz konusu sürece ayak uyduramayan, katılamayan bireyler için dışlanma ile sonuçlanmaktadır.

Tüketim toplumu yaklaşımları, boş zamanın kârlı bir mübadele süreci ile değerlendirilerek üretim-tüketim döngüsünün gerçekleştirilmeye çalışılmasına vurgu yapmaktadır. Bu durum sistemin döngüsü gereği bireyin çalışma dışında kalan zamanını dinlence ve yaratıcılık faaliyetleri ile değil, alışveriş ve tüketim ile harcanmasına işaret etmektedir (Lodziak, 2003: 63). Dolayısıyla boş zamanların tüketimle harcanması gerekliliği, kent yaşamına tezahür ederek kent tüketimine uygun mekânların; alışveriş merkezleri, eğlence yerleri, oyun/temsil salonları, parklar, turistik bölgeler/aktiviteler vs. var olmasını gerektirmiştir (Aytaç, 2006: 33). Bu açıdan tüketimci yaklaşımlar için önemli bir yere sahip olan alışveriş merkezlerini Ritzer, püriten değerlerin değişimine de vurgu yaparak, “tüketim katedralleri” olarak adlandırmıştır. Alışveriş merkezlerini modern toplumun rutin ibadethaneleri olarak görerek, bir tür ayin, gösteri mabedi olarak yorumlamıştır. Böylesine bir gösteri mekânında birey satın aldığı nesnelerle kurduğu imaj ve göstergelere dayalı ilişkiyi başkalarına karşı teşhir etmektedir. Dolayısıyla tüketim sürecine dâhil olabilmek, tüketim toplumunun kurallarını kabul etmekten geçmektedir (Senemoğlu, 2017: 84).

Simmel (2017: 30), toplumsal bütünleşme açısından tüketimle gerçekleşen mübadele sürecinin, mekânsal anlamda toplumsallaşmayı, insanlar arasında etkileşimi sağlayacağını belirtmiştir. Ona göre, “bireyler arasındaki etkileşim, bütün toplumsal oluşumların başlangıcıdır”. Söz konusu etkileşimin nesnesi ise para ekonomisi ile gerçekleşen

mübadeledir. Bu sebeple Simmel tüketim sürecinde insanların gerçekleştirdiği alışveriş sürecinin toplumsallaşmaya yarayacağını belirtmiştir.

Mekâna dayalı olarak gerçekleştirilen tüketim faaliyetlerinden dışlanma, alışveriş ile kurulan gösterge ve imajlardan, tüketim mekânlarından ve para ekonomisinin gerektirdiği etkileşimden dışlanma süreçlerini içermektedir. Dışlanma ile çizilen mekânsal sınırlar sadece ekonomik anlamda değil, tüketim ilişkileri ile gerçekleştirilen toplumsal ilişkilerde de gerçekleşmektedir. Bu ilişki biçimi, para mübadelesi aracılığıyla alışveriş merkezlerinde gerçekleşerek kendini hâkim kılan tüketmeye dayalı kültürel dokuyu da yansıtmaktadır (Hız ve Hız, 2010: 155-156).

Buradan hareketle, sosyal dışlanmanın mekânsal boyutu aynı zamanda tüketim faaliyetlerinden ve buna bağlı olarak gerçekleşen toplumsal ilişkilerden dışlanma süreçlerini de tetiklemektedir. Yaşanılan mahallenin damgalayıcı bir dille anılması, buralarda yaşayanların hepsinin suçla ilişkilendirilmesi, aynı zamanda tüketimi gerçekleştirecek olanaklardan yoksun kalma gibi durumlar kentin tüketim olanakları arasında da sınırlar çizmektedir.

Yamanoğlu (2010: 61), kent yoksulu gençlerin tüketim faaliyetlerinden dışlanma süreçleri ile ilgili yaptığı çalışmasında, gençlerin alışveriş mekânlarına olan bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir:

Alışveriş merkezleri, her türlü tüketim alternatifinin ve nesnesinin bir arada bulunduğu mekânlar olarak, kent yoksulu gençlerin tüketim toplumuyla somut olarak yüzleşmelerini sağlamaktadır. Görüşülen gençlerin çoğu hayatlarında hiç alışveriş merkezine gitmediklerini belirtirken, aslında “oraları televizyonda görüp merak ettiklerini” (Melda, 17) “hep önünden geçtiklerini”, “bu kadar araba burada ne yapıyor diye düşündüklerini” (Gonca, 16) fakat oralarda “ne yapacaklarını bilemedikleri için” (Mehmet, 21) ya da “alışveriş merkezlerinde kendilerine göre bir şey olmadığını” ve buraların “zenginlere ait bir mekân” (Selçuk, 18) olduğunu, oralarda “rahat edemediklerini” (Engin, 20) düşünmelerinden dolayı gitmek istemediklerini ya da gitmek için “fırsat” bulamadıklarını söylemektedirler. Alışveriş merkezlerine gitme alışkanlığı olan kent yoksulu gençler için ise buralar daha çok bir müze gibi ziyaret edilen, zenginlerin nasıl yaşadıklarını öğrenmek için, “görgülerini arttırmak için” (Sertaç, 18; Aysel, 25) gidilen mekânlardır.

Örnek dâhilinde, tüketim merkezlerinden dışlanan bireyler, kentin tüketim ilişkilerinin ve olanaklarının birer izleyicisi konumunda olabilmektedir. Alışveriş merkezleri bu bakımdan yoksullar için, alışverişten ziyade bir sosyalleşme, Debord’un belirttiği “gösteri”yi izleme mekânları haline gelmiştir.

Akkan ve arkadaşlarının (2011: 34), Roman mahallelerinde yaptıkları araştırma bulgularında ise Romanların kültürel farklılıkları ve suçla ilişkilendirilerek damgalanmaya maruz kalma süreçleri bakımından şehir tüketim olanaklarından yararlanamamaları yer almaktadır. Araştırmaya katılan Roman vatandaşlar, yaşadıkları mekânsal ve kültürel dışlanma ile birlikte, şehrin merkezî yerlerine gidemediklerini, örneğin bir alışveriş merkezine giremediklerini, lokantada yemek yiyemediklerini belirtmişlerdir. Yaşam alanları bakımından yaşadıkları dışlanma süreçlerinin şehir ile bağlarının koparak mekânsal açıdan içe kapandıklarını, toplumsal ilişkilere dâhil olamadıklarını belirtmişlerdir.

İçe kapanma ve tüketim ilişkilerinin mekânsal anlamda dışında kalma süreçleri bakımından Yaman'ın kent merkezi dışında göçle gelen kitle hakkında yaptığı araştırmasında, gençlerin mekâna dair tüketimlerini aynı toplumsal tabaka ve kültürü paylaştıkları kişilerle bir araya geldikleri kafelerde gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Söz konusu kafeler gençlerin sadece eğlenebileceği değil, aynı zamanda kendi sınıfsal pozisyonu içerisinde özne yanını ortaya koyarak sosyalleşebileceği bir alanı kapsamaktadır (Şentürk, 2015: 184).

Buradan hareketle dışlanmanın sınıfsal ve statü farklılıklarına dayanan yapısı, dışlanmaya maruz kalan bireylerin, kent içi tüketim faaliyetleri ile gerçekleştirilen toplumsal ilişkilerinden de dışlanmaya maruz kalınmasını beraberinde getirmektedir. Söz konusu bu süreçte yaşanan içe kapanma durumunun üstesinden gelmek için ihtiyaç durulan sosyalleşme, dışlanma sürecindeki bireylerin kendi içlerinde paylaşım yaptıkları yeni mekânlarla çözülebilmektedir.

2.4.3. Kültürel Sermayeye Bağlı Tüketim Süreçleri

Tüketim pratikleri içerisinde toplumsal tabaka farklılıklarını yansıtan, alt sınıfları üst ve orta sınıflardan ayıran bir başka tüketim faktörü kültür ürünlerine dayalı olarak gerçekleştirilen tüketim farklılıklarıdır. Kültürel ürünlerin tüketimi, toplumsal tabakalar arasında yüksek ve düşük kültür olmak üzere iki zıt sosyal sınıf kültürünün farklılıklarına dayanmaktadır. Yüksek kültür, üst sosyo-ekonomik grupların, iktidar elitleri olarak ifade edilen kesimin kültürünü temsil ederken, düşük kültür alt sınıfların kültürünü yansıtmaktadır. Bu bakımdan yüksek kültür, belirli bir gruba ait, anlaşılmaya dayalı, estetik ve sembolik bir anlatımı olan, içinde barındırdığı simgesel anlamların öğrenme ve sosyalleşmeyle sağlanabildiği bir durumu ifade etmektedir. Düşük kültür, tüketimle ilişkisi anlamında popüler kültürle ilişkilendirilen, beden ve haz merkezli, içinde barındırdığı simgesel anlatımın kolay anlaşılabilirdiği bir kültür yapılanmasıdır (Zorlu, 2006: 113).

Toplumsal sınıfların, kültürel tüketime yönelik olarak yüksek ve düşük kültür olarak ayrıldığı gruplandırmayı, Bourdieu toplumsal tabakalar içerisinde kültür tüketimine bağlı olarak gerçekleştirilen egemenlik kurma ilişkisini incelemek için yüksek- düşük kültür ayrımı yerine “kültürel sermaye” kavramını kullanmıştır. Kültürel sermaye, “bireyin aydın kültürüne ait mal ve pratikleri takdir edebilmesini sağlayan kültürel kaynaklardır” (Jourdain ve Naulin, 2016: 106). Ekonomik açıdan mülkiyet sahibi üst sınıftan ayrılarak entelektüel kesimin sahip olduğu bir sermaye biçimidir. Bu kesim güzel sanatlar, edebiyat, felsefe ve hatta sosyal bilimler ve kuramsal doğa bilimlerinden oluşan yüksek kültür alanlarına dair bilginin sahibi ve aynı zamanda bu bilginin etkin kullanıcılarıdır (Bocock, 1997: 72). Hâkim sınıflar, kültürel ve ekonomik sermayenin eşitsiz dağılımıyla oluşan ve buna bağlı olarak aralarında hiyerarşi bulunan heterojen bir yapıyı ifade etmektedir. Kültürel sermayesi yüksek olan hâkim sınıfların beğenileri meşru beğeni olarak kabul edilmektedir (Swartz, 2015: 308). Dolayısıyla daha önce de ifade edildiği gibi beğenileri meşru beğeni olarak kabul edilen kültürel sermayesi yüksek hâkim sınıf mensupları, kendilerini diğer sosyal sınıflardan ayırarak içe kapalı bir statü grubu oluşturmaktadırlar. Çünkü kültürel sermayenin yüksekliği, toplumsal itibar ve saygınlık göstergesi olarak hâkim sınıfları alt sınıflardan ayırarak toplumda ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektedir. (Bourdieu, 2017: 184).

Bourdieu (2017, 41-42), kültürel sermayenin ekonomik sermaye kadar doğrudan olmasa da aileden aktarım yoluyla ya da okulda müfredat sistemi ile biçimlenen eğitim imkânlarınca şekillendiğini belirtmiştir. Bu bakımdan kültürel sermayeye dayalı olarak gerçekleşen toplumsal eşitsizliklerin eğitim sistemindeki eşitlikçi yaklaşımlarla azaltılabileceğini belirtmiştir.

Buradan hareketle kültürel sermaye eksikliği alt sınıflar açısından statü ve saygınlık eksikliği yarattığını söylemek mümkündür. Birey, dışarıya kapalı statü gruplarının içine girmek ve kültürel sermayesini artırmak ihtiyacı duyabilmektedir. Ancak kültürel sermaye sahiplerinin tükettiği yüksek kültür ürünleri, olan opera, tiyatro, kitap okuma vs. gibi tüketim alışkanlıklarına ihtiyaç duymayabilir. Bu durum Douglas ve Isherwood (1999: 187-189)’un Engel Kanunu’ndan yola çıkarak belirtmiş oldukları üçlü mal grubu içerisindeki bilgiye dayalı ürünlerin bilgisinin alt sınıflarca edinememesinden kaynaklanmaktadır. Gelirlerinin büyük çoğunluğunu zorunlu ihtiyaçlarına ve gıdaya ayıran alt sınıflar, kültür ürünlerinin bilgisinden yoksun kalmaktadırlar. Alt sınıflar hem iş piyasasında ayrıcalık sağlayacak ürün bilgisinden, dolayısıyla kültürel sermayeden hem de bu sermayeye sahip olan sınıfların tüketim ürünlerinin bilgisinden yoksun kalabilmekteledir. Öte yandan kültürel sermayenin, toplumsal ilişkilerde söz sahibi olabilmenin, saygınlık kazanmanın göstergelerinden biri olduğu ve

ekonomik sermayeden görece bağımsız niteliği düşünüldüğünde, toplumsal tabakalar arasında dikey hareketliliğin sağlanması bakımından önemli olduğu görülmektedir.

2.4.4. Modanın Simgesel Tüketim Süreçleri

Tüketim süreçlerinin simgesel görünümünü yansıtan bir faktör olarak moda, genel anlamda, insanların tükettiği metalarla dışarıya karşı, kılık kıyafeti, dış görünüşü ile yaşam tarzına ve sınıfsal konumuna dair bilgi verebildiği bir akımı ifade etmektedir. Bu sebeple kılık kıyafetle belirli bir tarzın ön plana çıkarılması moda ile ilgili olmaktadır (Zorlu, 2006: 205). Başlangıcı net olarak bilinmemekle birlikte modaya dair oluşumlar Avrupa modernleşme süreci ile ilişkilendirilmektedir. Sınıfsal feodal aristokrasinin servet ve iktidarını teşhir etmesi karşında kent burjuvazisinin rekabeti ile ortaya çıktığı düşünülmektedir (Zorlu, 2006: 205). Dolayısıyla moda kavramı kişilerin bulundukları ya da bulunmak istedikleri statünün gösterimini ifade etmektedir. Ortaçağ Avrupa'sında lordlar ve serflerin giyim tarzı olarak keskin bir şekilde ayrılması var olan statülerinin göstergelerinden kaynaklanmaktadır (Kıray, 2005: 14). Aynı şekilde Veblen (2014: 71-74)'in örneklediği yeni zengin orta sınıfın Avrupa üst sınıfını kılık kıyafet ve diğer tüketim biçimleri yönünde taklit etmesi belirli bir statüde olma görünümünü kazanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu iki tüketim biçimi de modaya dair bilgi verse de onları ayıran modanın geleneksel ve modern toplumlardaki farklı görünümleridir.

Geleneksel toplumlarda örf ve adetlerin üstlendiği işlevi modern toplumlarda moda üstlenmektedir. Geleneksel toplumlarda kıyafet statünün bir belirleyicisi olarak alt ve üst sınıfları birbirinden ayıran, belirli bir cemaat yapısının sürekliliğini ifade ederken, modern toplumlarda kıyafet moda ile şekillenen, bireysel kimliklerin ve statü göstergelerinin taklit mekanizmasıyla sürekli yenilendiği bir durumu sergilemektedir (Zorlu, 2006: 206-207).

Moda kavramının yansıttığı simgesel özellikler, statülerin görünürlüğünü mümkün kılarak, bu anlamda toplumsal içerme ve dışlanma süreçlerini de yansıtmaktadır. Buna dair Simmel (2017: 115-116), modanın sınıf bölünmesinin bir ürünü olduğunu belirterek, üst zümrelerin bir araya geldiğini dolayısıyla bütüncül bir yapıyı oluşturduğunu, ancak söz konusu yapıyı dışarıya karşı kapattıklarını belirtmektedir. Bu bakımdan Simmel, modanın sadece estetik kaygılarla oluşturulmadığını daha ziyade “toplumsallığın biçimsel yönüne” ilişkin olarak, bireysel farklılaşma amacıyla yapılan tüketimlerin aynı toplumsal tabakayı paylaşan bireyleri bir araya toplama “ödevi” olduğundan bahsetmektedir. Bu açıdan moda, belirli grupların toplumsal alanda farklılıklarını ortaya koymak için gerçekleştirdikleri tüketimle bir araya gelmelerini ve diğer grupları dışlamalarını ifade etmektedir. Söz konusu

“sosyal kapanma” neticesinde dışlanan bireyler yüksek statü ve sınıfsal konumların tekelinde bulunan kaynaklardan yararlanamazlar (Weber, 2004: 96).

Toplumsal ayrıcalıkları edinmek için alt sınıfların üst sınıf alışkanlıklarını taklit etmesi sonucu moda önemini kaybetmekte ve üst sınıf ayrıcalıklı gruplar yeni alışkanlıklar edinerek farklılıklarını korumaya yönelmektedir. Simmel bu taklit mekanizmasını “damlama teorisi” olarak adlandırmıştır (Zorlu, 2006: 256).

Dolayısıyla moda ile şekillenen giyim stili, müzik zevki, boş zaman faaliyetleri üst sınıf ve statü konumunda bulunanları diğerlerinden ayırırken, alt tabakada bulunanları bu alandan dışlamaktadır. (Bocock, 1997: 86). Baudrillard (2013: 113), modada herkesin her şeyden haberdar olma zorunluluğuna dikkat çekerek kıyafet, otomobil ve diğer nesnelerin sürekli değişen çevrimsel yapısına ayak uydurulması gerekliliğine değinmiştir. Söz konusu bu döngüye ayak uyduramayanlar tüketim toplumundan dışlanma süreçlerine maruz kalmaktadırlar.

Bu bakımdan alt sınıf pozisyonunda bulunanlar, çeşitli dışlanma pratiklerinin yanında moda olgusu ile görünür kılınan imaj, yaşam tarzı gibi simgesel özelliklerin de dışında kalmaktadırlar. Bu durum mekânsal ve kültürel dışlanmaya uğramış, toplumda meşru kılınmış beğenilerin bilgisinden yoksun, marjinal, alt kültür oluşumları açısından daha da derinleşmekte ve sosyal onur eksikliğine işaret etmektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 219).

2.5. Tüketim Süreçlerinden Dışlanmaya Karşı Alt Sınıf Tutumları

Tüketim, günümüz toplumsal ilişkilerinde en basit anlamı olan “yok etmek” eyleminin ötesinde pek çok olguyu içerisinde barındırmaktadır. Tüketicinin tüketim davranışına, fayda odağıyla yaklaşan iktisat bilimi tüketimi, gelir, tüketim, tasarruf ilişkisi bağlamında değerlendirmiştir. Ancak tüketicinin tutumunun nedenleri, toplumsal hayatta insanların varoluş koşulları ve toplumsal yaşama katılmalarında tüketimin rolünü incelemek bu bağlamda tamamlayıcı bir yer teşkil etmektedir.

Kent yaşamında mekânsal ayrışma ve kültürel farklılıklara dayalı olarak, çöküntü mahallelerinde yaşayan alt kültür ve sınıf altı kitlesi, tüketimin şekillendirdiği toplumsal ilişkilerin dışında konumlanmaktadır. Bu bakımdan Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımına göre, yoksulların birincil ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmalarının yanı sıra toplumsal ilişkilerde düşük statünün neden olduğu sosyal onur kaybı, ihtiyaçların üçüncü ve dördüncü basamağını oluşturan aidiyet ve özsaygı ihtiyacını birincil bir seviyeye taşıyabilmektedir (McLeod, 2018). Dışlanan bireyin toplumsal ilişkilerde sosyal onur elde edebilmesi yaşam şansı bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu bakımdan bireyin

gelir düzeyi ve harcaması arasında fayda ilişkisi kuran rasyonel yaklaşımların çizdiği keskin sınırlar, alt sınıfların gelir düzeyiyle paralel bir tüketim yapmadıklarında açıklayıcı olamamaktadırlar (Feher, 1990: 74; Buğra, 2010: 29). Birey, yoksulluğunu gizlemek, diğer sınıflarla arasındaki mesafeyi azaltmak için tüketim nesnesini sembolik anlamlarıyla tüketebilmektedir (Yamanoğlu, 2010: 71).

Anlatılanlardan hareketle toplumsal tabakaların en altında bulunanlar, sosyal onur inşa edebilmek, belirli bir kimliğin mensubu görünebilmek adına tüketim faaliyetine farklı tutumlarda yaklaşabilmektedir. Bunlardan biri sınıfsal simgeciliğin bir görünümü olarak taklit tüketimidir. Alt sınıf bireyin, zenginmiş gibi görünebilmek adına markalı bir ürünü kullanması, ürünün ait olduğu sınıfa dair simgeleri tüketmesinin bir göstergesidir (Zorlu, 2006: 2010). Dolayısıyla iktisadi ve kültürel sermayeden yoksun olan birey, söz konusu sermaye alanlarını temsil eden statü gruplarının tüketim ürünleri satın alarak simgesel sermaye edinmeye çalışmaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016: 107). Simgesel sermaye doğrudan toplumsal onur ve prestij elde edebilmek adına yapılan tüketim biçimini ifade etmektedir. Dolayısıyla kültürel ve ekonomik sermaye sahiplerinde kendiliğinden var olan prestij, dışlanan kesimlerce simgesel sermaye edinimi biçiminde gerçekleştirilmektedir (Yamanoğlu, 2010: 71).

Bu bakımdan taklit tüketimi simgesel sermaye edinim sürecine ilişkin bir durumu ifade etmektedir. Modanın paradoksunu ifade eden bu durumda alt sosyal grupların taklit yoluyla üst grupların kıyafet ve stillerini taklit ederek yeni statüler elde etmeye çalışmaktadırlar. Buna karşılık, üst sosyal gruplar ise “farklılaşma” ilkesini takip ederek yeni oluşan modalara adapte olmaya çalışmaktadırlar (Hız ve Hız, 2010: 155). Yeni malların moda uygun olarak piyasaya arz edilmesi ile söz konusu mallar alt katmanda bulunanlarca tüketilmeye başlanmaktadır. Bu durum üst tabaka mensuplarının toplumsal mesafeleri yeniden kurmak adına yeni malları tüketmeye yönelmelerini beraberinde getirmektedir.

Dolayısıyla alt sınıf ve statü konumundaki bireyler sosyal statü ve saygınlık kazanabilmek için meşru kabul edilen ürünlere sahip olmaya çalışmaktadır. Yamanoğlu (2010: 71), kent yoksullarının tüketim toplumuna kabul edilebilmek için, meşru kabul edilen tüketim ürünlerini bütçeleri dâhilinde ikinci el dükkânlardan, indirimli satış mağazalarından, pazarlardan, çalıntı mal satan satış yerlerinden veya seri sonu mağazalar gibi ucuz yollardan karşılamaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Dolayısıyla yoksullar için gelirini ekonomik olmayan bir şekilde harcamayı ifade eden lüks tüketimin sınırları günümüzde belirsizleşmektedir. Veblen’in yaklaşımında hatırlanacağı gibi, çalışmayan aylak sınıf, kendilerini alt tabakadan ayırt etmek için, gösteriş amaçlı tüketim

yapmışlardır. Gösterişçi tüketim aynı zamanda, varlığın ekonomik olmayan bir şekilde harcanmasını da ifade etmektedir (Kıray, 2005: 18). Veblen'in yeni zenginlerin toplumsal farklılıklarını ortaya koyabilmek adına, toplumsal kaynakları "israf" etmek yönünde yaptıkları gösteriş tüketimine olumsuz bakmasının yanında, günümüz alt sınıflarının tüketim toplumu kurallarına uyabilmek için gerçekleştirdikleri asgari ihtiyaçları aşan tüketim bir bakıma toplumsal yaşama katılımlarını gerçekleştirebilmek için olabilmektedir. Douglas ve Isherwood (1999: 87-90), tüketimin iletişim kurmakta gerçekleştirdiği aracı role dikkat çekerek, lüks ve zorunlu mal ayrımına karşı çıkmaktadır. Tüm malların belirli ihtiyaçlar çerçevesinde farklı anlamlarla ilişkili bütünlüğü olduğunu savunmuşlardır. Bu açıdan Buğra (2010: 30-31), temel fizyolojik ihtiyaçların bile sembolik, "gizli" bir insani ihtiyacı yansıtabileceğini belirtmiştir. Toplumsal bir varlık olan insanın, ihtiyaçlarını giderirken başka insanlarla iletişim ve etkileşim içerisine girdiğini vurgulamıştır.

Bir başka açıdan Bourdieu (2017: 376), ihtiyaçların belirli bir sınırdan çizildiği alt sınıf bireylerin tüketememek karşısında takındığı tutumlardan birinin de "alıcınaplık", "ihtiyaçları fazilet yapmak" olduğunu belirtmiştir. Bourdieu'nun işçi sınıfı olarak incelediği alt sınıfların tüketim pratiklerinin zorunluluklara dayalı ihtiyaçlar çerçevesinde sınırlandırıldığından, hapsediklerinden bahsetmiştir. Dolayısıyla işçi sınıfı böyle bir yaklaşımla "dayatılan" zorunluluk beğenilerini kabul etmekteledir". Sahip oldukları maddesel sınırlılıklar, onların tüketim tercihlerinde gereksinimleri ön plana çıkartmaktadır. " Bu durum, üst sınıf ihtiyaçların bilgisine sahip olmamanın vermiş olduğu tutumla birlikte, üst sınıf tüketimlerini gösterişçi ve faydasız bulmalarına sebep olmaktadır (Yamanoğlu, 2008: 98). Bu bir nevi içinde bulundukları durumu "kader" olarak yorumlamaları ve içselleştirmelerini ifade etmektedir. Böylece yaşadıkları dışlanma süreçleriyle baş edebilmekteledir.

Başka bir açıdan, tüketim olanaklarına ve tüketimle gerçekleşen statü gruplarına erişememenin tersi bir karşıtlık yaratarak öfke ve şiddet yaratabilmektedir. Yamanoğlu (2008: 73-74), kent yoksulu gençler üzerinde yaptığı araştırmada, bazı gençlerin lüks araba ve evlere bakarak öfke duyduklarını, kent içinde çeşitli tüketim olanaklarından yararlanan sosyalleşen diğer gençlere karşı kin güttüklerini belirtmiştir.

Öte yandan tüketim olanaklarının dışında kalmak bireyi, yasal olmayan davranış biçimlerine başvurmaya, yapısal sebeplerden ötürü suç işleme eğiliminin artmasına sebep olabilmektedir. Gül ve Sallan Gül (2008: 85), yoksul mahallelerde ekonomik eşitsizliklerden kaynaklı olarak, toplumda onaylanmayan ve yasadışı kabul edilen bir takım davranış kalıplarının sergilendiğini belirtmişlerdir. Örneğin "düğün"lerin bir statü göstergesi, sosyal onurun teşhir edildiği bir tören olduğu kabul edilirse, yoksul bireylerin "kız kaçırma" vs. gibi

toplumsal olarak onaylanmayan davranışlara yönelerek düğünün getireceği maddi külfetten kurtulmaları söz konusu olabilmektedir.

Sonuç olarak dışlanma süreçlerine maruz kalan alt sınıf bireyler, tüketimle inşa edilen statü ve kimlik eksikliklerini farklı davranış kalıpları sergileyerek kapatabilmektelerdir. Bu üst statü gruplarının tüketim alışkanlıklarının taklit edildiği sembolik davranışları yanında, sosyalleşmeye imkân tanıyan tüketim biçimlerini reddetme, tepki gösterme şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla dışlanmaya maruz kalan alt sınıf mensupları için, ekonomik olmayan davranış kalıpları yaşam şanslarını artırıcı, sosyalleşmeleri için gereken ihtiyaçlara dönüşebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE TÜKETİM İLİŞKİSİNİN ANTALYA ZEYTİNKÖY BÖLGESİNDE İNCELENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu

Tüketim, hayatta kalabilmek için gereken temel ihtiyaçların karşılanmasının yanında, kimlik, statü ve sınıfsal pozisyonlarla kümelenen insan topluluklarının, yaşam tarzı ve alışkanlıklarının toplumsal ilişkileri şekillendirmesine de aracı olmaktadır. Birbiriyle ilişkili ve çeşitli boyutlarla ele alınan sosyal dışlanma, tüketimle şekillenen insan ilişkilerinden dışlanma ya da içirme süreçlerini etkileyebilmektedir. Araştırmanın konusu, sosyal dışlanmaya maruz kalan kent yoksulu bireylerin, dışlanma süreçlerinin tüketim tutumlarına olan etkilerinin incelenmesidir. Çeşitli yapısal sebeplerle suç mekânı olarak anılan mahallelerde yaşayan ve kent yaşamının şekillendirdiği toplumsal ilişkilerden kopuk yoksul kitlenin, tüketim faaliyetlerinin dışlanma ya da toplumsal yaşama katılmalarına olan etkileri ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüketim faaliyetlerinden dışlanma yaklaşımları genellikle tüketim toplumu kuramlarına dayanarak, yapay ihtiyaçlar peşinde koşan, yabancılaşmış ve ilişkilerini tüketim nesneleri üzerinden kuran insan topluluğunun kurduğu ilişkilerin dışında kalmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple tüketimin bireyi nesneleştiren toplumsal ilişkilerin dışında kalmasının ve bireyi yabancılaştırıcı etkisinin yanı sıra bireyin özne yanını ortaya koyan ve dışlanma durumuna kendiliğinden bir çözüm yolu olarak sembolik tüketime yönlendiren yanının önemi de dışlanma yaklaşımlarında yadsınmaması gereken bir durumu ifade etmektedir.

Türkiye’de tüketim çalışmaları genellikle pazarlama ve iletişim alanında yapılan çalışmalar ağırlıktadır. Alana dair çalışmalar akıllı telefon kullanımı, satın alma davranışını etkileyen faktörler gibi işletme alanına dair yapılan saha araştırmalarını kapsamaktadır. Sosyal politika alanında ise az sayıda yoksullukla ilişkilendirilerek yapılan çalışmalar mevcuttur. İncelenen sosyal dışlanmaya dair çalışmalarda tüketim kavramı genellikle “tüketim toplumundan dışlanma” başlığı altında kısaca bahsedilmekte olup doğrudan konu ile bağlantısı kurulan az sayıda kaynak bulunmaktadır. Pek çok çalışma sosyal dışlanma

süreçlerini açıklarken mal ve hizmet piyasasına erişememe boyutuyla ele alarak tüketim alanıyla yakınlaşmaktadır. Ancak tüketim davranışın dışlanma ile ilişkisi bağlamında sosyal tabakalaşma ve toplumsal içermeye dönük sembolik tüketim süreçleri ile bağı kurulamamıştır.

Toplumsal eşitsizliklere karşı bireyin tüketimi bir mücadele aracı olarak kullanabildiği çalışmalar oldukça az sayıdadır (Yamanoğlu, 2008, 2010). Bununla birlikte lüks- zorunlu ihtiyaç kavramlarının belirsizleştiği bir durumda lüks ihtiyaç olarak yorumlanan durumların toplumsal yaşama katılmada zorunlu ihtiyaçlara dönüşebilmesini de (Buğra, 2010) ifade eden çalışmalar mevcuttur. Bu bakımdan yoksulluk ve ihtiyaçlar üzerindeki tüketimin şekillendirici etkisinin dışlanma ile bağını kurmak, toplumsal dışlanma içirme süreçlerini incelemek bağlamından önemli bir yer teşkil etmektedir.

Buradan yola çıkarak, çalışmanın temel amacının, dışlanma olgusunun bireyin tüketim tutumunu nasıl etkilediğini ortaya koymak olduğu söylenebilir. Bu bakımdan tüketimle şekillenen toplumsal ilişkilerin bireyi dışlayan, mağdur eden yönünün yanı sıra dışlanmaya karşı birey tarafından geliştirilen, kendiliğinden bir içirme süreci yaratıp yaratmadığı durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen saha araştırmasında;

- Dışlanmanın mekansal, ekonomik ve kamusal boyutlarının,
- Temel fizyolojik ihtiyaçlarını içeren gıda tüketim durumunun,
- Aylık gelir- harcama ilişkisinin,
- Boş zaman faaliyetlerini içeren alışveriş, eğlence ve kültürel tüketime olan mesafesinin,
- Giyim-kuşam, lüks tüketim ve modaya olan tutumunun genel görüntüsünün ortaya konulması hedeflenmiştir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında, sosyal dışlanma olgusu toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliklerin bir görünümü olduğu yaklaşımından hareketle ele alınmıştır.

Sosyal dışlanma olgusu grift ilişkilerin yaşandığı kent yaşamında ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan araştırma, sosyal dışlanmanın kent yoksulu bireylerinin yaşadıkları dışlanma süreçlerini kapsamaktadır.

Araştırma, günlük kent yaşamında yoksulluk ve “suç mekanı” olarak tanımlanan bir bölgeyi içermesi ile birlikte, bunun yanında çeşitli yapısal sebeplerle kayıt dışı çalışmanın ve marjinal davranış eğilimlerinin görünür olduğu, formel iş gücü piyasalarının, eğitim olanaklarının, kamusal hizmetlerin dışında konumlanan bireylerin tüketim tutumu kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Anket tekniği ile veri toplanan çalışmada, katılımcıların tüketim tutumları dışlanma süreçleri ile ilişkisi kapsamında ele alınmıştır. Bu bakımdan geniş bir literatürü kapsayan tüketim olgusu, katılımcıların kent yaşamında toplumsal ilişkileri şekillendiren tüketim organizasyonunun dışında kalma süreçleri incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan anket tekniğine ilişkin olarak, sosyal dışlanma ve tüketim ilişkisini doğrudan ele alan bir ölçeğin bulunmaması, zaman ve maliyet gibi kısıtlılıklar sebebiyle açıklayıcı analizlerin yapılabilceği veri toplanmamıştır.

3. 4. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bütünlüğü ifade eden toplumsal yapı, kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan homojen birlikteliklerin ötesinde, toplum içinde var olan grup ve kurumlar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Kalaycıoğlu, 2013). Bu sebeple dışlanma olgusu, bireyin toplumsal bütünlüğü şekillendiren grup ve kurumlar arasındaki ilişkilerin dışında konumlanmasını ifade etmektedir. Bu durum toplumsal yapı- birey dikotomisinde, yapısal eşitsizliklerden kaynaklı olarak, bireyin toplumsal ilişkileri şekillendirecek mülkiyet ve sosyal prestij sağlayan unsurlardan yoksun kalmasını ifade etmektedir. Ancak yapısal eşitsizlikler sonucu negatif bir pozisyonda konumlanan birey, hayatta kalabilmek için toplumsal ilişkilerde yer alabilmenin araçlarını kendiliğinden geliştirebilmektedir. Toplumsal yaşama katılmak, toplumsal ilişkilerin içerisinde konumlanan grup ve kurumlara olan sosyal uyumla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla yapısal eşitsizlikler sonucu dışlanan birey, eşitsiz konumunu değiştirmese de çeşitli araçlarla farklı grup davranışlarına, aidiyetlere sembolik araçlarla uyum sağlamaya çalışabilir.

Buradan hareketle, araştırma sürecinde yapısal- işlevsel yaklaşımla hareket edilmiştir. Yapısal-işlevsel yaklaşım, sosyal olguların açıklanmasında, olguları meydana getiren nedenler ile işlevlerin ayrı olarak değerlendirilmesi gerekliliği görüşüne dayanmaktadır. Çünkü sosyal olguları ortaya çıkaran nedenlerin olumsuz yönleri bir diğer açıdan işlevsel bir katkı da sağlayabilmektedir (Kızılcelik, 1994: 126-127).

Buradan hareketle, toplumsal sınıf ve statü ilişkilerinin eşitsizlikleri sonucu bireyin, kurumsal ve farklı boyutlardaki toplumsal ilişkilerin dışında kalması, dışlanmanın edilgenleştiren yönünü ortaya koymaktadır. Ancak bunun yanında dışlanma olgusuna karşı, bireyin hayatta kalmak için kendiliğinden geliştirdiği tüketim araçları, dışlanmaya karşı bireyin kendiliğinden gerçekleştirdiği bir içerme süreci de yaratabilmekte, bireyin özne karakterini ortaya koyabilmektedir. Dolayısıyla araştırmada sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimlerin, yapısal anlamda dışlanma pozisyonları değerlendirilirken, bu durumun ortaya

çıkardığı koşulların bireyi özneleştirici etkileri olan ve bireye işlevsel bir hareketlilik kazandırarak toplumsallaşmasını sağlayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

3. 5. Veri Toplama Teknikleri

Araştırma kapsamında nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Nicel veri toplama aracı olarak katılımcılara anket uygulanmıştır. Bunun yanında nicel veriler, nitel gözlem ve görüşmelerle desteklenmiştir. Katılımcılara uygulanan anket 43 sorudan oluşmakta olup, katılımcıların sosyal dışlanma ve tüketim algıları 7 kategoride incelenmiştir. Anket oluşturulurken konuya ilişkin daha önce geçerlilik ve güvenilirliği kabul görmüş bir ölçek olmaması sebebiyle, sorular “kategorik ölçek” kullanılarak hazırlanmıştır. Kategorik ölçekler oluşturulurken, araştırma konusuyla ilgili olan ve daha önce yapılmış sosyal dışlanmaya dair çalışmalardan da yararlanılmıştır.

3.6. Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, Antalya ilinin merkez ilçesi olan Muratpaşa ilçesinin Yeşildere mahallesi olarak seçilmiştir. Yeşildere mahallesi, Zeytinköy olarak anılan bölgede bulunan dört mahalleden biridir. Zeytinköy, uyuşturucu, gasp, hırsızlık vb. gibi çeşitli suçlarla ilişkilendirilerek, kent yaşamında damgalanmış bir bölgedir. Bunun yanında içerisinde Roman vatandaşların da yaşıyor olması damgalama ve ayrımcılık süreçlerini etnik olarak da ortaya çıkarmaktadır. Bölgede son yıllarda gerçekleştirilen kentsel müdahaleler sonucu Zeytinköy bölgesi giderek heterojen bir yapıya kavuşmuştur. Yeşildere mahallesi haricinde diğer bölgelerde başlatılan kentsel dönüşüme bağlı apartmanlaşma, bölgede “tehlikeli” olarak anılan kısmın giderek küçülmesi ve Yeşildere mahallesi ile sınırlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Antalya’da günlük kent yaşamında Zeytinköy ile insanların aklına gelen olumsuz düşünceler daha çok Yeşildere mahallesinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmanın evreni yukarıda özetlenen hususlara bağlı olarak Yeşildere Mahallesi olarak belirlenmiştir. Literatürde sıkça vurgulanan gece kondu ve çöküntü bölgeleri, gettolaşma, varoşlaşma, mekânsal ayrışma, damgalama ile anlatılan mekânsal ve kültürel dışlanma süreçleri Yeşildere mahallesinin dışarıdan görünümü ile benzerlik sergilemektedir. Diğer yandan yoksulluk ve dışlanma diğer ilçe ve mahallelerde yer alsa da Yeşildere mahallesini ayırıcı kılan durum, kent yoksulluğu tartışmalarında yer alan nitelikleri taşıyor olmasıdır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) ile yapılan ön görüşmelerde bölgede yoksulluk yardımını en fazla alan mahallenin Yeşildere Mahallesi olduğunun öğrenilmiştir. Başka ilçelerde de yoksul mahalleler olmasına karşın, söz konusu mahallelerde

kırsal özellikler görülmekte, kısmen de olsa mahallede tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Öte yandan Yeşildere dışında kalan diğer yoksul mahalleler ekonomik boyutlarda dışlanma yaşasalar da mekânsal ve kültürel dışlanma ile mekânsal ayrışma süreçlerini Yeşildere Mahallesi kadar yaşadıklarını söylemek tam olarak doğru olmayacaktır.

Yeşildere mahallesinde 4.844 kişi yaşamakta olup araştırma evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü ise %95 güvenirlilik düzeyinde ve $\pm$ %6,5 hata payı ile 218 olarak belirlenmiştir.

Verilerin analizi için SPSS 23 paket programı kullanılarak betimsel analiz yapılmıştır. Analiz sürecinde katılımcıların demografik ve olgusal özellikleri frekans tabloları ile analiz edilmiştir. Diğer taraftan demografik ve olgusal sorulara verilen yanıtlar, araştırma sahasının konu ile ilgili genel görünümünü betimlemek amacıyla çapraz tablo analizleri gerçekleştirilmiştir. Tabloların açıklamalarında ki kare testi yapılmıştır. Ancak tartışılmaya değerli görülen fakat ki kare test sonuçları anlamlı çıkmayan tablolar da bulgular kısmına alınmış ve tartışılmıştır.

Bunun yanında anket katılımcıları, mahalle muhtarı, mahalle gençlerinin kurs ve eğitim programlarına katıldığı Zeytinköy Anadolu Aleviliği Kültürünü Yaşatma ve Geliştirme Derneği başkanı, buraya katılan kursiyer gençler, mahalle kahvehanesine giden mahalle sakinleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel örneklem büyüklüğünün sayısı 30'dur. Nitel veri toplanması sırasında görüşme formu yapılandırılmamıştır ve nicel verilerin tartışılması sırasında anlatının güçlendirilmesini sağlamak üzere tartışmaya eklenmiştir.

3.7. Araştırma Sahasının Panoraması

Antalya ilinin 19 ilçesinden biri olan Muratpaşa, (Muratpaşa Belediyesi, 2016) 486.408 nüfuslu, içinde 56 mahalleyi barındıran ve alışveriş merkezleri, eğlence mekânları, eğitim, sağlık kurumları ve iş merkezlerinden oluşarak kent hayatının hareketliliğinin en yoğun yaşandığı ilçedir.

Zeytinköy olarak bilinen bölge, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı müdürünün verdiği bilgilere göre Muratpaşa ilçesinin Yenigün, Kızılarık, Gebizli ve Yeşildere mahallelerini içeren alanı kapsamaktadır. Ancak “Zeytinköy”ün günlük kent yaşamında akıllarda “suç mekânı” olarak uyandırdığı anlamı ile düşünüldüğünde Yeşildere mahallesi ile sınırlanmaktadır.

Günlük kent yaşamında Zeytinköy olarak anılan Yeşildere Mahallesi (Muratpaşa Belediyesi, 2017), 4.846 kişilik nüfusu içerisinde barındırmaktadır. Yeşildere ya da genel

kullanımıyla Zeytinköy, Antalya ilinde “uyuşturucunun merkezi”, “varoş”, “zehirköy”⁷ vs. gibi tabirlerle ifade edilen, bu bakımdan hem mekânsal damgalanmanın gerçekleştiği hem de kent yoksulluğunun yansıdığı bir yerdir.

Genellikle Antalya’da insanların yolunun düşmediği, geçmeye dahi imtina ettiği bir yer olan Yeşildere mahallesi, hırsızlık, gasp, uyuşturucu vs. gibi suçlarla anılan bir mahalledir. Araştırma sahasının seçiminde pek çok insan tarafından “ne işiniz var orada”, “giderseniz çıkamazsınız” gibi uyarılar alınmıştır. Hatta bölgede görev yapan polisler “buralar size göre değil, gelmeyin bir daha buraya” gibi ikazlarda bulunmuştur. Elbette bu kadar ikaz ve tutumdan bölgede hiçbir şekilde suç olaylarının yaşanmadığını söylemek mümkün olmamaktadır. Toplumsal bir sorun olan uyuşturucu ticareti ya da çeşitli suçların varlığı, Yeşildere mahallesinin yoksulluğu, kentin orta ve üst sınıf semtlerine olan mesafesi, çeşitli kontrol mekanizmalarının görece esnek olduğu bölge olması çeşitli suç unsurlarının gerçekleşebilme ihtimallerini arttırdığı söylenebilmektedir. Bunun yanında ekonomik, sosyal, kültürel pek çok yapısal problemle ilişkili olan yoksulluk ve dışlanma süreçleri literatürde pek çok örnekte göstermiş olduğu gibi suç ve marjinal eğilimleri beraberinde getirebilmektedir.

Uyuşturucu ticareti yapılmasıyla olumsuz bir üne sahip olan mahallede yapılan araştırma boyunca, mahallenin yerel sakinlerinin genellikle dile getirdiği şey “buraya uyuşturucu almaya geliyorlar”, “huzurumuz kalmadı”, “dışarıdan gelen üç beş kişi yapıyor bunu, biz de suçlanıyoruz” gibi ifadelerde bulunmuştur. Edinilen gözlemlere göre, yabancıların hemen fark edildiği mahallede, araştırma ekibi dışında dış görünüşü itibarıyla farklı sosyal sınıflarda oldukları tahmin edilen gençlerin dolaştığı gözlemlenmiştir.

Suçla ilişkilendirilen anlamıyla Zeytinköy daha önce daha geniş bir alanı kapsarken, son 7-8 yıl içerisinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreçleri ile birlikte “suç” ile ilişkilendirildiği kapsam daralarak Yeşildere mahallesinin “gecekondu” bölgesi ile sınırlanmıştır. Genel anlamda kentsel dönüşüm uygulamaları bölgede suç unsurlarının ortadan kalkmasına yönelik olarak gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Saha araştırması sürecinde Yeşildere mahallesinin, gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları ile birlikte gecekondu ve apartmanların bir arada olduğu, dolayısıyla bir değişim sürecinin içinden geçtiği gözlemlenmiştir. Mahallenin apartmanlaşmaya başladığı bölgeler genellikle toplu inşaat alanlarını oluşturmaktadır. Gecekonduya yaşayanlar, yapıların kaçak değil, kendilerine ait ya da kiracı olduklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple gecekonduya yaşayanların kentsel dönüşüm sürecine genel olarak olumlu baktıkları gözlemlenmiştir.

⁷ Medyada çıkan ve kamuoyunda mahallenin imajına dair yapılan haberler için bk:

<https://www.aksam.com.tr/guncel/zeytinkoy-hala-zehirkoy--78915h/haber-78915> (erişim tarihi: 20/04/2018).

Bunun yanında apartmanlaşma ile mahalleye farklı insan profillerinin taşınmaya başladığı araştırmada dikkat çekici bir unsur olmuştur. Anket yapılan apartman sakinlerinin bir kısmı daha önce gecekonduda yaşadığını belirtirken bir kısmı da kira bedellerinin ya da ev fiyatlarının görece ucuz olmasından dolayı mahalleye taşındıklarını belirtmiştir. Yeni taşınan kesimin mahalleye mesafeli yaklaştığı gözlemlenmiştir. Elektrikçilik yapan bir katılımcı “burada bir sürü pislik dönüyor, polis geliyor sürekli, elimde olsa taşınmazdım ama şehir içinde ev kiralrı çok pahalı, mecbur kaldım” diyerek mahalleye olan tutumunu belirtmiştir. Bunun yanında apartmana taşınan eski gecekondulu bir kadın “sen onlara bir şey yapmazsan onlar da sana yapmaz, biri bana laf etse ben de kavgaya ederim” demiştir. Katılımcının mahallenin gecekondolu bölgesinden çıkmış ve mahalleyi sahiplenici tutumu gözlemlenmiş olsa da ifadelerin de onlar-biz ayrımı yaptığı gözlemlenmiştir.

Mahallede ekonomik yaşam incelendiğinde kadınların ağırlıklı olarak çalışmadığı gözlemlenmiştir. Ancak bunun yanında doğrudan karşılaşmamakla birlikte, kadınların bir bölümü Avrupa ve Uzakdoğu ülkelerine yılbaşı çelengi yapmaktadır. Mahalle muhtarı Genbeş, yılda yaklaşık 100 bin çelenk üretiminin gerçekleştirilerek kadınların istihdam edilmesinin sağlandığı, bunun yanında ev ekonomisine katkı sağladığı ve mahallenin bu yönüyle anılmasında da önemli bir rol oynayacağını belirtmiştir. Diğer yandan mahalleli erkeklerin çoğunluğunun taşeron işçilik ve esnaflık yaptığı gözlemlenmiştir. Mahalle esnafları genellikle evden bozma küçük büfe marketleri işletmektedir. Bunun yanında hatırı sayılır bir miktarda işsiz kesim de bulunmaktadır. 23 yaşındaki erkek bir katılımcı, belediye işine son verilmesiyle işsiz kaldığını, bu sebeple sağlık güvencesinin olmadığını ve ailesinin sağlık imkânlarından yararlanamadığını belirtmiştir. Öte yandan 50’li yaşlardaki bir erkek katılımcı oğlunun mahallede üniversite mezunu az sayıda gençten biri olduğunu ancak, iş bulma sürecinde mahallede yaşamasından dolayı iş başvurularının reddedildiğini ifade etmiştir.

Mahalle sakinlerinin temel ihtiyaçlarını karşılama biçimleri incelendiğinde, kapı önlerinde gerçekleştirdikleri haliyle gıda tüketimlerinin ekmek ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Kadınların kapı önünde saçta yaptıkları gözleme, ekmek, pişi gibi yiyecekler kadınların komşularıyla bir araya gelerek sosyalleşirken tükettikleri gıda ürünlerini oluşturmaktadır. Diğer yandan gıda yardımına ihtiyaç duyduğunu söyleyen ağırlıklı kesimin bir kısmı gıda yardımlarının ihtiyacı olana verilmediği düşüncesini taşımaktadır. Mahalle muhtarı pek çok mahalleli tarafından takdir edilmekle birlikte, bir kısmı da gelen çeşitli yardımları muhtarın akrabalarına dağıttığını belirtmiştir.

Sağlık bakımından incelendiğinde, mahallenin yakınında sağlık ocağının olduğu gözlemlenerek, mahalleli genellikle sağlık ocağına gittiklerini belirtmişlerdir. Öte yandan

mahallede iki temel sağlık sorunu gözlemlenmiştir. İlki orta yaş ve üzerinde görüşülen pek çok kişide şeker hastalığı olduğu öğrenilmiştir. Diğerisi ise, mahallenin kapalı bir alt kültür yaşam formunun olmasının bir nedeni sayılabilecek olan grup içi, akraba evlilikleri sonucu engelli doğan çocukların olmasıdır. Mahalle muhtarının da ifade ettiği gibi mahalle genelinde pek çok kişi kuzeni ile evlenmiş ve dünyaya gelen ikinci çocukları engelli doğmuştur. Mahallede bu şekilde zihinsel ve bedensel engelli çocuklara rastlanmıştır. Bu durumun temel nedenlerinden biri mahalledeki düşük eğitim düzeyi ve eğitim hizmetlerinden yararlanma süreçlerine katılım eksikliği sayılabilmektedir.

Gençlerin genellikle eğitim süreçlerini yarıda bırakarak oldukça genç yaşta evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Eğitim, pek çoğu için zaman kaybetmekten başka bir anlam ifade etmemektedir. 23 yaşındaki erkek katılımcılardan biri “okumak isterdim ama okusaydım anneme babama bakamazdım, işe girip çalışmam gerekti” açıklamasında bulunmuştur. Bu bakımdan mahallenin genç erkekleri, erken yaşta iş gücü piyasasına girerek evlenme yolunu seçmişlerdir. Aynı katılımcı yine “evlendim iyi oldu, eşim anneme babama bakıyor, benim de gözüm arkada kalmıyor işe giderken” ifadesinde bulunmuştur. Bu bakımdan mahalle yaşam koşulları dikkate alındığında, bazı katılımcılar için eğitim “lüks” bir durumu ifade etmektedir. Evlilik ise genç erkekler için aynı zamanda ev içi bakım ve hizmetlerin bedavaya karşılandığı bir araç olabilmektedir.

İşlek bir bulvarın üzerinde olan mahalle, konumu gereği belediye otobüslerinin geçtiği bir hat üzerindedir. Şehir merkezine ulaşım imkânları, hipermarketler bulvarın üzerinde olması sebebiyle mahalle için erişim kolaylığı sağlamaktadır. Ancak mahallede azımsanmayacak bir ağırlıkta eşi cezaevinde bulunan kadınlar mevcuttur. Eşlerinin Kepez’de bulunan cezaevinde olduğunu belirten kadınlar, açık görüş saatlerine yetişmekte zorlandıklarını, bölgeye aktarmasız giden otobüs olmadığını bu sebeple sabahın çok erken saatlerinde yola çıkarak ziyaret saatlerine çok zor yetiştiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan bölgenin damgalanması çeşitli acil sağlık sorunlarının yaşanması durumunda hastaneye erişimlerini engelleyici rol oynadığı söylenebilmektedir. Kadın bir katılımcı, eşinin rahatsızlanması üzerine hastaneye gittiklerini, dönüş yolunda hiçbir taksinin, Zeytinköy’de oturmaları sebebiyle almadıklarını belirtmiştir. Gerçekten de, araştırma sürecinde otobüs saatlerinin denk gelmemesi üzerine araştırma ekibinden bir bölümünün taksiye binmesi üzerine, taksiciye neden Zeytinköy’e gittiğini açıklamak, savunmak durumunda kalmıştır.

Kültürel özellikleri ile incelendiğinde ise Yeşildere Mahallesi, 4.846 kişilik nüfusuyla Roman, Kürt, Alevi, Sünni gibi farklı sosyo-kültürel değer ve kimliklerin bir arada yaşadığı bir mahalledir. Dolayısıyla mahalle sakinleri, içerdiği farklı kültürel kimlikleri de

kapsayan bir damgalanma yaşamaktadır. Uyuşturucu ve çeşitli suçlarla damgalanmanın yanında “çingene mahallesi” gibi söylemlerle hem kültürel hem de bu kültürel unsurları suçla ilişkilendiren bir dışlanma süreci yaşadığı söylenebilmektedir. Mahalle muhtarı Genbeş, mahallenin Roman mahallesi olarak bilindiğini, yaklaşık on Roman ailenin de mahallede yaşadığı ancak mahallenin daha çok Alevi vatandaşlardan oluştuğunu belirtmiştir.

Mahallenin varoşlaşma süreci ile birlikte içine kapalı bir alt kültür formunu yansıtmaması çeşitli açılardan mahalleye özgü davranış ve yaşam biçimlerinin varlığı ile görünür olmaktadır. Yeşildere mahallesinde sıradan bir gün, insanların genellikle sokaklarda vakit geçirerek kapı önü sohbetleri yaptığı, mahalle kavgalarının, zaman zaman sokak ortasında dans eden insanların olduğu bir seyir izlemektedir. İnsanlar birbiri ile yüksek sesle iletişim kurmakta, kendilerine özgü el şakaları ve eğlence anlayışlarını sergilemektedir. Öyle ki arkadaşlarıyla oldukça yüksek sesle konuşan bir katılımcı araştırma ekibi yanına gittiğinde ses tonunu kısmış ve daha kibar bir biçimde iletişim kurmuştur. Öte yandan mahallenin gecekondu bölümünde giyim tarzı ve dış görünüşe ilişkin unsurlar kent yaşamındaki formlarından farklılık göstermektedir. 20 yaşında, İzmir’den gelerek gelir yetersizliğinden dolayı mahalleye taşındığını belirten bir kadın katılımcı mahalle içinde şalvar giydiklerini belirtmiş, kot pantolon giymeleri durumunda mahallede yadırganacağını, kendisine kötü gözle bakılacağını belirtmiştir. Bunun yanında kent merkezine giderken pantolon giydiğini aksi takdirde bu defa da kent yaşamında yadırganacağını belirtmiştir.

Mahalle sakinleri, sosyalleşme alanı olarak özellikle hafta sonları mahalle içinde bulunan dört küçük parkı tercih etmektedir. Genellikle çimlere ya da banka oturarak kadınların sohbet ettiği, çekirdek yediği bir mekân olan parklar, mahalleden çok nadir dışarı çıktığını belirten katılımcılar için önemli bir alandır. Diğer yandan araştırma sürecinde özellikle hafta sonları komşularıyla toplanıp saçta gözleme ve ekmek yaparak sohbet ettikleri gözlemlenmiştir. Erkekler ise mahallenin girişinde bulunan ve mahallenin sınırını oluşturan Gazi Bulvarı üzerinde yer alan mahalle kahvehanesini yoğun bir biçimde kullanmaktadır. Hafta içi ve hafta sonu dolu olan kahvehane özellikle orta yaş ve üstü erkeklerin oyun oynayıp sosyalleştiği bir mekândır. Diğer yandan mahalle düğünleri, mahalle içi eğlence olanağı olarak ağırlıklı rol oynamaktadır. Muhtarlığın yanında bulunan park alanı düğün bahçesine dönüştürülmüştür.

Gençlerin sosyalleşme durumları ise mahalle içi olduğu kadar kent merkezlerini de içermektedir. 21 yaşındaki bir genç (erkek) mahalleden gezmek için çıktığında üniversite öğrencilerinin yoğunlukta olduğu Kültür mahallesine gittiklerini belirtmiştir. Kendi yaş kuşaklarının bulunduğu Kültür mahallesini , “piyasa mekânı” olarak tanımlamıştır. Ancak,

Antalya'nın seçkin olarak ifade edilebilecek Lara, Dedeman gibi semt ve ilçelerine hiç yollarının düşmediğini, söz konusu semtleri “oralarda bulunan mekânlar bize göre değil”, “zengin mekânı” olarak tanımlamıştır. Bunun yanında orta sınıf mahallesi olarak değerlendirilebilecek olan Kültür mahallesine, Antalya'nın genellikle üst sınıf bireylerin yaşadığı Lara gibi bir önem attığı gözlemlenmiştir. Öte yandan kültür mahallesinde bulunan mekânlarda bir araya gelen öğrencilere karşı bir tepkisellik göstererek “baba parası yiyen”, “şımarık” olarak tanımlamış, genellikle “biz okusaydık böyle mi yapardık”, “bizim onlar gibi imkânlarımız yoktu” gibi ifadelerde bulunmuştur.

Çocuklar ise genellikle mahalle içerisinde sokakları doldurarak ya da parklara giderek eğlenmektedir. Ancak mahalleli çocuklarda dikkat çeken unsur, herhangi bir çocuğun göstereceği davranış biçiminden daha farklı özellikler taşıyor olmasıdır. Kendinden büyükleri taklit eden davranış biçimleri sergileyen çocukların yetişkinleri taklit eden davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Diğer yandan gecekondu bölgesinde 8-9 yaşlarında okula gitmeyen çocuklarla karşılaşmıştır. Bir kız çocuğu okula gitmediğini, okulu ve öğretmenini sevmediğini belirtmiştir. Bir başka kız çocuğu, araştırma ekibine şaka yapmak istemiş ve ellerini kelepçe pozisyonunda uzatmıştır. Çocuk şubenin kendisini yurda yerleştirdiğini ancak yurttan arkadaşına zarar vermesi sebebiyle atıldığını dile getirmiştir. 6 yaşlarında ikiz kardeş olan iki çocuk anne babaları cezaevinde oldukları için komşularında sırayla kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla Yeşildere Mahallesi kent yaşamında geçirdiği çeşitli damgalanma süreçlerinin yanında yoksullukla birlikte içe kapalı ve farklı yaşam tarzlarını içeren bir bölge konumundadır. Ancak bunun yanında gerçekleşen kentsel dönüşüm süreçleri farklı insanların da bölgeye yerleşmesini, mahalleli profiline daha da çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir.

3.8. Veri Analizi ve Bulgular

3.8.1. Frekans Dağılımları

Araştırma sahasına ait demografik bilgilerin frekans dağılımı ve frekans analizleri aşağıda bulunan tablolarda yer almaktadır.

Tablo 3.1 Cinsiyet, Yaş ve Eğitim Durumuna Yönelik Frekans Dağılımı

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	112	51,4
	Erkek	106	48,6
	Toplam	218	100,0
Yaş⁸	15-24	67	30,7
	25-64	137	62,8
	65+	14	6,4
	Toplam	218	100,0
Eğitim durumu	Okur-yazar olanlar ve Olmayanlar	22	10,1
	İlkokul- ortaokul- lise	168	77,1
	Üniversite ve üstü	28	12,8
	Toplam	218	100,0

Araştırma sahasının cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna yönelik frekans dağılımı Tablo 3.1’de yer almaktadır. Saha verilerine göre, katılımcıların %51,4’ü kadın, %48,6’sı erkek olup cinsiyet dağılımı birbirine yakın oranlarda gerçekleşmiştir. Yaş aralığına bakıldığında ise, katılımcılar %62,8’lik bir oranla ağırlıklı olarak 25- 64 yaş arası yetişkin nüfusu kapsamaktadır. Yaş verilerinin %30,7’si 15-24 yaş aralığını kapsarken, 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus %6,4 oranında gerçekleşmiştir.

Katılımcıların eğitim düzeyine ilişkin frekans dağılımı incelendiğinde ise, nüfusunun ağırlıklı olarak %77,1’lik bir oranla ilkokul-ortaokul ve lise mezunlarını kapsamaktadır. Eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü olan katılımcıların oranı %12,8 oranındadır. Bunun yanında herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayan okur- yazar olan ve olmayanların oranı ise %10,1 oranında gerçekleşmiştir.

⁸ Açık uçlu olarak toplanan yaş verisi, çapraz tablolarda anlamlı ilişkilerin sağlanabilmesi için gençlik (15-24), orta yaş (25-64) ve yaşlılık (65 ve üzeri) olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 3.2 Hanede Yaşayan Kişi Sayısı ve Gelire İlişkin Frekans Dağılımı

		Frekans	%
Hanede yaşayan kişi sayısı	1-2	42	19,3
	3-4	100	45,9
	5+	76	34,9
	Toplam	218	100
Haneye gelir getiren kişi sayısı	1-2	190	87,2
	3-4	17	7,8
	5+	1	0,5
	Gelir getiren kişi yok	10	4,6
	Toplam	218	100,0
Aylık toplam gelir	1-1499 TL	78	35,8
	1500-2999 TL	140	64,2
	Toplam	218	100,0
Aylık düzenli gelirin kaynağı	Maaş/Ücret	180	82,6
	Kurumlardan gelen düzenli yardımlar	10	4,6
	Kira geliri	3	1,4
	Diğer	25	11,5
	Toplam	218	100,0

Tablo 3.2’de haneye ilişkin gelir verilerinin frekans dağılımları yer almaktadır. Buna göre, katılımcılar ağırlıklı olarak, %45,9’luk bir oranla üç ve dört kişilik hanelerde yaşamaktadır. Bunu %34,9’luk bir oranla beş ve üzeri kişilerden oluşan hanelerde yaşayan katılımcılar oluşturmaktadır. Bir ve iki kişilik hanelerde yaşayan katılımcıların oranı ise %19,3’tür. Genellikle aile nüfusunun üç kişiden fazla olduğu söylenebilecek olan katılımcıların, hanelerinde çalışan sayısına bakıldığında hanelerde ağırlıklı olarak, %87,2’lik bir oranda bir veya iki kişi çalışmaktadır. Hanede üç ve dört kişinin çalıştığını belirten katılımcıların oranı %7,8 iken, hanede beş ve üzeri sayıda kişinin çalıştığını belirten katılımcıların oranı %0,5’tir. Bunun yanında hanede kimsenin çalışmadığı ya da gelir getirmediği katılımcıların oranı %4,6 şeklindedir.

Aylık toplam gelire ilişkin veriler incelendiğinde, katılımcıların tümünün aylık toplam geliri 3000 TL’den azdır. 1500TL ile 2999 TL arasında aylık toplam geliri olanların oranı %64,2 iken, 1500 TL’den az aylık toplam geliri olanların oranı ise %35,6’dır. Bunun yanında aylık düzenli gelirin kaynağı incelendiğinde, veriler ağırlıklı olarak %82,6 oranında maaş ve ücret kaleminde yer almaktadır. Bunun yanında kurumlardan aylık düzenli yardım alanların oranı %4,6 iken, kira geliri elde edenlerin oranı da %1,4 şeklindedir. Verilerde, %11,5’lik

oranı ise, kendi işini yapan, kayıt dışı, marjinal sektörlerde çalışan ya da gelir kaynağını belirtmekten çekinenleri oluşturmaktadır.

Tablo 3.3 İstihdam Durumu ve Sosyal Güvenceye İlişkin Frekans Dağılımları

		Frekans	%
Meslek grupları	İşsiz	25	11,4
	Esnaf-serbest çalışan	33	15,6
	Memur-işçi-emekli-diğer ücretli çalışanlar	67	30,7
	Ücretsiz aile işçisi (ev kadını)	91	41,7
	Öğrenci	1	5
	Toplam	218	100,0
İşsizlik süreleri	0-6	11	5
	7-12	10	4,6
	13-24	1	0,5
	25+	3	1,4
	Böyle bir durum yok	193	88,5
	Toplam	218	100,0
Sosyal Güvence Durumu	Var	155	71,1
	Yok	63	28,9
	Toplam	218	100,0

Araştırmaya katılanların, sosyal güvence ve istihdam durumuna ilişkin frekans dağılımları Tablo 3.3'te mevcuttur. Verilere göre, katılımcıların %41,7'lik bir oranı ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçiliği yapan ev kadınlarından oluşmaktadır. %30,7'lik bir oranı ise, memur, işçi ve emeklilerden oluşmaktadır. Öğrenciler %5'lik bir kesimi içerirken, işsiz olan kesim %11,9 oranında gerçekleşmiştir. Katılımcıların %51,4'ünü kadınların oluşturduğu ve ücretsiz aile işçiliği yapan kadınların oranının %41,7'lik bir kesimi yansıtmaması, diğer meslek gruplarının genel ağırlığının erkeklerden oluştuğunu göstermektedir.

İşsizlik süreleri incelendiğinde, %88,5'lik bir kesimin iş sahibi olmasının yanında geriye kalan işsiz kesim içerisinde %5'lik oranla 0-6 ay aralığında kısa dönem işsizlik ağırlıktadır. Bu durumu %4,6'lık bir oranda 7-12 ay aralığında işsizlik süresi takip etmektedir. 13-24 ay aralığında işsiz olanların oranı %0,5 iken, uzun dönem işsizliği içeren 25 ay ve üzerinde işsiz olanların oranı %1,4 oranındadır. Katılımcıların %71,1'i sosyal güvence haklarından yararlanabilirken, %28,9'u herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir.

Tablo 3.4 Konut Türü, Mülkiyet Durumu ve Konut Yapısına İlişkin Frekans Dağılımı

		Frekans	%
Konut mülkiyeti	Kiracı değil	137	62,8
	Kiracı	81	37,2
	Toplam	218	100,0
Konut türü	Apartman dairesi	153	70,2
	Gecekondu-müstakil ev	65	29,8
	Toplam	218	100,0
Evin Yapısı	Betonarme	185	84,9
	Kagir	23	10,6
	Kerpiç	10	4,6
	Toplam	218	100,0

Katılımcıların yaşadıkları konutlara ilişkin frekans dağılımları Tablo 3. 4'te yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların %37,2'si yaşadıkları konutun kiracısı pozisyonundayken; %62,8'i konut sahibi ya da akrabalarının evinde yaşayan ya da oturdukları ev yakınlarına ait olup kira ödemeyenleri kapsamaktadır. Katılımcıların %29,8'i gecekondu ya da müstakil evlerde ikamet ederken, %70,2'lik kesim apartman dairesinde yaşamaktadır. Gecekondu, müstakil ev ve apartmanlardan oluşan ve kentsel dönüşüm sürecini yaşayan araştırma sahasında konut yapısı genellikle betonarme ve kagir yapılar olup, %4,6'lık bir kesim kerpiç yapılardan oluşmaktadır.

Tablo 3.5 Gıda Yardımı Almaya İhtiyaç Duyanların Frekans Dağılımları

		Frekans	%
Gıda yardımı almaya ihtiyaç duyma	Evet	102	46,8
	Hayır	116	53,2
	Toplam	218	100,0

Tabloda yer alan frekans dağılımlarına göre, katılımcıların %46,8'i gıda yardımı ihtiyacı olduğunu belirtirken, %53,8'i gıda yardımına ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir. Verilerden hareketle, katılımcıların yarısına yakınının hanesine giren aylık toplam gelirin 3000TL'den az ve %35,8'inin 1500TL'nin altında olduğu; bunun yanında ailesindeki kişi sayısı 5 ve üzerinde olan katılımcıların %34,9 oranında olduğu düşünüldüğünde, gelir yetersizliğine bağlı olarak ailelerinin gıda ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları ve gıda yardımlarına ihtiyaç duydukları söylenebilmektedir.

Tablo 3.6 Günlük Tüketim Mallarına Sahiplik Durumuna İlişkin Frekans Dağılımı

	Var		Yok		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
İnternet bağlantısı	88	40,4	130	59,6	218	100,0
Buzdolabı	214	98,2	4	1,8	218	100,0
Televizyon	214	98,2	4	1,8	218	100,0
Çamaşır makinesi	209	95,9	9	4,1	218	100,0
Bulaşık makinesi	138	63,3	80	36,7	218	100,0
Bilgisayar	80	36,7	138	63,3	218	100,0
Cep telefonu	204	93,6	14	6,4	218	100,0
Klima	166	76,1	52	23,9	218	100,0
Gün ısı	114	52,3	104	47,7	218	100,0
Otomobil	106	48,6	112	51,4	218	100,0

Tabloda araştırmaya katılanların günlük tüketim mallarına sahip olma durumlarına ilişkin frekans dağılımları bulunmaktadır. Buna göre katılımcıların tamamına yakını buzdolabı, televizyon, çamaşır makinesi, cep telefonuna sahipken, %36,7'lik orandaki bir kesim, bulaşık makinesine sahip değildir. Diğer yandan katılımcıların yarısına yakını %48,6'lık bir oranla otomobile sahiptir. Sıcak su ihtiyacını gün ısı ile karşılayanların oranı %52,3'tür.

Günlük temel dayanıklı tüketim mallarına katılımcıların geneli sahipken, en az sahip olunan tüketim malları %40,4'lik bir oranda internet bağlantısı ve %36,7 oranıyla bilgisayardır.

Tablo 3.7 Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinden Dışlanmaya İlişkin Frekans Dağılımı

		Frekans	%
Eğitim seviyesi nedeniyle dışlanma algısı	Evet	64	29,4
	Hayır	154	70,6
	Toplam	218	100,0
Sağlık hizmetlerinden dışlanma durumu	Evet	114	52,3
	Hayır	104	47,7
	Toplam	218	100,0

Tabloda katılımcıların eğitim ve sağlık alanında dışlanma yaşıyıp yaşamadıklarına ilişkin görüşlerini yansıtan frekans dağılımları mevcuttur. Buna göre katılımcıların %29,4'ü eğitim düzeyi nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünmektedir. Diğer yandan katılımcıların yarısından fazlası %52,3'lük bir oranla sağlık hizmetlerine yeterince erişemediği için dışlandığını düşünmektedir.

Tablo 3.8 Asgari ve Yüksek Geçim Düzeyi Tahminine İlişkin Frekans Dağılımı

		Frekans	%
Asgari geçim düzeyi tahmini	300- 999 TL	4	1,8
	1000- 1999 TL	27	12,4
	2000- 2999 TL	100	45,9
	3000- 3999 TL	53	24,3
	4000- 4999 TL	12	5,5
	5000 +TL	22	10,1
	Toplam	218	100,0

Tabloda katılımcıların, bir ailenin asgari geçim düzeyinde olabilmesi için gerekli olan aylık toplam gelir tahminlerini içeren frekans dağılımları yer almaktadır. Verilere göre, katılımcıların yarısına yakını %45,9'luk bir oranla bir ailenin asgari geçimini sağlayabilmesi için aylık 2000-2999 TL, %24,3'ü 3000-3999 TL, %12,4'ü 1000-1999 TL arasında gelire sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

3.8.2. Çapraz Tablolar

Tablo 3.9 Yaş Gruplarının Sağlıklı Gıda Tüketme Algısı

			Sağlıklı gıdaların tüketim durumu		Toplam
			Evett	Hayır	
Yaş	15-24	Frekans	42	25	67
		%	62,7%	37,3%	100,0%
	25- 64	Frekans	113	24	137
		%	82,5%	17,5%	100,0%
	65+	Frekans	13	1	14
		%	92,9%	7,1%	100,0%
Toplam		Frekans	168	50	218
		%	77,1%	22,9%	100,0%

Sağlıklı gıda tükettiğini düşünenler ile yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p= 0,002$, $p< 0,05$). Buna göre 15-24 yaş aralığında bulunanların %62,7'si, 25-64 yaş aralığında bulunanların %82,5'i, 65 yaş ve üzerindekiilerin %92,9'u sağlıklı gıda tüketebildiklerini düşünmektedirler. Buna göre yaş arttıkça sağlıklı gıda tükettiklerini düşünenlerin sayısı da artmaktadır.

Tablo 3.10 Yaş Gruplarının Ailelerinin Sağlıklı Beslenememesine İlişkin Tutumları

			Ailenin beslenememesi ve yaşanan üzüntü		Toplam
			Evet	Hayır	
Yaş	15- 24	Frekans	35	32	67
		%	52,2%	47,8%	100,0%
	25- 64	Frekans	111	26	137
		%	81,0%	19,0%	100,0%
	65+	Frekans	11	3	14
		%	78,6%	21,4%	100,0%
Toplam		Frekans	157	61	218
		%	72,0%	28,0%	100,0%

Katılımcılar içerisinde ailelerinin sağlıklı gıda tüketememelerinden dolayı üzüntü duyanlar ile yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p= 0,000$, $p< 0,05$). Verilere göre, 15-24 yaş grubundaki katılımcıların %52'si, 25-64 yaş grubunda olanların %81'i, 65 ve üzeri yaşta olanların %78,6'sı ailelerinin sağlıklı beslenememesinden dolayı üzüntü duyduklarını belirtmişlerdir. 15-24 yaş grubunda yer alan genç nüfus, 65 ve üstü yaş grubunda yer alan yaşlı nüfusa göre, 25-64 yaş aralığında bulunanlar çalışan ya da ailesini geçindirmek zorunda olanların ağırlıklı olduğu bir yaş grubudur. Bu sebeple aile içi gelir-harcama ilişkisinden sorumlu, nüfusu içeren söz konusu yaş aralığı diğer yaş gruplarına göre

%81'lik oranla ailesinin sağlıklı beslenememesinden dolayı üzüntü duyduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3.11 Yaş Gruplarının Yoksulluk Nedeniyle Eğitime Ara Verme Durumu

			Ekonomik yoksulluk nedeniyle eğitime ara verme durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Yaş	15- 24	Frekans	33	34	67
		%	49,3%	50,7%	100,0%
	25- 64	Frekans	56	81	137
		%	40,9%	59,1%	100,0%
	65+	Frekans	2	12	14
		%	14,3%	85,7%	100,0%
Toplam		Frekans	91	127	218
		%	41,7%	58,3%	100,0%

Ekonomik yoksulluk nedeniyle eğitime ara veren katılımcılar ile yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur ($p= 0,050$). Buna göre 15-24 yaş grubunda bulunanların yaklaşık olarak yarısı %49,3'lük bir oranla yoksulluk sebebiyle eğitimlerine ara verdiklerini belirtmiştir. Bunun yanında 25- 64 yaş grubunda bulunanların %59,1'i, 65 yaş ve üzerinde bulunanların %85,7'si yoksulluktan kaynaklı olarak eğitime ara vermediğini ifade etmiştir. Buradan hareketle yaş ilerledikçe ekonomik yetersizliklerden kaynaklı olarak eğitime ara verdiklerini belirtenlerin oranı düşmektedir. Yaş grupları arasında yoksulluktan kaynaklı olarak eğitimine ara verdiğini belirtenlerin arasında en yüksek oran 15-24 yaş aralığında bulunan genç nüfusu kapsamaktadır.

Araştırma sahasında genç nüfusu kapsayan katılımcıların genelinin eğitim görmek konusunda isteklerinin az olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yerine daha çok erkeklerde çalışma yaşamına erkenden atılmak ve ailesine bakmak isteği ağır basarken, genç kızların eğitim almaktan çok evlenmeye daha istekli oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan 21 yaşındaki 2 kız çocuğu bulunan erkek katılımcı ailesine bakmak için erkenden iş hayatına atılmak zorunda kaldığını, eşinin ise yaşlı anne ve babasının bakımı ile ilgilendiğini belirtmiştir.

Öte yandan eğitim hayatlarını erken sonlandırıp evlenen gençlerin, eğitim olanaklarından uzak kalmaları çeşitli toplumsal risklere ilişkin bilgilere de ulaşamamalarına neden olmaktadır. Mahalle muhtarından alınan bilgi ve sahadaki gözlemlere göre mahallelinin çoğunluğu akraba evliliği gerçekleştirmiş, bazılarının ikinci çocukları engelli doğmuştur.

Tablo 3.12 Yaş Gruplarının Gezmek İçin Gitmeyi Tercih Ettikleri Yerler

			Gezmek için gidilen yer				Toplam
			Zengin muhitler	Alışveriş merkezleri, çarşı-pazar	Parklar ve ağaçlık alanlar-sahil plaj vs.	Hic bir yere gitmem	
Yaş	15- 24	Frekans	1	43	16	7	67
		%	1,5%	64,2%	23,9%	10,4%	100,0%
	25- 64	Frekans	7	56	49	25	137
		%	5,1%	40,9%	35,8%	18,2%	100,0%
	65+	Frekans	0	3	5	6	14
		%	0,0%	21,4%	35,7%	42,9%	100,0%
Toplam		Frekans	8	102	70	38	218
		%	3,7%	46,8%	32,1%	17,4%	100,0%

Gezmek için gidilen yerler ile yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 15-24 yaş arası genç nüfus %64,2'lik bir oranla gezmek amacıyla alışveriş merkezlerini ve kent merkezini tercih ederken, bu oran 25-64 yaş aralığında %40,9, 65 yaş ve üzeri için %21,4 oranında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yaş ilerledikçe sosyalleşmek için kent merkezlerine gitme oranı düşmektedir. Bunun yanında gezmek amacıyla park ve ağaçlık alanları, sahil ve plajları tercih edenlerin oranları arasında önemli bir farklılık bulunmamakla birlikte, 15-24 yaş aralığında bulunan genç nüfus gezmek için bu yerleri daha az tercih etmektedir. 15-24 ve 25-64 yaş grupların sırasıyla %10,4 ve %18,2'si mahalle dışına çıkarak herhangi bir yere gitmeyi tercih etmezken, bu oran 65 yaş ve üzerindekilerde %42,9'dur. Verilerden hareketle yaşlıların gençlere oranla daha içe kapalı bir yaşam sürdürerek, sosyalleşmek için bulundukları mahallenin dışına çıkmak yerine, günlük yaşamlarını mahalle içerisinde geçirmekte oldukları söylenebilmektedir.

Araştırma sürecinde yaşlıların genel mahalleli kitlenin, özellikle hafta sonlarını mahalle içine dağılan küçük parklarda geçirdikleri gözlemlenmiştir. Mahalledeki parklar hasta sonu özellikle yetişkin ve yaşlı kadın nüfusunun sosyalleşme mekânı olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3.13 Yaş Gruplarının Eğlence Algısı

			Eğlencenin anlamı			Toplam
			Arkadaşlarımla, komşularımla vakit geçirmek	Ailemle olmak	Yalnız kalmak	
Yaş	15- 24	Frekans	30	29	8	67
		%	44,8%	43,3%	11,9%	100,0%
	25- 64	Frekans	26	95	16	137
		%	19,0%	69,3%	11,7%	100,0%
	65+	Frekans	3	10	1	14
		%	21,4%	71,4%	7,1%	100,0%
Toplam		Frekans	59	134	25	218
		%	27,1%	61,5%	11,5%	100,0%

Katılımcıların eğlence algısı ile yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak veriler incelendiğinde 15-24 yaş grubunun eğlence algısı, %44,8'lik bir oranla arkadaşları ya da komşuları ile vakit geçirmekken, 25-64 yaş grubunun % 69,3'ü, 65 yaş ve üzerindekiilerin %71,4'ü için eğlence, aileleri ile vakit geçirmek anlamına gelmektedir. Diğer yandan genç yaş grubunun %44,8'inin eğlence algısının arkadaşlarıyla vakit geçirmek olmasının yanı sıra bu orana yakın bir oranda olan %43'lük bir kesimi de ailesiyle olmak olduğunu belirtmiştir. Ancak veriler genel olarak incelendiğinde, yaş aralığı arttıkça arkadaşlarla vakit geçirmekten çok aile ile birlikte olmaktan keyif alındığı söylenebilmektedir.

Tablo 3.14 Yaş Gruplarının Çevresine İyi Görünmek İçin Yaptıkları Sembolik Tüketim

			Çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar							Toplam
			Güzel bir düğün	Modifiyeli arabaya sahip olmak	Dövme yaptırmak	Saç stili	Ayakkabı, giyim tarzı	Kolye, küpe, takı	Özel bir şey yapmam	
Yaş	15- 24	Frekans	17	1	5	8	27	1	8	67
		%	25,4%	1,5%	7,5%	11,9%	40,3%	1,5%	11,9%	100,0%
	25- 64	Frekans	34	11	3	9	37	2	41	137
		%	24,8%	8,0%	2,2%	6,6%	27,0%	1,5%	29,9%	100,0%
	65+	Frekans	4	0	0	0	5	1	4	14
		%	28,6%	0,0%	0,0%	0,0%	35,7%	7,1%	28,6%	100,0%
Toplam		Frekans	55	12	8	17	69	4	53	218
		%	25,2%	5,5%	3,7%	7,8%	31,7%	1,8%	24,3%	100,0%

Yaş gruplarının etrafına iyi görünmek için gerçekleştirdiği sembolik tüketim ile yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte, tüketim kalemleri içerisinde ağırlıklı oran sırasıyla %25,2 ve %31,7 ile güzel bir düğün yapmak ve dış görünüme yönelik olarak gerçekleştirilen ayakkabı ve giyim tarzında bulunmaktadır. Yaş grupları incelendiğinde 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus, ailesinin güzel bir düğün yapmasının çevrelerine karşı itibar göstergesi olduğunu düşünmektedir. 15-24 yaş aralığındaki genç nüfus ise, günlük moda kalıplarınca şekillenen kişisel stile dayalı tüketimin çevrelerince takdir göstergesi olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle çevresine sosyal itibar maksadıyla mesaj veren sembolik tüketim kalıpları kuşaklar arasında farklılık gösterebilmektedir. Öte yandan “özel bir şey yapmam” seçeneğini seçenlerin genellikle çevrelerinden takdir görmeye ihtiyaç duymadıklarını ya da bu amaçla yapılan tüketimi “savurganca” bulduklarını belirterek, insani değerlerin önemine vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir.

Tablo 3.15 Yaş Gruplarının Modayı Takip Etme Durumu

			Modayı elimden geldiğince takip etmeye çalışırım		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Yaş	15- 24	Frekans	34	33	67
		%	50,7%	49,3%	100,0%
	25- 64	Frekans	41	96	137
		%	29,9%	70,1%	100,0%
	65+	Frekans	2	12	14
		%	14,3%	85,7%	100,0%
Toplam		Frekans	77	141	218
		%	35,3%	64,7%	100,0%

Modayı takip etme çabası ile yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,003$, $p<0,05$). Buna göre, 15-24 yaş arasında bulunan genç nüfusun yarısını kapsayan

%50,7'lik bir kesim “modayı elimden geldiğince takip etmeye çalışım” yargısına katılırken, 25-64 ile 65 yaş ve üzeri gruplar sırasıyla %70,1 ve %85,7'lik oranlarla yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir. Verilerden hareketle, yaş kuşakları ilerledikçe modanın etkisiyle yapılan tüketim azalmaktadır.

Tablo 3.16 Yaş Gruplarının İhtiyaç Fazlası Tüketime Olan Tutumları

			Gereğinden fazla tüketmek manevi değerlere zarar verir		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Yaş	15- 24	Frekans	53	14	67
		%	79,1%	20,9%	100,0%
	25- 64	Frekans	130	7	137
		%	94,9%	5,1%	100,0%
	65+	Frekans	14	0	14
		%	100,0%	0,0%	100,0%
Toplam		Frekans	197	21	218
		%	90,4%	9,6%	100,0%

“Gereğinden fazla tüketmek manevi değerlere zarar verir” yargısı ile yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p= 0,001$, $p< 0,05$). Buna göre tüm yaş gruplarında katılımcıların geneli ihtiyacından fazla tüketmenin ahlaken uygun olmadığına katılmıştır. 15-24, 25-64 ile 65 ve üzeri yaş grupları sırasıyla %79,1, %94,9 ve %100 oranında söz konusu yargıya katılmışlardır. Yaş kuşakları büyüdükçe tüketime ahlaki yaklaşım artmaktadır. 65 yaş ve üzerinde bulunan yaşlı nüfusun tümü yargıya katılmışlardır. Tablo 3. 8’de “modayı elimden geldiğince takip ederim” yargısı, yaş kuşakları ilerledikçe azalırken, Tablo 3.16.’de tersi durum söz konusu olmuştur. Verilerden hareketle yaş ilerledikçe ihtiyaç fazlası tüketmenin ahlaki açıdan olumsuzlandığı geleneksel tüketici tutumları artmaktadır. Bunun yanında günümüz tüketim faaliyetlerinin moda, imaj, kimlik ve statü gibi sembolik anlamlar da taşıyor olması, tüketimin sosyalleşme aracı olarak işlev görmesi genç kuşakların, yaşlı nüfusa göre tüketime olan tutumunu daha esnek tutmasına neden olabilmektedir.

Tablo 3.17 Düzenli Gelir Kaynağının Türü ve Günlük Gıda İhtiyacı Temini

			Günlük Gıda İhtiyacının Karşlanması			Toplam
			Market-Süper Market	Pazar	Gıda Yardımları	
Düzenli Gelir Kaynağı	Maaş/Ücret	Frekans	118	62	0	180
		%	65,6%	34,1%	0,0%	100,0%
	Kurumlardan gelen düzenli yardımlar	Frekans	8	1	1	10
		%	80,0%	10,0%	10,0%	100,0%
	Kira geliri	Frekans	0	2	1	3
		%	0,0%	66,7%	33,3%	100,0%
	Diğer	Frekans	14	7	4	25
		%	56,0%	28,0%	16,0%	100,0%
Toplam		Frekans	140	72	6	218
		%	64,2%	33,0%	2,8%	100,0%

Günlük gıda ihtiyacının karşılanması ile düzenli gelir kaynağı arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak kurumlardan düzenli yardım alanların %80,0'i gıda ihtiyacını marketlerden karşılarken, %10'u gıda yardımlarından karşılamaktadır. Tabloda dikkat çeken unsur, kira geliri elde eden katılımcıların %33'ünün gıda yardımı aldığını belirtmiş olmasıdır. Kurumlardan yardım alanların, kira geliri olanlara göre daha düşük oranda gıda yardımı almaları, gıda yardımı dağıtım mekanizmalarının ihtiyacı olan ve olmayanların belirlenmesindeki önemi yansıtmaktadır.

Tablo 3.18 Düzenli Gelir Kaynağının Türüne Göre Gıda Yardımı Başvuruları

			Gıda Yardımı İçin Başvuru Yapılması		Toplam
			Evett	Hayır	
Düzenli Gelir Kaynağı	Maaş/Ücret	Frekans	26	154	180
		%	14,4%	85,6%	100,0%
	Kurumlardan gelen düzenli yardımlar	Frekans	6	4	10
		%	60,0%	40,0%	100,0%
	Kira geliri	Frekans	2	1	3
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	Diğer	Frekans	6	19	25
		%	24,0%	76,0%	100,0%
Toplam		Frekans	40	178	218
		%	18,3%	81,7%	100,0%

Düzenli gelir kaynağı ile gıda yardımı için başvuru yapılması arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Fakat elde edilen verilere göre; düzenli gelir kaynağı maaş/ücret olanların %85,6'sı gıda yardımına başvurmazken; kurumlardan gelen düzenli yardımlar ile geçinenlerin %60'ı ve kira geliri olanların %66,7'si gıda yardımı başvurusu yapmaktadır. Düzenli gelir kaynağı, maaş/ücret, kurumlardan gelen düzenli yardımlar ve kira gelirinden farklı olanların

ise %24'ü gıda yardımı için başvuru yaparken, %76'sı gıda yardımı almak için başvuru yapmadığını belirtmiştir.

Katılımcılar arasında gıda yardımına başvurup, geri çevrildiğini belirten katılımcıların geneli “gıda yardımları ihtiyacı olana verilmiyor” yargısında bulunmuştur.

Tablo 3.19 Düzenli Gelir Kaynağına Göre Engelli Yardımı Alanların Dağılımı

			Engelli Yardımı Alınıp Alınmaması Durumu			Toplam
			Evet	Hayır	Böyle bir durum yok	
Düzenli Gelir Kaynağı	Maaş/Ücret	Frekans	12	26	142	180
		%	6,7%	14,4%	78,9%	100,0%
	Kurumlardan gelen düzenli yardımlar	Frekans	2	1	7	10
		%	20,0%	10,0%	70,0%	100,0%
	Kira geliri	Frekans	0	1	2	3
		%	0,0%	33,3%	66,7%	100,0%
	Diğer	Frekans	1	8	16	25
		%	4,0%	32,0%	64,0%	100,0%
Toplam		Frekans	15	36	167	218
		%	6,9%	16,5%	76,6%	100,0%

Düzenli gelir kaynağı ile engelli yardımı alınıp alınmaması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak kurumlardan düzenli gelir alanların %20'si engelli yardımı aldığını belirtmiştir. Dolayısıyla kurumlardan gelen yardım alanların %20'sinin ailesinde engelli birey bulunmaktadır. Mahallenin genel tablosuna bakıldığında, akraba evliliklerinin olduğu, diğer yandan akraba evliliği yapanların ikinci çocuklarının engelli doğduğu gözlemlenmiştir. Buradan hareketle yardım alanların genel dağılımı engelli yardımı, gıda yardımı ve kurumlardan gelen düzenli gelir yardımı şeklindedir.

Tablo 3.20 Düzenli Gelir Kaynağı ve Giyim İhtiyacının Karşılanması

			Giyim Eşyalarının Alındığı Yer				Toplam
			Alışveriş merkezi	Halk pazarları	İkinci el/Yardım	İndirimli satış mağazaları	
Düzenli Gelir Kaynağı	Maaş/Ücret	Frekans	65	79	8	28	180
		%	36,1%	43,9%	4,4%	15,6%	100,0%
	Kurumlardan gelen düzenli yardımlar	Frekans	2	4	4	0	10
		%	20,0%	40,0%	40,0%	0,0%	100,0%
	Kira geliri	Frekans	0	2	0	1	3
		%	0,0%	66,7%	0,0%	33,3%	100,0%
	Diğer	Frekans	3	13	8	1	25
		%	12,0%	52,0%	32,0%	4,0%	100,0%
Toplam		Frekans	70	98	20	30	218
		%	32,1%	45,0%	9,2%	13,8%	100,0%

Düzenli gelir kaynağı ile giyim eşyalarının alındığı yer arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Fakat elde edilen verilere göre; düzenli geliri maaş ve ücret olan katılımcıların %43,9 oranındaki çoğunluğu ile kira geliri elde edenlerin %66,7'si halk pazarlarından alışveriş yaparlarken, kurumlardan düzenli yardım alanların %40'ı ikinci el ve yardımlarla giyim ihtiyacını karşıladığını, %40'ı halk pazarlarından alışveriş yaptıklarını belirtmiştir.

Katılımcılardan kıyafet ihtiyacını ikinci el ürünlerle karşıladığını belirtenler, genellikle aile bireyleri ile ortak kıyafet kullanımı, küçülenleri giyme ya da yardımlarla gelen kıyafetleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Mahallede gözlemlenen bir başka durum, mahalle alt kültürüne uygun küçük bir giyim piyasasının oluşmuş olmasıdır. İndirimli satış mağazası seçeneğini ve ikinci el ürün kullandıklarını belirtenler genellikle mahalle içi el tezgâhları ile satılan ürünlerden de kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3.21 Meslek Grupları ve Mahalle Yaşam Memnuniyeti

			Mahallede Yaşamaktan Memnuniyet		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Meslek Gruplanmış	İşsiz	Frekans	16	10	26
		%	61,5%	38,5%	100,0%
	Esnaf-serbest çalışan	Frekans	17	16	33
		%	51,5%	48,5%	100,0%
	Memur-işçi-emekli-diğer ücretli çalışanlar	Frekans	31	36	67
		%	46,3%	53,7%	100,0%
	Ücretsiz aile işçisi (ev kadını)	Frekans	64	27	91
		%	70,3%	29,7%	100,0%
	Öğrenci	Frekans	1	0	1
		%	100,0%	0,0%	100,0%
Toplam		Frekans	129	89	218
		%	59,2%	40,8%	100,0%

Meslek grupları ile mahallede yaşamaktan memnuniyet arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,028$, $p<0,05$). Katılımcıların büyük çoğunluğu mahallede yaşamaktan memnun olduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen verilere göre; işsiz olanların %61,5'i, esnaf-serbest çalışan olanların %51,5'i, ücretsiz aile işçisi(ev kadını) olanların %70,3'ü mahallede yaşamaktan memnun olmaktadır. Ancak, aralarında büyük bir oran farklı olmamakla birlikte iş piyasasında bulunmaları sebebiyle kent yaşamına ev kadınları ve mahalle esnafına göre daha çok tanık olan memur-işçi- emekli ve ücretli çalışan grubunu içeren katılımcıların yarısından fazlasını ifade eden %53,7'si mahallede yaşamaktan memnuniyet duymamaktadır.

Tablo 3.22 Meslek Grupları ile Marka Ürün-İtibar Algısı

			Marka Ürün Kullandığımda Çevremde Daha Çok İtibar Görürüm		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Meslek Gruplanmış	İşsiz	Frekans	14	12	26
		%	53,8%	46,2%	100,0%
	Esnaf- serbest çalışan	Frekans	12	21	33
		%	36,4%	63,6%	100,0%
	Memur- işçi- emekli- diğer ücretli çalışanlar	Frekans	28	39	67
		%	41,8%	58,2%	100,0%
	Ücretsiz aile işçisi (ev kadını)	Frekans	23	68	91
		%	25,3%	74,7%	100,0%
	Öğrenci	Frekans	0	1	1
		%	0,0%	100,0%	100,0%
Toplam		Frekans	77	141	218
		%	35,3%	64,7%	100,0%

Meslek grupları ile “Marka ürün kullandığımda çevremde daha çok itibar görürüm.” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,046$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre; işsiz olanların %53,8’i, esnaf-serbest çalışan olanların %36,4’i, memur-işçi-emekli-diğer ücretli çalışanlar grubunda olanların %41,8’i, ücretsiz aile işçisi(ev kadını) olanların %25,3’i “Marka ürün kullandığımda çevremde daha çok itibar görürüm.” yargısına katılmaktadır. Ankete katılan bir öğrenci ise bu yargıya katılmamaktadır. Verilerdeki genel ağırlık marka ürün–itibar ilişkisine katılmamak şeklinde olmakla birlikte, iş gücü piyasasından dışlanma sürecinde oldukları söylenebilecek olan işsizlerin yarısından çoğu marka ürün kullanmanın itibar göstergesi olduğunu düşünmektedir.

Tablo 3.23 İş Hayatından Dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık

			Şehir Merkezinde Yabancılık Çekme Algısı		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	10	7	17
		%	58,8%	41,2%	100,0%
	Hayır	Frekans	20	54	74
		%	27,0%	73,0%	100,0%
	Kısmen	Frekans	8	16	24
		%	33,3%	66,7%	100,0%
Toplam		Frekans	38	77	115
		%	33,0%	67,0%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile şehir merkezinde yabancılık çekme algısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,042$, $p<0,05$). İş ve meslek hayatından dışlanmaya evet yanıtı verenlerin %58,8’i, hayır yanıtı verenlerin %27’si ve kısmen yanıtı verenlerin %33,3’ü şehir merkezinde yabancılık çekme algısı durumunu yaşadığını belirtmiştir. Bu durumda iş ve meslek hayatından dışlandığını düşünenlerin yarısından fazlası şehir merkezinde toplumsal yaşama katılmak konusunda zorluk çekmektedir.

Şehir merkezinde yabancılık çekmediğini düşünenler içerisinde 21 yaşındaki bir genç eğlenmek için üniversite öğrencilerinin tercih ettiği Kültür mahallesinde bulunan kafeleri tercih ettiğini belirtmiştir. Kendi yaş kuşaklarının bulunduğu Kültür mahallesini , “piyasa mekanı” olarak tanımlamıştır. Ancak, Antalya’nın seçkin olarak ifade edilebilecek Lara, Dedeman gibi semt ve ilçelerine hiç yollarının düşmediğini, söz konusu semtleri “oralarda bulunan mekânlar bize göre değil”, “zengin mekânı” olarak tanımlamıştır.

Tablo 3.24 İş Hayatından Dışlanma ve Mahallede Yaşamaktan Duyulan Rahatsızlık

			Mahallede Oturmaktan Duyulan Rahatsızlık		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	14	3	17
		%	82,4%	17,6%	100,0%
	Hayır	Frekans	30	44	74
		%	40,5%	59,5%	100,0%
	Kısmen	Frekans	14	10	24
		%	58,3%	41,7%	100,0%
Toplam		Frekans	58	57	115
		%	50,4%	49,6%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile mahallede oturmaktan duyulan rahatsızlık arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,005$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre; iş ve meslek hayatından dışlandığını düşünenlerin %82,4'ü, dışlandığını düşünmeyenlerin %50,5'i ve kısmen dışlandığını düşünenlerin %58,3'ü mahallede oturmaktan rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Mahallede oturmaktan rahatsızlık duyanların oransal ağırlığı iş ve meslek yaşamından dışlandığını düşünenlerden oluşmaktadır.

Katılımcılara iş ve meslek hayatından dışlanmalarının nedenleri sorulduğunda genellikle ikamet ettikleri bölgenin ismini vermelerinin iş bulmalarında olumsuz etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. “Zeytinköy’de oturuyorum” demelerinin, mahalleye olan ön yargılar sebebiyle potansiyel “suçlu damgası” yemelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bir katılımcı, yüksekokul mezunu oğlunun iş başvurusunun Zeytinköy’de oturduğu için reddedildiğini iddia etmiştir.

Tablo 3.25 İş Hayatından Dışlanma ve Mahalleden Taşınma İsteği

			Mahalleden Taşınma İsteği		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	14	3	17
		%	82,4%	17,6%	100,0%
	Hayır	Frekans	43	31	74
		%	58,1%	41,9%	100,0%
	Kısmen	Frekans	20	4	24
		%	83,3%	16,7%	100,0%
Toplam		Frekans	77	38	115
		%	67,0%	33,0%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile mahalleden taşınma isteği arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,025$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre; iş ve meslek hayatından dışlanmaya evet yanıtı verenlerin %82,4'ü, hayır yanıtı verenlerin %58,1'i ve kısmen yanıtı

verenlerin %83,3'ü mahalleden taşınma isteğinin olduğunu belirtmiştir. İş piyasasından dışlandığını düşünenler arasında mahalleden taşınmak isteyenler, mahallede oturmaktan rahatsızlık duyanlarla aynı orandadır.

Tablo 3.26 İş Hayatından Dışlanma ve Gıda Yardımı

			Gıda Yardımı Alınması		Toplam
			Evet	Hayır	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	13	4	17
		%	76,5%	23,5%	100,0%
	Hayır	Frekans	28	46	74
		%	37,8%	62,2%	100,0%
	Kısmen	Frekans	15	9	24
		%	62,5%	37,5%	100,0%
Toplam		Frekans	56	59	115
		%	48,7%	51,3%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile gıda yardımı alanlar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,005$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre; iş ve meslek hayatından dışlandığını düşünenlerin %76,5'i gıda yardımı aldıklarını belirtirken, dışlandığını düşünmeyenlerin %62,2'si gıda yardımı almadıklarını belirtmiştir. Kısmen dışlandığını düşünenlerin ise %62'si gıda yardımı aldıklarını belirtmiştir. Bu durumda iş gücü piyasasından dışlanan geçici çalışan ya da işsiz olan kitle içerisinde “kısmen” ve “evet” cevabı verenler birlikte düşünüldüğünde büyük çoğunluğu gıda yardımı almaktadır.

Tablo 3.27 İş Hayatından Dışlanma ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk

			İlaçların Alımında Yaşanan Zorluk Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	16	1	17
		%	94,1%	5,9%	100,0%
	Hayır	Frekans	40	34	74
		%	54,1%	45,9%	100,0%
	Kısmen	Frekans	17	7	24
		%	70,8%	29,2%	100,0%
Toplam		Frekans	73	42	115
		%	63,5%	36,5%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile ilaç alımında yaşanan zorluk arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,006$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre; iş ve meslek hayatından dışlanmaya evet yanıtı verenlerin %94,1'i, hayır yanıtı verenlerin %54,1'i ve kısmen yanıtı verenlerin %70,8'i, ilaçların alımında yaşanan zorluk durumunu yaşadığını belirtmiştir. İş ve meslek hayatında dışlandıklarını düşünenlerin tamamına yakını, tedavi imkanlarına erişim problemi yaşamakta, ilaç alımında zorluk çekmektedir.

Tablo 3.28 İş Hayatından Dışlanma ve Yaşam Tarzının İfade Edilmesi

			Yaşam Tarzı ve Geleneklerin Rahatça İfade Edilme Durumu			Toplam
			Evet	Hayır	Kısmen	
İş ve Meslek Hayatından Dışlanma	Evet	Frekans	7	9	1	17
		%	41,2%	52,9%	5,9%	100,0%
	Hayır	Frekans	51	12	11	74
		%	68,9%	16,2%	14,9%	100,0%
	Kısmen	Frekans	17	2	5	24
		%	70,8%	8,3%	20,8%	100,0%
Toplam		Frekans	75	23	17	115
		%	65,2%	20,0%	14,8%	100,0%

İş ve meslek hayatından dışlanma ile yaşam tarzı ve geleneklerin rahatça ifade edilme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Verilere göre, iş ve meslek hayatından dışlandığını belirtenlerin yarısından fazlasını oluşturan %52,9'u yaşam tarzı ve geleneklerini toplumda rahat bir şekilde ifade edemediğini belirtirken, iş ve meslek hayatında dışlanmadığını ya da kısmen dışlandığını düşünenlerin sırasıyla %68,9 ve %70,8'i yaşam tarzı ve geleneklerini toplumda rahat bir şekilde ifade edebildiğini belirtmiştir.

Tablo 3.29 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık

			Şehir Merkezinde Yabancılık Çekme Algısı		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	30	34	64
		%	46,9%	53,1%	100,0%
	Hayır	Frekans	46	108	154
		%	29,9%	70,1%	100,0%
Toplam		Frekans	76	142	218
		%	34,9%	65,1%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma hissi ile şehir merkezinde yabancılık hissetme arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,016$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %53,1'i şehir merkezinde yabancılık hissetmediğini belirtirken, bu oran dışlanmadığını düşünenler için %70,1'dir. Eğitim durumu nedeniyle dışlandığını düşünenlerin şehir merkezinde yabancılık çekme durumunun oranı, eğitim durumu nedeniyle dışlanmadığını düşünenlere göre daha yüksektir.

Katılımcılar içerisinde görüşme yapılan 21 yaşındaki genç, arabasıyla üniversite öğrencilerinin yoğunlukta olduğu Kültür mahallesine sosyalleşmek için gittiklerinde etrafta gördükleri öğrencileri “baba parası yiyen”, “şımarık” olarak tanımlamış, genellikle “biz okusaydık böyle mi yapardık”, “bizim onlar gibi imkânlarımız yoktu” gibi üniversite öğrencilerine yönelik tepkili cümleler kurmuştur.

Tablo 3.30 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Mahallede Memnuniyetsiz Yaşam

			Mahallede Oturmaktan Duyulan Rahatsızlık		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	45	19	64
		%	70,3%	29,7%	100,0%
	Hayır	Frekans	72	82	154
		%	46,8%	53,2%	100,0%
Toplam		Frekans	117	101	218
		%	53,7%	46,3%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma hissi ile mahallede oturmaktan duyulan rahatsızlık arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,001$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim durumu nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin , %70,3'ü mahallede oturmaktan rahatsızlık duyduğunu belirtirken, dışlanmadığını düşünenlerin %53,2'si mahallede oturmaktan rahatsızlık duymadığını belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim düzeyi nedeniyle dışlandığını düşünenlerin çoğunluğu mahallede yaşamaktan dolayı rahatsızlık duyarken, eğitim düzeyi sebebiyle dışlanmadığını düşünenler mahallede yaşamaktan rahatsızlık duymamaktadır.

Mahalle içerisinde gençlerin bağlama kursu aldığı, çeşitli panellere katıldığı, Zeytinköy Anadolu Aleviliği Kültürünü Yaşatma ve Geliştirme Derneği'ne gelen genç kursiyerlerin mahallelerine bakış açılarının, mahalledeki diğer gençlere oranla daha farklı olduğu gözlemlenmiştir. Anket katılımcılarının bir kısmını oluşturan bu gençlerin mahalleyi sahiplendikleri gözlemlenmiştir. Dernek yöneticileri de derneğin mahalle gençlerinin çeşitli kurslara yönlendirerek kötü alışkanlıklardan uzak tutma gayretinde olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim hayatını erken bırakmış olsalar da kendilerini geliştirme gayretinde oldukları ve mahallelerini sahiplendikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 3.31 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Damgalanma Algısı

			Mahalle Nedeniyle Yaşanan Suçlu Damgalanması		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	48	16	64
		%	75,0%	25,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	70	84	154
		%	45,5%	54,5%	100,0%
Toplam		Frekans	118	100	218
		%	54,1%	45,9%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile mahalle nedeniyle yaşanan suçlu damgalanması arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %75'i mahallede yaşamalarından dolayı suçlu gibi damgalandıklarını belirtirken; eğitim nedeniyle toplumdan dışlanmadıklarını düşünenlerin %54,5'i mahallede yaşamalarından dolayı suçlu olarak damgalandıkları yargısına katılmamaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi nedeniyle dışlandığını düşünenler düşünmeyenlere göre daha yüksek oranla yaşadıkları mahalle nedeniyle suçlu olarak damgalandıkları yargısına katılmaktadır.

Tablo 3.32 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Eğitime Ara Verme

			Ekonomik Yoksulluk Nedeniyle Eğitime Ara Verme Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	40	24	64
		%	62,5%	37,5%	100,0%
	Hayır	Frekans	51	103	154
		%	33,1%	66,9%	100,0%
Toplam		Frekans	91	127	218
		%	41,7%	58,3%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile ekonomik yoksulluk nedeniyle eğitime ara verme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %62,5'i ekonomik yoksulluk nedeniyle eğitim hayatlarına ara verdiklerini belirtmiştir. Eğitim düzeyi nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünmeyenlerin %66,9'u ise ekonomik yoksulluk nedeniyle eğitime ara vermediklerini belirtmiştir.

Tablo 3.33 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Yüksek Gelir Grubuyla Eğitim Görme İsteği

			Yüksek Gelirli Ailelerin Çocuklarıyla Birlikte Eğitim Görme Yaklaşımı		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	59	5	64
		%	92,2%	7,8%	100,0%
	Hayır	Frekans	110	44	154
		%	71,4%	28,6%	100,0%
Toplam		Frekans	169	49	218
		%	77,5%	22,5%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile yüksek gelirli ailelerin çocuklarıyla birlikte eğitim görme yaklaşımı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,001$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını belirtenlerin %92,2'si; eğitim nedeniyle toplumdan dışlanmadığını düşünenlerin %71,4'ü yüksek gelirli ailelerin çocuklarıyla birlikte eğitim görme düşüncesini olumlu karşılamıştır. Her iki tutumu sergileyenler çocuklarının yüksek geliri aile çocuklarıyla birlikte eğitim görmesini çoğunlukla istese de bu oran eğitim durumu nedeniyle dışlandığını düşünenlerde daha yüksektir.

Katılımcılar içerisinde, eğitim durumu hakkında dışlandığını düşünenlerin geneli çocuklarının yüksek gelirli aile çocukları ile birlikte okuyarak farklı bir çevreye girmesini isteklerinin olduğunu belirtmiştir. Söz konusu katılımcıların bireysel olarak ailelerinin farklı sosyal sınıflar içerisine girmek istemelerinin yanında, Zeytinköy Anadolu Aleviliği Kültürünü Yaşatma ve Geliştirme Derneği'nde görüştüğümüz gençler tersi düşünceye sahip olup “parasız eğitim hakkı”nı savunduklarını belirterek konu hakkında daha toplumsal fikirleri olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3.34 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim

			Çevreye İyi Görünmek İçin Dikkat Edilen Hususlar							Toplam
			Güzel Bir Dügün	Modifiye Arabaya Sahip Olmak	Dövme Yaptırmak	Saç Stili	Ayakkabı-Giyim Tarzı	Kolye-Küpe-Takı	Özel bir şey yapmam	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	27	3	1	2	15	0	16	64
		%	42,2%	4,7%	1,6%	3,1 %	23,4 %	0,0%	25,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	28	9	7	15	54	4	37	154
		%	18,2%	5,8%	4,5%	9,7 %	35,1 %	2,6%	24,0%	100,0%
Toplam		Frekans	55	12	8	17	69	4	53	218
		%	25,2%	5,5%	3,7%	7,8 %	31,7 %	1,8%	24,3%	100,0%

Eğitim durumu nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,007$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünen katılımcıların %42,2'si güzel bir düşün yaparak çevresine iyi görüneceğini düşünürken, eğitim düzeyi nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünmeyenlerin ağırlığını oluşturan %35,1'lik kesimi ayakkabı-giyim tarzı çevrelerine iyi görünmek için önemsedikleri tüketim biçimi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim düzeyinin düşük olması sebebiyle dışlandığını düşünenlerin çoğunluğu için güzel bir düşün yapmak etrafına karşı saygınlık göstergesi iken, dışlandığını düşünmeyen ve içerisinde lise ve üniversite mezunu olan kitleyi de içeren kesim için ağırlıklı oran ayakkabı- giyim tarzı çevresine karşı bir saygınlık göstergesini ifade etmektedir.

Tablo 3.35 Eğitim Hizmetlerinden Dışlanma ve Marka Ürün Algısı

			Marka Ürün Kullandığımda Çevremde Daha Çok İtibar Görürüm		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	33	31	64
		%	51,6%	48,4%	100,0%
	Hayır	Frekans	44	110	154
		%	28,6%	71,4%	100,0%
Toplam		Frekans	77	141	218
		%	35,3%	64,7%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile “Marka ürün kullandığımda çevremde daha çok itibar görürüm.” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,001$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %51,6'sı marka ürün kullanmanın çevresi için itibar göstergesi olduğu yargısına katılırken, eğitim nedeniyle dışlandığını düşünmeyenlerin %71,4'ü “marka ürün kullandığımda çevremde daha çok itibar görürüm.” yargısına katılmamaktadır. Dolayısıyla eğitim alanında dışlandığını düşünenler marka ürünlerin yansıttığı sembolik göstergelere, dışlanmadığını düşünenlere oranla daha fazla önem vermektedir.

Tablo 3.36 Eğitim Düzeyi Nedeniyle Dışlanma ve Medya-Statü Algısı

			Televizyonda Gördüğüm İnsanlar Gibi Yaşamak İstedikim Olur		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	34	30	64
		%	53,1%	46,9%	100,0%
	Hayır	Frekans	51	103	154
		%	33,1%	66,9%	100,0%
Toplam		Frekans	85	133	218
		%	39,0%	61,0%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile “Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur.” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,006$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %53,1’i; “Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur.” yargısına katılmaktadır. Eğitim düzeyi nedeniyle toplumdan dışlanmadığını düşünenlerin %66,9’u ise bu yargıya katılmamaktadır. Eğitim düzeyi nedeniyle dışlandıklarını düşünenler, dışlandıklarını düşünmeyenlere göre, daha yüksek bir oranla televizyondaki farklı yaşam tarzı ve görünümlere özenmektedir.

Tablo 3.37 Eğitim Düzeyi Nedeniyle Dışlanma ve Lüks Tüketim Algısı

			Lüks Tüketenler Toplumda Ayrıcalıklı Bir Yere Sahiptir		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Nedeniyle Toplumdan Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	53	11	64
		%	82,8%	17,2%	100,0%
	Hayır	Frekans	96	58	154
		%	62,3%	37,7%	100,0%
Toplam		Frekans	149	69	218
		%	68,3%	31,7%	100,0%

Eğitim nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile “Lüks tüketenler toplumda ayrıcalıklı bir yere sahiptir.” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,003$, $p<0,5$). Elde edilen verilere göre, eğitim nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %82,8’si; eğitim nedeniyle toplumdan dışlanmadığını düşünenlerin %62,3’ü “Lüks tüketenler toplumda ayrıcalıklı bir yere sahiptir.” yargısına sahiptir. Dışlanma algısına her iki biçimde de yaklaşan kesimlerin çoğunluğu lüks tüketenlerin toplumda ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu düşünürken, bu oran eğitim düzeyleri nedeniyle dışlandığını düşünen kültürel sermayesi görece az kesimlerde daha yüksek orandadır.

Tablo 3.38 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Gıda Yardımı

			Gıda Yardımı Alınması		Toplam
			Evet	Hayır	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Durumu	Evet	Frekans	70	44	114
		%	61,4%	38,6%	100,0%
	Hayır	Frekans	32	72	104
		%	30,8%	69,2%	100,0%
Toplam		Frekans	102	116	218
		%	46,8%	53,2%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma durumu ile gıda yardımı alınması arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, sağlık hizmetlerinden dışlandığını düşünenler arasında gıda yardımı alanların oranı %61,4 iken; dışlanmadığını düşünenlerin %69,2'si gıda yardımı almamaktadır.

Tablo 3.39 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk

			İlaçların Alımında Yaşanan Zorluk Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Durumu	Evet	Frekans	82	32	114
		%	71,9%	28,1%	100,0%
	Hayır	Frekans	42	62	104
		%	40,4%	59,6%	100,0%
Toplam		Frekans	124	94	218
		%	56,9%	43,1%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma durumu ile ilaçların alımında yaşanan zorluk durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000$, $p<0,05$). Elde edilen verilere göre, sağlık hizmetlerinden dışlananlar arasında ilaçların alımında zorluk durumunun yaşanması oranı %71,9 iken; bu durum dışlanmayanlar arasında %40,4'tür.

Tablo 3.40 Cinsiyet ve Komşularla Yiyecek Dayanışması

			Yiyecek konusunda komşularla dayanışma		Toplam
			Evet	Hayır	
Cinsiyet	Kadın	Frekans	76	36	112
		%	67,9%	32,1%	100,0%
	Erkek	Frekans	89	17	106
		%	84,0%	16,0%	100,0%
Toplam		Frekans	165	53	218
		%	75,7%	24,3%	100,0%

Cinsiyet ve “yiyecek konusunda komşularla dayanışma” değişkenleri arasında anlamlı bir fark ($p=0,006$, $p < 0,05$) bulunmaktadır. Buna göre; kadınların %67,9'u, erkeklerin ise %84'ü yiyecek konusunda komşuları ile dayanışmanın söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 3.41 Cinsiyet ve Sosyalleşmek için Alışveriş Merkezi Tercihi

			AVM de gezmek		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kadın	Frekans	77	35	112
		%	68,8%	31,3%	100,0%
	Erkek	Frekans	88	18	106
		%	83,0%	17,0%	100,0%
Toplam		Frekans	165	53	218
		%	75,7%	24,3%	100,0%

Cinsiyet ve alışveriş merkezlerinde gezme davranışı arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($p=0,014$, $p < 0,05$). Bu verilere göre, kadınların %68. 8'i ve erkeklerin %83'ü alışveriş merkezlerinde gezmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların geneli, günlük yaşamda pek çok sosyal grubun bir araya geldiği AVM'ye alışveriş yapmak için değil, daha çok “vitrin gezmek” için, dolaşmak için kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3.42 Cinsiyet ve Boş Zaman

			Dinlenmek için yeterli vakit		Toplam
			Evet	Hayır	
Cinsiyet	Kadın	Frekans	67	45	112
		%	59,8%	40,2%	100,0%
	Erkek	Frekans	83	23	106
		%	78,3%	21,7%	100,0%
Toplam		Frekans	150	68	218
		%	68,8%	31,2%	100,0%

Cinsiyet ve dinlenmek için yeterli vaktin bulunması durumu arasında anlamlı fark ($p=0,003$, $p < 0,05$) bulunmuştur. “Dinlenmek için yeterli vaktiniz oluyor mu?” sorusuna genellikle çoğunluğu ev kadını olan kadınların %59. 8'i ve erkeklerin %78. 3'ü evet yanıtı vermiştir.

Kadın katılımcıların çoğu kadın ev kadını olup, evin ve ailesinin genel bakımından sorumlu kişilerdir. Kadınların dinlenme vakitlerini genellikle kapı önü sohbetleri, parklar şeklinde geçirdikleri gözlemlenmiştir. Orta yaş erkeklerin ise hafta içi de dâhil olmak üzere vakitlerinin çoğunu mahalle kahvesinde geçirdikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 3.43 Eğitim Düzeyi ve Mahalle Tanımı

			Mahalleyi tanımlama					Toplam
			Kiraları ucuz	Tehlikeli ve güvensiz	İnsanların önyargı ile yaklaştığı bir mahalle	Aynı kültürden gelen insanların olduğu bir mahalle	Huzurlu ve kendi halinde bir mahalle	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	1	9	5	1	6	22
		%	4,5%	40,9%	22,7%	4,5%	27,3%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	12	60	56	17	23	168
		%	7,1%	35,7%	33,3%	10,1%	13,7%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	1	10	13	1	3	28
		%	3,6%	35,7%	46,4%	3,6%	10,7%	100,0%
Toplam		Frekans	14	79	74	19	32	218
		%	6,4%	36,2%	33,9%	8,7%	14,7%	100,0%

Eğitim durumuna göre mahalleyi tanımlama durumunda anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak elde edilen verilere göre, okuryazar olanlar ve olmayanların genel ağırlığı %40,9 oranında mahalleleri için “tehlikeli ve güvensiz” cevabını vermiştir. Eğitim durumu ilk-orta-lise düzeyinde olanların %35,7’i mahalleyi “tehlikeli ve güvensiz” olarak tanımlarken, üniversite ve üstü eğitim durumunda olanlarda ise %46,4 düzeyinde “insanların önyargı ile yaklaştığı bir mahalle” olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla katılımcıların eğitim düzeyi arttıkça mahalleye olan bakış açısı “tehlikeli” den “önyargı ile yaklaşılacak” bir mahalle olduğu tutumuna kaymaktadır.

Tablo 3.44 Eğitim Düzeyi ve Şehir Yaşamına Yabancılık

			Şehir merkezinde yabancılık hissetme		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	13	9	22
		%	59,1%	40,9%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	58	110	168
		%	34,5%	65,5%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	5	23	28
		%	17,9%	82,1%	100,0%
Toplam		Frekans	76	142	218
		%	34,9%	65,1%	100,0%

Eğitim durumu ile şehir merkezinde yabancılık hissetme arasında anlamlı fark ($p=0,010$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Okuryazar olanlar ve olmayanlar %59,1 oranında bu duruma katıldıklarını ifade etmiştir. Buna karşın ilk-orta-lise ve üniversite ya da üstü eğitim durumlarında olanlar sırasıyla %65, 5 ve %82,2 oranında bu duruma katılmadıklarını ifade

etmişlerdir. Verilere göre eğitim düzeyi arttıkça yaşadıkları yerden dolayı şehir merkezinde kendilerini yabancı hissetme düzeyleri önemli oranda düşmektedir.

Tablo 3.45 Eğitim Düzeyi ve Mekânsal Dışlanma

			Mahallenin dışlanma sürecini değerlendirme		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	21	1	22
		%	95,5%	4,5%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	132	36	168
		%	78,6%	21,4%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	16	12	28
		%	57,1%	42,9%	100,0%
Toplam		Frekans	169	49	218
		%	77,5%	22,5%	100,0%

Eğitim durumu ile mahallenin dışlanma sürecinin değerlendirilmesi arasında anlamlı fark ($p=0,004$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Okuryazar olanlar ve olmayanlar %95,5; ilk-orta-lise düzeyinde eğitim durumunda olanlar %78, 6 ve üniversite ve üstü eğitim durumunda olanlar %57,1 oranında mahallenin dışlanma olgusuna katıldıklarını ifade etmişlerdir. Tüm eğitim seviyelerinde bulunan katılımcıların çoğunluğu mahallenin dışlandığını düşünmekle birlikte, eğitim seviyesi arttıkça mahallenin dışlandığını düşünenlerin oranı azalmaktadır.

Tablo 3.46 Eğitim Düzeyi ve Sağlıklı Gıda Algısı

			Sağlıklı gıdaların tüketim durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	22	0	22
		%	100,0%	0,0%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	131	37	168
		%	78,0%	22,0%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	15	13	28
		%	53,6%	46,4%	100,0%
Toplam		Frekans	168	50	218
		%	77,1%	22,9%	100,0%

Eğitim durumu ile sağlıklı gıdaların tüketimi arasında anlamlı fark ($p=0,000$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Okuryazar olanlar ve olmayan katılımcıların tamamı sağlıklı gıdalar tükettiklerini ifade ederken bu oran ilk-orta- lise eğitim durumunda %78'e ve üniversite ve üstü eğitim durumunda ise %53,6'ya düşmektedir. Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça sağlıklı beslenemediğini düşünenlerin oranı artmaktadır.

Tablo 3.47 Eğitim Düzeyi ve Gıda Yardımı

			Gıda yardımı alınması		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	20	2	22
		%	90,9%	9,1%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	77	91	168
		%	45,8%	54,2%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	5	23	28
		%	17,9%	82,1%	100,0%
Toplam		Frekans	102	116	218
		%	46,8%	53,2%	100,0%

Eğitim durumu ile gıda yardımı alma durumu arasında anlamlı fark ($p=0,000$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Okuryazar olanlar ve olmayanlarda %90,9 oranında gıda yardımı alma durumu söz konusudur. Üniversite ve üstü eğitim durumunda ise bu durum yalnızca %17,9'dur. Eğitim durumu artıkça gıda yardımı alma oranı belirgin bir şekilde düşmektedir.

Tablo 3.48 Eğitim Düzeyi ve Yüksek Gelir Grubuyla Eğitim Görme İsteği

			Yüksek gelirli ailelerin çocuklarıyla birlikte eğitim görme yaklaşımı		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	21	1	22
		%	95,5%	4,5%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	134	34	168
		%	79,8%	20,2%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	14	14	28
		%	50,0%	50,0%	100,0%
Toplam		Frekans	169	49	218
		%	77,5%	22,5%	100,0%

Eğitim durumu ile yüksek gelirli ailelerin çocuklarıyla birlikte eğitim görme durumuna yaklaşım arasında anlamlı fark ($p=0,000$, $p<0,05$) bulunmuştur. Okuryazar olanlar ve olmayanlar %95,5, ilk-orta-lise eğitim durumunda olanlar %79,8 ve üniversite ve üstü eğitim durumunda olanlar %50 oranında yüksek gelirli aile çocukları ile eğitim görme yaklaşımına “evet” yanıtını vermişlerdir. Dolayısıyla eğitim düzeyi düştükçe farklı statü ve sınıfsal pozisyonda bulunanlarla birlikte eğitim görme isteği artmaktadır.

Tablo 3.49 Eğitim Düzeyi ve Sosyalleşme Tercihi

			Gezmek için gidilen yer				Toplam
			Zengin muhitler	Alışveriş merkezleri, çarşı, pazar	Parklar ve ağaçlık alanlar- sahil plaj vs.	Hiçbir yere gitmem	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	1	5	6	10	22
		%	4,5%	22,7%	27,3%	45,5%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	7	79	56	26	168
		%	4,2%	47,0%	33,3%	15,5%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	0	18	8	2	28
		%	0,0%	64,3%	28,6%	7,1%	100,0%
Toplam		Frekans	8	102	70	38	218
		%	3,7%	46,8%	32,1%	17,4%	100,0%

Eğitim durumu ile gezmek için gidilen yer tercihi arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Ancak verilere göre, oku yazar olan ve olmayanların genel ağırlığı %45,5 oranında gezmek için “hiçbir yere gitmem” cevabını verirken, eğitim düzeyi ilköğretim, ortaokul ve lise düzeyinde olanlar ile eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olanlar sırası ile %47,0 ve %64,3 oranında gezmek için “alışveriş merkezleri, çarşı, pazar” tercih ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla herhangi bir diplomaya sahip olmayanlar mahalle içinde, içe kapalı bir yaşam sergilerken, eğitim düzeyi arttıkça gezmek için gidilen yerler alışveriş merkezleri ve kent merkezine doğru kaymaktadır.

Tablo 3.50 Eğitim Düzeyi ve Giyim İhtiyacının Karşılama Tercihi

			Giyim eşyalarının alındığı yer				Toplam
			Alışveriş merkezi	Halk pazarları	İkinci el/Yardım	İndirimli satış mağazaları	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	1	15	6	0	22
		%	4,5%	68,2%	27,3%	0,0%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	52	75	14	27	168
		%	31,0%	44,6%	8,3%	16,1%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	17	8	0	3	28
		%	60,7%	28,6%	0,0%	10,7%	100,0%
Toplam		Frekans	70	98	20	30	218
		%	32,1%	45,0%	9,2%	13,8%	100,0%

Eğitim durumu ile giyim eşyalarının alındığı yer tercihi arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak veriler incelendiğinde okur- yazar olan ve olmayanların %68,2’si halk pazarından, %27,3’ü ikinci el ve yardımlarla giyim ihtiyacını karşılamaktadır. Eğitim düzeyi, ilköğretim, ortaokul ve lise olanların %44,6’sı halk pazarı, %31’i alışveriş merkezlerinden giyim

ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Öte yandan üniversite ve üzeri eğitim düzeyi olanların %60,7'si alışveriş merkezlerinden giyim ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi artıkça giyim ihtiyacının karşılanma biçimi halk pazarları ve ikinci el piyasasından, alışveriş merkezlerine doğru kaymaktadır.

Tablo 3.51 Eğitim düzeyi ve Kıyafet Alırken Dikkat Edilen Hususlar

			Kıyafet alırken dikkat edilen şey					Toplam
			Ucuz olmasına	Dayanıklı olmasına	Kullanışlı olmasına	Zevklerim e uygun olmasına	Çevremde kilerin zevklerine uygun olmasına	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	12	3	2	4	1	22
		%	54,5%	13,6%	9,1%	18,2%	4,5%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	61	30	29	46	2	168
		%	36,3%	17,9%	17,3%	27,4%	1,2%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	3	3	10	12	0	28
		%	10,7%	10,7%	35,7%	42,9%	0,0%	100,0%
Toplam		Frekans	76	36	41	62	3	218
		%	34,9%	16,5%	18,8%	28,4%	1,4%	100,0%

Eğitim durumu ile kıyafet alırken dikkat edilen şey/şeyler arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak verilere göre, herhangi bir diplomaya sahip olmayan okur-yazar olan ve olmayan katılımcıların %54,5 oranındaki ağırlıklı kesimi kıyafet alırken “ucuz olmasına” dikkat ettiklerini belirtirken, ilköğretim ortaokul ve lise düzeyinde eğitimi olanların %36,3’ü ucuz olmasına, %17,9’u dayanıklı olmasına, %17,3’ü kullanışlı olmasına dikkat ettiğini belirtmiştir. Üniversite ve üzerinde eğitim düzeyine sahip katılımcıların %42,9 oranındaki ağırlıklı kesimi kıyafet alırken “zevklerine uygun olması”na dikkat ettiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim seviyesi artıkça kıyafet alırken ucuzluğa önem verilmesinden, zevk ve estetik değerlere verilen önem oransal olarak artmaktadır.

Tablo 3.52 Eğitim Düzeyi ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim

			Çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar							Toplam
			Güzel bir düğün	Modifiyeli arabaya sahip olmak	Dövme yaptırmak	Saç stili	Ayakkabı giyim tarzı	Kolye, küpe, takı	Özel bir şey yapmam	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	10	1	1	0	5	0	5	22
		%	45,5 %	4,5%	4,5 %	0,0 %	22,7%	0,0%	22,7%	100,0 %
	İlk- orta ve lise	Frekans	45	11	5	16	49	3	39	168
		%	26,8 %	6,5%	3,0 %	9,5 %	29,2%	1,8%	23,2%	100,0 %
	Üniversite ve üstü	Frekans	0	0	2	1	15	1	9	28
		%	0,0%	0,0%	7,1 %	3,6 %	53,6%	3,6%	32,1%	100,0 %
Toplam		Frekans	55	12	8	17	69	4	53	218
		%	25,2 %	5,5%	3,7 %	7,8 %	31,7%	1,8%	24,3%	100,0 %

Eğitim durumu ve çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak verilere göre, okuryazar olanlar ve olmayanlar içerisinde çevreye iyi görünmek için dikkat edilen husus konusunda en yüksek oran %45,5 oranla güzel bir düğün yapmak olarak gerçekleşmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise eğitim düzeyindeki katılımcılarda ise en yüksek oran %29,2 ile ayakkabı ve giyim tarzı olmuştur. Üniversite ve üstü eğitim düzeyindeki katılımcılar ise, çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar arasında en yüksek oran % 53, 6 ile ayakkabı ve giyim tarzıdır. Verilerden hareketle eğitim düzeyi yükseldikçe çevreye karşı itibar göstergesi olarak yapılan tüketim faaliyetleri, “güzel bir düğün” den dış görünüme ilişkin “ayakkabı ve giyim stili” ne doğru değişmektedir.

Tablo 3.53 Eğitim Düzeyi ve Medya-Statü Algısı

			Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Eğitim Durumu	Okur Yazar olanlar ve olmayanlar	Frekans	11	11	22
		%	50,0%	50,0%	100,0%
	İlk- orta ve lise	Frekans	69	99	168
		%	41,1%	58,9%	100,0%
	Üniversite ve üstü	Frekans	5	23	28
		%	17,9%	82,1%	100,0%
Toplam		Frekans	85	133	218
		%	39,0%	61,0%	100,0%

Eğitim durumu ile “Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur” yargısı arasında anlamlı fark ($p=0,035$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Eğitim düzeyi okur- yazar olan ve olmayan grubun yarısı televizyonda gördüğü kişiler gibi yaşamak istediği yargısına

katılmıştır. Eğitim düzeyi ilkököl, ortaokul ve lise olan katılımcıların %58,9'u, üniversite ve üzerinde eğitim durumu olanların %82,1'i bu yargıya katılmamaktadır. Dolayısıyla eğitim seviyesi arttıkça televizyon dünyasının sunduğu yaşam tarzlarına olan özenme durumu azalmaktadır.

Tablo 3.54 Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı ve Sağlıklı Beslenememekten Kaynaklı Memnuniyetsizlik

			Ailenin Beslenememesi ve Yaşanılan Üzüntü		Toplam
			Evet	Hayır	
Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı	1-2	Frekans	146	44	190
		%	76,8%	23,2%	100,0%
	3-4	Frekans	11	6	17
		%	64,7%	35,3%	100,0%
	5+	Frekans	1	0	1
		%	100,0%	0,0%	100,0%
	Gelir getiren kişi yok	Frekans	10	0	10
		%	100,0%	0,0%	100,0%
Toplam		Frekans	168	50	218
		%	77,1%	22,9%	100,0%

Haneye gelir getiren kişi sayısı ile ailenin beslenememesi ve yaşanan üzüntü arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak haneye gelir getiren kişi sayısı 1-2 kişilik haneden 3-4 kişilik hanelere doğru arttıkça katılımcıların ailesinin yeteri kadar beslenememesinden dolayı yaşadığı üzüntü durumu azalmaktadır. Hanesinde gelir getiren kimsenin olmadığı katılımcıların tümü ailelerinin yeteri kadar beslenememelerinden dolayı üzüntü yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3.55 Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı ve Boş Zaman

			Eğlenmek İçin Yeterli Vakit		Toplam
			Evet	Hayır	
Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı	1-2	Frekans	98	92	190
		%	51,6%	48,4%	100,0%
	3-4	Frekans	12	5	17
		%	70,6%	29,4%	100,0%
	5+	Frekans	1	0	1
		%	100,0%	0,0%	100,0%
	Gelir getiren kişi yok	Frekans	3	7	10
		%	30,0%	70,0%	100,0%
Toplam		Frekans	114	104	218
		%	52,3%	47,7%	100,0%

Haneye gelir getiren kişi sayısındaki değişim ile eğlenmek için yeterli vakti bulma/bulamama durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak verilere göre, hanelerinde 1-2 kişinin gelir getirdiği katılımcıların %51,6'sı, 3-4 kişinin gelir getirdiği

katılımcıların %70,6'sı, 5 veya daha fazla kişinin gelir getirdiği durumda katılımcıların tamamı eğlenmek için yeterince vakit bulduklarını belirtirken geliri olmayan hanelerdeki katılımcıların %70'i eğlenmek için yeterli vakti bulamadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla haneye gelir getiren kişi sayısı arttıkça eğlenmek için gerekli olan boş zaman da artmaktadır

Tablo 3.56 Aylık Toplam Gelir ve Sağlıklı Gıda Tüketimi

			Sağlıklı Gıdaların Tüketim Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	66	12	78
		%	84,6%	15,4%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	102	38	140
		%	72,9%	27,1%	100,0%
Toplam		Frekans	168	50	218
		%	77,1%	22,9%	100,0%

Toplam aylık gelir ile sağlıklı gıdaların tüketilmesi durumu arasında anlamlı bir fark ($p=0,048$, $p<0,05$) bulunmuştur. 1-1499 TL aralığında gelire sahip olan katılımcıların %84,6'sı ve 1500-2999 TL aralığında gelire sahip olan katılımcıların %72,9'u sağlıklı gıdalar tüketebildiklerini belirtmişlerdir. Bu durumda katılımcıların aylık geliri arttıkça sağlıklı gıda tüketebildiğini düşünenler oransal olarak azalmaktadır.

Tablo 3.57 Aylık Toplam Gelir ve Gıda Yardımı

			Gıda Yardımı Alınması		Toplam
			Evet	Hayır	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	54	24	78
		%	69,2%	30,8%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	48	92	140
		%	34,3%	65,7%	100,0%
Toplam		Frekans	102	116	218
		%	46,8%	53,2%	100,0%

Aylık toplam gelir ile gıda yardımı alma durumu arasında anlamlı bir farklılık ($p=0,000$, $p<0,05$) bulunmaktadır. 1-1499 TL aralığında gelire sahip olan katılımcıların %69,2'si gıda yardımı aldıklarını belirtirken, 1500-2999 TL aralığında gelire sahip olan katılımcıların ise %65,7'si gıda yardımı almadıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla aylık toplam gelir arttıkça gıda yardımı alanların oranı azalmaktadır.

Tablo 3.58 Aylık Toplam Gelir ve Komşularla Yiyecek Dayanışması

			Yiyecek Konusunda Komşularla Dayanışma		Toplam
			Evet	Hayır	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	52	26	78
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	113	27	140
		%	80,7%	19,3%	100,0%
Toplam		Frekans	165	53	218
		%	75,7%	24,3%	100,0%

Aylık toplam gelir ile yiyecek konusunda komşularla yardımlaşma arasında anlamlı bir fark ($p=0,020$, $p<0,05$) bulunmaktadır. 1-1499 TL aralığında aylık toplam gelire sahip olan katılımcıların %66,7'si, 1500-2999 TL aralığında aylık toplam gelire sahip olan katılımcıların %80,7'si yiyecek konusunda komşularla dayanışma içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Tüm gelir gruplarında katılımcıların yarısından fazlası “yiyecek konusunda komşularla dayanışma” içerisinde olmakla birlikte gelir arttıkça, dayanışmanın gerçekleştiği fikrine katılım oransal olarak artmaktadır.

Tablo 3.59 Aylık Toplam Gelir ve Okul Masrafları

			Okul İhtiyaçlarının Karşılanmasında Yaşanan Sıkıntı			Toplam
			Evet	Hayır	Böyle bir durum yok	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	45	15	18	78
		%	57,7%	19,2%	23,1%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	67	50	23	140
		%	47,9%	35,7%	16,4%	100,0%
Toplam		Frekans	112	65	41	218
		%	51,4%	29,8%	18,8%	100,0%

Aylık toplam gelir ile okul ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşanan sıkıntı durumu arasında anlamlı bir fark ($p=0,035$, $p<0,05$) bulunmaktadır. 1-1499 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %57,7'si ve 1500-2999 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %47,9'u okul ihtiyaçlarını karşılarken sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. 1-1499 TL aralığında bulunan katılımcılar, 1500-2999 TL aralığında geliri olan katılımcılara göre daha yüksek bir oranda okul ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluk yaşamaktadır.

Tablo 3.60 Aylık Toplam Gelir ve Kurs ve Yaygın Eğitim Kurumlarından Yararlanabilme

			Kurs Ve Yaygın Eğitim Kurumlarından Yararlanma Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	16	62	78
		%	20,5%	79,5%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	46	94	140
		%	32,9%	67,1%	100,0%
Toplam		Frekans	62	156	218
		%	28,4%	71,6%	100,0%

Aylık toplam gelir ile kurs ve yaygın eğitim kurumlarından yararlanma durumu arasında anlamlı bir fark ($p=0,050$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Verilere göre, her iki gelir grubundaki katılımcıların çoğunluğu kurs ve yaygın eğitim kurumlarından yararlanamadığını belirtmiş olsa da, 1-1499 TL aralığında aylık toplam geliri olan katılımcılar %79,5'lik bir oranla, %67,1'inin kurs ve yaygın eğitim kurumlarından yararlanamadığını belirten 1500-2999 TL aylık toplam geliri olan katılımcılardan daha yüksek bir oranda eğitim kurumlarından yararlanamadığını belirtmiştir.

Tablo 3.61 Aylık Toplam Gelir ve İlaç Alımında Yaşanan Zorluk

			İlaçların Alımında Yaşanan Zorluk Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	52	26	78
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	72	68	140
		%	51,4%	48,6%	100,0%
Toplam		Frekans	124	94	218
		%	56,9%	43,1%	100,0%

Aylık toplam gelir ile ilaç alımında yaşanan zorluk durumu arasında anlamlı bir fark ($p=0,029$, $p<0,05$) bulunmaktadır. 1-1499 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %66,7'si 1500-2999 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların ise %51,4'ü ilaç alımında zorluk yaşadığını belirtmiştir. Dolayısıyla her iki gelir grubunda bulunan katılımcıların yarısından fazlası ilaç alımında zorluk yaşadığını belirtmiş olsa da bu durum gelir seviyesi arttıkça oransal olarak azalmaktadır.

Tablo 3.62 Aylık Toplam Gelir ve Kıyafet Alınan Yer Tercihi

			Giyim Eşyalarının Alındığı Yer				Toplam
			Alışveriş merkezi	Halk pazarları	İkinci el/Yardım	İndirimli satış mağazaları	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	14	42	13	9	78
		%	17,9%	53,8%	16,7%	11,5%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	56	56	7	21	140
		%	40,0%	40,0%	5,0%	15,0%	100,0%
Toplam		Frekans	70	98	20	30	218
		%	32,1%	45,0%	9,2%	13,8%	100,0%

Aylık toplam gelir ile giyim eşyalarının alındığı yer tercihi arasında anlamlı bir fark ($p=0,001$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Aylık toplam geliri 1- 1499 TL olan katılımcıların yarısından fazlası % 53,8’lik bir oranla giyim ihtiyacını halk pazarlarından, %17,9’u alışveriş merkezleri, %16,7’si ikinci el veya yardımlarla, %11,5’i ise indirimli satış mağazalarından karşılamaktadır. Aylık toplam geliri 1500 TL- 2999 TL aralığında bulunan katılımcıların %40’ı alışveriş merkezleri, %40’ı halk pazarları, %15’i indirimli satış mağazalarını tercih ederken %5’i ikinci el veya yardımlarla giyim ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla iki ayrı gelir grubu karşılaştırıldığında 1- 1499 TL gelir grubu giyim ihtiyacı için ağırlıklı olarak halk pazarlarını tercih ederken, 1500- 2999 TL gelir grubundaki katılımcılar halk pazarının yanında alışveriş merkezlerini de tercih etmektedir. Gelir artışı ile birlikte giyim ihtiyacının karşılanmasında halk pazarından alışveriş merkezine doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Tablo 3.63 Aylık toplam Gelir ve Marka Ürün Kullanımı

			Param Varsa Tanınmış Marka Ürünlerini Kullanırım		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	38	40	78
		%	48,7%	51,3%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	93	47	140
		%	66,4%	33,6%	100,0%
Toplam		Frekans	131	87	218
		%	60,1%	39,9%	100,0%

Aylık toplam gelir ile “param varsa tanınmış marka ürünlerini kullanırım” yargısı arasında anlamlı bir fark ($p=0,010$, $p<0,05$) bulunmaktadır. 1-1499 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %51,3’ü söz konusu yargıya katılmazken, 1500-2999 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %66,4’ü parası olması halinde marka ürünleri tercih edeceği yargısına katılmıştır.

Katılımcılar içerisinde, marka ürün tüketimine karşı olumsuz bakanlar genellikle “özentilik” “israf” olarak değerlendirdikleri, diğer yandan marka ürün kullanımına ilişkin olumlu yaklaşanların daha çok gençler olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3.64 Aylık Toplam Gelire Göre “Televizyonda Gördüğüm İnsanlar Gibi Yaşamak İstedğim Olur” İfadesine Katılım Durumu

			Televizyonda Gördüğüm İnsanlar Gibi Yaşamak İstedğim Olur		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	39	39	78
		%	50,0%	50,0%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	46	94	140
		%	32,9%	67,1%	100,0%
Toplam		Frekans	85	133	218
		%	39,0%	61,0%	100,0%

Aylık toplam gelir ile “Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,013$, $p<0,05$). 1-1499 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların yarısı “televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur” yargısına %50 oranda katılırken, söz konusu yargıya katılım oranı 1500-2999 TL gelir grubunda bulunanlarda %32,9 ‘ye düşmüştür. 1500-2999 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların çoğunluğu %67,1’lik bir oranda “televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur” yargısına katılmamaktadır.

Yapılan gözlemlerde, katılımcıların tüketim ürünleri ve yaşam tarzlarına dair bilgilenmelerinde televizyonun önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. “Televizyonda gördüğüm insanlar gibi yaşamak isterim” yargısına katılanlardan 17 yaşındaki A. B. (kız), televizyonda izlediği kozmetik reklamında rol alan kadın figürünü beğendiğini dile getirmiştir.

Tablo 3.65 Aylık Toplam Gelir ve Kılık Kıyafete Yönelik Değerlendirilme Algısı

			İnsanlar Toplumda Genelde Kılık Kıyafetine Göre Değerlendirilir		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	52	26	78
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	110	30	140
		%	78,6%	21,4%	100,0%
Toplam		Frekans	162	56	218
		%	74,3%	25,7%	100,0%

Aylık toplam gelir ile “İnsanlar toplumunda genelde kılık kıyafetine göre değerlendirilir” yargısı arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p=0,050$, $p<0,05$). 1-1499 TL gelir grubundaki katılımcıların %66,7’si, 1500-2999 TL gelir grubunda bulunan katılımcıların %78,6’sı “insanlar toplumunda genelde kılık kıyafetine göre değerlendirilir” yargısına katılmıştır.

Araştırmada dikkat çeken durumlardan biri, mahalleye özgü, mahalle alt kültür formuna özgü giyim stiline olmasındır. Gecekondu bölgesindeki kadınların genellikle şalvar giydiği gözlemlenmiştir. Katılımcılar içerisinde, İzmir’den Antalya’ya taşınan ve paraları yetmediği için bu mahalleye taşındıklarını belirten 20 yaşındaki (kadın) E. Ç. şalvar yerine pantolon giydiklerinde mahalle içerisinde yadırgandıklarını, dikkat çektiklerini belirtmiştir. “Şimdi ben, yanlış anlamayın, sizin gibi pantolon giysem.....derler bana” ifadelerinde bulunmuştur. Ancak mahalle dışına, şehir merkezine gittiklerinde de mahalle içerisindeki giyim stiline şehir yaşamında yadırgandığını dile getirmiştir. “Normalde ben de böyle giyinirim (araştırmacının kıyafetini göstererek) ama çarşıya, pazara çıkınca....Böyle gitsem ayıplarlar”. Dolayısıyla kılık kıyafete ilişkin olarak gelişen dışsal tutumlar hem mahalle alt kültür formuna göre hem de kent yaşamının genel kültürel yapısına göre şekillenmektedir.

Tablo 3.66 Aylık Toplam Gelir ve Lüks Tüketim Algısı

			Lüks Tüketenler Toplumunda Ayrıcalıklı Bir Yere Sahiptir		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Aylık Toplam Gelir	1- 1499	Frekans	61	17	78
		%	78,2%	21,8%	100,0%
	1500- 2999	Frekans	88	52	140
		%	62,9%	37,1%	100,0%
Toplam		Frekans	149	69	218
		%	68,3%	31,7%	100,0%

Aylık toplam gelir ile “lüks tüketenler toplumunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,020$, $p<0,05$). Aylık toplam geliri 1-1499 TL arasında olan katılımcıların %78,2’si, 1500-2999 TL arası olan katılımcılardan %62,9’u “lüks tüketenler toplumunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir” yargısına katılmaktadır. Dolayısıyla her iki gelir grubunda bulunan katılımcıların çoğunluğu söz konusu yargıya katılmakla birlikte, katılım oranı gelir arttıkça artmaktadır.

Tablo 3.67 Asgari Geçim Düzeyi ve Gıda Yardımı

			Gıda Yardımı Alınması		Toplam
			Evet	Hayır	
Asgari Geçim Düzeyi	300- 999 TL	Frekans	3	1	4
		%	75,0%	25,0%	100,0%
	1000- 1999 TL	Frekans	19	8	27
		%	70,4%	29,6%	100,0%
	2000- 2999 TL	Frekans	46	54	100
		%	46,0%	54,0%	100,0%
	3000- 3999 TL	Frekans	23	30	53
		%	43,4%	56,6%	100,0%
	4000- 4999 TL	Frekans	3	9	12
		%	25,0%	75,0%	100,0%
5000 +TL	Frekans	8	14	22	
	%	36,4%	63,6%	100,0%	
Toplam		Frekans	102	116	218
		%	46,8%	53,2%	100,0%

Asgari geçim düzeyi ile gıda yardımı alma durumu arasında anlamlı bir fark ($p=0,050$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Buna göre katılımcılardan asgari geçim düzeyi tahmini 300-999 TL arasında bulunanların %75’i, 1000-1999 TL olanların %70,4’ü, 2000-2999 olanların %54’ü, 3000-3999 TL olanların %56,6’sı, 4000-4999 TL olanların %75’i ve 5000 TL ve üzeri olanların %63,6’sı gıda yardımı aldıklarını belirtmişlerdir. Buna göre asgari geçim düzeyi tahmini arttıkça katılımcılardan gıda yardımı alanların oranı düşmektedir.

Tablo 3.68 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Boş Zaman

			Eğlenmek İçin Yeterli Vakte Sahip Olma		Toplam
			Evet	Hayır	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	49	65	114
		%	43,0%	57,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	65	39	104
		%	62,5%	37,5%	100,0%
Toplam		Frekans	114	104	218
		%	52,3%	47,7%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma ile eğlenmek için yeterli vakte sahip olma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,004$, $p<0,05$). Sağlık hizmetlerinden dışlandığını düşünen katılımcıların %57'si eğlenmek için yeterli vakti olmadığını belirtirken, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünenlerin %62,5'i eğlenmek için yeterli vakti olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3.69 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Kıyafet Alınan Yer Tercihi

			Giyim Eşyalarının Alındığı Yer				Toplam
			Alışveriş merkezi	Halk pazarları	İkinci el/Yardım	İndirimli satış mağazaları	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Algısı	Evet	Frekans	20	60	15	19	114
		%	17,5%	52,6%	13,2%	16,7%	100,0%
	Hayır	Frekans	50	38	5	11	104
		%	48,1%	36,5%	4,8%	10,6%	100,0%
Toplam		Frekans	70	98	20	30	218
		%	32,1%	45,0%	9,2%	13,8%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma algısı ile giyim eşyalarının alındığı yer arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p= 0,000$, $p<0,05$). Sağlık hizmetlerinden dışlandığını belirtenlerin ağırlıklı olarak %52, 6 oranla giyim ihtiyacını halk pazarlarından karşıladıklarını belirtmiştir. Sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünenler ise ağırlıklı olarak %48,1'lik bir oranda alışveriş merkezlerini, %36,5'si ise halk pazarlarını tercih etmektedir.

Tablo 3.70 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Çevresel Etkilerle Yapılan Tüketim

			Çevreye İyi Görünmek İçin Dikkat Edilen Hususlar							Toplam
			Güzel bir düğün	Modifiyeli arabaya sahip olmak	Dövme yaptırmak	Saç stili	Ayakkabı giyim tarzı	Kolye, küpe, takı	Özel bir şey yapmam	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Durumu	Evet	Frekans	35	7	2	5	32	1	32	114
		%	30,7%	6,1%	1,8%	4,4%	28,1%	,9%	28,1%	100,0 %
	Hayır	Frekans	20	5	6	12	37	3	21	104
		%	19,2%	4,8%	5,8%	11,5 %	35,6%	2,9%	20,2%	100,0 %
Toplam		Frekans	55	12	8	17	69	4	53	218
		%	25,2%	5,5%	3,7%	7,8%	31,7%	1,8%	24,3%	100,0 %

Sağlık hizmetlerinde dışlanma ile çevreye iyi görünmek için dikkat edilen hususlar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak sağlık hizmetlerinden dışlandığını

düşünenlerin %30,7'sini oluşturan ağırlıklı çoğunluk, çevresinde saygınlık kazandıracak faaliyetin güzel bir düğün yapmak olduğunu belirtmiştir. Öte yandan %28,1'i ayakkabı- giyim tarzı olduğunu belirtirken, %28,1'i özel bir şey yapmadığını açıklamıştır. Diğer yandan sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünenlerin ağırlıklı çoğunluğu %35,6'lık bir oranla ayakkabı, giyim tarzını seçmiştir. Öte yandan %19,2 'si güzel bir düğün yapmak seçeneğini seçerken, %20,2'si “özel bir şey yapmam” seçeneğini seçmiştir.

Tablo 3.71 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Düğün İçin Borç Altına Girme

			Düğün Yapmak İçin Büyük Bir Borcun Altına Girme		Toplam
			Evete	Hayır	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Durumu	Evet	Frekans	58	56	114
		%	50,9%	49,1%	100,0%
	Hayır	Frekans	38	66	104
		%	36,5%	63,5%	100,0%
Toplam		Frekans	96	122	218
		%	44,0%	56,0%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma algısı ile “düğün yapmak için büyük bir borcun altına girerim” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,033$, $p<0,05$). Sağlık hizmetlerinden dışlandığını düşünenlerin %50,9'u söz konusu yargıya katıldığını belirtirken, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünenlerin %63,5'i “düğün yapmak için büyük bir borcun altına girerim” yargısına katılmamaktadır.

Tablo 3.72 Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma ve Taklit Marka Ürün Kullanımı

			Marka Ürünlerin Taklitlerini Bulursam Alırım		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma Durumu	Evet	Frekans	69	45	114
		%	60,5%	39,5%	100,0%
	Hayır	Frekans	49	55	104
		%	47,1%	52,9%	100,0%
Toplam		Frekans	118	100	218
		%	54,1%	45,9%	100,0%

Sağlık hizmetlerinden dışlanma algısı ile “marka ürünlerin taklitlerini bulursam alırım” yargısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,047$, $p<0,05$). Verilere göre sağlık hizmetlerinden dışlandığını düşünenlerin %60,5'i “marka ürünlerin taklitlerini

bulursam alırım” yargısına katılırken, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünenlerin %52,9’u söz konusu yargıya katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 3.73 Giyim Tarzı Nedeniyle Dışlanma ve Şehir Yaşamına Yabancılık

			Şehir Merkezinde Yabancılık Çekme Algısı		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Giyim Nedeniyle Yaşanan Dışlanma	Evet	Frekans	30	30	60
		%	50,0%	50,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	46	112	158
		%	29,1%	70,9%	100,0%
Toplam		Frekans	76	142	218
		%	34,9%	65,1%	100,0%

Giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile şehir merkezinde yabancılık çekme algısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,004$, $p<0,05$). Verilere göre giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin yarısı şehir merkezine gittiğinde yabancılık çektiğini belirtirken, giyim tarzı nedeniyle dışlanmadığını düşünenlerin %70,9’u şehir merkezine gittiğinde yabancılık çekmediğini belirtmiştir.

Tablo 3.74 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Mahalleden Taşınma İsteği

			Mahalleden Taşınma İsteği		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Giyim Nedeniyle Yaşanan Dışlanma	Evet	Frekans	48	12	60
		%	80,0%	20,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	103	55	158
		%	65,2%	34,8%	100,0%
Toplam		Frekans	151	67	218
		%	69,3%	30,7%	100,0%

Giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile mahalleden taşınma isteği arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,034$, $p<0,05$). Verilere göre giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin büyük çoğunluğu %80’lik bir oranla mahalleden taşınmak istediğini belirtirken, giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlanmadığını düşünenlerin %65,2’si mahalleden taşınmak istediğini belirtmiştir. Dışlanma algısının her iki biçiminde de katılımcıların yarısından fazlası mahallelerinden taşınmak istediklerini

belirtirken, giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin mahalleden taşınma isteği, dışlanmadığını düşünenlere göre oransal olarak daha yüksektir.

Tablo 3.75 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Damgalanma Algısı

			Mahalle Nedeniyle Yaşanan Suçlu Damgalanması		Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	
Giyim Nedeniyle Yaşanan Dışlanma	Evet	Frekans	39	21	60
		%	65,0%	35,0%	100,0%
	Hayır	Frekans	79	79	158
		%	50,0%	50,0%	100,0%
Toplam		Frekans	118	100	218
		%	54,1%	45,9%	100,0%

Giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile mahallede yaşamaktan dolayı suçlu damgalanma algısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,047$, $p<0,05$). Verilere göre giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlandığını belirtenlerin %65'i yaşadığı mahalleden dolayı suçlu olarak damgalandığını düşünürken, dışlanmadığını düşünenlerin yarısı (%50), suçlu olarak damgalandığını düşünmemektedir. Dolayısıyla giyim tarzı nedeniyle dışlandığını düşünenler, dışlanmadığını düşünenlere göre daha yüksek bir orandan mahallede yaşadıkları için suçlu olarak damgalandığı fikrindedir.

Tablo 3.76 Giyim Tarzına Göre Dışlanma ve Sağlıklı Gıda Tüketme Algısı

			Sağlıklı Gıdaların Tüketim Durumu		Toplam
			Evet	Hayır	
Giyim Nedeniyle Yaşanan Dışlanma	Evet	Frekans	56	4	60
		%	93,3%	6,7%	100,0%
	Hayır	Frekans	112	46	158
		%	70,9%	29,1%	100,0%
Toplam		Frekans	168	50	218
		%	77,1%	22,9%	100,0%

Giyim tarzı nedeniyle toplumdan dışlanma algısı ile sağlık gıda tüketim algısı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000$, $p<0,05$). Verilere göre, giyim tarzı sebebiyle toplumdan dışlandığını düşünenlerin %93,3'ü, dışlandığını düşünmeyenlerin %70,9'u sağlıklı gıda tüketebildiklerini düşünmektedir. Dolayısıyla dışlanmaya katılımı ifade eden her iki durumda da katılımcıların çoğunluğu sağlıklı gıda tüketebildiklerini ifade etmiştir. Ancak

dışlandığını belirtenler, dışlanmadığını düşünenlere göre daha yüksek bir oranda sağlık beslenebildiği düşüncesindedir.

SONUÇ

Sosyal dışlanmanın mekânsal, ekonomik, kamusal boyutlarının bir arada iç içe geçmiş bir biçimde görülebileceği Yeşildere mahallesinde, dışlanma süreçleri çeşitli açılardan mahalle sakinlerinin tüketim tutumlarına yansımaktadır. Bu bakımdan tüketimi dışlanma ile bağlantısı dâhilinde, asgari yaşam koşullarını sağlayan ihtiyaçlar, sosyalleşme imkânları, dışlanmaya karşı geliştirilen sembolik tüketim tutumları olarak ayırmak mümkündür.

Hayatta kalabilmek için asgari geçim şartlarının sağlanmasında gerekli olan beslenme, giyinme, barınma ihtiyaçları içerisinde gıda tüketimi, yoksullukla ilişkilendirildiğinde gıdaya erişememe ve açlık sınırını ifade eden mutlak yoksulluk kavramı ile açıklanmaktadır. Ancak bunun yanında gelir yetersizliğine bağlı olarak besin değeri yüksek gıdalara erişememe durumu gıda güvenliği problemini yansıtarak, yoksulluğa göreli bir anlam katmaktadır. Araştırma sahasında elde edilen bulgulara göre, hayatta kalmak için gıda maddelerine doğrudan bir erişim engelinin bulunmadığı ya da yoksul olarak nitelendirilen ve sınıf altı özellikler sergileyen bu kesimlerin gıda tüketimlerine ilişkin herhangi bir sorun yaşamadıkları, saha çalışmasının verilerinden gözlemlenmiştir. Ancak bunun yanında mahalle sakinlerinde varolan şeker ve kalp-damar hastalıkları gibi kronik hastalıklar, beslenmede bir sorun yaşamadıkları ancak sağlıklı beslenmeye ilişkin bilinç ve tutumlarında bir takım sorunların olduğu iddiasını tartışmaya açmaktadır.

Araştırma bulguları, aylık toplam gelir, eğitim düzeyi arttıkça sağlıklı gıda tükettiğini düşünenlerin oranının azaldığını göstermektedir. Bu durum, esasında gelirin yükselmesi ile birlikte sağlıklı gıda tüketim beklentisine ters düşmekle birlikte, düşük gelir grubunun temel kaygısının gıda maddelerine erişim olması sebebiyle gıda maddelerinin besin değeri ile ilgilenmemelerinden kaynaklı olabilir. Gelir yükseldikçe bireyin temel besin maddelerine erişim problemi azalmakla, bu durum tükettiği gıdaların sağlıklı olup olmadığı bilgisini edinme çabasını ve sağlıklı tüketime dair kaygı duymasını beraberinde getirmektedir. Mahalle sakinlerinin genelinde, hanelerine giren aylık toplam gelirin en fazla 3000 TL olduğu düşünüldüğünde, fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin yaşanan kaygı da anlaşılır bir durumdur. Diğer yandan 65 yaş ve üzeri kişilerin genç nüfusa göre bununla birlikte eğitim düzeyi düşük bireylerin, eğitim düzeyi yüksek olanlara göre “sağlıklı gıda tüketimi” algısı farklılık göstermektedir. Bu grupların sağlıklı gıdanın ne olduğuna ilişkin tanımlamalarına nitel görüşmelerden ulaşılmış ve sağlıklı gıdanın protein karbonhidrat ve diğer içerikler yönünden değil de daha çok “evde tüketilen gıdalar” üzerinden tanımlandığı gözlemlenmiştir.

Yukarıda sıralanan bulgular, gıda tüketimini, sosyo- ekonomik statü ve alt sınıf sosyal dışlanma konularının önemli bir unsuru yapmaktadır. Asgari yaşam koşullarını sağlayan gıda tüketiminin yanında hayatta kalmak için önemli bir diğer unsur olan sağlıklı beslenme, alt sınıfların toplumsal tabakalar içerisindeki eşitsiz konumuyla ilişkilidir ve ürün bilgisini edinebileceği kültürel sermaye ve başka statü gruplarıyla ilişkili olmamalarına bağlanabilir.

Bourdieu (2017: 41- 42), eğitim sisteminin tüm gruplarda bireyleri hiyerarşik olarak ayırarak statü tahsis etmesine değinmiştir. Bu bakımdan birey, eğitim aracılığıyla statü ve itibar sağlayıcı bir etkisi olan ve toplumun meşru beğenilerini yansıtan kültürel sermaye edinimini gerçekleştirebilmektedir. Bireyin toplumsal yaşama katılımını sağlayan ve bir diğer ihtiyaç unsuru olan eğitim hizmetlerine erişim, toplumsal tabakalar arasında dikey hareketliliğin sağlanmasını olanaklı kılabilir. Araştırma sahasında yapılan gözlemler ve elde edilen bulgular göstermiştir ki, Yeşildere mahallesinin dışlanma süreçlerinin pek çok boyutu, eğitim olanaklarının dışında kalma durumu ile bağlantılıdır. Yeşildere mahalle sakinlerinin, eğitim hizmetlerine sosyo ekonomik ve kültürel nedenlerle yaşadığı erişim kısıtları, burada oturan insanların meslek edinme ve statü kazanımları dolayısıyla sınıfsal dikey hareketliliğinin önünde duran önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mahallenin genel eğitim düzeyi %77,1'lik bir oranda ilköğretim, ortaokul ve liseyi kapsarken, %10,1'lik bir kesimin herhangi bir diploması dahi bulunmamaktadır. Araştırma bulguları, mahallede %62,5'lik bir kesimin ekonomik yoksulluk sebebiyle eğitim hayatını yarıda bıraktığını göstermektedir. Gerçekleştirilen gözlem ve görüşmeler, gençlerin erken yaşta okulu bırakarak çalışma hayatına atıldığını ve eğitimin zaman kaybı olarak görülmesi düşüncesinin mahalle sakinlerince kanıksandığını göstermektedir. Erken yaşta çalışma yaşamına katılan gençler yine erken yaşta evlenerek çocuk sahibi olmaktadır. Bu durum, çocuk sayılabilecek yaştaki erkeklerin kamusal alana çıkarak para kazanmasına, çocuk yaştaki kadınların da evde yaratılan özel alanda kalıp ev işleri ve bakım hizmetleri alanlarında çalışmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan mahallenin sahip olduğu alt kültür formu, yapısal eksiklik ya da durumları pekiştirecek şekilde, mahalle içerisinde eğitime ihtiyaç duymayan ya da eğitim hizmetlerinden yararlanma konusunda isteksiz olan bir kesimin varlığına da işaret etmektedir. Elde edilen bulgulara göre, mahallenin yoksulluk formu, tüm gelir gruplarının ağırlıklı olarak okul ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta ve kurs ve yaygın eğitim imkânlarına erişim sıkıntısı yaşamaktadır.

Eğitim hizmetlerinden dışlandığını düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu çocuklarının yüksek gelirli aile çocukları ile birlikte okuyarak farklı bir çevreye girmesini istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların içinde bulundukları sosyal sınıftan

çıkarak çocuklarının farklı sosyal sınıf ve statü grupları içerisinde yetişmeleri isteğini ifade etmektedir. Bu noktada mevcut durum ile geleceğe ilişkin projeksiyonda eğitimin ayırt edici sermaye boyutunun Yeşildere Mahallesi'nde yaşayanlarca da fark edildiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle mahalle sakinleri yoksulluk görünümünün kültürel/ geleneksel unsurlarının aksine tıpkı alt ve orta sınıflar gibi çocuklarını okutarak, onların geleceklerini güvence altına almak noktasında aynı kaygı ve özlemlere sahiptir. Dolayısıyla bu durum eğitimden dışlanan alt sınıf mensuplarının bireysel olarak üst sınıf yaşam biçimlerine girmek isteğini gösterebilmektedir. Öte yandan, Zeytinköy Anadolu Aleviliği Kültürünü Yaşatma ve Geliştirme Derneği'nde görüşülen gençlerin çoğunluğu eğitim hizmetlerinin sürekliliği ve kendi durumlarını "parasız eğitim hakkı" üzerinden dile getirerek, yapısal bir sorunla kendi durumlarını açıklamaktadır.

Çalışma kapsamında kamusal hizmet olanaklarından dışlanmayı ifade ettiği kabul edilen bir diğer unsur ise sağlık hizmetleridir. Katılımcıların yaklaşık %30'unun sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Ayrıca iş gücü piyasasından dışlandığını ifade edenlerin de tamamına yakını ilaç ve tıbbi malzeme alma noktasında zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Bunun yanında yine sağlık hizmetlerinden dışlandığını belirtenlerin yarısından fazlası gıda yardımı da almaktadır. Bu çerçevede sağlık hizmetlerinden dışlanma aynı zamanda işgücünden dışlanma ve yardımla geçinme başka faktörlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak araştırma bulguları içinde sağlık hizmetlerinden dışlanma noktasında mahallenin sosyo- kültürel kimliklerine bağlı olarak ortaya çıkan bir dışlanma sürecinin yaşandığına dair nitel ya da nicel bir bulguya rastlanmamıştır.

Sosyal yardım hizmetleri, mahallenin neredeyse tümünde karşılaşılan ve tüketim ile sosyal dışlanma arasında bağ kurulması bağlamında önemli bir tartışma noktası olan bir konudur. Çeşitli dışlanma boyutları (işgücü, eğitim vs.) ve yapısal eşitsizlikler sonucu ortaya çıkan sosyal yardımlar, mahallede yaşayan insanların asgari mal/ hizmet tüketimini arttırıcı bir role sahiptir. Gelirle doğrudan alakalı olan sosyal yardım süreci Araştırma bulgularına göre, katılımcıların %46,8'i gıda yardımı almaya ihtiyaç duyduğunu belirtirken, iş gücü piyasasından dışlandığını düşünenlerin %76'sı, kira geliri alanların ise %33'ü gıda yardımı aldıklarını bildirmiştir. Diğer yandan kurumlardan yardım alanların yaklaşık %67'si engelli yardımı almaktadır.

Verilerden hareketle, kira gelirine sahip olanlar içerisinde azımsanmayacak bir kesimin (%33) gıda yardımı alması, gıdaya erişim kısıtlılığı yaşayan bireylerin yardım mekanizmalarına erişimini engellediği göstermektedir. Kira geliri olan kişilerin aynı zamanda yardım almaları, yardım dağıtım süreçlerinin neye göre yapıldığını da tartışmalı hale

getirmektedir. Yardım sisteminin kontrolünün sağlanması ve ihtiyaç sahiplerinin doğru tespit edilerek uygulamaya konulacak yardım politikaları kamu gelirlerinin doğru kullanımından toplumsal vicdana kadar pek çok konuyu ilgilendiren önemli bir hususun düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Mahallede yaşayanların bir kısmı, gıda yardımına ihtiyaç duyduğunu ancak yardımların “ihtiyacı olana verilmediği” görüşünü taşımaları da bu noktada anlamlı bir hal almaktadır.

Yoksulların, tüketim ilişkilerinin belirlediği statü ve kimlik edinim süreçlerinden dışlanan “kusurlu tüketiciler” haline getirildiği yaklaşımını ortaya koyan Bauman’dan hareketle, sosyal yardım mekanizmaları bireyin asgari ihtiyaçlarını karşılama da telafi edici bir rol oynamaktadır. Ancak bunun yanında yardım mekanizmalarına bağımlı hale gelen yoksullar, “yeterince tüketemeyen”, “normal yaşam” standartlarını oluşturmaya çalışarak, toplumsal ilişkileri düzenleyen bir yaşam tarzı ve kimlik edinim süreçlerinden de dışlanmaktadır. Bu durum Douglas ve Isherwood’ın, Engel Kanun’undan yola çıkarak alt sınıfların tüketiminin zorunlu mallar grubu ile sınırlandığını, orta ve üst sınıfların gelirlerinden gıda maddelerine daha az pay alacağını bunun yanında teknoloji ve bilgiye dayalı ürünlere daha çok harcama yapacağını yaklaşımı ile açıklanabilmektedir. Dolayısıyla zorunlu malların tüketimindeki eşitsiz konum, toplumda sosyal statüyü belirleyen diğer alanlara dair tüketim ilişkilerinden, çeşitli statü gruplarından dışlanma süreçlerini beraberinde getirebilmektedir.

Bu bakımdan eğitimle şekillenebilen ve sosyal sınıf ve statü eşitsizliklerinin giderilmesinde önemli bir rol oynayan kültürel sermaye eksikliği, araştırma sahasında dışlanma ve sosyal sınıf eşitsizliklerinin görünürlüğünde önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan araştırma bulguları göstermiştir ki eğitim düzeyi arttıkça, kişinin alt kültür davranışlarını terk etme ve toplumsal yaşama katılma isteği artmakta, gıda yardımı alma oranı azalmaktadır. Bunun yanında eğitim olanakları, ekonomik sermaye ve mülkiyet ilişkilerinden farklı olarak, bireye sosyal itibar sağlanması, eğitimle birlikte daha “vasıflı” işlerde çalışma olanakları gıda yardımlarına olan ihtiyacı düşürmektedir. Bunun yanında eğitim, çeşitli toplumsal risklere karşı bilgi edinme olanaklarını artırmaktadır. Verilerden hareketle, kurumlardan yardım alanların %66,7’sinin engelli yardımı almaktadır. Bu durum saha gözlemlerinden edinilen bilgilere göre çoğunlukta mahalledeki akraba evliliklerinin bir sonucu olmaktadır. Dolayısıyla eğitim imkânlarına erişim kısıtlılığı, toplumsal sorunlardan haberdar olma, çeşitli sağlık risklerine karşı bilgi edinme süreçlerine de erişim olanaklarını kısıtladığı söylenebilir.

Toplumsal tüketim ilişkileri ve kültürel sermaye edinim süreçlerinden dışlanan alt sınıflar, statü ve kimlik inşa etme sürecinin dışında kalma durumunu Bourdieu'nun ifade ettiği sembolik sermaye edinim isteği ve çabasıyla telafi etme kaygısı içerisine girebilmektedir. Sembolik sermaye, kültürel ve sosyal sermaye olanaklarından dışlanan bireyin eşitsiz konumunu kapatmasa bile bir şekilde toplumsal yaşama katılma isteğini göstermesi bakımından önemlidir. Sembolik sermaye edinimine karşı yapılan sembolik sermaye tüketimi bir bakıma bireyin, çeşitli boyutlarda yaşadığı sosyal dışlanma alanlarına/pratiklerine karşı kendiliğinden bir içerme sağlamasını ya da sağlama isteğini ifade etmektedir.

Bu bakımdan sembolik tüketim tutumları incelendiğinde, bireylerin yaş grupları arasında farklılıklar olduğu görülebilmektedir. Toplumsal itibar sağlama ve statü pozisyonunu belirlemede özellikle Türk toplumunda önemli bir itibar faaliyeti sayılabilecek düğün organizasyonu, tüketimin çeşitli sembolik anlamlarını yansıtmaktadır. Araştırma bulgularına göre, 65 yaş ve üzeri ve herhangi bir diplomaya sahip olmayan katılımcılar için “güzel bir düğün yapmak” sosyal itibar ve çevreleri için takdir göstergesi olmaktadır. Buradan hareketle yaşlı nüfusun daha çok kendi iç toplulukları olan mahalle alt kültürüne yönelik bir sosyal itibar kaygısına göre sembolik tüketim tutumu sergilediği söylenebilir. Öte yandan 15-24 yaş aralığında bulunan genç katılımcılar sosyal itibara dayalı tüketim tutumu olarak ağırlıklı oranla “ayakkabı, giyim tarzı”na önem verdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum mahalle alt kültürünün kendine özgü giyim tarzı kalıplarından farklı olarak gençlerin daha çok kent yaşamına katılımı simgeleyen, dışarıya açık bir sembolik tüketim tutumu geliştirdiği söylenebilir. Bu durum aynı zamanda Douglos ve Isherwood'un yaklaşımından hareketle, gençlerin tüketimi kendi kültürel formlarının ötesinde toplumla iletişime yöneliktir ve dışarıya karşı mesaj verme isteği ile gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan sembolik tüketim unsurlarından biri olarak değerlendirilebilecek modaya bağlı tüketim tutumları, araştırma bulgularında yaş gruplarına göre değişim sergilemektedir. Moda, piyasa ilişkileri içerisinde bireyleri yönlendirici ve hızla değişen zevk ve imajları şekillendirmesi itibarıyla tüketim piyasasını canlandırıcı bir etkiye sahiptir. Araştırma bulguları, yaş grupları arttıkça modayı takip etme, önemseme durumunda azalmanın olduğunu göstermektedir. Bu durum moda ile şekillenen tüketim piyasasının daha çok gençlere hitap etmesi, bunun yanında tüketim ilişkilerinin şekillendirdiği statü gruplarına dâhil olma isteğinin gençlerde yaşlı nüfusa oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Bunun yanında imaj ve gösterge etkisi yaratan modaya bağlı tüketim, çeşitli açılardan lüks bulunmaktadır. 65 yaş ve üzeri yaş grupları lüks tüketimi gençlere göre daha yüksek oranda savurganlık olarak

bulmakta ve manevi değerlere zarar verdiğini düşünmektedir. Bu durum yaşı nüfusun toplumsal yaşamın şekillendirdiği sosyal sınıflara dâhil olma ihtiyacı hissetmemesinin yanında, tüketime geleneksel, ahlaki ve kültürel biçimini yansıtan püriten bir yaklaşımla bakmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyalleşme, kişinin toplumsal yaşama katılması, toplumsal ilişkilerini oluşturup sürdürerek sosyal sermaye edindiği süreçleri kapsamaktadır. Bireyin sosyalleşme faaliyetleri genellikle çalışma zamanının dışında kalan eğlenmek, dinlenmek ve diğer bireylerle ilişki kurabilmek için gerçekleştirdiği boş zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan araştırma bulgularına göre, genç yaş grubu sosyalleşmek için boş zaman faaliyetlerini ağırlıklı olarak alışveriş mekânlarında geçirdiğini belirtmişken, yaşı katılımcılar daha içe kapalı bir biçimde mahalle içi parklarda ya da aileleriyle ev içerisinde geçirmektedir. Alışveriş merkezleri eğlence alanları, giyim, yemek, sinema gibi pek çok boş zaman faaliyetini içerisinde bulundurduğu için gençler için mahalle dışında toplumsal yaşama katılım alanlarını ifade edebilmektedir. Bu, alt sınıf gençlerin içerisinde pek çok faaliyetin bulunduğu ve görece masrafsız bir buluşma, sosyalleşme mekânı olabilmektedir. Alışveriş merkezlerinin tüketim ve moda olgularının sergilendiği vitrin mekânları olması, tüketim teorilerinde bireyi yabancılaştıran ve alışverişe koşan anlamıyla değerlendirilmektedir. Ancak diğer bir anlamıyla Douglos ve Isherwood'tan hareketle iletişim kurma, kent yaşamına tutunma imkânı sağlarken, diğer yandan farklı sosyal sınıflara ait tüketim nesnelerince ayrılan yaşam tarzları hakkında bilgi sağlamasına katkıda bulunabilmektedir.

Bu tartışmanın sonucunda araştırmanın ortaya çıkartmak istediği tüketim tutumlarının, yoksullarca yaşanan sosyal dışlanma süreçlerinin bireyde yarattığı erozyonu giderici bir özelliği bulunmaktadır. Bununla birlikte tüketim tutumlarının, tüketim süreçlerinde görünürlük kazanan yaşam tarzı, kimlik ve sosyal sınıflar hakkında her zaman bir açıklama getirmediği söylenebilir. Gelir yetersizliğinin temel bir dışlanma alanı olarak tüm tüketim süreçlerinin başat belirleyicisi olduğu görülmüştür. Diğer taraftan eğitim, alt sınıfların tüketim tutumlarının farklılaşmasını sağlayan önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir. Ancak bu faktör de işgücü piyasaları ile yakından ilişkilidir. Bunun yanında ağırlıklı olarak asgari geçim koşullarını korumak açısından gerçekleştirilen tüketim faaliyetlerinin aynı standartta devam ettirilmesinin yanında toplumsal yaşama katılma, farklı sosyal gruplara girme ve kültürel sermaye boşluğunun sembolik tüketim tutumu ile telafi edilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Tüketim tutumu, kültürel ve ekonomik sermaye edinim süreçlerinin dışında kalma sonucu geliştirilen ve her iki sermaye biçiminin görüngülerini elde etmek için gerçekleştirilmektedir. Saha verilerine göre özellikle eğitim alanında dışlanma yaşadığını

düşünen katılımcılar, farklı sosyal gruplara ait yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarına olumlu yaklaşmaktadır. Bu durum kültürel sermaye eksikliğinden ortaya çıkan sosyal çevre ve iş yaşamındaki dezavantajlı konumun, toplumda kabul gören beğeni ve yaşam tarzlarının imgesel olarak taklit edilmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kültürel sermayenin bir parçası olan entelektüel bilginin eksikliği, bu bilgiye sahip olan grupların alışkanlıklarının imgesel olarak takip edilmeye çalışıldığı bir durumu ortaya koymaktadır. Bourdieu'nun yaklaşımından hareketle bu taklit mekanizması sembolik sermaye edinim sürecini, yani sembolik tüketimi ifade etmektedir.

Alt sınıfların gerçekleştirdiği söz konusu tüketim, dışlanmış bireyin tüketim sürecinde toplumsallaşmasına katkı sağlarken yapısal olarak statü ve sınıfsal pozisyonunda kalıcı bir değişikliğe sebep olmamaktadır. Dolayısıyla tüketim davranışıyla şekillenen bu durum *statüsüz toplumsallaşmayı* ortaya çıkarmaktadır.

Statüsüz toplumsallaşmanın sınırlarını çizdiği tüketim tutumu, alt sınıf mensubu bireyin toplumsal yaşamda sosyal itibar kazanmak için takdir ettiği sosyal grubun sahip olduğu yaşam tarzı, kimlik ve imajları temsil eden imgeleri edinme çabasını ifade etmektedir. Ancak bunun yanında bireyin dışlanma durumunun alt yapısını oluşturan sınıf ve statü farklılıklarına dayalı eşitsizlikler varlığını korumaktadır. Dışlanma literatüründe bireyin edilgenliğine yapılan vurgunun aksine tüketim süreci, bireyin dışlanmaya karşı kendiliğinden gerçekleştirilen bir toplumsallaşma çabasını ortaya koymaktadır. Bu durum; Frankfurt Okulu temsilcileri ve tüketim toplumu kuramcılarının öne sürdüğü 'tüketimin bireyi yabancılaştırdığı' yaklaşımların yanı sıra, toplumda bazı bireyler için 'topluma dâhil olma' isteğini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla statüsüz toplumsallaşma, alt sınıfların sahip olduğu toplumsal sınıf ve statü konumundan kaynaklanan eşitsizliklerin görünmez kılınmasını sağlarken diğer taraftan tüketilen ürünün ömrü süresince bireye, "tüketilen ürünün statüsü" üzerinden geçici bir statü sahipliği görüntüsü kazandırmaktadır. Bu bakımdan sosyal dışlanma yaklaşımlarının vurguladığı toplumsal yaşamdan izole olma durumunun aksine birey, tüketimi dışlanmaya karşı bir mücadele aracı olarak kullanmaktadır. Kimlik ve imajların belirsizleştiği günümüz tüketim ilişkilerinde tüketim, toplumun alt tabakalarınca eşitsiz toplumsal konumun bireysel bir çaba ile yapının tüm engellerine rağmen, telafi edilme isteğini yansıtmaktadır. Toplumsal içermeye dönük gerçekleştirilen tüketim, toplumsallaşmaya imkân tanırken tüketimle kazanılan geçici statü görünümü, tüketme eyleminin sona ermesi ile kaybolmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. (2011). *Kültür Endüstrisi*. (Çev. N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev. N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Akkan, B. E., Deniz, M. B. ve Ertan, M. (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*. Punto Baskı Çözümleri, İstanbul.
- Aksan, G. (2012). "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 9- 19.
- Alpman, P. S. (2009). *Toplumsal Sınıflar ve Eğitim*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altunoğlu, M. (2009). "Kimlik'in Tüketici Tercihlerine Etkisi: Disiplinlerarası Bir Diyalog". *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 1(2):53-64.
- Arslan, A. (2004). "Türk İktidar Seçkinleri". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 3: 1-14.
- Atkinson, R. ve Davoudi, S. (2000). "The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities", *Journal of Common Market Studies*, 38(3): 427-448.
- Aydın, K. (2014). "Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8): 213-240.
- Aysu, A. (2015). *Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Aytaç, Ö.(2006). "Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11: 27-53.
- Aytaç, Ö. (2016). "Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli", *Mukaddime*, 7(1), 135-155.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*. (Çev. H. Deliceçaylı ve H. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2014). *Nesneler Sistemi*. (Çev. O. Adanır ve A. Karamollaoğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar*. (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*. (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Baysal, A. (2004). “Sosyal eşitsizliklerin Beslenmeye Etkisi”. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4): 66-72.
- Beşirli, H., Koçancı, M., Bakır, M. A., Özdemir, Z. ve Yalçınkaya Gülle M. (2016). *Sosyal Konut Uygulamaları ve Yoksulluğun Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bhalla, A. ve Lapeyre, F. (1997). *Poverty and Exclusion in a Global World*. St. Martin's Press, New York.
- Bıçkıcı, D. (2017). “Küreselleşme Sürecinde Kentler: Mekânsal Yarılma, Yoksulluk ve Türkiye”. M. Zencirkıran (Ed.). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Dora Yayıncılık, Bursa, 279-301.
- Bilen, M. ve Şan, M. K. (2006). “Yoksulluk Kültürü ve Türkiye’de Yoksulluk Sorunu”, *Sivil Toplum*, 4(13- 14): 167- 178.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (Çev.İ. Kutluk), Dost Kitabevi, Ankara.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çev. D. Fırat ve G. Berkkurt), Heretik Yayınları, Ankara.
- Buğra, A. (2010). *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, UNDP, Ankara. S1-56.
- Cangızbay, K. (1999). *Gurvitch*. (Çev. K. İnal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Castells, I. (2014). *Kent, Sınıf İktidar*. (Çev. A. Türkün), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Chaney, D. (2002). *The Cultural Turn: Scene-setting Essays on Contemporary Cultural History*, Routledge, London and New York.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3): 83- 104.
- Çetin, B. I. (2017). “Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye’deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi Ve Birinci Aşama Eylem Planı’nın Değerlendirilmesi”. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (15)1: 85-113.
- Dahrendorf, R. (1988). *The Modern Social Conflict: an Essay on The Politics of Liberty*. Univ of California Press, London.
- De Haan, A. (2000). “Social exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation”. *Studies in Social and Political Thought*, 2: 22–40.
- Debord, G. (2017). *Gösteri Toplumu*. (Çev. A. Ekmekçi ve O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Del Castillo, I. Y. (1994). "A Comparative Approach To Social Exclusion: Lessons From France & Belgium". *International Labour Review*, (133)5-6: 613-634.
- Dikmen, A. (2015). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*. Notabene Yayınları, Ankara.
- Douglas, M. ve Isherwood, B. (1999). *Tüketimin Antropolojisi*. (Çev. E. A. Aytekin), Dost Kitabevi, Ankara.
- Ecevit, Y. (2003). "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?". *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4): 83-88.
- Edgell, S. (1998). *Sınıf*. (Çev.D. Özyiğit), Dost Kitabevi, Ankara.
- Ekin, N. (1994). *Endüstri İlişkileri*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Emre, Y. (2013). "Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler". *Uluslararası İlişkiler*, 10(39): 45-69.
- Engels, F. (1997). *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu*. (Çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.
- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erder, S. (2015). İstanbul Bir Kervansaray mı?: Göç Yazıları. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). "Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme". *Çalışma ve Toplum*, 2: 63-114.
- Erkilet, A. (2011). "Sınıf-Altı: Kuramsal Tartışmalar Ve İstanbul Tarihi Yarımada'ya Uygulanma İmkânları". *Öneri Dergisi*, (9)36: 137-146.
- Erol, S. I. (2012). "İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi". *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, (24)3-4-5: 46-70.
- Eröz, M. (2014). *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Eyce, B. (1999). "Sosyal Tabakalaşma Tipolojisinde Weberiyan Model". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (13): 271-287.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Feher, F. (1990). "İhtiyaçlar Üzerine Diktatörlük". *Birikim*. 10(2): 72-79.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). "Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1): 363-394.
- Geniş, Ş. (2007). "Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma". *Sivil Toplum*, 5(17-18): 69-84.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Ed. C. Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.

- Giddens, A. (ed.). (2017). *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*. Say Yayınları, İstanbul.
- Gül H. ve Sallan Gül S. (2008). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”. N. Oktik (Ed.). *Türkiye’de Yoksulluk Kültürü Çalışmaları*, Yakın Kitabevi, İzmir, 57-97.
- Güllüpnar, F. (2011). “Vatandaşlık, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma”, *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 126-156.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Ekonomi Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hız, G. Ve Hız, K. (2010). “Yoksulluk Ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi Ve Tüketim Toplumunu İzleme”. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*. 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, s. 145-159.
- Hilferding, R. (1995). *Finans Kapital I*. (Çev. Y. Öner), Belge Yayınları, İstanbul.
- ILO. (2001). *Social Security: Issues, Challenges and Prospects (VI)*. ILO. Geneva.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2015). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnce, M. (2017). “Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (19)1: 294-319.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu’nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. (Çev. Ö. Elitez), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, S. (2013). “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”, M. Zencirkıran (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Dora Yayıncılık, Bursa, 3-19.
- Karakaş, M. (2005). “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2):1-17.
- Karataş, M. ve Gavcar, E. (2001). “Bazı Meslek Gruplarının Tasarruf Eğilimlerinin Araştırılması (Muğla İli Örneği)”, *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2): 38-46.
- Karataşoğlu, S. ve İslamoğlu, E. (2016). “Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Çalışma İlişkileri Dergisi*. 7(1): 12-41.
- Karpat, K. (2016). *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (1980). *İktisadi Düşünce*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2013). “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”. Ç. Keyder (Ed.). *İstanbul: Küresel İle Yerel Arasında*. Metis Yayınları, İstanbul, 171-192.

- Kıray, M. (1964). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. (2005). *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (N. Bayazıt (Ed.)). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kızılcı, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri*, Yunus Emre Grafik- Tasarım, Konya.
- Koçancı, M. (2014). “Sosyal Konutlar ve Sosyal Dışlanma Boyutları”. *Akademik Hassasiyetler*, 1 (2): 135-165.
- Koçancı, M. (2014). *Türkiye’de Sosyal Konut Politikaları ve Yoksulluğun Yönetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçancı, M. ve Ergun, C. (2018). “Kent Yoksulluğunun Kentsel Dönüşümler Üzerinden Okunması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23)1: 51-68.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*. İmge Yayınevi, Ankara.
- Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2015). *Toplumsal Sapma: Sapmanın Teorik Temelleri*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Kulak, Ö. (2017). *Theodor Adorno: Kültür Endüstrisi Kısacasında Kültür*. İthaki Yayınları, İstanbul.
- Landes, D. (2017). *Milletlerin Zenginliği ve Yoksulluğu*. (Çev. A.S. Doğru), Feylesof Kitap, İstanbul.
- Lewis, O. (1965). *İşte Hayat*. (Çev. Vahit Çelikbaş), E Yayınları, İstanbul.
- Lodziak, C. (2003). *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*. (Çev. B. Kurt), Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Lordoğlu, K. (1998). “Enformel İstihdam ve Sosyal Güvenlik Sorunu”. *Ekonomik Yaklaşım*, 31: 5-23.
- Marcuse, H. (2010). *Tek Boyutlu İnsan*. (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1994). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K ve Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto*. (Çev. T. Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (1993). *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*. (Çev. A. Acar), Yorum Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2011a). *Kapital I*. (M. Selik ve N. Satlıgan), Yordam Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2011b). *1844 El Yazmaları*. (Çev. K. Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- Mills, W. (1964). “Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi”, (Çev. Ö. Ozankaya), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (19)3: 125-143.

- Mintz, S. (1997). *Şeker ve Güç*. (Çev. Ş. Alpagut), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Myrdal, G. (1963). *Challenge to Affluence*, New York: Pantheon.
- Omay, U. (2008). “İhtiyaçların Manipülasyonu Ve Çalışma”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54):77-95.
- Ongan, N. T. (2013). “Sosyal Uyum-Sosyal Sermaye Eksenli Kalkınma Yaklaşımının Sınıfsal Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme”. *Calisma ve Toplum*, 36(1): 221-228.
- Öngen, T. (1994). *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*. Yeni Alan Yayıncılık, Ankara.
- Özdurak, T. S. (2014). *İktisadi Düşünce Okulları*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Özkan, Y. ve Yaşar, G. (2011). “Ekonomik Krizde İşsizlik ve Ailenin Güçlendirilmesi”. Y. Özkan (Ed.). *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*. Maya Akademi, Ankara, 137-159.
- Özkazanç, S. ve Sönmez, F. N. (2015). “Ulaşım Perspektifinden Sosyal Dışlanma Kavramının Değerlendirilmesi”. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 8(1): 10-18.
- Pakulski, J. (2014). “Bir Sınıf-sonrası Analizin Esasları”. E. O. Wright (Ed.). (Çev. B. Yıldırım). *Sınıf Analizine Yaklaşımlar*. Natabene Yayınları, Ankara, 197-233.
- Peace, R. (2001). “Social exclusion: a concept in need of definition”. *Social Policy Journal of New Zealand*, 16: 21-36.
- Pekin, T. (2011). *Makro İktisat*. Zeus Kitabevi, İzmir.
- Polama, M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Polanyi, K. (2011). *Büyük Dönüşüm*. (Çev. A. Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G. (2017). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Çev. A. E. Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Robila, M. (2006). “Economic pressure and social exclusion in Europe”. *The Social Science Journal*, 43: 85–97.
- Ruben, E. ve Dumludağ D. (2018). “İktisat ve Psikoloji”. D. Dumludağ, Ö. Gökdemir, L. Neyse, E. Ruben (Ed.). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, İmge Kitabevi, İstanbul, 33-53.
- Sapancalı, F. (2005). “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3: 51-106.
- Sarı, Ö. (2016). “Kent ve Yoksulluk: Sivil Toplum Örgütlerinin Artan rolleri”. Ö. Sarı ve A. Esgin (Ed.). *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları*. Phoenix Yayınevi, Ankara, 275-289.

- Selim, S. ve Çomuk, P. (2017). “Do individuals facing with deprivation expose to social exclusion? The case of Turkey”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3 (3): 1041-1053.
- Semerci, P.U. (2012), “ Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” , K. Çayır, M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 189-199.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Asian Development Bank, Manila.
- Senemoğlu O. (2017). “Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *İnsan&İnsan*, 4(12): 66-86.
- Sezal, İ. (1997). “Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, *Toplum ve Göç*, 20-22 Kasım 1996, Ankara, 147-151.
- Silver, H., (1994). “Social Exclusion and Social Solidarity. Three Paradigms.”, *International Labour Review*, (133)5-6: 531-578.
- Simmel, G. (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev. T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı ve E. Genç), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sipahi E. B. (2006), “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”. *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11: 173-189.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2013a). *Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Sigortalıların Hak Ve Yükümlülükleri (57)*. SGK, Ankara.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2013b). *Genel Sağlık Sigortası (79)*. SGK, Ankara.
- Sönmez, F. (2016). “Ortak Tüketim Araçlarının Organizasyonu ve Emek Gücünün Yeniden-Üretiminde Kentsel Mekânın Rolü”. M. S. Tümtaş, A. Dericioğulları Ergun ve C. Ergun (Ed.). *Kente Dair*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 106- 124.
- Swartz, D. (2015). *Kültür ve İktidar*. (Çev. E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şatiroğlu, A. ve Tüfekçioğlu, H. (2004). “İstanbul'da 'Enformel' Yerleşim Bölgelerine Bir Örnek: Bayramtepe”. *Sosyoloji Dergisi*, 3(8): 9-66.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, M. (2015). “Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekânla İlişkileri”. *Sosyoloji Dergisi*, 2: 169-203.

- Şenyapılı, T. (2000). “Enformel Sektör Devingenlikten Durağanlığa-Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya”. *Yoksulluk*. TESEV Yayınları, İstanbul, 161-183.
- Şimşek, M. E. (2016). *Modernite, Postmodernite ve Bauman*. Belge Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2017). “Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları” . M. Zencirkıran (Ed.). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Dora Yayıncılık, Bursa, 21-40.
- Taymaz, E. (2016). “İstihdam, Eşitsizlik ve Yoksulluk”. M. Heper ve S. Sayarı (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 471-487.
- Torlak, Ö. (2016). *Tüketim*. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Turner, B. S. (2001). *Statü*. Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Turner, J. H., Beeghley, L. and Powers C. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*.(Çev. Ümit Tatlıcan), Sentez Yayınları, Bursa, 230- 235.
- TÜİK. (2012). *İstatistik Göstergeleri (3890)*. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, Mekân ve Ayrışma*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1974). *Yoksulluk Kültürü*. Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- Türkdoğan, O. (1978). “Marksizm'in Sınıf Modeli”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1-2): 134-140.
- United Nations Development Programme. (2008). *Human Development Report: Youth in Turkey*. UNDP. Ankara.
- Ünsal, E. (2013). *Makro İktisat*. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ürer, L. (2012). “Ulusal söylemde Roman Olup Çingene Kalmak”. L. Ürer (Ed.). *Roman Olup Çingene Kalmak*. Melek Yayınları, İstanbul, 45-81.
- Veblen, T. (2014). *Aylak Sınıfının Teorisi*.(Çev. E. Günsel), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Walker, A. ve Walker, C. (1997). *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group Press, London.
- Wallace, R. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*.(Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*.(Çev. L. Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2017). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*.(Çev. M. Köktürk), Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Whitehead, M. (2001). *Eşitlik ve Sağlık: Kavram ve İlkeler*, Türk Tabipler Birliği.
- World Bank. (2014). *Poverty, Inequality Risk and Vulnerability Concepts (9)*. World Bank. Washington.

- Yamanoğlu, M. (2008). *Kent Yoksulu Gençlerin Tüketim Toplumunda Yaşama Deneyimleri: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yamanoğlu, M. A. (2010). “Tüketim Toplumunda Genç ve Yoksul Olmak: Dışlanma Süreçleri ve Karşı Stratejiler”. *Kültür ve İletişim*, 13(2): 41-79.
- Yanıkdağ, T. (2012). “Türkiye’de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”. L. Ürer (Ed.). *Roman Olup Çingene Kalmak*. Melek Yayınları, İstanbul, 247-271.
- Yanıklar, C. (2010). “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1): 25-32.
- Yedişildiz, B. (1982). “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”. *Osmanlı Araştırmaları III*, (3)3: 143-164.
- Yılmaz, B. (2008). “Türkiye’de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”. *Toplum ve Bilim*, 113: 127-145.
- Zorlu, A. (2006). *Tüketim Sosyolojisi*, Glocal Yayınlar, Ankara.
- Zorlu, A. (2009). “Yaşam Tarzı, Tüketim Kültürü ve Gençlik” *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 53-66.

İnternet Kaynakları

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. “Türkiye’de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma”. http://www.spf.boun.edu.tr/_img/1439211320_study_turkey_tr.pdf. (erişim tarihi: 03.02.2018).
- Akşam Gazetesi, <https://www.aksam.com.tr/guncel/zeytinkoy-hala-zehirkoy--78915h/haber-78915> (erişim tarihi: 28.05.2018).
- Ansal, H. (t.y.) “Esnek Üretimde İşçiler Ve Sendikalar (Post-Fordizm’de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?)”. http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_99/1999-3.pdf. (erişim tarihi: 30.04. 2018).
- Buğra, A. (2005). “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf (erişim tarihi: 09.04.2018).
- Erdendoğdu, F. “Sosyal Tabakalaşma & Eşitsizlik”. https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakala%C5%9Fma_ve_E%C5%9Fitsizlik. (erişim tarihi: 29.03.2018).
- Farrington, F. “Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of Social Exclusion”.

<http://unijobs.holon.net/socialexclusion/farringtonsocialexclusiondefinitions.pdf>

(erişim tarihi: 10.03.2018).

McLeod, S., “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi” <http://gorgondergisi.org/maslowun-ihitiyaclar-hiyerarşisi/>. (erişim tarihi: 30. 04. 2018).

Muratpaşa Belediyesi, <https://muratpasa-bld.gov.tr/tanitim/6> (erişim tarihi: 28.05. 2018).

Muratpaşa Belediyesi, <https://muratpasa-bld.gov.tr/nufus-bilgileri/4079> (erişim tarihi: 28. 05. 2018).

Narin, Ö. “Sınıf Çözümlemelerinin Med Cezirleri, Marks, Weber ve Ötesi”. https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31482814/Marx_Weber_sinif.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1526841255&Signature=bDyGJr1cguP%2Bxi26QD%2FVqAQ7A2I%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DSinif_Cozumlemelerinin_Med_Cezirleri_Ma_r.pdf (erişim tarihi: 05. 04. 2018)

Sunal, O. “Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar”. <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/> (erişim tarihi: 01. 04. 2018).

Şan, M. K. Ve Hira, İ. (2007). “Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi”. http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/frankfurt_okulu_ve_kultur_endustrisi_elestirisi.pdf. (erişim tarihi: 30. 04. 2018).

TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5af02314797988.49534870. (erişim tarihi: 30. 04. 2018).

TÜİK, “İstatistiklerle Kadın, 2016”. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643>. (erişim tarihi: 19. 04. 2018).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri”. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007. (erişim tarihi: 19. 04. 2018).

TÜRK-İŞ, <http://www.turkis.org.tr/SUBAT-2018-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d14721>. (erişim tarihi: 14. 05. 2018).

Yılmaz, B. “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”. http://www.spf.boun.edu.tr/_img/1439211320_study_turkey_tr.pdf (erişim tarihi: 03.02.2018).

EK 1- SOSYAL DIŞLANMA ve TÜKETİM İLİŞKİSİ ANKETİ

Sayın Görüşmeci,

Akdeniz Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezi kapsamında sosyal dışlanma ve tüketim davranışı ilişkisini ölçmeye yönelik olarak bir alan araştırması yapmaktayız. Size soracağımız sorular tamamen bilimsel araştırma amacı ile sorulmakta olup, verdiğiniz cevaplar herhangi kişi ve kurumla paylaşılmayacaktır. Sorularda isim, soyisim ve kimlik bilgilerinize ilişkin sorular yer almamaktadır. Anketimize katılarak yapacağımız bilimsel araştırmaya katkıda bulunmanızı rica ediyorum. Yapacağınız katkılardan dolayı teşekkür ediyorum.

Ebru BAŞGÜL
Yüksek Lisans Öğrencisi

ANKET SORULARI

1.Yaşınız:

2. Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek

3. Eğitim Durumunuz:

- () İlkokul, Ortaokul ve Lise
() Okur- Yazar değil- okur- Yazar (diplomasız)
() Üniversite ve üzeri

4.Hanenizde yaşayan kişi sayısı:

- () 1-2 () 3- 4 () 5 ve üstü

5.Hanenizde kaç kişi gelir getirir?

- () 1-2 () 3- 4 () 5 ve üstü

6.Hanenizin aylık toplam geliri ne kadardır?

7. Aşgari geçimi sağlamanız için sizce aylık geliriniz ne kadar olmalıdır?

- () 300 TL-999 TL () 1000-1999 () 2000-2999 () 3000-3999 () 4000- 4999 () 5000-+

8.Haneye giren düzenli gelirin kaynağı nedir/nelerdir? Birden fazla seçenek işaretlenebilir

- () Maaş/ Ücret
() Kurumlardan gelen düzenli yardımlar
() Kira geliri
() Diğer.....

9.

	Var	Yok
İnternet bağlantısı		
Buzdolabı		
Televizyon		
Çamaşır Makinesi		
Bulaşık Makinesi		
Bilgisayar		
Cep telefonu		
Klima		
Gün Isı		
Otomobil		

10.Yaşadığınız ev kime ait? Kira ödüyor musunuz?

- () Bana- Aileme ait kira ödemiyorum
 () Başkasına ait kiradayım
 () Akrabamın/Yakınımın evi, kira ödemiyorum
 () Akrabamın/Yakınımın evi, kira ödüyorum

11.Nasıl bir konutta oturuyorsunuz?

- () Apartman dairesi () Gecekondu () Müstakil Ev
 () Klübe/ Baraka () Diğer

12.Oturduğunuz evin yapısı nedir?

- () Betonarme () Kagir () Ahşap () Kerpiç () Diğer.....

13. Yaşadığınız mahalleyi öncelikli olarak aşağıdakilerden hangisiyle tanımlarsınız?

- () Kiraları ucuz
 () Tehlikeli ve güvensiz
 () İnsanların önyargı ile yaklaştığı bir mahalle
 () Aynı kültürden gelen insanların olduğu bir mahalle
 () Huzurlu ve kendi halinde bir mahalle
 () Diğer

14.

	Katlıyorum	Katılmıyorum
Bu mahallede yaşamaktan memnun değilim		
Çalışma zamanım dışında vaktimi genelde mahallede geçiririm		
Şehir merkezinde dolaşırken yabancılik hissedirim		
Mahalleye gelen yeteri kadar belediye otobüsü/ dolmuş yoktur		
Birisi nerede oturduğumu sorduğunda, cevap verirken rahatsızlık duyarım		
Fırsatım olsa bu mahalleden taşınmak isterim		
Bu mahallede yaşayanlar kendilerine yapılanları hak etmiyor		
Yaşadığım mahalleden dolayı insanların beni suçlu olarak damgaladığını düşünüyorum		
İş başvurusunda bulunurken yaşadığım yeri söylememin önyargı yaratacağını düşünüyorum		

15. Ne iş yapıyorsunuz?

- () İşsiz () Esnaf -Serbest çalışan () Memur-İşçi-Emekli-diğer ücretli çalışanlar () Ücretsiz aile işçisi (evkadını)
 () Öğrenci

16.İşsizseniz kaç aydır işsizsiniz?

- () 0- 6 ay () 7- 12 ay () 13- 24 () 25 ve üstü () Böyle bir durum yok

17.Sosyal güvenceniz var mı?

- () Evet () Hayır

18.İş ve meslek hayatınızda kendinizi toplumdan dışlanmış hissediyor musunuz?

- () Evet () Hayır

19.Günlük gıda ihtiyacınızı en çok nereden karşılırsınız?

- () Market- Süper Market () Pazar () Gıda Yardımları () Diğer (belirtiniz).....

20.

	Evet	Hayır
Günlük öğünlerimde doyabilmek için eklemek ağırlıklı beslenirim		
Pahalı olması sebebiyle yeteri kadar kırmızı et tüketemiyorum		
Tavuk daha ucuz olduğu için onu tercih ediyorum		
Sağlıklı gıdalar pahalı olduğu için alamam		
Gıda yardımı almaya ihtiyaç duyarım		
Yiyecek konusunda komşularımın karşılıklı yardımlaştığı olur		
Gıda yardımı almak için Vakfa, Belediye'ye ya da başka yerlere başvurduğum olur		
Ailemin başkaları gibi iyi beslenememesi beni üzer		
Gıda yardımlarının açıktan verilmesi beni rencide ediyor		
Yapılan gıda yardımlarının ihtiyacı olana verilmediğini düşünüyorum		

21.Ekonomik nedenlerden dolayı ailenizde eğitime ara veren oldu mu?

() Evet () Hayır

22.Okul ihtiyaçları ve katkı payı gibi okul tarafından istenen ödemeler sizi zorluyor mu?

() Evet () Hayır () Böyle bir durum yok

23.Kendinizi geliştirmek için gerçekleştirilen kurs, eğitim programlarından yararlanabiliyor musunuz?

() Evet () Hayır

24.Eğitim durumunuz nedeniyle kendinizi toplumdan dışlanmış hissettiğiniz oldu mu?

() Evet () Hayır

25.Sizin ya da çocuğunuzun özel okullarda yüksek gelirli aile çocuklarıyla birlikte eğitim görmesini ister miydiniz?

() Evet () Hayır

26.Sağlık imkânlarından yeterince faydalanabildiğinizi düşünüyor musunuz?

() Evet () Hayır

27.Herhangi bir hastalık durumunda ilaçlarınızı alırken maddi anlamda zorluk çekiyor musunuz?

() Evet () Hayır () Kısmen

28.Ailenizde ağır hastalığı olan biri var mı? (Evetse 40. Soruya geçiniz)

() Evet () Hayır

29.Bakım ve tedavi masraflarını rahatlıkla karşılayabiliyor musunuz?

() Evet () Hayır () Böyle bir durum yok

30.Evde bakım/Engelli yardımı alıyor musunuz?

() Evet () Hayır () Böyle bir durum yok

31.Sağlık hizmet ve imkânlarından yeterince yararlanamadığınız durumlarda kendinizi dışlanmış hissediyor musunuz?

() Evet () Hayır

32.Gezmek için mahalleden çıktığınızda en çok nereye gidersiniz?

- () Zengin muhitler
- () Alışveriş merkezleri
- () Sahil ve plajlar
- () Parklar ve ağaçlık alanlar
- () Çarşı- Pazar
- () Hiçbir yere gitmem

33.

	Katılıyorum	Katılmıyorum
Paran varsa boş zamanlarını iyi değerlendirirsin		
Boş zamanlarımda evde oturup televizyon izlemeyi tercih ederim		
Arkadaşlarımla kahvede/kafede oturmayı ya da konu komşu gezmeyi tercih ederim		
AVM'ye gittiğimde alışveriş yapmam		
AVM'de gezmek hoşuma gider		

34. Sizin için eğlenmek ne anlama gelir?

- () Arkadaşlarımla/komşularımla vakit geçirmek
 () Ailemle olmak
 () Yalnız kalmak

35. Çalışma zamanınız dışında dinlenmek için yeterince vaktinizin kaldığını düşünüyor musunuz? (Ev işleri dahil)

- () Evet () Hayır

36. Eğlenmek için kendinize zaman ayırıyor musunuz?

- () Evet () Hayır

37. Giyim ihtiyacınızı genellikle nereden karşılırsınız?

- () Alışveriş Merkezi () Halk Pazarları
 () İkinci El Pazar/ Yardım () İndirimli satış mağazaları
 () Diğer.....

38. Kıyafet alırken en çok neye dikkat edersiniz?

- () Ucuz olmasına () Dayanıklı olmasına
 () Kullanışlı olmasına () Zevklerime uygun olmasına
 () Çevremdekilerin beğenilerine uygun olmasına

39. Yaşam tarzınızı ve geleneklerinizi toplumda rahatça ifade edebildiğinizi düşünüyor musunuz?

- () Evet () Hayır () Kısmen

40. Aşağıdakilerden hangisi/lerine çevrenize iyi görünmek için önem verirsiniz? (Birden fazla seçenek seçilebilir)

- () Güzel bir düğün yapmak
 () Modifiye arabaya sahip olmak
 () Dövme yaptırmak
 () Saç stili
 () Ayakkabı- giyim tarzı
 () Kolye-küpe-takı vs.
 () Diğer.....

41. Bugüne kadar kılık kıyafetinizden dolayı dışlandığınızı düşündüğünüz oldu mu?

- () Evet () Hayır

42. Çevrenizin takdir edeceği bir düğün yapabilmek için gerekirse büyük borç altına girmeyi göze alar mısınız?

- () Evet () Hayır

43.

	Katılıyorum	Katılmıyorum
Biriyle tanıştığımda ilk önce onun kılık kıyafetine bakarım		
İnsanların giydikleri onların yaşam biçimleri hakkında bilgi verir		
Bir ürün aldığımda etrafımdakilerin beğenmesi beni mutlu eder		
Param varsa tanınmış marka ürünleri kullanırım		
Marka ürün kullandığımda çevremde daha çok itibar görürüm		
Marka ürünlerin taklitlerini bulursam alırım		
Modayı elimden geldiğince takip etmeye çalışırım		
Modayı takip etmek saygınlık kazandırır		
Tv’de gördüğüm insanlar gibi yaşamak istediğim olur		
Son model telefon kullanmak bir başarı göstergesidir		
İnsanlar toplumda genelde kılık kıyafetine göre değerlendirilirler		
Moda-marka algısı zengin fakir ayrımını derinleştirir		
Gereğinden fazla tüketmek manevi değerlere zarar verir		
Lüks tüketim bana göre savurganlıktır		
Lüks tüketenler toplumda ayrıcalıklı bir yere sahiptir		
Giyim- kuşam için çok para harcamam		

EK 3- MAHALLE FOTOĞRAFLARI

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ebru BAŞGÜL
Doğum Yeri - Tarihi	21. 09. 1990
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Aldemir Atilla Konuk Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Statüsüz Toplumsallaşma: Sosyal Dışlanma ve Tüketim İlişkisi Üzerine Antalya Zeytinköy Örneği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-Posta	ebasgul@akdeniz.edu.tr